

PHILO LOGIA

Naučno-stručni časopis za jezik, književnost i kulturu
broj 2 • maj 2004. • godina II

Beograd, 2004.

Izdavač
Philologia

Glavni i odgovorni urednik
mr Biljana Čubrović

Pomoćnik urednika
Sergej Macura

Recenzenti

prof. dr Janoš Banjai
prof. dr Slobodan Grubačić
prof. dr Boris Hlebec
prof. dr Jelenā Novaković
prof. dr Vladislava Gordić Petković
prof. dr Smilja Srdić
doc. dr Jasmina Moskovljević
doc. dr Gordana Petričić
doc. dr Katarina Rasulić

Lektor za srpski jezik
Milan Milanović

Lektor za engleski jezik
Greta Goetz

Korektura
Mirjana Daničić
Nenad Tomović

Likovno-grafička oprema
Za CeLUS, Vojislav Ilić

Prelom teksta
Saša Stefanović

Štampa
"AŠ Delo", Zemun

Tiraž
300

Časopis izlazi jednom godišnje.
Cena jednog broja je 200 dinara.

Rukopise slati na elektronsku adresu Udruženja:
casopis@philologia.org.yu.

Uputstva saradnicima mogu se naći u okviru prezentacije
Udruženja na Internetu (*www.philologia.org.yu*).

Za sadržaj priloga odgovornost snose sami autori.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

81

PHILOLOGIA : naučno-stručni časopis za jezik,
književnost i kulturu / glavni urednik Biljana
Čubrović. - 2004, br. 2. - Beograd (Kursulina 3) :
Philologia, 2003 - (Zemun: AŠ Delo). - 24 cm

Godišnje. - Tekst na srpskom i engleskom jeziku

ISSN 1451-5342 = Philologia (Beograd)
COBISS.SR-ID 110447884

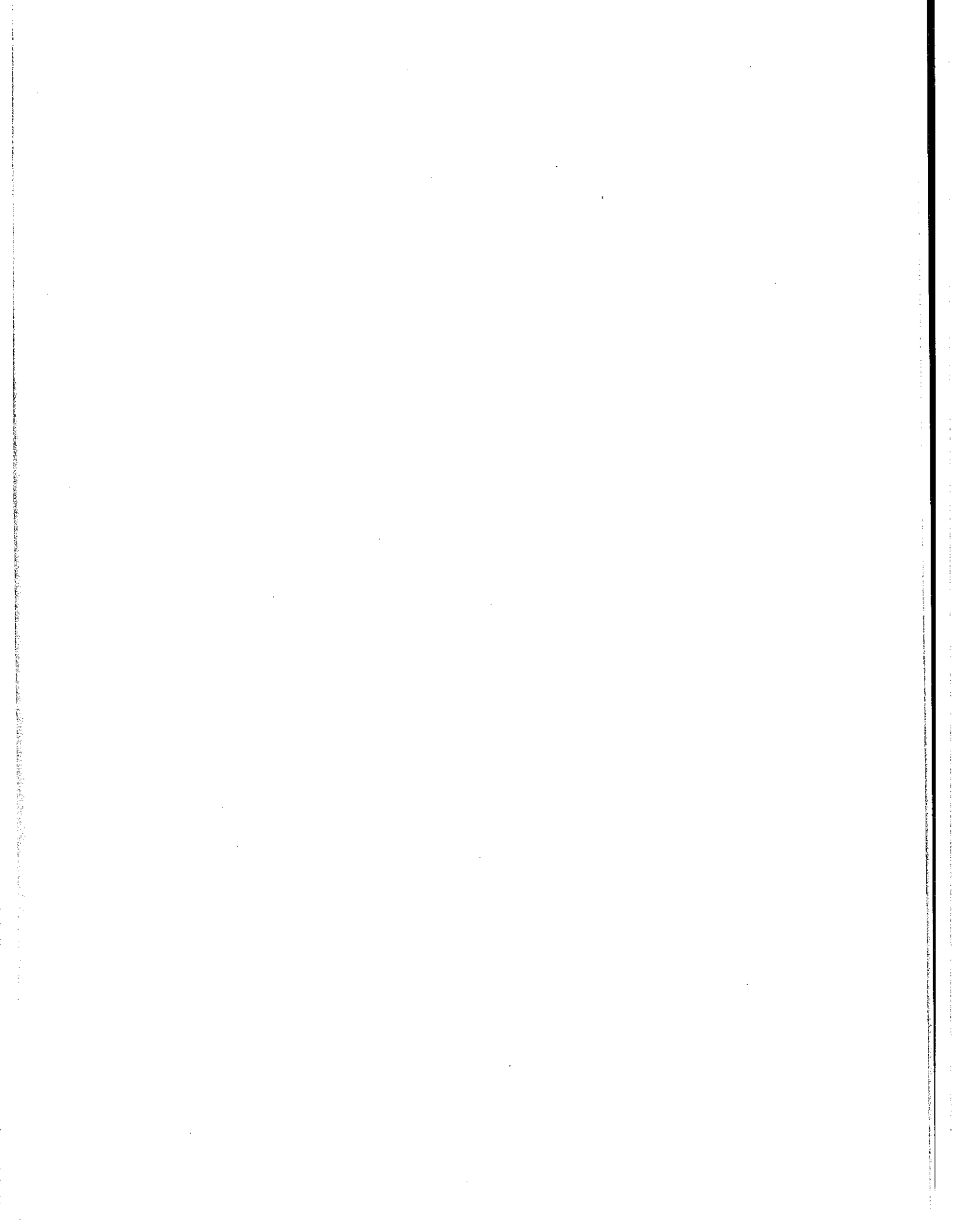
U V O D N A R E Ć

Došao je trenutak da se pred Vama nade i drugi broj časopisa *Philologia*, iz koga ćete, sigurni smo, saznati ponešto o naukama o jezicima, književnostima i kulturama. Želja istoimenog Udruženja da saradnju mladih naučnih radnika proširi i na druge univerzitetske centre u Srbiji i Crnoj Gori urodila je plodom. Recenzenti i saradnici drugog broja časopisa *Philologia* dolaze iz Novog Sada, Niša, Kragujevca, Novog Pazara i Beograda, i ovom prilikom im se najdublje zahvaljujemo na ukazanom poverenju i ekspeditivnosti.

Drugi broj časopisa *Philologia* sastoji se iz trideset radova koji su svrstani u devet rubrika: Emeritus, Nauka o jeziku, Metodika i didaktika, Nauka o književnosti, Kultura i društvo, Prikazi, Izveštaji, Prevodi i kritike prevoda i Bibliografije. Rubrika *Emeritus* predstavlja novinu u odnosu na prvi broj časopisa. Na ovaj način, članovi Udruženja su, na predlog tima koji je radio na osmišljavanju i poboljšavanju časopisa, želeli da se zahvale svojim starijim kolegama i nekadašnjim (ali i sadašnjim) profesorima na tome što su ih podstakli i uveli u tajne i trikove naučnog rada. Zainteresovanim čitaocima drugog broja časopisa sa zadovoljstvom predstavljamo rad renomiranog lingviste i profesora beogradskog Filološkog fakulteta, dr Ranka Bugarskog, o položaju i tretmanu engleskog jezika na neengleskom govornom području, kao što je naše. Rubrika *Prevodi* iz prvog broja časopisa proširena je i obogaćena radovima kolega koji su na veoma interesantan način dali kritike prevoda književnih dela na srpski jezik. Konačno, novouvedena rubrika *Bibliografije* sa jednim radom će, nadamo se, i dalje biti negovana. Članovi Udruženja i redakcija časopisa i ovog puta žele da pozovu na saradnju sve kolege koje su zainteresovane za nauke koje ovaj časopis promovise. Rok za predaju radova za treći broj je 1. februar 2005, a svoje priloge možete slati od 1. oktobra 2004. godine. Sva dodatna obaveštenja u vezi sa časopisom, ali i Udruženjem *Philologia*, možete pronaći na našem veb sajtu na adresi www.philologia.org.yu.

Ovom prilikom želimo da zahvalimo brojnim recenzentima na spremnosti da nam izadu u susret, pregledaju radove koje je redakcija časopisa primila i u najkraćem mogućem intervalu daju svoje dobronamerne sugestije, sve u cilju poboljšanja kvaliteta radova svojih mladih kolega. Zahvalnost dugujemo i Ministarstvu za nauku i zaštitu životne sredine Republike Srbije na sufinansiranju drugog broja časopisa *Philologia*, kao i Dekanu Filološkog fakulteta, prof. dr Ratku Neškoviću na finansijskoj, ali i svakoj drugoj podršci. Na kraju, Udruženje želi da izrazi zahvalnost mr Milici Spremić na uspešno obavljenoj promociji časopisa, u nadi da će naredna biti još zanimljivija i posećenija od prethodne.

Glavni i odgovorni urednik
mr Biljana Čubrović

AKTIVNOSTI

U D R U Ž E N J A

Prethodna godina dana bila je za članove Udruženja *Philologia* ispunjena brojnim aktivnostima. Promocija prvog broja časopisa održana je 31. oktobra 2003. godine u Svečanoj sali Filološkog fakulteta u Beogradu. Časopis su predstavili prof. dr Ratko Nešković, dekan Filološkog fakulteta u Beogradu, doc. dr Aleksandar Jerkov, prodekan za nauku Filološkog fakulteta u Beogradu, doc. dr Ivana Trbojević Milošević, prodekan za nastavu Filološkog fakulteta u Beogradu i prof. dr Vladislava Gordić Petković sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i jedan od recenzenata. Tim povodom kulturna redakcija RTV Studio B napravila je prilog u kom su predsednik Udruženja mr Jelena Kostić i zamenik predsednika mr Milica Spremić predstavile prvi broj godišnjaka. Kao član Uredivačkog odbora Milica Spremić gostovala je na TV Art u emisiji *Oko kulture* i iskoristila priliku da javnosti predstavi Udruženje i projekte na kojima radimo. Časopis je distribuiran u mnoge biblioteke evropskih univerziteta, kao i u Kongresnu biblioteku u Vašingtonu, u kojoj je uvršten u katalog *Library of Congress Online Catalog*.

U izdanju Udruženja *Philologia* objavljeno je nekoliko knjiga. U septembru 2003. godine iz štampe je izašla vežbanka *A Workbook of English Phonology*, priručnik za predmet Engleski jezik I (fonetika) autora mr Biljane Čubrović, asistenta na Odseku za anglistiku i člana Udruženja. U oktobru 2003. izdali smo drugo prošireno, prerađeno i dopunjeno izdanje zbirke testova *English Entrance Exam Practice*, čiji su autori mr Biljana Čubrović, Mirjana Daničić, Sergej Macura i Nenad Tomović, članovi Udruženja i saradnici Filološkog fakulteta u Beogradu. U aprilu 2004. objavljena je knjiga *English Entrance Exam Practice 2* autora mr Biljane Čubrović i Mirjane Daničić. Svoju izdavačku delatnost u oblasti periodike i udžbenika *Philologia* je predstavila na beogradskom oktobarskom Sajmu knjiga na štandovima Narodne knjige, izdavačkog preduzeća *Book Bridge* i izdavačke kuće *Trebnik*. Fotografije sa Sajma možete pogledati na Internet prezentaciji Udruženja na adresi www.philologia.org.yu. Nismo propustili ni Novogodišnji sajam knjiga održan krajem decembra 2003. godine u holu Domu sindikata, gde je *Philologia* izlagala na štandu kuće *Book Bridge*.

Od 1. decembra 2003. na Filološkom fakultetu u Beogradu u organizaciji Udruženja počela je sa radom prevodilačka radionica za studente III i IV godine studija. Rukovodioci radionice su mladi saradnici fakulteta, svi članovi Udruženja.

6

Kursevi prevodenja traju do kraja akademske godine i obuhvataju praktične vežbe iz tri oblasti prevodenja (prevodenje književnih tekstova, prevodenje stručnih tekstova i usmeno prevodenje). U okviru radionice Udruženje je imalo čast da ugosti tri velika imena u prevodilačkom svetu: književnog prevodioca gospodu Svetlanu Stojanović, dobitnicu nagrade "Miloš Đurić", usmenog prevodioca gospodina Boška Čolak-Antića, predsednika Udruženja konferencijskih prevodilaca Srbije i dr Milu Dragović, prevodioca koji duži niz godina živi i radi u Francuskoj, a doktorsku disertaciju o prevodenju za izdavače odbranila je na Sorboni.

U novembru 2004. godine *Philologia* organizuje svoju godišnju tematsku konferenciju pod nazivom *Grad*. Poziv na učešće objavljen je na strani 74, a organizatori očekuju mnogo od mladih filologa širom Srbije.

U januaru 2004. godine *Philologia* je proslavila svoj prvi rodendan. Veliko zadovoljstvo osnivačima Udruženja prčinjava podatak da se broj članova za godinu dana udvostručio i da sve više mladih naučnika i istraživača širom Srbije učestvuje u projektima koje pokrećemo. Za ovaj broj časopisa priloge su poslale kolege iz Kragujevca, Niša, Novog Pazara i Beograda. Kako se broj naših aktivnosti svakodnevno povećava, raste i obim posla i zaduženja. Pozivamo sve vas koji želite da saradujete sa Udruženjem da nas kontaktirate putem elektronske pošte casopis@philologia.org.yu. Takode vas pozivamo da nam pošaljete sve ideje i inicijative koje imate o eventualnim budućim projektima.

M.D.

A K T I V N O S T I

ENGLESKI KAO

D O D A T N I J E Z I K

Ovaj prilog naknadno je napisan prema beleškama za autorova plenarna predavanja na stručnim skupovima nastavnika engleskog jezika u Beogradu (24. 5. 2003) i Arandelovcu (7. 7. 2003). U njemu se izlaže jedan nov pogled na engleski kao strani jezik, s obzirom na današnji status ovog jezika u svetu, u Evropi i u našoj zemlji.

1. ENGLESKI KAO GLOBALNI JEZIK

Prema već tradicionalnoj podeli, engleski ima status maternjeg jezika (*native language*) u više država (Velika Britanija, SAD, Kanada, Australija itd.), drugog jezika (*second language*) u još većem broju zemalja u kojima je, uz domaće jezike, u službenoj upotrebi (naročito u Africi i Aziji), te stranog jezika (*foreign language*) širom sveta. Međutim, granice između ove tri kategorije postaju sve fluidnije usled širenja engleskog jezika po svim kontinentima tokom poslednja dva stoleća – procesa kojem su najviše doprineli procvat Britanske imperije u XIX veku i rastuća uloga SAD u svetskim poslovima počev od II svetskog rata sredinom XX veka. Tako je engleski postao uistinu globalni jezik međunarodne komunikacije.¹

Predmet naše pažnje ovom prilikom će biti samo jedna od posledica ekspanzije engleskog – a to su promene u identitetu poslednje navedene kategorije. Naime, u zemljama gde engleski nije maternji jezik, niti pak drugi jezik u naznačenom formalnom smislu, on se konvencionalno posmatra, izučava i podučava kao jedan u nizu stranih jezika, u principu ravnopravno sa drugima. Ali istinske ravnopravnosti tu zapravo ne može više biti, jer je engleski toliko isprednjačio da sada predstavlja kategoriju za sebe, kao različit ne samo u stepenu nego i u vrsti od svih drugih jezika koji se tretiraju kao strani. Kao jedini globalni jezik današnjice, a po svemu sudeći i sutrašnjice, on je u ponekom pogledu jedinstven slučaj. Izgleda da mu tradicionalna etiketa stranog jezika u mnogim kontekstima sve slabije pristaje, naprosto zato što se u sredinama drugih jezika engleski na više načina – odomaćio.

2. OD STRANOG DO DODATNOG JEZIKA

Doneti sud mogao bi se potkrepiti mnogim argumentima, od kojih ćemo kratko navesti samo neke. Prvo, u pojedinim državama gde engleski nema službeni status – kao što su Švajcarska, Holandija i skandinavske zemlje – on se već uveliko koristi u intranacionalne svrhe, u privredi, bankarstvu, trgovini, obrazovanju, nauci,

tehnologiji i drugim domenima. Ponegde su čak isticani zahtevi da se takva unutrašnja upotreba engleskog ozvaniči njegovim proglašenjem za drugi jezik u službene svrhe (npr. u Nemačkoj i Japanu). Drugo, što se tiče internacionalne komunikacije, već je dobro poznata velika prednost engleskog nad mogućim takmacima. Ograničavajući se na Evropu, ovde bismo samo pomenuli poluzvanični status engleskog kao, kako se to ovih dana sve češće govori, svojevrsne *linguae francae* multilingvalne Evrope, koja se u krugovima evropskih institucija naziva i posebnim imenom "evroengleskog" (*Euro-English*; v. npr. Cenoz/Jessner 2000, Seidlhofer 2001, Graddol 2001, McCluskey 2002).

I treće, engleski u naše vreme nije samo sredstvo nego i simbol modernog života i internacionalne komunikacije, pa bi se i u tom smislu teško mogao okarakterisati kao strani jezik. Ovo naročito važi za populacije koje ga najviše i usvajaju – mlade ljude svugde po svetu, koji već ionako u značajnoj meri žive, stiču nova znanja i druže se kroz engleski, čime je on postao deo njihovog identiteta. Za mnoge od njih engleski je, pored kompjutera (kojima je on takode "maternji jezik"), neophodna komponenta obrazovanja, nešto što se podrazumeva i bez čega neće moći da se uklope u glavne tokove života u ovom veku. A sve ovo uveliko je olakšano time što je engleski, svojim prostiranjem po svetu i po područjima upotrebe, velikim delom postao denacionalizovan i emocionalno neutralan, ne povređujući ničija nacionalna osećanja. Otuda se može reći da ovaj jezik, ko god bili i gde god živeli njegovi izvorni "vlasnici", u naše doba pripada svima koji se njime služe, bilo kao maternjim ili nematernjim jezikom.

Sve što je upravo rečeno ne važi ni približno za druge jezike međunarodnog raspona (čija se produžena vrednost i upotrebljivost u toj funkciji ovim razmatranjem – treba li to reći – nikako ne dovodi u pitanje). Stoga engleski, ma kakve subjektivne reakcije, pozitivne ili negativne, njegov izuzetni položaj izazivao, objektivno zaslužuje poseban tretman u nekim aspektima njegove zastupljenosti u životu i obrazovanju ogromnog broja ljudi.

Uz to bi, dakako, išla i zasebna etiketa koja bi, makar i uslovno, izdvojila engleski iz reda "običnih" stranih jezika. Za ovo bi došli u obzir – i ponekad su korišćeni – atributi tipa alternativni, dopunski ili pomoćni jezik (*alternative, supplementary, auxiliary language*), ali nijedan od njih ne bi sasvim odgovarao, mahom zbog dvosmislenosti ili pogrešnih konotacija. Po našem predlogu, možda bi najadekvatnija terminološka sintagma bila *engleski kao dodatni jezik* (*English as an additional language*), jer izgleda da najtačnije imenuje sadržaj koji imamo na umu. Ni ovaj izraz nije sasvim nov, jer se povremeno javljao u nešto starijoj literaturi, u sredinama gde engleski ima službeni status drugog jezika, i to upotrebljen slobodno, bez posebne definicije (upor. npr. Fishman 1983). Danas se sporadično može naći i u kontekstima o kojima je ovde reč, ali opet usputno i lišen terminološke specifikacije.

Ali ako sam termin nije nov, njegova primena u našem slučaju jeste: mi, naime, njime upućujemo na jedinstveni status engleskog u zemljama gde on nema (ili još nema) službenih funkcija, dakle u okviru kategorije stranih jezika – koja se, kako vidimo, pokazuje preuskom za njegove sadašnje dimenzije. Tako bi se tradicionalna tročlana klasifikacija na maternji, drugi i strani jezik proširila novim članom, dodatnim jezikom, sa engleskim kao jedinim predstavnikom.

Ova situacija ima nezanemarljivih implikacija i posledica u više pravaca, koje ćemo da sažmemo pod zaglavljima jezičke politike i nastave jezika.

3. ENGLSKI JEZIK U POLITICI NASTAVE STRANIH JEZIKA

Odluke koje nadležni državni organi donose u vezi sa zastupljenošću stranih jezika u obrazovnom procesu predstavljaju veoma važan, iako možda manje vidljiv, segment ukupne jezičke politike nekog društva, prvenstveno zaokupljene pitanjima distribucije i statusa domaćih jezika na datoj teritoriji. U konkretnom slučaju koji ispitujemo, zbog svega navedenog ne bi bilo realistično ocenjivati znatno uvećani obim učenja i podučavanja engleskog u poređenju sa drugim stranim jezicima kao nešto što "nije fer" i zalagati se za mehaničku ravnopravnost u ovom pogledu. Ovo naprosto nije stvar procenata, jer određene postupke nalaže sama stvarnost, svidala se ona nekome ili ne.

Ovde će biti uputno podsećanje da je odlukom državnih vlasti u Srbiji 1965. godine propisana ravnomerna raspodela među školskim stranim jezicima, sa po 25 odsto zastupljenosti za engleski, ruski, francuski i nemački. Ova veštačka simetrija nije se mogla ostvariti najviše zbog sve većeg pritiska da se prvenstvo prizna engleskom, kao daleko najpopularnijem. Tek 1993. godine jedna ekspertska grupa Ministarstva prosvete je preporučila sledeću izmenu ovih proporcija: 40 odsto za engleski, po 20 odsto za preostala tri jezika. Pošto ni ovo nije funkcionisalo, rešenje je konačno potraženo na pravi način – uvođenjem obaveznog učenja dva strana jezika tokom školovanja. Ovim je omogućeno kretanje ka modelu po kome bi jedan od njih bio engleski, dok bi se drugi birao između više mogućnosti.

I ovaj obrazac, dakako, moći će da se ostvaruje diferencirano, zavisno od lokalnih prilika, ali je bar jasno trasiran i formalizovan put ka priznavanju privilegovanog položaja engleskog – kao, uostalom, i drugde u Evropi. Za Evropu se, inače, predviđa poznavanje dva jezika Evropske unije pored maternjeg, što će najčešće značiti engleski plus još jedan strani jezik. Sve se ovo može uopštiti na model prema kome će, koliko god jezika neki građanin Unije poznao, engleski biti među njima. Time bi se, bar u idealnoj projekciji, garantovalo očuvanje evropske jezičke raznolikosti, ali i unapredila mogućnost lakšeg sporazumevanja u transnacionalnoj komunikaciji.²

4. NASTAVA ENGLSKOG KAO DODATNOG JEZIKA

Pitanje koji bi varijetet engleskog najbolje poslužio za nastavu ovog jezika u opisanim uslovima nije bitno za temu ovog priloga, pa se njime nećemo podrobnije baviti; mnoga obaveštenja i diskusije mogu se naći u već citiranoj literaturi. Reći ćemo samo, sasvim okvirno, da bi u tu svrhu bili manje podesni srazmerno "čisti" modeli glavnih nacionalnih varijeteta (britanskog, američkog ili kog drugog), budući odveć vezani za jednu teritoriju i kulturnu tradiciju. Pogodnija bi bila neka vrsta evropskog, internacionalnog ili svetskog engleskog (*Euro-English, International English, World English*), gde takode već postoji bogata ponuda – doduše, još uvek više u naznakama nego u iole razradenom obliku, jer ovakvi varijeteti nisu lingvistički jasno profilisani.

Ovaj potonji izbor u većini slučajeva bi bolje odgovarao cilju nastave, koji ne bi bio da proizvodi kopije izvornih govornika bilo kojeg nacionalnog varijeteta (što je

gotovo nemoguće postići, a i ne vidi se zašto bi se baš tome težilo). Umesto da bude imitatorski, cilj bi bio operativan i instrumentalan. Tako bi se tradicionalne jezičke veštine (govorenje, razumevanje govora, čitanje i pisanje) usmerile ka slobodnom samoizražavanju, te internacionalnoj i interkulturalnoj komunikaciji u različitim registrima i stilovima govorenog i pisanog engleskog jezika, u različite svrhe i sa različitim sagovornicima (kojima engleski često takode neće biti maternji jezik). Težište bi, dakle, bilo na razvijanju i bogaćenju identiteta učenika, a nipošto na njegovom menjanju u pravcu identiteta izvornih predstavnika engleskog jezika. Jednom rečju, mnogo je važnije šta ko ume s tim jezikom da uradi nego kako na njemu zvuči.

I još nešto. Na izloženi način, uz maksimalno moguće izbegavanje političkih konotacija (tipa jezičkog imperijalizma, kolonijalizma i lingvicida, danas još i globalizacije), kao i raznih ukorenjenih purističkih predrasuda i stereotipa o dobrom i lošem engleskom, lakše bi se negovali pozitivni stavovi prema tom jeziku. Tako bi se usvajanje engleskog kao drugog ili trećeg jezika prirodno odvijalo u znaku aditivnog bilingvizma (sa pozitivnim psihološkim predznakom, kada se oseća da se time nešto dobija) – nasuprot suptraktivnom bilingvizmu (negativno obeleženom usled osećanja da se tako gubi deo identiteta). A ne treba posebno isticati da sve navedeno ima punog smisla jedino ako se ne primenjuje šematski i jednoobrazno, nego uz uvažavanje specifičnih lokalnih jezičkih i kulturnih prilika.

Na ovom mestu treba istaći da su u poslednje dve godine iz Srbije krenuli (i delimično već u veliki svet stigli) pozivi na preispitivanje statusa engleskog kao stranog jezika i na korišćenje njegovog očito posebnog položaja u svrhu unapređivanja nastave u školi. Tako Prčić (2003) uvodi teorijski valjano obrazložen pojam engleskog kao *odomaćenog* stranog jezika (*English as the nativised foreign language*), naglašavajući da se on od drugih stranih jezika jasno razlikuje u nekoliko sociolingvistički bitnih parametara. Jedan je njegova laka dostupnost u audio-vizuelnim medijima svake vrste, kao i masovna zastupljenost u elektronskoj tehnologiji (Internet, e-mail itd.). Drugi je dvojno usvajanje, jer njegovom institucionalnom podučavanju prethodi – i s njim dalje ide u korak – velika neformalna izloženost učenika tom jeziku kroz navedene i druge kanale (filmovi, muzika, zabava, pop kultura itd.). Treći je dopunska funkcija engleskog u zadovoljavanju domaćih komunikacijskih potreba u raznim domenima, uključujući, na primer, reklame i slogane, nazive i stručne termine. Na taj način se engleski “uvlači” u domaći jezik i u njemu odomaćuje, obrazujući i raznovrsne jezičke mešavine, i to bez obzira na to da li “konzumenti”, inače, uopšte znaju engleski. U svim ovim pravcima engleski preuzima neke funkcije drugog, pa i maternjeg jezika, i time se izdvaja – i objektivno i subjektivno – iz prototipske kategorije stranog jezika. Autor zaključuje da sve ovo treba uzeti u obzir i iskoristiti u organizovanom podučavanju tog jezika.

U sličnom duhu, a s naglaskom upravo na pedagoškim implikacijama ove situacije, Bilankov (2002) u nezavisnom empirijskom istraživanju nalazi jasnu korelaciju između medijske izloženosti beogradskih srednjoškolaca engleskom (putem radija i televizije, filmova, kompjutera itd.) i motivacije za učenje tog jezika, te uspeha u tom učenju. Utvrđeno je da su ispitanici u proseku čak preko pet sati

dnevno bili "utopljeni" u engleski na taj način, ne računajući školske časove. Kako se drugi strani jezici ne mogu pohvaliti ni približnim stepenom zastupljenosti u svakodnevnom vanškolskim aktivnostima mladih, autorka se zalaže za organizovan pristup eksploataciji ovog potencijalnog zlatnog rudnika, dosad praktično neiskorišćenog.

5. REVOLUCIJA ILI EVOLUCIJA?

Opisana aktuelna sociolingvistička i sociopsihološka pozicija engleskog nalaže, s jedne strane, određena preusmerenja u politici nastave stranih jezika, kako bi mu se obezbedilo odgovarajuće mesto u javnoj kao i privatnoj sferi. Kao što smo videli, to se delimično već i čini, u svetu i kod nas. S druge strane, potrebno je iznova promisliti sam obrazovni proces, prilagodavajući tradicionalne metode nastave engleskog današnjim i sutrašnjim potrebama i mogućnostima. Ovo, dakako, ne znači samo imati više računara i druge tehničke opreme u svakoj učionici, nego, što je još važnije, iskoristiti i druge pogodnosti na koje smo ukazali – jer engleski treba i može da se podučava u nekim elementima drukčije nego tradicionalni strani jezici. Između ostalog, kako je upravo nagovešteno, u proces nastave treba sistematski integrisati uvide, znanja, navike i podsticaje za učenje koji su ionako tu, na dohvat ruke. Tim putem bi se u daleko većoj meri nego dosad mogle iskoristiti prednosti engleskog kao globalnog, ali i kao odomaćenog jezika. (Kažimo još jednom da ovi predlozi ni na koji način ne podrazumevaju zapostavljanje drugih stranih jezika, koji u svojim okvirima takode zaslužuju unapređivanje uz oslonac na sve raspoložive ili moguće inovacije. Reč je samo o rasponu mogućnosti, koji je sticajem okolnosti u slučaju engleskog ipak ubedljivo najširi).

Na ovom zadatku najveći deo posla ne pripada, razume se, zemljama engleskog jezika, njihovim institucijama i stručnjacima, već upravo onima gde se po tradiciji ovaj jezik izučava kao strani. Obim i tempo promena biće određen u sadejstvu njihovih jezičkih politika i obrazovnih sistema, a uveliko će da zavisi od angažovanosti, stručnosti i inventivnosti lokalnog nastavnog osoblja. Ovakva situacija donosi određene prednosti, ali i posebne odgovornosti; u svakom slučaju, to je nesvakidašnji izazov za sve uključene u nastavni proces.

Na kraju, autor ovih razmatranja se nada da će zainteresovanom čitaocu biti jasno da se ovde ne zagovara nikakva revolucija u nastavi engleskog, nego samo izvesno modifikovanje i obogaćivanje njene evolucije u sredinama gde on nije maternji niti, zvanično, drugi jezik.

...

¹ O rasprostranju engleskog jezika po celoj planeti, uključujući uslove, uzroke i posledice tog rasta, dosad nezabeleženog u istoriji čovečanstva, v. naročito Crystal 1997, Graddol 1997, McArthur 1998, 2001, a kod nas Bugarski 1997, pogl. 26 i Stojić 2003, sve sa bogatom literaturom.

² Za detalje o ranijem periodu u Jugoslaviji, v. Bugarski 1997, pogl. 26, za jezičku politiku Evropske unije – posebno u nastavi stranih jezika – Toma 2002 i Ignjačević 2003, a za aktuelne tendencije u Srbiji Toma (u štampi).

LITERATURA

- Bilankov, T. 2002. *Korelacija između medijske izloženosti engleskom jeziku i motivisanosti srednjoškolaca za učenje tog jezika*. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu. Neobjavljen magistarski rad. /Ekspoze štampan u: *Nastava i vaspitanje*, Beograd, LI/5, 2002, 412-420/.
- Bugarski, R. 1997. *Jezik u kontekstu*. Beograd: Čigoja štampa/XX vek (Sabrana dela, 8). /Pogl. 26: Engleski jezik u svetu i kod nas, 267-275/.
- Cenoz J. and U. Jessner (eds.). 2000. *English in Europe: The Acquisition of a Third Language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Crystal, D. 1997. *English as a Global language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fishman, J.A. 1983. Sociology of English as an additional language. In B. Kachru (ed.) *The Other Tongue: English across Cultures*. Oxford: Pergamon Press, 15-22.
- Graddol, D. 1997. *The Future of English?* London: British Council.
- Graddol, D. 2001. The Future of English as a European language. *The European English Messenger*, X/1, 47-55.
- Ignjačević, A. 2003. Strani jezici u jezičkoj politici – novi trendovi. U D. Klikovac i K. Rasulić (ur.) *Jezik, društvo, saznanje – profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata*. Beograd: Filološki fakultet, 59-71.
- McArthur, T. 1998. *The English Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McArthur, T. 2001. World English and World Englishes: Trends, tensions, varieties and standards. *Language Teaching* 34, 1-20.
- McCluskey, B. 2002. English as a Lingua Franca for Europe. *The European English Messenger*, XI/2, 40-45.
- Prčić, T. 2003. Is English still a foreign language? *The European English Messenger*, XII/2, 35-37.
- Seidlhofer, B. 2001. Brave New English? *The European English Messenger*, X/1, 42-48.
- Stojić, S. 2003. Engleski kao svetski jezik. U D. Klikovac i K. Rasulić (ur.) *Jezik, društvo, saznanje – profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata*. Beograd: Filološki fakultet, 43-57.
- Toma, S. 2002. Jezička politika u Evropskoj uniji. *Primenjena lingvistika*, Novi Sad, 4, 13-24.
- Toma, S. (u štampi). Politika učenja i izvođenja nastave stranih jezika u Republici Srbiji. *Primenjena lingvistika*, Novi Sad, 4.

SUMMARY

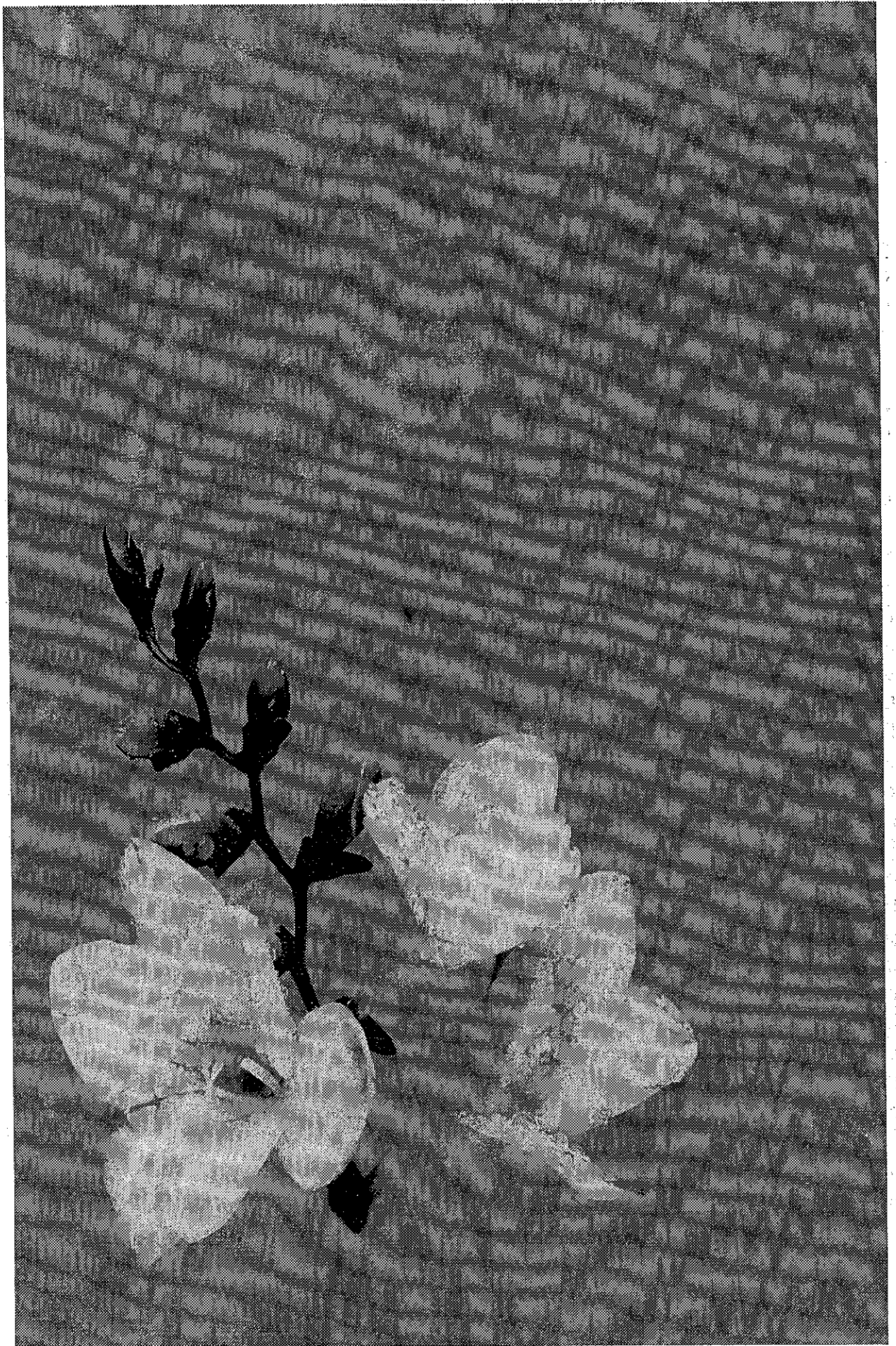
ENGLISH AS AN ADDITIONAL LANGUAGE

In this paper Professor Bugarski provides a new perspective on English as a foreign language with regard to its status in Europe and in Serbia-Montenegro. The traditional classification into first, second and foreign languages can be expanded with a new member, whose only representative would be English. The suggested term for this is *English as an additional language*. This is, in the author's opinion, perhaps the most adequate technical phrase, because it seems to be the most precise one to cover the intended meaning. It refers to the unique status of English in the countries where it is (still) not used officially, i.e. within the category of foreign languages, which is apparently too narrow for its current dimensions.

SHORT CV

Ranko Bugarski, Ph.D., Professor of English and General Linguistics, University of Belgrade

Born 1933. B.A. Sarajevo 1957. Ph.D. Belgrade 1969. Postgraduate study at University College London 1962/63. Visiting Scholar, Columbia University, New York 1966/67. Member of Department of English, Faculty of Philology, University of Belgrade since 1961 (as full professor since 1980); also Professor of General Linguistics since 1988; formerly Head of both Departments. Supervisor of 10 Ph.D. dissertations and 40 M.A. theses. Fulbright lecturer in linguistics, USA 1969/70. Guest lecturer at some 20 universities in Europe, USA, Australia (London, Oxford, Sorbonne, Leiden, Krakow, Chicago, Monash, etc.). Teaching, research and publication in English and general linguistics, applied linguistics, sociolinguistics, history of linguistics, etc. Selected works in Serbo-Croatian, 12 vols, 1996-1997. Dozens of articles, book chapters, reviews in English, some in German, French, Spanish, etc. in international journals, congress proceedings and other collective publications. Editor (with Celia Hawkesworth) of *Language Planning in Yugoslavia*, Columbus, OH: Slavica, 1992 and of *Language in the Former Yugoslav Lands* (London, forthcoming). Editions of translated works by Chomsky, Sapir, Whorf; anthologies of sociolinguistics, psycholinguistics. Organisation of/participation in numerous Yugoslav and international congresses, conferences, symposia. Some previous or current positions: President, Yugoslav Association of Applied Linguistics; Vice President, International Association of Applied Linguistics (AILA); President, Societas Linguistica Europaea (SLE); member, European Academy of Arts and Sciences (Vienna); corresponding member, Research Centre on Multilingualism (Brussels); national correspondent, Soziolinguistische Bibliographie Europäischer Länder (*Sociolinguistica*, Tübingen); Yugoslav Board member, European Society for the Study of English (ESSE); member, Linguistic Society of America; Editorial Advisory Board member, *Historiographia Linguistica* and *Studies in the History of Linguistics* (Amsterdam/Philadelphia), *Multilingua* (Berlin/New York). Recipient of an international Festschrift: *History and Perspectives of Language Study – papers in Honor of Ranko Bugarski* (eds. O. Mišeska Tomić/M. Radovanović), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2000.

OSNOVNE TEORIJSKO- METODOLOŠKE

K A R A K T E R I S T I K E K O R P U S N E L I N G V I S T I K E

*The language looks rather different
when you look at a lot of it at once.*

(Sinclair 1991: 100)

Od trenutka kada je konstruisan prvi kompjuter postoji veliki interes da se jezik opiše (ili obradi) na način koji bi omogućio da se ovaj izum primeni kao sredstvo za automatizaciju u različitim sferama jezičke produkcije. Istraživanja u ovoj oblasti karakterišu se različitim ciljevima, pristupima i tehnikama. Iako rezultati, uglavnom, ne odgovaraju uložnim naporima, kada je u pitanju primena softverskih proizvoda, problemi na koje se u tim istraživanjima nailazi predstavljaju značajan izvor podataka o različitim jezičkim pojavama. U poslednjih desetak godina, međutim, može se primetiti izdvajanje jedne posebne grane lingvistike čiji se metodi, koncepti i teorijske postavke zasnivaju na obilnom korišćenju kompjuterskih resursa u *analizi jezika*. Danas je uobičajeno da se ova oblast naziva **korpusna lingvistika**. U današnjem shvatanju pojma korpusne lingvistike presudnu ulogu ima projekat *Cobuild* koji je 1980. godine započet na Univerzitetu u Birminghamu, u saradnji sa izdavačkom kućom *HarperCollins*. Većina ideja koje predstavljamo u ovom tekstu potiče iz ovog projekta.

Karakteristično za ovaj novi pogled na jezik jeste to da se u centru interesovanja nalazi **tekst** kao realizovan jezik, kao ono što se realno događa u jeziku, sa svim svojim neregularnostima, posebnostima, idiosinkretičnošću, asimetrijom, izuzecima, disproporcijom i svim onim što oduvek muči lingviste i zbog čega je i sam De Sosir na izvestan način izdvojio ovaj aspekt jezika smatrajući da on ne treba da predstavlja predmet lingvističkih istraživanja. Savremeni memorijski kapaciteti kompjutera omogućavaju da se skladištene velike kolekcije tekstova (**korpusi**) obraduju na različite načine. Iz korpusa se automatski ekscerpiraju ogromne količine različitih podataka o ponašanju jezičkih jedinica, koji se zatim

interpretiraju pomoću različitih manje ili više komplikovanih statističkih tehnika (proceniti, verovatnoća, faktorijalna analiza) (v. Biber 1988), što je eksplicirano i u jednoj od novijih reprezentativnih studija.

“Ovaj pristup predstavlja ono što danas ide pod imenom korpusna lingvistika: način ispitivanja jezika posmatranjem velikih količina spontano nastalog, elektronski skladištenog diskursa, uz korišćenje softvera koji odabira, sortira, poredi, broji i računa.” (Hunston 1999: 15)

Korpus se uzima kao uzorak jezika nad kojim se vrše analize, merenja i eksperimenti, da bi se induktivnim putem došlo do uopštavanja i zaključaka. Teži se tome da analiza bude što je moguće objektivnija i da se što manje oslanja na uspostavljene tradicionalne lingvističke kategorije. Karakterišući jezičke podatke koji se analiziraju u korpusnoj lingvistici, Hanston (Hunston 1999: 15) ističe pet aspekata u kojima se oni razlikuju od podataka koji se koriste u drugim lingvističkim pristupima. Podaci su 1) autentični, 2) odabrani metodom slučajnog uzorka, a ne prema unapred postavljenim lingvističkim kriterijumima, 3) brojni, 4) sistematski organizovani i 5) nestrukurirani prema bilo kojoj od postojećih teorija.

Ovakav pristup rezultirao je nekim novinama u jezičkoj analizi. Odustaje se od strogih gramatičkih generalizacija. Uopštavanja i kategorizacije se radije izražavaju kao statističke tendencije u okviru **kontinualnih skala**. U tom smislu, karakterističan je stav D. Bajbera (Biber 1988: 22), koji smatra da nema osnova da se očekuje da bi dimenzije variranja u jeziku trebalo da budu dihotomne i da izrazito dihotomna priroda postojećih dimenzija taksonomija samo pokazuje “koliko je preliminarna faza u kojoj radimo.” U svojoj studiji, zato, Bajber dimenzije jezičkog variranja identifikuje kao “kontinualne kvantifikabilne parametre varijacije, tj. kontinualne skale.”

Korpusna lingvistika naročito ističe značaj **konteksta** u kom se određena jezička jedinica realizuje u tekstu. Značenje jezičkih jedinica sada se u tom smislu tretira kao dinamična kategorija (Daniellsson 2001: 85), izuzetno zavisna od konkretnih tekstuelnih realizacija, tako da se uspostavlja novi odnos između forme i značenja jezičkih jedinica, uz praktično brisanje razlike između tradicionalno odvojenih sfera sintakse i leksikona. To znači da *značenje* jedne jedinice utiče na to kakav će se **obrazac** formirati oko nje u tekstu, ali i obrnuto: da prema utvrđenom obrascu možemo da zaključimo o kakvom se značenju radi. Ovo se posebno odražava na razlikovanje pojedinih značenja višeznačnih leksema. Oslanjajući se na korpusne studije, Sinkler (Sinclair 1991:6-7) tvrdi da se svako značenje jedne jedinice može povezati sa različitim formalnim obrascem koji se formira oko nje. Ovaj autor, dalje, tvrdi da je formiranje ovakvih obrazaca u toj meri regularno, da se može očekivati da će se formalni obrasci u budućnosti otvoreno koristiti kao kriterijumi za analizu značenja. To bi bilo sigurnije i manje ekscentrično polazište za “disciplinu koja pretenduje na naučnu ozbiljnost.” Drugim rečima: “Još jednom, stisak intuicije je oslabljen” (Sinclair 1991: 7).

Za ovakvo tretiranje značenja veoma je bitna činjenica da se izvesne jedinice u tekstu u većoj ili manjoj meri **ponavljaju**. Čak i ukoliko nije moguće utvrditi zašto se neke jedinice ponavljaju i zašto su neke pojave u tekstu češće od nekih drugih, neosporno je da ponavljanja na određeni način utiču na status i prirodu jezičkih

jedinica. Zbog toga korpusna lingvistika uzima **frekvenciju** jezičkih jedinica u tekstu kao njihovo značajno svojstvo. Prema Sinkleru (Sinclair 1991: 101), frekventne reči, uopšteno gledano, imaju složeniji skup značenja nego nefrekventne. Akumulacija pojavljivanja neke frekventne reči ne predstavlja samo dodavanje istog, već sve jasniji dokaz kompleksnosti. Ispitivanja u ovom smeru trebalo bi da otkriju izvesne statističke relacije između broja pojavljivanja jedne reči i broja značenja koja ona realizuje.

Osim činjenice da se jezičke jedinice u tekstu ponavljaju, veoma je bitno i to da se neke jedinice često javljaju zajedno sa drugim jedinicama, što se takode smatra kao podatak od značaja u pokušaju da se utvrdi značenje i jednih i drugih. Stabs (Stubbs 2001: 16) smatra da jedan od glavnih dokaza značenja neke reči predstavljaju upravo reči koje se pojavljuju oko nje, posebno one koje se ponavljaju u određenim obrascima.

Vezana upotreba određenih jezičkih jedinica primećena je i ranije u lingvističkim istraživanjima, ali se uglavnom tretirala kao neregularna periferna pojava, bilo kao **idiom, frazema** ili **kolokacija**. U korpusnoj lingvistici, međutim, ovaj aspekt jezičke upotrebe dobija centralno, zapravo *principijelno* mesto, koje Sinkler (Sinclair 1991: 110) definiše kao **princip idioma**. Ovaj princip podrazumeva da korisnik jezika formuliše i razumeva iskaze na osnovu većeg broja "semiprekonstruisanih", tj. polugotovih, fraza koje su skladištene u njegovoj memoriji. Drugim rečima, kad god hoće nešto da saopšti, govornik prvo proveri inventar polugotovih fraza, kako bi našao odgovarajuću. Isto tako, kod razumevanja, svaki primljeni iskaz prvo se poredi sa inventarom fraza, kako bi se pronašlo odgovarajuće značenje. Ukoliko se odgovarajuća fraza ne nalazi u inventaru, govornik onda prelazi na **princip izbora**. Prema ovom principu, od jezičkih elemenata i prema jezičkim pravilima formiraju se sasvim novi iskazi. Kod svakog završetka jedne jedinice (reči, fraze ili rečenice), otvara se veliki spektar mogućnosti izbora sledeće jedinice. Ove mogućnosti su određene gramatičkim pravilima. Princip idioma ima prvenstvo, tj. jezičke poruke se normalno dekodiraju pomoću principa idioma, prelazak na princip izbora nužno je signaliziran (intonacijom, specijalnim redom reči ili sličnim sredstvima) u tekstu.

Problemi u korišćenju statističkih tehnika (na primer, iskakanje najfrekventnijih reči iz opštih statističkih pravilnosti), kao i usvajanje principa idioma problematizuju i pitanje **jezičkih jedinica**.

"Ljudi govore utvrđenim frazama, pre nego pojedinačnim rečima (...)"
(Mel'cuk 1998: 24)

U svom istraživanju Danijelson (Daniellsson 2001) pokazuje da je moguće automatski izdvojiti neke fraze koje funkcionišu kao jezičke jedinice, što potvrđuje i činjenica da neki statistički proračuni (Zipfov zakon, na primer) funkcionišu pravilnije kad se primene na pomenute automatski ekstrahovane segmente teksta koji sadrže više od jedne reči nego kad se primene na pojedinačne reči.

Rezultati istraživanja u oblasti korpusne lingvistike paralelno se primenjuju u brojnim komercijalnim izdanjima rečnika i gramatika engleskog jezika kuće HarperCollins (v. npr. Combley *et al.* 2002, Francis *et al.* 1996) kao i u daljim

istraživanjima mogućnosti automatizacije procesa izrade rečnika i tezaurusa (Barnbrook 2002). Najnovija istraživanja tiču se primene navedenih principa u oblasti dvojezičnih odnosno višejezičnih rečnika i prevodenja, uz formiranje paralelizovanog višejezičnog korpusa.

LITERATURA

- Barnbrook, G. 2002. *Language of Definitions*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Biber, D. 1988. *Variation across Speech and Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Combley, R. et al. 2002. *Collins COBUILD New Student's Dictionary*. Glasgow: HarperCollins.
- Daniellsson, P. 2001. *The Automatic Identification of Meaningful Units in Language*. Sprakdata, Department of Swedish, Göteborg University (PhD Dissertation).
- Francis, G. et al. 1996. *Collins COBUILD Grammar Patterns 1: Verbs*. London: HarperCollins.
- Hunston, S. and G. Francis. 1999. *Pattern Grammar: A Corpus-driven Approach to the Lexical Grammar of English*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Mel'cuk, I. 1998. Collocations and Lexical Functions. In A. P. Cowie (ed.) *Phraseology, Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Oxford University Press, 23-55.
- Sinclair J. M. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Stubbs, M. 2001. *Words and Phrases - Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford: Blackwell.

SUMMARY

MAIN THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FEATURES OF CORPUS LINGUISTICS

This paper reviews the key notions within the corpus linguistics approach. Texts are considered to be scientifically observable, quantifiable language units. Corpus is a sample of language. Continuous scales are seen as a possible instrument for the quantification of linguistic data. Context plays a significant role in the identification and description of linguistic units. Reoccurrence, co-occurrence and frequency are seen as possible evidence for linguistic facts. A pattern is a generalized linguistic unit based on this evidence. The idiom principle is seen as primary when denoting strategy and the open choice principle as secondary.

NEKI FRAZEOGRAFSKI ASPEKTI

N E M A Č K I H B I B L I J S K I H F R A Z E O L O G I Z A M A

Iako je nemačka frazeografska tradicija relativno duga¹, a frazeologija nemačkog jezika već početkom 80-ih godina konstituisana na širim osnovama² i relativno artikulisana kao posebna lingvistička disciplina, koja je, udružena sa semantikom, mogla da ponudi jasnije smernice za precizniji leksikografski opis frazeologizama, ipak je frazeografska slika u nemačkim rečnicima i danas nehomogena. (Korhonen 1994: 377 i dalje; Fleischer 1997: 85).

Frazeografska nehomogenost može se pratiti sa različitih aspekata: kvantitativnog koji podrazumeva različit stepen zastupljenosti frazeologizama u različitim rečnicima (što je u vezi sa koncepcijom, obimom i namenom rečnika), kao i kvalitativnog koji obuhvata pitanja pronalaženja nominalnog oblika u kojem se frazeologizam beleži, pitanja njihove lematizacije (samostalno/prema morfosintaksičkom nukleusu/prema semantičkoj determinanti, nem. *Stützwort* ili prema tzv. glavnom segmentu (Fleischer 1992: 25), kao i principe njihove semantizacije. Svi aspekti mogu imati kako teorijske, tako i praktične implikacije.

Svi frazeologizmi se prema kriterijumu kompleksnosti njihovog značenja sa frazeografskog aspekta mogu podeliti u dve velike grupe: *ortonimijske* i *kompleksne* (Heinz 1992: 283 i dalje). Pod ortonimijskim se podrazumevaju oni "frazeologizmi kojima se iskazuju veoma jednostavni /.../ koncepti svakodnevnog života, kao npr. 'jesti', 'spavati', 'radovati se', 'bojati se', 'umreti', 'laskati', 'prevariti', 'biti glup', 'biti lep', 'biti siromašan' i mnogi drugi" (Heinz 1992: 284). Zajedničke odlike svih frazeologizama ove grupe su mogućnost jednostavne eksplikacije značenja, često pomoću jednog leksema, tzv. ortonima, kao i najčešće identična semantizacija u različitim rečnicima: *jmdm. das Fell über die Ohren ziehen* (prema WDB³, DUW i WDG): *jmdn. übervorteilen, betrügen*⁴, kao i postojanje niza 'ekspresivno nominativnih' frazeoloških sinonima kao jezičkih jedinica 'sekundarne nominacije' (Fleischer 1997: 163) i česta stilska markiranost sa tendencijom ka substandardu. Gerner (Görner 1979) u svom rečniku za koncept 'spavati' navodi 5 frazeologizama od kojih su svi stilski markirani: *sich in die Falle hauen* (salopp)/*sich aufs Ohr hauen* (salopp)/*einen einziehen* (salopp)/*an der Matratze horchen* (umg; scherzh.)/*sich von innen begucken* (umg; scherzh.).

Drugu grupu čine frazeologizmi sa kompleksnim semantizmom kojima se iskazuju kompleksni koncepti, pri čemu između koncepta i frazeologizma postoji najčešće odnos izomorfije (jedan kompleksni sadržaj se iskazuje jednim

20 frazeologizmom), na osnovu čega se zaključuje da kod frazeologizama sa kompleksnim semantizmom mnogo rede postoje nizovi sinonima, te "da je broj sinonima obrnuto proporcionalan sa kompleksnošću iskazanog koncepta" (Heinz 1992: 289). Sledstveno tome mogu se smatrati 'čisto nominativnim' jedinicama (Černyševa 1986, prema Fleischer 1997: 124) koje su, u poređenju sa ortonimijskim, mnogo rede stilski markirane. Sa strukturnog aspekta obe grupe frazeologizama mogu da budu identične.

Posebnu grupu ovih frazeologizama čine tzv. aluzivni frazeologizmi, tj. oni koji potiču iz različitih književnih dela ili Biblije, ili se vezuju za izvesne opštepoznate istorijske događaje. Oni predstavljaju neku vrstu pregnantne formule za ceo primarni kontekst u kojem se javljaju, a ujedno i aluziju na njega. Stoga je pravilno razumevanje i upotreba ovakvih frazeologizama gotovo po pravilu povezana i sa poznavanjem primarnog konteksta (književnog dela, biblijske priče ili istorijskog događaja) iz kojeg potiču.

Cilj rada je da na jednom tipu *aluzivnih frazeologizama* – biblijskim – pokaže principe njihove semantizacije u opštim rečnicima nemačkog jezika, kao i odstupanja od frazeografske teorije u savremenoj leksikografskoj praksi, i to na osnovu tri opšta semasiološka rečnika savremenog nemačkog jezika: WDB, DUW i WDG u kojima je praćena semantizacija 10 frazeologizama zabeleženih u sva tri izvora. Frazeologizmi su uzeti iz biblijske konkordance prema Luterovom prevodu (Krauss 1993).

Definicija, morfematska i paradigmatička semantizacija nisu indikovane kod aluzivnih frazeologizama s obzirom na njihove strukturne i semantičke osobenosti (višeleksemski formativ, rede postojanje sinonima kod kompleksnog semantizma), a s obzirom na tip referentnih rečnika (monolingvalni semasiološki) isključena je i prevodna semantizacija. Usled toga leksikografiji na raspolaganju stoje parafraza i kontekstualizacija kao glavni postupci za semantičku eksplikaciju.

Kod aluzivnih frazeologizama je posebno značajna semantizacija kontekstualizacijom, pri čemu većina autora razlikuje onu pomoću *konstruisanih primera* "koji ispunjavaju primarno lingvističku funkciju (stavljanje leme u tipične kontekste, kontrastiranje sa drugim elementima iste leksičke paradigme i sl.)" (Burger 1992: 14) i mogu da se jave kod onih frazeologizama koji u svojoj strukturi pokazuju odlike recesivne morfologije ili sintakse i onu pomoću *citiranja primarnog konteksta* koji imaju funkciju objašnjenja aluzije kod ovog tipa frazeologizama, što i prema psiholingvističkim istraživanjima doprinosi njihovom razumevanju. (Buhofer 1982: 212).

Postupci bliski semantizaciji pomoću citiranja primarnog konteksta jesu *citiranje sekundarnog konteksta* (npr. biblijski frazeologizam u delu T. Mana), *samo navođenje izvora* (biblijskog mesta/istorijskog događaja) iz kojih potiče frazeologizam ili tzv. *dodatnog komentara* (objašnjenja) primarnog konteksta ukoliko je reč o aluzivnim frazeologizmima nastalim kasnijim procesima primarne frazeologizacije.

U idealnom slučaju bi se pri semantizaciji aluzivnih frazeologizama mogli primeniti svi postupci (navođenje izvora, citat primarnog i sekundarnog konteksta, parafraza, dodatni komentar, konstruisani primer), što je u nemačkoj leksikografskoj praksi redi slučaj⁵, verovatno jer bi zahtevalo mnogo više prostora za jednu odrednicu.

Zajedničko obeležje svih referentnih leksikografskih izvora je da pri semantičkoj eksplikaciji ove grupe frazeologizama po pravilu koriste postupak

parafraze i, mnogo rede i nekonsekventno, navodenje izvora. Konstruisani primer i sekundarni kontekst se javljaju u veoma malom broju slučajeva, dok citiranje primarnog konteksta i dodatni komentar pri semantizaciji ne igraju nikakvu ulogu.

S obzirom na to da se javlja kod svih analiziranih frazeologizama kao glavno sredstvo semantizacije, *parafraza* bi morala da bude maksimalno precizna i da u pregnantnoj formi obuhvati sve semantičke finese aluzivnog frazeologizma, npr:

(1) bei Adam und Eva anfangen/beginnen

WDG: *sehr weit ausholen;*

WDB: *weitschweifig erzählen, ganz von vorn anfangen;*

DUW: *in einem Vortrag, bei seinen Ausführungen sehr weit ausholen.*

Frazeologizam je u sva tri rečnika lematizovan pod odrednicom Adam kod koje je navedeno poreklo (WDG: Adam: *bibl. Urvater der Menschheit*; WDB: *bibl. Überlieferung*; DUW: A. T.) što doprinosi potpunoj semantizaciji.

Kod kompleksnijih frazeologizama značenje je u rečnicima često opisano pomoću *parcijalne parafraze sa neutralisanim modifikativnim semama*:

(2) sein Licht (nicht) unter den Scheffel stellen

WDG: *seine Kenntnisse, Verdienste verbergen;*

WDB: *er bringt seine Fähigkeiten gern zur Geltung* (frazeologizam je naveden u finitnom obliku: *Er stellt sein Licht nicht unter den Scheffel*).

Jedino DUW navodi parafrazu sa modifikatorom koja se može smatrati najpreciznijim opisom značenja navedenog frazeologizma: *seine Leistungen, Verdienste (nicht) aus Bescheidenheit verbergen*. Slično postupaju sva tri rečnika i pri semantizaciji frazeologizma

(3) in die Bresche springen (sich für jmdn. oder etw. in die B. werfen (WDG))

WDG: *für jmdn. oder etwas eintreten;*

WDB: *jmdm. zu Hilfe kommen;*

DUW: *für jmdn. oder etwas einspringen, eintreten.*

Potpunija parafraza bi glasila '*jmdm. in einer schwierigen Situation helfen/sich für eine gefährdete, von anderen schon aufgegebene Sache einsetzen*'. U oba slučaja bi dodatni komentar biblijskog mesta iz kojeg potiču frazeologizmi doprineo preciziranju značenja u pogledu modifikativnih sema, iz čega se zaključuje da kombinovanje različitih postupaka pri semantizaciji aluzivnih frazeologizama nije suvišno.

Posebno problematična (= netačna!) semantička eksplikacija biblijskih frazeologizama nastaje navodenjem *literalne parafraze*. Ona je moguća usled nevidanja metaforičnih/metonimijskih prenosa kod onih frazeologizama kod kojih nije nastupio proces potpune idiomatizacije i koji sa sinhronog aspekta ne sadrže unikalne komponente, niti recesivna morfosintaksička obeležja (tzv. "motivisani frazeologizmi"). Frazeologizam

(4) ein Rufer/Prediger in der Wüste

DUW lematizuje pod *Rufer*, a potom upućuje⁶ na odrednicu *Prediger 1*: *jemand, der (als Geistlicher) im Auftrag einer Kirche oder Religionsgemeinschaft predigt*. Iz ovakve literalne parafraze može se zaključiti da ceo frazeologizam ima značenje *'*ein Geistlicher, der im Auftrag einer Kirche oder Religionsgemeinschaft predigt, befindet sich in der/einer Wüste*'. Ovakve pojave Burger naziva "obrnutom metaforizacijom"

(Burger 1973:29), a adekvatnu parafrazu navodi WDB: *jemand, der vergeblich auf eine kommende Gefahr oder Schwierigkeit hinweist.*

Literalna parafraza se često javlja i pri semantizaciji onih frazeologizama koje rečnici beleže u finitnom i/ili ekspanziranom/redukovanom obliku⁷ (najčešće ekspanzija atributom/redukcija istog) i time dovode u vezu sa homonimnom slobodnom sintagmom. Frazeologizam

(5) *sich nach den Fleischtöpfen Ägyptens sehnen*

WDG beleži u finitnom obliku i dodaje nepostojeći segment što rezultira literalizacijom značenja: *Er wird sich nach den Fleischtöpfen Ägyptens, der Mutter zurücksehnen: sich nach der einstmals genossenen Kost sehnen.* Značenje ovog frazeologizma je mnogo šire što pokazuju WDB ('*sich nach vergangenen Tagen des Wohllebens sehnen*') i DUW ('*ein früheres Wohlleben herbeiwünschen*'). Isti rečnik u finitnom i ekspanziranom obliku (*Sie leerte den Kelch Sekt bis zur Neige.*) beleži i frazeologizam

(6) *einen Kelch bis zur Neige leeren*

sa značenjem '*etwas Schweres bis zu Ende ertragen*' (WDB), pri čemu ostaje nejasno da li je uopšte reč o frazeologizmu ili o homonimnoj slobodnoj sintagmi, pogotovu što se rečnik poziva na citat iz književnog dela (*Kellerm. Totentanz 260*)⁸.

Navodenje izvora je uz parafrazu najekonomičniji način za semantizaciju biblijskih frazeologizama: iz leksikografskog ugla ne zauzima puno prostora, a iz šireg, kulturološkog, korisnika rečnika može da uputi na dalja istraživanja (biblijske konkordance, enciklopedije, tumačenja Biblije i sl.).

Kod naših leksikografskih izvora uočava se jasna dihotomija: dok WDG i WDB principijelno ne beleže poreklo (oba rečnika beleže samo poreklo frazeologizma (1)), dotle DUW relativno konsekventno i relativno diferencirano navodi podatke o poreklu frazeologizama:

(7) *sicher wie in Abrahams Schoß* (Lk.16, 22)

(8) *sein Haus bestellen* (nach Jesaja 38, 1)

Ovako diferencirano navodenje mesta iz Biblije nije samo u funkciji semantizacije, već je i lingvistički relevantno i korisno za različita sinhrona i dijahrona istraživanja u frazeologiji jer počiva na razlikovanju primarnih biblijskih frazeologizama kod kojih se najčešće navodi tačno mesto njihovog pojavljivanja⁹ u primarnom tekstu (7) - izuzetak kod analiziranih frazeologizama je

(9) *das A und (das) O.*

primarni kod kojeg DUW uopšte ne navodi biblijsko poreklo - i biblijskih frazeologizama nastalih procesima primarne i sekundarne frazeologizacije (8). Kod frazeologizama koji su istorijski pretrpeli velike leksičke promene (kao npr. (3)) DUW očigledno ne navodi izvor.

Navodenje sekundarnog konteksta kao sredstva semantizacije uglavnom ukazuje na pragmatičku komponentu (u kojoj vrsti teksta i u kojoj komunikativnoj situaciji se javlja biblijski frazeologizam) i u korelativnom je odnosu sa navođenjem izvora: sekundarni kontekst je indikovao samo kod onih frazeologizama kod kojih je naveden izvor/biblijsko poreklo.

U ispitivanim rečnicima se javlja samo kod jednog frazeologizma u WDG bez navedenog izvornog porekla, te navodi na pogrešan zaključak:

(10) *jemanden auf Händen tragen: jmdn. mit viel Liebe und Fürsorge umgeben: ich ... habe sie (diese Frau) auf Händen getragen* ANDRES Hochzeit 431.

Navodenje konstruisanih primera takode se javlja retko: samo u WDG i to kod frazeologizama (3) i (8). Nijedan od frazeologizama nema recesivne strukturne odlike, te konstruisani primer nije neophodan:

(3) *Er hat sich für sie in die B. geworfen.*

(8) *In den letzten Krankheitstagen hat er sein Haus bestellt.*

ZAKLJUČAK

U radu se pošlo od podele frazeologizama sa leksikografskog aspekta na ortonimijske i kompleksne, pri čemu podgrupu kompleksnih čine aluzivni frazeologizmi. Cilj rada je bio da ukaže na moguće načine njihove semantičke eksplikacije i da na primerima biblijskih aluziva pokaže najčešće postupke njihove semantizacije u opštim rečnicima savremenog nemačkog jezika – parafrazu i, rede, navodenje izvora, uz moguće divergencije među rečnicima. Usled kompleksnosti semantizma biblijskih frazeologizama ova dva postupka veoma često nisu dovoljna za njihov najprecizniji semantički opis, usled čega se čini opravdanim istovremeno korišćenje i drugih postupaka semantizacije: navodenja primarnog i sekundarnog konteksta, dodatnog komentara biblijskog mesta kao i konstruisanog primera u slučajevima kompleksnije/recesivne strukture frazeoloških formativa.

Buduća intenzivnija saradnja frazeologije, semantike, teorijske i praktične leksikografije sigurno bi doprinela preciznijoj i homogenijoj semantičkoj eksplikaciji biblijskih, kao i frazeologizama uopšte.

...
¹ Prve frazeološke zbirke, prevodi latinskih poslovice i izreka na nemački, padaju u vreme humanizma, npr. *Adagia* Erazma Roterdamskog ili *Proverbia Germanica* Hajnriha Bebela (Heinrich Bebel) iz 1508. koja je obuhvatala i prevode nemačkih paremija/izreka na latinski. Najpoznatija iz ovog perioda je zbirka Johanesa Agrikole (Johannes Agricola) iz 1529. *Drey hundert Gemeyner Sprichwörter der wir Deutschen vns gebrauchen...* koja je bitno uticala i na Luterovu zbirku poslovice. (up. i Große 1983: 97–98).

² Ovde se prevashodno misli na Burgerov metodološki koncept iz 1982. kada su u frazeološka ispitivanja uvršćene paremije, funkcionalni glagolski spojevi, toposi, krilatice, ustaljene kolokacije, frazeološki termini i kinegrami (Burger 1982: 20–60).

³ WDB: Wahrig. Deutsches Wörterbuch; DUW: Duden. Deutsches Universalwörterbuch A–Z; WDG: Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, izd. R. Klappenbach i W. Steinitz.

⁴ Divergencije među rečnicima mogu da postoje na nivou stilskog markiranja: WDB ovaj frazeologizam markira kao ugs., DUW kao salopp, a WDG ne markira stil ovog frazeologizma.

⁵ Za razliku od nemačke, francuska leksikografija mnogo više pažnje poklanja navodenju citata i dodatnih komentara pri semantizaciji frazeologizama. Po Burgeru je to i jedna od bitnih razlika između ove dve evropske leksikografije (Burger 1992: 13, 18).

⁶ Upućivanje pri semantizaciji često je kod frazeologizama koji imaju komplikovaniju morfosintaksičku strukturu (sadrže više autosemantikona iz iste klase reči) ili kod kojih je teže odrediti semantičku determinantu.

⁷ Ako frazeologizam ima nefinitni oblik, treba ga beležiti u tom obliku. Ako atributskom ekspanzijom procesom sekundarne frazeologizacije nastaje novi frazeologizam, treba ga posebno beležiti.

⁸ Ukoliko je ovde reč o homonimnoj slobodnoj sintagmi, onda ona nije najbolje rešenje za semantizaciju odrednice *Kelch*.

⁹ I opšti i frazeološki rečnici navode samo jedno mesto gde se frazeologizam pojavljuje, iako se vrlo često isti frazeologizam pojavljuje više puta, npr. *sich etw. zu Herzen nehmen* se u Luterovoj Bibliji pojavljuje 26 puta (Parad 1992: 153). Sva mesta javljanja ove grupe frazeologizama mogu se naći u biblijskim konkordancama, npr. *Große Konkordanz zur Lutherbibel*. 1979. Stuttgart.

LITERATURA

Buhofer, A. 1982. Verstehen von Phraseologismen. In H. Burger (Hrsg.) *et al.* *Handbuch der Phraseologie*. Berlin: de Gruyter, 212–219.

- 24
- Burger, H. 1982. Klassifikation: Kriterien, Probleme, Terminologie. In H. Burger (Hrsg.) *et al. Handbuch der Phraseologie*. Berlin: de Gruyter, 20–60.
- Burger, H. 1992. Phraseologie in französischen und deutschen Wörterbüchern – ein Vergleich. In J. Korhonen (Hrsg.) *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelspezifisch–kontrastiv–vergleichend*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 1–23.
- Burger, H. und H. Jaksche. 1973. *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Duden. 1989. *Deutsches Universalwörterbuch A–Z*. Mannheim: Dudenverlag.
- Fleischer, W. 1997. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Fleischer, W. 1992. Zur lexikographischen Beschreibung deutscher Phraseologismen mit pronominaler Komponente. In J. Korhonen (Hrsg.) *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelsprachspezifisch–kontrastiv–vergleichend*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 23–38.
- Görner, H. 1979. *Redensarten. Kleine Idiomatik der deutschen Sprache*. Leipzig: VEB.
- Große, R. 1983. Nachwort. In R. Große (Hrsg.) *Martin Luthers Sprichwortsammlung*. Leipzig: Insel-Verlag, 93–101.
- Heinz, M. 1994. Typologie der bildlichen Redewendungen aus lexikographischer Sicht, dargestellt am Beispiel des 'Petit Robert'. In B. Sandig (Hrsg.) *Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 281–301.
- Klappenbach, R. und W. Steinitz (Hrsg.). 1977. *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Korhonen, J. 1994. Zur historischen Entwicklung von Verbidiomen im 19. und 20. Jahrhundert. In B. Sandig (Hrsg.) *Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 375–409.
- Krauss, H. 1993. *Geflügelte Bibelworte – Das Lexikon biblischer Redensarten*. München: Verlag C. H. Beck.
- Parad, J. 1992. Zu Unterschieden zwischen deutschen und finnischen Verbidiomen biblischen Ursprungs. In J. Korhonen (Hrsg.) *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelsprachspezifisch–kontrastiv–vergleichend*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 153–162.
- Wahrig, G. 1986. *Deutsches Wörterbuch*. München: Mosaik Verlag.

ZUSAMMENFASSUNG

EINIGE PHRASEOGRAPHISCHE ASPEKTE DEUTSCHER BIBLISCHER PHRASEOLEXEME

Von der lexikographischen Einteilung der Phraseolexeme in orthonymische und komplexe (allusive) ausgehend, zeigt die vorliegende Arbeit – anhand biblischer Beispiele – die häufigsten Semantisierungsprinzipien komplexer Phraseolexeme in allgemeinen deutschen Wörterbüchern: Paraphrase und Quellenangabe. Aus der Analyse ergibt sich, dass sich in vielen Fällen auch weitere Semantisierungsmöglichkeiten als unentbehrlich erweisen: Zitat, zusätzlicher Kommentar und konstruiertes Beispiel.

O NEKIM ZNAČENJSKIM RAZLIKAMA IZMEĐU LOKATIVNIH PREDLOGA I I PÅ U ŠVEDSKOM JEZIKU I LOKATIVNIH PREDLOGA U I NA U SRPSKOM

1. DVA NAJČEŠĆA PROBLEMA U VEZI SA ODABIROM I UPOTREBOM LOKATIVNIH PREDLOGA

Za učenje stranog jezika i za prevodenje neophodno je poznavanje specifičnosti stranog jezika, kao i poznavanje obrazaca kojima se isti vanjezički univerzum u različitim jezicima segmentira na različite načine. One konstrukcije sa lokativnim predlozima u švedskom jeziku koje se u odnosu na percepciju prostornih odnosa ili na konvencionalno određivanje razlikuju od konstrukcija sa lokativnim predlozima u srpskom, predstavljaju poteškoću u ovladavanju švedskim jezikom i poteškoću u njegovoj pravilnoj upotrebi. Naime, u nastavi švedskog jezika i u prevodilačkoj praksi javlja se čitav niz nedoumica u vezi sa odabirom i upotrebom lokativnih predloga. Javljaju se najčešće dva problema. Prvi problem je selekcija lokativnog predloga pri formiranju konstrukcije na stranom jeziku, konstrukcije koja je analogna onoj u maternjem i obratno. Drugi problem je povezivanje datih konstrukcija sa određenim značenjem i njihovo svrstavanje u određeni kontekst, s obzirom da postoje nekad manje, ali nekad i znatne formalne, odnosno semantičke razlike. Uporedimo ekvivalentne primere *Kassörskan sitter i kassan* na švedskom jeziku i *Kasirka sedi za kasom* na srpskom. Konstrukcija na švedskom jeziku sadrži lokativni predlog *i* ('u'), koji se odnosi na slučajeve kada se opisuje smeštenost jednog objekta u unutrašnjosti drugog. Konstrukcija na srpskom jeziku nema takvo značenje. Isto tako, možemo uporediti konstrukciju *Lasse tvättar sig i ansiktet* sa konstrukcijom *Lase pere lice*. Primer na švedskom jeziku sadrži konstrukciju sa lokativnim predlogom *i*, dok primer na srpskom čak i ne sadrži konstrukciju sa lokativnim predlogom.

Poteškoća u prevodenju konstrukcija sa predlozima sa jednog jezika na drugi, dakle, nije nepostojanje određenog prevodnog ekvivalenta, već radije to da u različitim jezicima analogne konstrukcije sadrže raznorodne elemente.

2. MODEL LJUDSKE PROSTORNE ORIJENTACIJE I PERCEPCIJA PROSTORNIH ODNOSA

Ukazujući na to da je naša orijentacija, u osnovi, upravljena prema vertikalnoj osi, to jest da je ljudska percepcija prostornih odnosa, određivanje prostorne orijentacije objekata i odnosa među njima uslovljeno našim vertikalnim položajem, horizontalnom površinom tla i gravitacijom, a citirajući Vunderliha, Zelinski-Vibelt naglašava da smo, u suštini, "antropomorfizirali" objekte kategorišući ih i posmatrajući njihova svojstva u odnosu na osobine ljudskog tela, a time i u odnosu na model ljudske prostorne orijentacije (Zelinsky-Wibbelt 1993: 6). Čenki smatra da je važnije razumeti koje faktore korisnik jezika opaža, nego razumeti same fizičke činjenice o datoj situaciji. Svet, kakvim ga doživljavamo pri organizovanju inputa prostornog okruženja, neizbežno je pod uticajem prirode nesvesnih procesa, dakle, ne opažamo stvaran svet sam po sebi. Izvor našeg inputa koji je u vezi sa prostornim okruženjem Čenki naziva *stvarnim svetom* ('the real world'), a doživljeni svet *projektovanim svetom* ('the projected world'). Zato i informacija koja se prenosi jezičkom mora biti o projektovanom svetu. Ipak, postavimo sledeće pitanje: ako se jezička informacija direktno tiče projektovanog sveta i ako ljudi mogu da se razlikuju prema interpretacijama inputa prostornog okruženja, kako onda ljudi mogu da razgovaraju o istim stvarima? Čenki deli odgovor na dva dela. Prvo, smatra da su procesi kojima se konstruiše projektovani svet isti kod svih ljudi. Svako od nas nasleđuje sklop procesa za konstruisanje projektovanog sveta. Ti procesi su ili u velikoj meri nezavisni od inputa prostornog okruženja ili zavise od onih vrsta inputa prostornog okruženja koje čovek ne može da izbegne. Ovo svojstvo i rezultira time da jedni druge, najvećim delom, možemo da razumemo. S druge strane, Čenki smatra da postoji deo aspekata projektovanog sveta čije konstruisanje nije u potpunosti determinisano univerzalijama ljudskog nasleđivanja ili okruženja, te da oni rezultiraju interpersonalnim i interkulturalnim razlikama (Čenki 1988: 19-22).

3. "PROSTORNO" I "JEZIČKO" U SVETLU TEORIJE SEMANTIČKIH LOKALIZACIJA. MODELI IZRAŽAVANJA PROSTORNIH ZNAČENJA U ŠVEDSKOM I SRPSKOM JEZIKU.

Budući da se konceptualno posreduje, stvarnost se ne izražava direktno jezikom. Jezik pre opisuje način na koji su govornici mentalno implementirali iskustvo u vezi sa specifičnim prostornim okruženjem u kome se nalaze. I kako se sve što nalazimo u vanjezičkom univerzumu može pronaći i u jeziku, tako su i procesi koji se javljaju u jeziku odraz procesa unutar fizičke stvarnosti. Identifikovanje jezičke stvarnosti nalazi se u osnovi teorije semantičkih lokalizacija čija je težnja analiza svega što je prostorno (v. Piper 2001).

Prostorne relacije ne mogu se posmatrati same po sebi. Neophodno je obratiti pažnju i na ostale elemente koji učestvuju u realizaciji prostornih situacija. Dok se lokalizacija odvija u odnosu na objekat lokalizacije, lokalizator je taj koji je njeno neposredno sredstvo. Suština situacije označena pojmom lokalizacije jeste odnos između objekta lokalizacije i lokalizatora. Ovakav odnos se jezički realizuje putem konkretizatora, to jest orijentira, koji može imati veliki broj pojava oblika, na primer u vidu predloga, pa i u vidu posleloga, prefiksa i dr. Sintaksički modeli

predložko-padežnih konstrukcija kojima se izražavaju prostorna značenja brojniji su od drugih modela predložko-padežnih konstrukcija i organizovani su, u srpskom jeziku, kao poseban sintaksičko-semantički podsistem mesnih padeža. U strukturi većine takvih modela je predlog i određeni padežni oblik (v. Piper 2001: 21-22).¹ Savremeni švedski jezik, u suštini, ne operiše padežnim oblicima uz lokativne predloge. Imenica, koja se kao rekcija javi uz lokativni predlog, ima najčešće određeni oblik označen postpozitivnim članom, na primer, *i lägenheten* ('u stanu'), *i rummet* ('u sobi'), *på väggen* ('na zidu') i *på bordet* ('na stolu'). Izuzetak su, na primer, konstrukcije poput *på bio* u izrazu *gå på bio* ('ići u bioskop') ili *på teater* u izrazu *gå på teater* ('ići u pozorište') za koje se smatra da su na granici sa idiomatskim izrazima, te imenice koje se javljaju kao rekcija nemaju postpozitivni član. Malobrojne ustaljene fraze, poput onih sa predlogom *till* u primerima *till bords* ('za sto'), *till sjöss* ('na more') sadrže ostatke padeškog sistema. U primerima ovog tipa, kao rekcija uz lokativni predlog *till*, javlja se imenica u ostatku starog oblika za genitiv, dok se čitavom konstrukcijom opisuje cilj kretanja.

4. LOKALIZACIJA I SEMANTIČKE KOMPONENTE "UNUTRAŠNOST" I "POVRŠINA" LOKALIZATORA

Za potrebe ovog rada preuzimamo terminologiju koju koristi Piper (v. Piper 2001) i lokalizaciju unutrašnjosti lokalizatora opisujemo kao situaciju koja se, kako u okviru statičkog, tako i u okviru dinamičkog aspekta, odnosi na slučajeve kada se objekat lokalizacije, jednim svojim delom ili u celini, nađe u unutrašnjosti lokalizatora. Dinamički aspekt podrazumeva promenu položaja objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator. Tako, objekat lokalizacije može da postane lokalizovan (adlativnost), da prestane da bude lokalizovan (ablativnost) i da menja položaj u odnosu na granične tačke lokalizatora (perlativnost). Sa druge strane, lokalizacija površinom lokalizatora, u okviru statičkog i dinamičkog aspekta, odnosi se na slučajeve kada postoji kontakt između objekta lokalizacije i (spoljašnje) površine lokalizatora.² U ovakvim situacijama, objekat lokalizacije, skoro po pravilu, opterećuje lokalizator u manjoj ili većoj meri. Ako, prema navedenim merilima, uporedimo tipove situacija lokalizacija unutrašnjosti i površinom lokalizatora u švedskom i srpskom jeziku, primećujemo da važe ista osnovna pravila za izbor lokativnih predloga *i* i *på* odnosno *u* i *na*. Naime, lokativni predlog *i/u* koristi se onda kada se lokalizator posmatra kao trodimenzionalan, kao telo koje delimično ili u potpunosti okružuje objekat lokalizacije, dok se lokativni predlog *på/na* koristi kada se lokalizator posmatra kao dvodimenzionalan, kao površina koju opterećuje objekat lokalizacije. Tako, *Eva sitter i gräset/Eva sedi u travi* u okviru predmetne stvarnosti obično podrazumeva situaciju kada je trava visoka i okružuje osobu koja sedi. Međutim, *Eva sitter på gräset/Eva sedi na travi* podrazumeva situaciju u kojoj je trava toliko kratka da se, praktično, može reći da ne okružuje osobu koja na njoj sedi. Analizirajući navedene parove primera, možemo da primetimo da se dve prostorne situacije, od kojih se prva odnosi na lokalizaciju unutrašnjosti, a druga na lokalizaciju površinom lokalizatora, u oba jezika realizuju prema istim principima. Na isti način se, dakle, posmatra prostorna scena i odnos između objekata u okviru fizičke stvarnosti.

Međutim, to nije uvek slučaj. Nedoumice i nastaju kada se identične prostorne situacije u okviru predmetne stvarnosti različito posmatraju i na takav način i jezički realizuju. Upoređićemo nekoliko primera koji se odnose na statički i dinamički aspekt lokalizacija unutrašnjošću i površinom lokalizatora. Posmatraćemo i neka od fizičkih i nefizičkih svojstava, dok se metaforizacijom nećemo baviti.

4.1. UNUTRAŠNOST LOKALIZATORA

Tabela prikazuje nekoliko primera različitih jezičkih realizacija istih prostornih situacija. Svi primeri na švedskom jeziku imaju prevodne ekvivalente na srpskom.

Statički aspekt	Dinamički aspekt
1.a fågeln <i>i</i> trädet	3.a Katten började klättra allt högre <i>i</i> trädet.
1.b ptica <i>na</i> drvetu	3.b Mačka je počela da se penje <i>uz</i> drvo sve više.
-----	-----
2.a Taklampan hänger <i>i</i> taket.	4.a Lena slog med näven <i>i</i> bordet.
2.b Luster visi <i>na</i> plafonu.	4.b Lena je udarila pesnicom <i>o</i> sto.
2.c Luster visi <i>sa</i> plafona.	

Ako uporedimo primere pod 1.a i 1.b, vidimo da se za opisivanje date situacije u rečenici na srpskom jeziku javlja lokativni predlog *na*, kojim se primarno upućuje na lokalizaciju površinom lokalizatora, ali sekundarno i na lokalizaciju unutrašnjošću lokalizatora (v. Piper 2001: 71-73). U švedskom jeziku, pri opisivanju iste situacije, javlja se predlog *i* ('u'), kojim se daje opis situacije u kojoj se objekat lokalizacije nalazi unutar lokalizatora, pri čemu se lokalizacija realizuje u odnosu na unutrašnjost lokalizatora. Za označavanje lokalizatora je u primeru na srpskom jeziku upotrebljena leksema *drvo* odnosno *träd* u primeru na švedskom, a za označavanje objekta lokalizacije leksema *ptica* odnosno *fågel*. Razlike u upotrebi raznorodnih lokativnih predloga u ovim slučajevima polaze i od razlika u davanju prioriteta pojedinim fizičkim svojstvima kojima se posmatrana bića i objekti vanjezičkog univerzuma odlikuju (na primer, oblik, veličina, visina itd.), kao i od različitog poimanja njihovih položaja. Naime, u oba jezika je objekat lokalizacije obeležen leksemom *ptica/fågel*, koji se odnosi na biće koje je relativno malo i lako. S druge strane, leksema *drvo/träd* odnosi se na objekat u okviru predmetne stvarnosti koji je veći i viši od pomenutog bića. Švedski jezik se, u opisu identične prostorne situacije, upotrebom predloga *i* ('u') neposredno bavi smeštanjem objekta lokalizacije u unutrašnjost jednog dela lokalizatora, uzimajući njegovu veličinu kao najrelevantnije obeležje. Konkretno, situacija se opisuje kao ona u kojoj se 'ptica nalazi u krošnji drveta'. U primeru na srpskom jeziku, smeštanje objekta lokalizacije u unutrašnjost lokalizatora čini se posredno, dakle, sekundarnom upotrebom konkretizatora *na*, upućivanjem pre svega na visinu objekta u okviru predmetne stvarnosti označenog pojmom 'drvo', a potom i na njegovu veličinu.

Iako je u primeru na švedskom jeziku pod 2.a upotrebljen lokativni predlog *i* ('u'), u ekvivalentnom primeru na srpskom jeziku pod 2.b upotrebljen je lokativni predlog *na*. U oba slučaja posmatra se ista prostorna scena. U primeru na švedskom

29

jeziku se lokalizator, označen leksemom *tak* ('plafon'), posmatra kao "sadržatelj", kao ograničeni dvodimenzionalni prostor. Njime je "okružen" objekat lokalizacije označen leksemom *taklampa* ('luster'). Otuda i predlog *i* ('u'), koji upućuje na lokalizaciju unutrašnjošću lokalizatora. U primerima na srpskom jeziku pod 2.b i 2.c dati lokativni predlozi *na* i *sa* ne upućuju neposredno na broj dimenzija koje poseduje lokalizator, dakle da li je lokalizator "sadržatelj" ili ne, već na to da se pomenuti objekat (označen leksemom koja se odnosi na objekat lokalizacije) ne nalazi u visini posmatrača, već iznad njega. Pored toga, lokativni predlog *sa* se u navedenom primeru odnosi na situaciju kada objekat lokalizacije samo jednim svojim delom ostvaruje kontakt sa lokalizatorom. Ovome doprinosi i značenje upotrebljenog glagola *visiti/att hänga*.

U primeru na švedskom jeziku pod 3.a, lokativnim predlogom *i* ('u'), upućuje se na lokalizaciju unutrašnjošću lokalizatora. U ekvivalentnom primeru na srpskom jeziku pod 3.b upotrebljen je lokativni predlog *uz*, koji se odnosi na dinamički aspekt lokalizacije površinom lokalizatora. Konstrukcija sa ovakvim lokativnim predlogom ima perlativno značenje i ne upućuje na završnu tačku kretanja, već na situaciju u kojoj je kretanje objekta lokalizacije usmereno prema svim višim tačkama lokalizatora od one na kojoj se objekat lokalizacije trenutno nalazi. Međutim, ako pogledamo primer na švedskom jeziku saznajemo o položaju objekta lokalizacije nakon okončanog kretanja, a to je položaj u unutrašnjosti lokalizatora.

Parom primera pod 4.a i 4.b pokazujemo realizaciju značenja intenzivnog kontakta i značenja adlativnosti. Primer na švedskom jeziku sadrži lokativni predlog *i* ('u'). Ako pretpostavimo da se objekat lokalizacije, označen leksemom *näve* ('pesnica'), u trenutku neposrednog, intenzivnog kontakta sa lokalizatorom, označenim leksemom *bord* ('sto'), nađe u samoj "unutrašnjosti" lokalizatora, koji se u tom slučaju posmatra kao ograničen dvodimenzionalan prostor, možemo opravdati prisustvo lokativnog predloga *i* ('u') u datoj konstrukciji. Međutim, u primeru na srpskom jeziku, lokativni predlog *o* upućuje na lokalizaciju površinom lokalizatora. Tako, možemo zaključiti da u primerima pod 4.a i 4.b adlativnost nije dovedena u pitanje, ali se na različite načine u švedskom i srpskom jeziku posmatra položaj objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator po okončanom kretanju. "Unutrašnjost" i "površina" su semantičke komponente koje ovde moramo razlikovati.

4.2. POVRŠINA LOKALIZATORA

Posmatrane u odnosu na fizička svojstva objekata uključenih u proces lokalizacije površinom lokalizatora, švedske konstrukcije sa lokativnim predlogom *på* skoro u potpunosti odgovaraju konstrukcijama sa lokativnim predlogom *na* u srpskom jeziku. Međutim, odstupanja je posebno zanimljivo posmatrati u odnosu na pojedina nefizička svojstva, koja je ponekad potrebno objasniti porednjem sa fizičkim svojstvima objekata uključenih u proces lokalizacije. Konkretno, u švedskom jeziku, u konstrukcijama u kojima se rekcija uz lokativni predlog odnosi na mesta čija je funkcija važnija od samog položaja, uobičajeno je da se koristi lokativni predlog *på* ('na'), na primer, *på banken*, *på restaurangen*, *på biblioteket*, *på fabriken*. Njima su, u srpskom jeziku, ekvivalentne konstrukcije sa lokativnim predlogom *u*, dakle, *u banci*, *u restoranu*, *u biblioteci*, *u fabrici*. Ponekad se i uz

navedene rekcije na švedskom jeziku može javiti lokativni predlog *i* ('u'), ali tada se naglašava smeštenost u unutrašnjosti nekog prostora, a ne funkcija tog prostora, na primer, *i banken* ('u banci'), *i restaurangen* ('u restoranu'). Ovu situaciju možemo pobliže objasniti uz pomoć sledećih primera:

Rečenica na švedskom jeziku (originalni primer):	Rečenica na srpskom jeziku (ekvivalentni prevod):	Značenje:
De äter <i>på</i> restaurangen.	Jedu <i>u</i> restoranu.	('Jedu u restoranu, a ne kod kuće')
De äter <i>i</i> restaurangen.	Jedu <i>u</i> restoranu.	('Jedu u restoranu, a ne napolju, u bašti restorana.')

Neke konstrukcije, poput *i kyrkan* ('u crkvi'), *i affären* ('u prodavnici'), spadaju u izuzetke. U njihovom slučaju, bez obzira na to da li se fokusira funkcija ili sama unutrašnjost prostora, uz rekciju uvek stoji lokativni predlog *i* ('u').

U konstrukcijama u kojima je upotreba određenog lokativnog predloga u velikoj meri leksikalizovana, kada kao rekciju imaju pojmove koji se odnose na prevozna sredstva, javlja se lokativni predlog *på*, na primer, *på tåget* ('u vozu'), *på bussen* ('u autobusu'), *på flygplanet* ('u avionu'). Navedene konstrukcije na srpski jezik prevodimo konstrukcijama sa lokativnim predlogom *u*, ali to nije slučaj i sa svim ostalim konstrukcijama ovog tipa. Naime, konstrukcije *på skeppet*, *på färjan* prevode se kao *na brodu*, *na trajektu*. U srpskom jeziku distinkciju između konstrukcija sa lokativnim predlozima *u* i *na* posmatramo kao distinkciju između položaja u unutrašnjosti prevoznog sredstva i položaja na njegovoj površini.

U pojedinim primerima, u kojima je potrebno naglasiti smeštenost u unutrašnjosti prevoznog sredstva, a ne funkciju prevoznog sredstva, javljaju se konstrukcije sa lokativnim predlogom *i* ('u'), na primer, *i tåget* ('u vozu'), *i bussen* ('u autobusu'). Izuzetak su, između ostalih, konstrukcije *i bilen* ('u automobilu'), *i taxin* ('u taksiju'), u kojima se predlog *i* ('u') javlja podjednako, bilo da se konstrukcije odnose na samu funkciju prevoznog sredstva ili da se naglašava smeštenost u unutrašnjosti.

Uz nazive institucija javlja se najčeće lokativni predlog *på* ('na'), na primer, *på Volvo* ('u Volvou'), *på Västbanken* ('u banci Vestbanken'), *discjockey på Village* ('diskdžokej u Vilidžu'). Ekvivalentne konstrukcije na srpskom jeziku sadrže lokativni predlog *u*. Neki od izuzetaka su primeri kao što je, recimo, *på Arlanda*. Ovaj primer se i na srpski jezik prevodi konstrukcijom sa lokativnim predlogom *na*, dakle, *na aerodromu Arlanda*. Upotrebljen je lokativni predlog *na*, zbog toga što se kao rekcija uz njega našao naziv institucije koja, čitavim kompleksom zgrada i pistâ, zauzima veliku površinu.

U potpunosti ekvivalentne konstrukcije javljaju se u slučajevima kada se uz lokativni predlog kao rekcija nade pojam koji se u okviru predmetne stvarnosti odnosi na neku školsku ustanovu, na primer, *i skolan/u školi*, *i gymnasiet/u gimnaziji*, ali *på högskolan/na višoj školi*, *på fakulteten/na fakultetu*, *på universitetet/na univerzitetu*.

5. ZAKLJUČAK

U radu smo nastojali da ukažemo na neke od značenjskih razlika između lokativnih predloga *i* i *på* u švedskom jeziku odnosno *u* i *na* u srpskom. Pozabavili smo se modelom ljudske prostorne orijentacije i percepcije prostornih odnosa i objasnili pojmove "prostornog" i "jezičkog" u svetlu teorije semantičkih lokalizacija. Opisali smo i neke od modela izražavanja prostornih značenja u švedskom i srpskom jeziku i dali kraći, praktični pregled slučajeva koji se odnose na konkretne realizacije lokalizacija sa semantičkim komponentama "unutrašnjost" i "površina" lokalizatora. U radu se nismo bavili prostornim metaforama.

Namera nam je bila da ukažemo da se učestalost grešaka, nastalih usled nesigurnosti u odabiru lokativnih predloga pri učenju ili prevodenju, može umanjiti, pre svega, uočavanjem i neposrednim kontrastiranjem odgovarajućih konstrukcija u švedskom i u srpskom jeziku, njihovom detaljnom analizom i objašnjavanjem specifičnih poimanja prostornih odnosa u ova dva jezika.

...

¹ Prostorna značenja rede se opisuju bespredloškim padežnim oblikom (v. Piper 2001: 66).

² Želimo da naglasimo da objekat lokalizacije ostvaruje kontakt samo sa "spoljašnjom površinom" lokalizatora, te da ne postoji kontakt ni sa jednim delom površine u unutrašnjosti lokalizatora.

LITERATURA

- Cienki, A. J. 1988. *Spatial Cognition and the Semantics of Prepositions in English, Polish, and Russian*. Thesis Submitted in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in the Department of Slavic Languages at Brown University.
- Holm, B. 1988. *Deskriptiv svensk grammatik*. Kungälv: Skriptor.
- Holmes, P. and I. Hinchliffe. 1994. *Swedish – A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Jørgensen, N. och J. Svensson. 1989. *Nusvensk grammatik*. Kungälv: Liber.
- Klikovac, D. 2000. *Semantika predloga – studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Čigoja štampa.
- Lindholm, H. 1986. *Svensk grammatik*. Lund: Kursverksamhetens förlag.
- Mančić, Z. 2003. *Predlozi koji označavaju prostorne odnose u švedskom jeziku i njihovi ekvivalenti u srpskom*. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu. Neobjavljeni magistarski rad.
- Montan, P. och H. Rosenquist. 1982. *Prepositionsboken*. Trelleborg: Skriptor Förlag.
- Piper, P. 2001. *Jezik i prostor*. Beograd: Čigoja štampa.
- Thorell, O. 1987. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Zelinsky-Wibbelt, C. 1993. Introduction. In *Natural Language Processing. 3. The Semantics of Prepositions. From Mental Processing to Natural Language Processing*. (ed. C. Zelinsky-Wibbelt). Berlin: Mouton de Gruyter, 4–8.
- Zelinsky-Wibbelt C. 1993. Interpreting and translating prepositions: A cognitively based formalization. In *Natural Language Processing. 3. The Semantics of Prepositions. From Mental Processing to Natural language Processing*. (ed. C. Zelinsky-Wibbelt). Berlin: Mouton de Gruyter, 367–373.

SUMMARY

ON SOME SEMANTIC DIFFERENCES BETWEEN SPATIAL PREPOSITIONS *I* AND *PÅ* IN SWEDISH AND SPATIAL PREPOSITIONS *U* AND *NA* IN SERBIAN

Identical real situations are often expressed differently in different languages. The aim of this paper is to analyze some semantic differences between the Swedish spatial prepositions *i* and *på*. Human perception and orientation, semantic components of "containment" and "surface" and the principles of linguistic encoding of visual information are some of the questions that have been raised in this paper. The primary goal of this research is to apply the principles learned through contrastive analysis in the translating and teaching of Swedish.

STAVOVI PREMA

V A R I J E T E T I M A
S R P S K O G
J E Z I K A

1. UVODNE NAPOMENE

Sigurno da ne postoji čovek koji na neki način, makar i u najmanjoj meri, nije zainteresovan za jezik. Gde god postoji određena ljudska zajednica, a samim tim i jezik ili jezici kojima se ta zajednica služi, svrsishodno je govoriti o stavovima prema jeziku te zajednice. Otuda ima smisla i posebno je zanimljivo, imajući u vidu da su to mladi ljudi, govoriti o stavovima prema jeziku koje imaju stanari Studentskog grada.

Stavovi prema jeziku spadaju u jednu relativno mladu i kod nas još uvek nedovoljno izučavanu oblast koja se najčešće naziva narodnom lingvistikom¹. Iako, na ovdašnjim prostorima, do nedavno, zapostavljeni i slabije izučavani, stavovi prema jeziku postaju sve interesantnija oblast jezičkog proučavanja. Sve je više istraživačkih radova koji su posvećeni upravo njima². Izuzme li se sama naučnička radoznalost, koja je jedan od osnovnih pokretača svakog naučnog rada, postavlja se pitanje zbog čega je uopšte bitno proučavati stavove prema jeziku? Kakva korist od toga? Od mnogih oblasti u kojima su od koristi saznanja dobijena proučavanjem stavova prema jeziku mogu se izdvojiti tri najvažnije. Prvu oblast čine međuljudski odnosi u celini, bilo da se misli na interpersonalne, interetničke ili internacionalne odnose. Tu se, pre svega, misli na pitanje etničkih, nacionalnih i međunarodnih jezika. Drugu oblast predstavlja jezičko planiranje. Recimo, kod izbora standardnojezičke norme, od velike je važnosti znati koji su to varijeteti koje određena govorna zajednica³ prihvata, a koji su to varijeteti koje ona ne prihvata. I najzad, treća oblast je nastava jezika. Često se čuje da: "postoje dobar i loš jezik, laki i teški, privlačni i odbojni jezici; neke nacije su manje, neke više, a neke nisu uopšte obdarene za učenje stranih jezika; u jeziku uvek ima jedno ispravno i drugo pogrešno...". Ovakvi i slični stavovi su široko rasprostranjeni. Uglavnom predstavljaju predrasude koje treba neutralisati i, na taj način, olakšati učenje jezika.⁴

2. ISTRAŽIVANJE

Cilj istraživanja je bio da se dode do određenih zaključaka o stavovima studenata prema varijetetima srpskog jezika. Istraživanje je sprovedeno juna 2001. godine, u formi ankete, na uzorku od 88 ispitanika. Od opštih podataka od ispitanika se tražilo da navedu pol, fakultet, godinu studija i mesto rođenja. Anketirano je 47 (53,4%) osoba ženskog i 41 (46,6%) osoba muškog pola. Studenti su bili sa 16 različitih fakulteta i 2 više škole, sa svih godina studija. Kad je reč o mestu rođenja, evidentirano je čak 49 različitih gradova koje su studenti navodili. Ti gradovi su grupisani u 7 regija:

Ispitanici iz južne Srbije su, od svih ispitanika, najodaniji svome dijalektu.

Drugo pitanje se ticalo toga da li zavičajni govor treba zameniti književnim jezikom ili treba koristiti i jedan i drugi. Ovde su zabeleženi sledeći odgovori:

Stav	Broj ispitanika	%	Ukupno	%
Svaki govornik bi trebalo da zameni zavičajni govor književnim jezikom	30	34,1	85	96,6
Svaki govornik bi trebalo da upotrebljava i književni jezik i zavičajni govor	55	62,5		
Upitnici bez odgovora			3	3,4

Tabela 4: Distribucija odgovora na pitanje o upotrebi književnog jezika i zavičajnog govora

U odnosu na regije iz kojih potiču ispitanici, to izgleda ovako:

Regija	Centralna Srbija	Zapadna Srbija	Bosna	Vojvodina	Južna Srbija	Hrvatska	Crna Gora
Broj ispitanika	24	24	15	8	7	5	5
Zamena zavičajnog govora književnim	7	9	6	5	1	2	2
%	29,2	37,5	40	62,5	14,3	40	40
Upotreba oba govora	17	14	8	2	6	3	3
%	70,8	58,3	53,3	25	85,7	60	60
Upitnici bez odgovora	0	1	1	1	0	0	0
%	0	4,2	6,7	12,5	0	0	0

Tabela 5: Distribucija odgovora na pitanje o upotrebi književnog jezika i zavičajnog govora

Izuzetak predstavlja Vojvodina. Jedino većina ispitanika iz Vojvodine smatra da zavičajni govor treba potpuno potisnuti. Ako se književni jezik, u odnosu na dijalekte, tretira kao prestižan, onda se može zaključiti da do ove vrste prestiža najviše drže ispitanici iz Vojvodine.

Ako posmatramo odgovore na 1. i 2. pitanje, zajedno, dobićemo sledeće:

1. pitanje – 2. pitanje	Broj ispitanika	%	Ukupno	%
Književni jezik je bolji od dijalekata – Upotreba oba govora	39	44,3	88	100
Književni jezik je bolji od dijalekata – Zamena zavičajnog govora književnim	29	32,9		
Književni jezik nije bolji od dijalekata – Upotreba oba govora	16	18,2		
Književni jezik nije bolji od dijalekata – Zamena zavičajnog govora književnim	1	1,1		
Književni jezik je bolji od dijalekata – Bez odgovora	2	2,3		
Književni jezik nije bolji od dijalekata – Bez odgovora	1	1,1		

Tabela 6: Distribucija odgovora na 1. i 2. pitanje zajedno

Kao što se može videti, većina onih koji književni jezik smatraju boljim od zavičajnog govora se ipak opredeljuje za paralelnu upotrebu oba. Znatan broj se međutim zalaže i za potiskivanje zavičajnog govora. Ogromna većina ispitanika koji ne misle da je književni jezik bolji od zavičajnog govora se zalaže, što je na neki

način i logično, za paralelnu upotrebu i književnog jezika i zavičajnog govora. Zanimljivo je da se jedan ispitanik, iako smatra da književni jezik nije bolji od zavičajnog govora, ipak zalaže za zamenu zavičajnog govora književnim jezikom. Treće pitanje se odnosilo na vrednovanje govora Niša. Većina ispitanika je (kao što se od njih i tražilo) zaokruživala više odgovora. Najviše njih je govor Niša okarakterisalo kao gramatički nepravilan:

Stav	Broj ispitanika	%
Gramatički pravilan	2	2,3
Gramatički nepravilan	79	89,8
Melodičan	13	14,8
Monoton	9	10,2
Prijatan za uho	11	12,5
Neprijatan za uho	37	42,0

Tabela 7: Distribucija odgovora na pitanje o vrednovanju govora Niša

Zanimljivo je, pošto se od ispitanika traži vrednovanje samo bosanskog govora i govora Niša, pogledati kakvi su, u tom pogledu, stavovi onih koji potiču iz Bosne, odnosno južne Srbije. Kod govora Niša, to izgleda ovako:

Regija	Broj ispitanika	Gramatički pravilan	Gramatički nepravilan	Melodičan	Monoton	Prijatan za uho	Neprijatan za uho
Bosna	15	0	13	0	1	1	9
%	100	0	86,7	0	6,7	6,7	60
Južna Srbija	7	2	6	3	1	2	3
%	100	28,6	85,7	42,8	14,3	28,6	42,8

Tabela 8: Distribucija odgovora na pitanje o vrednovanju govora Niša u zavisnosti od regije iz koje ispitanici potiču (Bosna ili južna Srbija)

I jedni i drugi govor Niša vrednuju, otprilike u istom odnosu, kao gramatički nepravilan. Što se tiče ispitanika iz južne Srbije, indikativno je da dva ispitanika (što je i ukupan broj na nivou celog uzorka ispitanika) vrednuju ovaj govor kao gramatički pravilan. Neki su ga okarakterisali i kao melodičan i prijatan za uho. Sa druge strane, indikativno je da ga znatan broj ispitanika iz Bosne vrednuje kao neprijatan za uho.

Četvrto pitanje se odnosilo na vrednovanje bosanskog govora. I ovde su ispitanici, kao i u prethodnom pitanju, budući da su na isti način formulisana, zaokruživali više odgovora. Najviše njih bosanski govor vrednuje kao neprijatan za uho:

Stav	Broj ispitanika	%
Gramatički pravilan	28	31,8
Gramatički nepravilan	19	21,6
Melodičan	37	42,0
Monoton	9	10,2
Prijatan za uho	34	38,6
Neprijatan za uho	68	77,3

Tabela 9: Distribucija odgovora na pitanje o vrednovanju bosanskog govora
Ispitanici iz Bosne i južne Srbije su ga okarakterisali ovako:

Regija	Broj ispitanika	Gramatički pravilan	Gramatički nepravilan	Melodičan	Monoton	Prijatan za uho	Neprijatan za uho
Bosna	15	8	0	9	0	8	0
%	100	53,3	0	60	0	53,3	0
Južna Srbija	7	2	3	1	2	2	5
%	100	28,6	42,8	14,3	28,6	28,6	71,4

Tabela 10: Distribucija odgovora na pitanje o vrednovanju bosanskog govora u zavisnosti od regije iz koje ispitanici potiču (Bosna ili južna Srbija)

Nijedan ispitanik iz Bosne bosanski govor nije vrednovao kao gramatički nepravilan, a većina ispitanika iz južne Srbije smatra da je ovaj govor neprijatan za uho. Kao što smo videli, znatan broj ispitanika iz Bosne je govor Niša vrednovao kao neprijatan za uho. Ispitanici iz južne Srbije su bosanski govor vrednovali i kao gramatički nepravilan i kao monoton, što nije učinio nijedan ispitanik iz Bosne.

Peto pitanje se ticalo toga da li je iskvareniji gradski ili seoski govor. Dati su sledeći odgovori:

Stav	Broj ispitanika	%	Ukupno	%
Gradski govor je iskvareniji	43	48,9	84	95,4
Seoski govor je iskvareniji	41	46,6		
Upitnici bez odgovora	2	2,3		
Odgovori u vidu komentara	2	2,3		

Tabela 11: Distribucija odgovora na pitanje da li je iskvareniji gradski ili seoski govor

U jednom upitniku se navodi da to zavisi od područja, a u jednom da su iskvarena oba govora, svaki na svoj način.

Po mišljenju ispitanika, gradski govor je za nijansu iskvareniji od seoskog. To je razmišljanje koje ima uporište u već uočenom stavu da seoski govor odgovara nekom "prirodnom" stanju jezika, te da je samim tim bolji i lepši od gradskog, koji je "veštački" i vremenom se "iskvario".⁶ Ovog puta taj stav nije ubedljivo potvrđen. Zanimljivo da je većina ispitanika muškog pola iskvarenijim ocenila gradski govor, dok većina ispitanika ženskog pola iskvarenijim smatra seoski govor:

Stav	Broj ispitanika	%	Ukupno	%
Gradski govor je iskvareniji	25	61,0	40	97,6
Seoski govor je iskvareniji	15	36,6		
Upitnici bez odgovora	1	2,4		

Tabela 12: Distribucija odgovora ispitanika muškog pola na pitanje da li je iskvareniji gradski ili seoski govor

Stav	Broj ispitanika	%	Ukupno	%
Gradski govor je iskvareniji	18	38,3	44	93,6
Seoski govor je iskvareniji	26	55,3		
Upitnici bez odgovora	1	2,1		
Odgovori u vidu komentara	2	4,2		

Tabela 13: Distribucija odgovora ispitanika ženskog pola na pitanje da li je iskvareniji gradski ili seoski govor

Ako se govor grada može tumačiti prestižnijim od govora sela, onda bi rezultati ukazivali na to da je ispitanicima ženskog pola mnogo više stalo do te vrste prestiža.

4. ZAKLJUČAK

Na osnovu dobijenih rezultata, može se zaključiti da većina ispitanika više vrednuje književni jezik, mada se istovremeno zalaže i za paralelnu upotrebu književnog jezika i zavičajnog govora, zavisno od situacije. Ma koliko se u javnom mnenju favorizovala striktna upotreba književnog jezika, prirodno je da svaki govornik zadrži, makar neke osobine zavičajnog govora. Jezik je bezbroj puta dokazao da je sam sebi vodič i da ima savršen mehanizam samoregulacije.

Razlika u vrednovanju gradskog i seoskog govora je neznatna tako da se može zaključiti da imaju isti status.

Kao što je rečeno, fakultet i godina studija ispitanika nisu uticali na odgovore. Verovatno se radi o tome da su studenti, već na početku studiranja, bez obzira na kom su fakultetu, ličnosti sa uveliko formiranim stavovima prema mnogim fenomenima, pa i prema fenomenu jezika, i da se mnogi od tih stavova, tokom godina studiranja pa sigurno i tokom celog života, uopšte i ne menjaju. A jezički stavovi, koji uglavnom predstavljaju izvesne predrasude, spadaju u izrazito konzervativne stavove koji se veoma teško menjaju.

...

¹ Bugarski smatra "narodna lingvistika predstavlja različita verovanja, vrednosti, stavove i sudove koji se u jezičkim zajednicama po tradiciji vezuju za pojedine jezike ili jezičke varijetete i za govornu komunikaciju uopšte". O definiciji pojma narodne lingvistike v. Bugarski (1986: 108, 109).

² Neki od tih radova su: Škiljan (1988), Jakovčević (1988), Vlahović (1989).

³ O pojmu govorne zajednice videti u Radovanović (1986: 151-152).

⁴ V. Bugarski (1986: 148-150).

⁵ Ovde je zapravo reč o standardnom jeziku, međutim, u upitniku je upotrebljen termin "književni jezik" zbog pretpostavke da je on mnogo bliži ispitanicima. O razlici između standardnog i književnog jezika videti u Bugarski (1986: 217-219).

⁶ V. Bugarski (1986: 129).

LITERATURA

- Bugarski, R. 1986. *Jezik u društvu*. Beograd: Prosveta.
- Jakovčević, N. 1988. Jedno istraživanje stavova o jezičnim varijetetima. *Govor* 1, 43-61.
- Radovanović, M. 1986. *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Škiljan, D. 1988. Stavovi stanovnika Zagreba prema jeziku. *Kulturni radnik* 5, 166-212.
- Vlahović, N. 1989. *Popularni sudovi o jeziku na srpskohrvatskom jezičkom području*. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu. Neobjavljeni magistarski rad.

SUMMARY

POPULAR ATTITUDES TOWARDS VARIETIES OF SERBIAN

This paper discusses attitudes towards the varieties of the Serbian language. The research included 88 subjects (41 male and 47 female). Subjects were university students selected from all levels of study, from 18 different faculties and from 49 different towns.

Subjects think that the standard variety of Serbian is better than its dialects, but they also support parallel use of both, depending on the situation. Town speech is better evaluated than village speech for its nuances, but generally speaking, it can be concluded that they hold equal status.

KUDA IDE

R P ?

*No accent is intrinsically good
or bad, but listeners make it so*

1. UVOD

Britanski engleski se nalazi u fazi brzih promena, što je naročito evidentno u izgovoru mladih govornika ovog varijeteta engleskog jezika. Stoga će se u ovom radu redefinisati pojam standardnog britanskog izgovora, za koji se obično koristio termin *opšteprihvaćeni izgovor* (Received Pronunciation), sa posebnim osvrtom na novije trendove koji su karakteristični za izgovorni model (izgovorne modele) Britanije. Stepenn prihvatljivosti i eventualno poreklo novijih fonetskih karakteristika standardnog britanskog modela izgovora biće sagledani kroz transkripcioni materijal koji daju najsvežija izdanja rečnika izgovora: *Oxford Dictionary of Pronunciation for Current English* grupe fonetičara na čelu sa Aptonom (u daljem tekstu ODPCE), *Velsov Longman Pronunciation Dictionary* (u daljem tekstu LPD) i *Cambridge English Pronouncing Dictionary* Pitera Rouča sa saradnicima (u daljem tekstu EPD).

2. ŠTA JE OPŠTEPRIHVAĆENI IZGOVOR?

Engleski jezik je jedan od jezika za koji ne postoji institucija koja bi propisivala pravila izgovora, bilo preskriptivna ili proskriptivna. Ovo, naravno, ne znači da izgovor engleskog jezika nije normiran, već samo da on nije normiran 'sa visine'. Svima su poznate muke kroz koje je Elajza Dutil, glavna junakinja Šoovog *Pigmaliiona*, morala da prode da bi "naučila" standardni britanski izgovor, koji će joj obezbediti visoku ulogu u britanskom društvu. Ukoliko se izuzmu preskriptivizam i njegova jača i nepopularna forma proskriptivizam, lingvistima koje interesuje britanski standardni varijetet preostaje danas visoko cenjeni deskriptivizam, koji im pomaže da bolje sagledaju stanje britanskih govora na terenu.

Budući da engleske reči čak ni izvorni govornici ne mogu izgovarati po sopstvenom nahodenju (ovde se moraju izuzeti brojni izgovorni dubleti velikog broja engleskih reči), moglo bi se reći da standard, tj. opšteprihvaćeni način izgovaranja,

croje sami govornici. Za britanski standard postoje mnogi nazivi, koji dele slične ili iste karakteristike. Neki od njih sada, dakako, pripadaju istorijatu britanskog varijeteta. Tako su, gubeći se iz upotrebe, *kraljičin engleski* (Queen's English), *kraljev engleski* (King's English), ali i *oksfordski akcenat* (Oxford Accent) sa sobom odnosili i određene izgovorne crte, koje su govornici nižih društvenih klasa često posmatrali sa prezirom.

Termin *RP* je jedan od starijih naziva, koji je dugo predstavljao sinonim za standardni, preporučeni i regionalno neutralni britanski izgovorni model, koji obuhvata skup izgovornih karakteristika viših društvenih klasa, pre svega obrazovanih govornika Londona i okolnih regija. Sledi kratak istorijat samog termina. Naziv *received pronunciation* upotrebio je krajem devetnaestog veka Elis (Ellis 1867–97) da bi opisao govor obrazovanih i učtivih Engleza svog vremena. Sa druge strane, renomirani britanski fonetičar Danijel Džouns, varijetetu koji opisuje daje naziv *standardni izgovor* (Standard Pronunciation) i definiše ga kao tip izgovora koji je najbliži raširenoj upotrebi izgovornih varijanata koje koriste obrazovani žitelji Londona i okoline (Jones 1909: v). Već u prvom izdanju svog čuvenog rečnika izgovora, Džouns (Jones 1917) se odrekao pomenutog naziva u korist *izgovora karakterističnog za polaznike privatnih škola* (Public School Pronunciation), ali očigledno (svakako s pravom) ni njime nije bio zadovoljan, te ga je u narednom izdanju zamenio terminom *Received Pronunciation* (Jones 1924), koji je tada prvi put počeo da se piše velikim slovima. Moglo bi se reći da se britanski *RP* rodio i zaživeo tek te godine.

Bilo je mnogo pokušaja opisivanja preporučenog izgovornog modela karakterističnog za Britaniju. Jedna od njih, koja sada već spada u neretko citiranu, klasičnu sliku *RP*-ja 20. veka jeste Gimsonova stratifikacija britanskog standarda. Gimsonova podela opšteprihvaćenog izgovora na *opšti* (general) koji se uglavnom može čuti na BBC-ju, *konzervativni* (conservative) koji je u posedu starijih generacija, nekih profesija i društvenih grupa, i *napredni* (advanced) kojim se služe mladi profesionalci i za koji se može reći da je otvoren za promene (Gimson 1991). Zanimljivo je pomenuti da govornici regionalnih britanskih dijalekata *napredni RP* smatraju afektiranim. Ceo izloženi koncept o iznijansiranim modelima unutar *RP*-ja implicira da tu ne može biti reči o monolitnom akcentu.

Druge studije, pak, teže uopštenim politički korektnim terminima poput *opšteg britanskog* (Lewis 1987: 140) ili *južnog britanskog standarda* (Wells & Colson 1971). Bez obzira na sam naziv britanskog izgovornog modela, činjenica je da čak ni u 21. veku naziv *RP* nije napušten. On se danas može tretirati kao generički termin standardnog britanskog izgovornog modela, čiji najnoviji trendovi uključuju karakteristike regionalnih britanskih govora, koji su do nedavno tretirani kao nestandardni, neuglašeni i stoga izbegavani, barem kada su u pitanju preporuke neizvornim govornicima engleskog jezika. Priznavanje inkorporacije dijalekatskih crta u *RP* implicira i Kratendenov termin *regionalni RP*¹ (Cruttenden 1997: 80), iako se njime anulira jedan od osnovnih postulata na kome se bazira sam *RP* – *regionalna neutralnost*. Ovakve radikalne promene vode koncept britanskog standarda u smeru demokratizacije govora prisutnih u Britaniji, što podrazumeva i veći stepen tolerantnosti dijalekatskih varijacija. Podršku dijalekatskoj demokratizaciji dao je i

BBC, jer se na toj mreži već neko vreme mogu čuti najrazličitiji regionalni govori Engleske. Uprkos ovim lako proverljivim tvrdnjama, Rouč (Roach 2000) se odlučuje za termin *BBC izgovor*. Korišćenjem navedenog termina narušava se polazni, neprikosnoveni koncept neutralnosti *BBC izgovora*, nekadašnjeg sinonima za standardni britanski izgovorni model. Čini se da Roučov termin pripada stereotipnom i prevazidenom gledanju na standardni izgovorni model Engleske. Upotreba termina *BBC izgovor* bi se, ipak, u izvesnoj meri mogla opravdati nešto konzervativnijim pogledom na izbor izgovornog modela u nastavi engleskog kao stranog jezika. Problem je jedino u tome što nemački, francuski ili srpski tinejdžeri ne žele i ne treba da zvuče kao starija britanska gospoda ili engleska kraljica, već kao njihovi vršnjaci u Engleskoj. Da vidimo sada kako to danas govore engleski tinejdžeri i mladi govornici britanskog engleskog (uključujući i kraljičinog najmlađeg sina).

3. KOKNIFIKACIJA BRITANSKOG STANDARDA ILI ESTUARIJSKI ENGLESKI

Sredinom 80-ih godina dvadesetog veka, britanski lingvista Rozenvorn je objavio članak u kome je opisao primećene razvojne tendencije britanskih govora, i nazvao ih kolektivnim imenom *estuarijski engleski* (Estuary English, u daljem tekstu EE). On ovaj novi britanski varijetet opisuje kao "modifikovani regionalni govor" (Rosenwarne 1984), tj. kao mešavinu regionalno nemarkiranih i lokalnih segmentalnih i suprasegmentalnih karakteristika izgovornog modela jugoistočnog dela Engleske. Geografska granica EE je tok Temze – odatle ovaj naziv.

Ovaj *novoprimećeni*² varijetet britanskog engleskog identifikovan je na teritoriji na koju pretenduje RP, i često se opisuje kao središnja tačka koja pomiruje RP, kao standardni varijetet sa jedne strane kontinuuma, i Kokni, kao jedan od karakterističnih govora Londona kojim pre svega govore pripadnici niže i srednje društvene klase, sa druge strane.

Kokni i EE, kako to navodi Vels (Wells 1997) dele sledeće fonetske karakteristike:

- vokalizacija velarizovanog glasa /l/, koje se približava engleskom /w/, ova fonetska promena notirana je u engleskim rečima poput *milk* ili *bottle*.
- upotreba glotalnog okluziva umesto /t/, naročito na kraju sloga/reči ili ispred drugog konsonanta, npr. *quite nice* ili *Garwick*.
- promena kvaliteta engleskog glasa /ɪ/ u /i/ na kraju reči, npr. *happy*, *coffee* itd.
- koalescencija glasa /j/ i ploziva koji mu prethodi. Tako se reči poput *Tuesday* i *reduce* izgovaraju sa engleskim afrikatnim glasovima.

Međutim, neke fonetske crte Koknija nisu prihvaćene u EE. Samo neke od njih su elizija glasa /h/ u leksemama *hand* ili *heart*, supstitucija engleskih dentalnih frikativa /θ, ð/ labiodentalnim segmentima /f, v/ u rečima *think* i *mother*. Umerena koknifikacija varijeteta koji u ovom radu zovem *estuarijski engleski* ide u prilog mojoj pretpostavci da je on fonetski veoma blizak standardnim govorima Engleske.

Sasvim je drugo pitanje u kojoj meri su fonetske odlike EE i prihvaćene u fonetskoj literaturi. Drugim rečima, trebalo bi se osvrnuti na stepen prihvatljivosti fonologije EE, kao varijeteta u koji Rozenvorn, kao njegov identifikator, polaže nade,

smatrajući da će on prerasti u novi britanski izgovorni standard, tj. RP 21. stoleća. Na ovo pitanje mogli bi odgovoriti noviji rečnici preporučenog britanskog varijeteta, bilo kako ga mi zvali.

4. UTICAJ EE NA RP

Objašnjenja eventualnog uticaja estuarijskog engleskog na standardni britanski varijetet potražila sam u ODPCE, rečniku izgovora sa izrazito deskriptivnim pristupom. Naglašeni deskriptivizam doprineo je uvođenju izvesnih inovacija u transkripcijski sistem britanskog engleskog. Ovde će biti reči samo o onim koje bi se mogle posmatrati kao direktni uticaji EE. To su, uglavnom, one izgovorne varijante engleskih leksema koje su veoma rasprostranjene kod engleskih govornika, a koje se kao takve, pre samo nekoliko decenija, nisu mogle smatrati standardnim.

Jedna do nedavno nestandardna odlika britanskog engleskog, koju tvorci ODPCE tretiraju kao opšteprihvaćenu, jeste koalescencija glasa /j/. Oni, naime, uporedo sa starijim izgovornim varijantama navode i ove afrikatizovane, npr. *destitute* /'destitju:t/, /'destit'u:t/ i *tune* /tju:n/, /tju:n³.

Druga segmentalna promena koju ODPCE prihvata i preporučuje govornicima drugih jezika, koji teže usvajanju britanskog izgovornog modela, vezana je za gimsonovski vokal /ɪ/. Britanski engleski 21. veka ima tendenciju približavanja finalnog vokala /ɪ/ (u otvorenim slogovima) dugom segmentu /i:/, kako u pogledu kvaliteta, tako i u domenu kvantiteta. Za prihvatanje i popularizaciju ove izgovorne karakteristike mogao bi biti zaslužan i EE. Bez obzira na njeno poreklo, novodobijeni napeti kvalitet britanskog vokala /-i/ široko je prihvaćen u izgovornim modelima Britanije⁴, a takvo priznanje mu odaju i novija izdanja rečnika izgovora koja su sačinili Vels (Wells 1990, 2000) i Rouč sa saradnicima (Roach & Hartman 1997; Roach *et al.* 2003), pored ODPCE (2001).

5. INTRUZIVNO /r/ U 21. VEKU

Britanski izgovorni model je, u svom novijem razvitku, konačno kao svoje prihvatio još neke fonetske karakteristike, koje su dugo izbegavane i smislu preporučivanja neizvornim govornicima engleskog jezika. Tradgil (Trudgill 2001) istorijski neopravdanom fonetskom fenomenu poznatom kao intruzivno /r/ daje status standardne, neregionalne karakteristike britanskog engleskog 21. veka. Vels (Wells 1990) umetnuti glas brižljivo beleži od prvog izdanja svog rečnika izgovora, npr. /'lɔ: əbɑ:diŋ/, ali pošto ovaj glas nije obavezan on ga notira u superskriptu. U ODPCE intruzivno /r/ označeno je na nešto drugačiji način – law /lɔ:(r)/ – čime mu se pridaje čak veći značaj.

I u pogledu prihvatanja istorijski neopravdanog glasa /r/ u modernom britanskom izgovoru ima drugačijih, nešto konzervativnijih mišljenja. Rouč *et al.* u 16. i najnovijem izdanju Džounsovog EPD (Roach *et al.* 2003) smatraju da je bezbednije ne preporučivati izgovor opisanog glasa neizvornim govornicima engleskog jezika, uprkos činjenici koja ide u prilog raširenosti ove fonetske karakteristike u britanskom engleskom.

Standardizacija *intruzivnog* /r/ rezultat je *internog* razvojnog procesa standardnog britanskog varijeteta, a ne drugih varijeteta koji se govore na tlu

Britanije. Budući da je njegova upotreba veoma raširena kod izvornih govornika, izgovor glasa /r/, kao *sandhi* fenomena, trebalo bi preporučivati i neizvornim govornicima. Kvalitet izgovora engleskog jezika kod neizvornih govornika značajno bi se poboljšao umetanjem ovog dugo izbegavanog glasa.

6. ZAKLJUČAK

Ovim radom sam želela da u najkraćim crtama skrenem pažnju ovdašnje javnosti na razvojne tendencije onoga što se danas može smatrati prihvaćenim izgovorom zastupljenim na tlu Engleske. Savremeni rečnici izgovora, što je sasvim jasno iz analize 'novijih izgovornih crta' britanskog standarda, sukcesivno uvode primećene fonetske novine. Treba na kraju reći i to da su u ovom radu razmotrene samo najvažnije promene na planu izgovora engleskih reči. Za one idiosinkratične biće potrebne decenije u kojima će se dokazati, širiti sa juga na sever i obratno, pre nego što prerastu u standardne. Ili će one krenuti sasvim drugim putem, u neki novi estuarijski engleski – ostaje nam samo da čekamo i posmatramo.

...

¹ Gimson (Gimson 1991) povlači crtu između regionalnih dijalekata sa jedne strane i različitih tipova standardnog britanskog izgovornog modela, koji on zove RP. Regionalne govore on dalje deli na *obrazovane* (educated), *popularne* (popular) i *modifikovane* (modified).

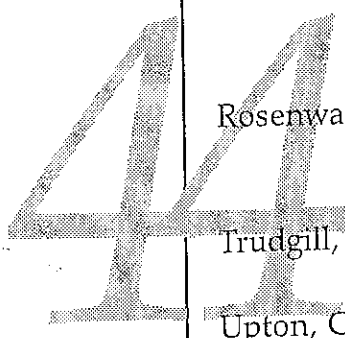
² Za nastajanje i diferenciranje novog varijeteta jednog jezika potreban je duži vremenski period. Upravo iz ovog razloga Rozenborn u svom inovativnom članku o EE (Rosenwarne 1984) govori kao o novoprimećenom varijetetu engleskog jezika (eng. *newly observed variety of English pronunciation*).

³ Vels (Wells 1990, 2000) u svom rečniku izgovora britanske izgovorne varijante ovih i sličnih reči, koje u svojoj fonološkoj strukturi imaju afrikatni glas, markira kao nestandardne, tj. kao one koje se ne mogu pripisati izgovornom modelu poznatom kao RP.

⁴ I u pogledu ovog novijeg izgovornog trenda ima oprečnih mišljenja. Tako Tradgil (Trudgill 2001) smatra da je napeti kvalitet britanskog vokala /i/ (tzv. *happy-tensing*) samo regionalna karakteristika južnih britanskih dijalekata, i kao takva bi, pre nego što uđe u standardni fonološki kanon, trebalo da se još najmanje nekoliko decenija širi ka severu.

LITERATURA

- Cruttenden, A. 1997. *Gimson's Pronunciation of English*, 5th edn. London: Arnold.
- Ellis, A. J. 1867–89. *On Early English Pronunciation*. Early English Text Society.
- Gimson, A. C. 1991. *An Introduction to the Pronunciation of English*, 4th edn. (1st edn. 1962). London: Edward Arnold.
- Jones, D. 1909. *The Pronunciation of English*. Cambridge: CUP.
- Jones, D. 1917. *English Pronouncing Dictionary*, 1st edn. London: J. M. Dent & Sons.
- Jones, D. 1924. *English Pronouncing Dictionary*, 2nd edn. London: J. M. Dent & Sons.
- Lewis, J. Windsor. 1987. The Teaching of English Pronunciation: the Model Accents. *Journal of the International Phonetic Association* 17:2, 139–141.
- Roach, P. and J. Hartman. 1997. *English Pronouncing Dictionary*, 15th edn. Cambridge: CUP.
- Roach, P. 2000. *English Phonetics and Phonology – A Practical Course*, 3rd edn. Cambridge: CUP.
- Roach, P. et al. 2003. *Cambridge English Pronouncing Dictionary*, 16th edn. Cambridge: CUP.

Rosenwarne, D. 1984. Estuary English: David Rosenwarne Describes a Newly Observed Variety of English Pronunciation. *The Times Educational Supplement* 19 October 1984, 29.

Trudgill, P. 2001. *Sociolinguistic Variation and Change*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Upton, C. *et al.* 2001. *The Oxford Dictionary of Pronunciation for Current English*. Oxford: OUP.

Wells, J. C. and G. Colson. 1971. *Practical Phonetics*. London: Pitman Publishing.

Wells, J. C. 1990. *Longman Pronunciation Dictionary*, 1st edn. Harlow, UK: Longman.

Wells, J. C. 1997. What is Estuary English? *English Teaching Professional*, 46-7.

Wells, J. C. 2000. *Longman Pronunciation Dictionary*. Harlow, UK: Longman.

SUMMARY

WHERE IS RP HEADING TO?

The standard British pronunciation model, long known as Received Pronunciation (RP for short), seems to be changing rapidly, influenced by changes from within as well as from without. The internal phonological changes are those which are considered to be the result of the development of RP. The *intrusive /r/* linguistic phenomenon, for example, is seen as the result of RP's internal development. The external changes, like the newly observed ones (Estuary English, for example), originate from other varieties of English. The effects of these two types of influence are examined in this paper, with the primary aim of predicting where 21st century RP is heading to.

THE BEAUTY OF LITERATURE TEACHING IS IN THE FEEDBACK:

S T U D E N T S ' R E W R I T E S O F O L D E N G L I S H E L E G I E S

This is the story of one of my very first experiences as a teaching assistant in English literature.¹ It was the academic year 1999/2000 and I taught the course in English literature, from its beginnings up to 1625, for the first year undergraduates. The educational authorities in my country had decided that that generation was not obliged to take the entrance exam to university because they had been unable to complete the final year of their secondary education. The final year of their secondary education began in September 1998 and ended in June 1999. During that period the school year was interrupted several times by teachers going on strike and by the NATO air campaign.

As a result of the authorities' decision, the English, and other departments in my country, enrolled all candidates who had applied for undergraduate studies. The English department in Belgrade alone admitted almost five hundred students. What I got was what Rob Nolasco and Lois Arthur would call large classes.² I had nearly eighty students per tutorial group. We had classes in the biggest classroom on the Faculty's fifth floor, and the room could hardly hold them all.

My first-year syllabus was lengthy too, since it comprised literary texts from the middle of the 7th up to the first quarter of the 17th century. Apart from the large classes and the lengthy syllabus, I had a third major concern – how to teach the English literary period which is hardest to understand – Old English literature? The first texts we read were prose extracts from Aldhelm and Bede. By the look in their eyes, I realized that some of my students were confused, others bored to death.

Then we moved on to *Beowulf*. I talked to them about remote, misty times when heroes and monsters trod the earth and when life was spent either on battlefields or in mead-halls. They found it hard to understand, let alone to like the poem. Some of them said it was naïve, while others claimed it resembled folk tales whose outcome could be predicted the moment we started reading the opening lines. However, they fervently discussed the principal characters, major themes and symbols of the poem. We heard a lot about Beowulf's physical strength and reputation, Grendel's envy and resentment toward mankind, Grendel's mother's

monstrous, yet humanly understandable revenge for her defeated son, Hrothgar's wisdom and generosity, Wealtheow's kindness and hospitality and Wiglaf's loyalty. The students also compared Hrothgar's great mead-hall Heorot to the cave where Grendel and his mother lived. They saw the former as the place of light, warmth and joy, and the symbol of the Scyldings' greatest achievement. The latter was interpreted as the symbolic home of resentful outcasts, a hellish, dark, dank place in the middle of a fen (Baldwin 2000: 63-70). Together we read famous extracts such as Beowulf's fight with Grendel, Grendel's mother's attack, Beowulf and the dragon and Beowulf's funeral.

In our next class we were supposed to do three Old English elegies: "The Seafarer", "The Wanderer" and "The Wife's Lament". I entered the classroom as usual. It was a Tuesday in late November and my class time was from 18.00 to 19.30. It was dark and cold outside and it had started to snow. A fierce wind was blowing in such a way that classroom windows were shaking. Then, all of a sudden, the classroom door opened without human agency. My students looked at me and said: "Oh my God, this is Grendel coming!"

Everybody laughed. It was the draught, of course, because the classroom had a front door and a back door, none of which was properly fixed, and it also had those shaking windows. But I liked their remark very much. I saw it as the turning point in their attitude to the syllabus. They had started thinking in terms of Old English literature. They associated a detail from Old English literature with their particular situation. It was for fun, of course, but it was significant. The remark came out of the blue, but my personal opinion is that their change of mind took time to occur and that the remark was the outcome of a process.

I suddenly realized I could teach Old English elegies in order to achieve two things: first, to maintain their interest in the matter and second, to prompt them to make further associations between the input and their own experiences.

Since the students had read the three elegies for homework, I first asked them to give me the adjectives describing their general impressions. The words they produced were "sad", "hopeless", "absorbed" and "lonely". When I asked them what the three protagonists of the elegies had in common, they said that all the three were exiles, but pointed out that the Seafarer's exile was voluntary whereas the Wanderer and the Wife were forced to leave the warmth and safety of home. They also noticed that the messages of "The Wanderer" and "The Seafarer" were God-centred while "The Wife's Lament" offered no consolation in eternal terms (Godden & Lapidge 1991: 186).

Then we read the three elegies together. I drew their attention to poetic formulas and kennings and then elicited from them an awareness of expressions such as "bereft of joy", "to travel the paths of exile", "the path of the whale", "the gold-friend", "the gift-stool", "the hall-men" and "ubi sunt". We agreed that the predominant atmosphere was one of loss, banishment and exile, of loneliness and the failure of human relationships. They noticed that the images representing such an atmosphere were frozen waves, sea-birds, winter storms and gloomy cliffs. Earthly pleasures being insecure and transient, the narrators of the Old English

elegies adopted wisdom and patience waiting for either a heavenly resolution of their troubles or simply for death which ends all sorrow (Sanders 1996: 23-4).

When we finished that, I asked my students to imagine what the Wanderer, the Seafarer and the Wife looked like. The Wanderer turned out to be in his late thirties, a desperate and miserable man aimlessly roaming vast spaces and longing to join his fellow-clansmen in the Otherworld. The Seafarer was an old, grey-bearded man in worn-out clothes, willingly turning his back on transient earthly luxuries in search of heaven. The Wife used to be beautiful before the exile, but her face had become weather-beaten and her eyes lifeless. Her abode in a cave under an oak-tree was a dark and scary place. Her hair was reddish and she was dressed in grey linen.

After the lead-in, I divided them into groups and gave them the task. Within a set time limit (15 minutes), each group was supposed to write its own version of an Old English elegy, up to twenty verses long, and comprising two elements: the motif of exile and that of remembrance of past happiness. When they heard what they were supposed to do, they did not seem very enthusiastic, but as time began ticking away, they got down to work and this is what they came up with:

1. My Love

I had a dream
A dream of the life
That is now gone.
I had her love,
Now I've lost it.
Even now I wander
Around the world searching for it,
Hundreds of times I asked myself:
"Where are you?"
There is no moon, there is no sun
With my life I'm done.

2. no title

Oh dear God, how much I suffer!
How painful my wounds are!
All alone in this severe darkness of life,
Without my soul mates to comfort me!
My beloved ones have left me on the bloody
Battlefield.
They have found comfort in the Heaven above,
And I'm drowning in this harsh and bitter
Loneliness.
Wishing I were with them now
To share all the joy we had.

I have searched all over the world,
 But not a sparkle of happiness have I found.
 How strange it is to be alive
 And at the same time to be dead inside!

3. The Lament of the Lost Ones

Banished and exiled on the fifth floor
 We sit here in anguish while the wind blows.
 Outside where once was warm sun-time
 Now hails rage.
 Now we remember under the sky of grey
 The thanes we have lost on the watery-way,
 Some on the second floor, some on the first,
 Some in the desert dying of thirst.
 Alas, where are they? Where have they gone?
 The brave-hearted retainers
 Of the days of old? We sit in our tower,
 Our sorrow we bemoan,
 While the happy sparrow
 Sweeps through the mead-hall.
 Hwaet! White-winged angels, come to carry us away
 Into the kingdom of bliss where forever we'll stay.

The experiment was a success. The outcome – marvellous. The reporters who read what their group had produced were attentively listened to. And not just that. Students suggested we choose the best poem. As expected, “The Lament of the Lost Ones” had no peer. They had had fun but they had accomplished a serious thing as well. By writing their own pieces of poetry they expressed creativity and showed profound understanding of the main ideas of the source material.

In my opinion, the Old English elegies are of great importance within the literary canon. Not just because they deal with concerns and troubles common to us all and regardless of the century we live in. The fact that troubles are universal is not always a comforting knowledge. On the contrary, it can leave us with a sense of the futility of all strivings. But the Old English elegies did not have that effect on my students. They did not just show them how sad and hard life can be – although they did that, of course – but they also threw them into a whirl of activity in which they discovered how resourceful they could be.

Because they stand at the beginning of the English literary heritage, Old English elegies are students' first encounter with English literature. If the elegies are capable of producing such an effect upon students' imagination, we, teachers of English literature, should do our best to encourage and facilitate that first encounter, because it can have an impact on students' attitudes to the whole of English

literature. It can either discourage them or make English literature classes a pleasant and rewarding experience.

...

¹ An earlier version of this paper was presented at the 16th Oxford Conference on Teaching Literature: "Firing the Canon", at Corpus Christi College, Oxford, in April 2001. The conference dealt with new ways to approach the English literary syllabus. Consequently, it addressed questions such as whether we can change or modify the conventional syllabus to suit contemporary needs and interests, and whether there are new and more dynamic ways of approaching poetry, fiction and drama.

² See Nolasco & Arthur (1998).

BIBLIOGRAPHY

- Baldwin, S. R. 2000. *Cliffs Notes Beowulf*. Foster City: IDG Books Worldwide, Inc.
- Godden, M. and M. Lapidge. 1991. *The Cambridge Companion to Old English Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nolasco, R. and L. Arthur. 1998. *Large Classes*. Hertfordshire: Phoenix ELT.
- Sanders, A. 1996. *The Short Oxford History of English Literature*. Oxford: Clarendon Press.
- Scrivener, J. 1994. *Learning Teaching*. Oxford: Heinemann.

REZIME

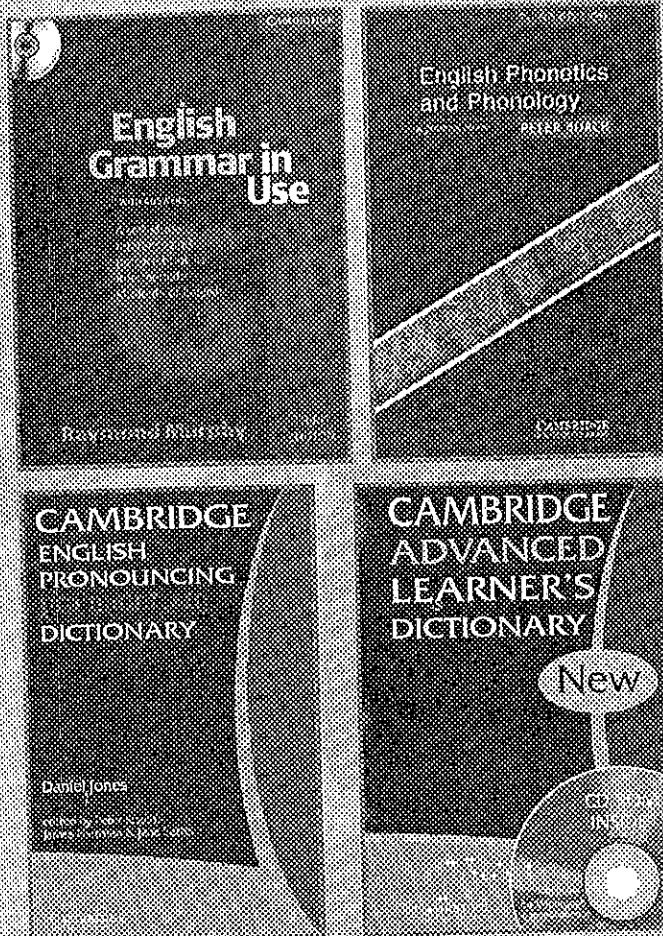
LEPOTA PREDAVANJA KNJIŽEVNOSTI JE U UZVRAĆANJU: STUDENTSKE VERZIJE STAROENGLLESKIH ELEGIJA

U ovome radu opisan je čas na kojem su obrađene tri staroengleske elegije – "Potukač", "Moreplovac" i "Ženina tugovanka". Posle uvoda koji se sastojao od njihovih objašnjenja i razgovora o opštoj atmosferi i likovima u elegijama, studenti su dobili zadatak. U grupama i u zadatom vremenskom intervalu trebalo je da napišu svoju verziju staroengleske elegije, u kojoj će biti zastupljen motiv izgnanstva i motiv sećanja na prošlu sreću. U ovome radu prikazana su tri primera studentskih ozbiljnih i parodiranih, neosporno lucidnih elegija i prokomentarisani su mesto i značaj staroengleskih elegija u književnom kanonu.

49

M E T O D I K A I D I D A K T I K A

CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

COURSES FOR
YOUNG LEARNERS

SECONDARY COURSES

COURSES FOR
ADULT LEARNERS

BUSINESS ENGLISH

GRAMMARS

VOCABULARY IN USE

DICTIONARIES

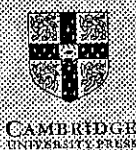
READERS

Teacher's Resource Materials

Books for Language Teachers

CAMBRIDGE EXAMINATIONS:

KET/PET/FCE/CAE/CPE/IELTS/TOEFL

JOIN IN
BOOKSHOP

Makedonska 5 (Staklenac)
radno vreme 09-19 subotom 10-15
tel/fax: +381 11 3343 643
mob: 063 208 253

RANO UČENJE STRANIH JEZIKA I JEZIČKA

DIVERSIFIKACIJA KAO ELEMENTI (ŠKOLSKE) JEZIČKE POLITIKE

Bez obzira na uzrast, decu ne interesuju strani jezici kao takvi. Strani jezici uvode decu u svet zvukova, pozitivnih osećaja, novih otkrića i stimulatívno učénja, koji umnogome nadmašuju uske granice monolingvalnog i monokulturnog obrazovanja. Ovakva iskustva donose značajnu korist i mnogo pre nego što od dece postanu odrasli ljudi. (Komorowska 1997: 51)

Odluka o uvođenju stranog jezika kao nastavnog predmeta od I razreda osnovne škole, počev od školske godine 2003/04, doneta na osnovu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji, kao i odgovarajućih podzakonskih dokumenata – Opštih osnova školskog programa i Posebnih osnova školskog programa za I razred osnovne škole – pruža priliku da se, makar i *post festum*, budući da šira naučna i stručna javnost nije bila uključena u raspravu o ovako dalekosežnom koraku (ukoliko je takva, mimo saznanja autora ovog priloga, uopšte i postojala), povede razgovor o mnogim suštinski važnim pitanjima koje ta odluka otvara, tim pre što bi se moglo očekivati da ona na duži vremenski rok izmeni prirodu i ciljeve nastave stranih jezika u nas (promene u strukturi školskog sistema, u nastavnim sadržajima i metodama, kao što je poznato, reflektuju se na funkcionisanje svakog pojedinačnog segmenta društva, i to u ciklusima koji traju i po nekoliko generacija).¹

Rano učenje stranih jezika u institucionalnom okviru osnovnog obrazovanja predstavlja jedan od suštinskih problema nacionalne jezičke politike u svakom društvu. Pored pitanja u kom uzrastu dete treba/može/mora da počne sa učenjem stranog jezika, postavlja se i pitanje izbora jednog ili više jezika u institucionalnoj ponudi, kao i redosleda njihovog uvođenja. Osim toga, ostaje nerešen (da li i nerešiv?) problem specifičnog obrazovanja nastavnika stranog jezika koji predaju u najnižim razredima osnovne škole, kao i izbora adekvatnih nastavnih sadržaja i metoda podučavanja i učénja u ovom najranijem uzrastu.

Na osnovu uvida u brojna relevantna istraživanja koja su imala za cilj da utvrde prednosti i nedostatke ranog učenja stranih jezika, kao i da projektuju buduće potrebe pojedinca i čitavog društva za stranim jezicima, u razmatranju gore navedenih problemskih postavki može se poći od nekoliko premisa oko kojih u stručnoj javnosti uglavnom vlada konsenzus:

- svako dete u školskim uslovima ostvaruje svoje pravo na adekvatno obrazovanje, uključujući i nastavu stranih jezika;
- poznavanje stranih jezika očitovano u aktivnoj višejezičnosti predstavlja *conditio sine qua non* svake buduće profesionalne aktivnosti u najšire shvaćenim evropskim okvirima²;
- jedan od osnovnih preduslova za aktivnu višejezičnost predstavlja blagovremena ponuda većeg broja jezika u osnovnoj i srednjoj školi;
- nastava stranih jezika odvija se pod pretpostavkom maksimalno efikasnog korišćenja raspoloživog vremena, uz primenu najekonomičnijih metoda koji neposredno dovode do postavljenog cilja;
- učenje stranih jezika jeste proces koji može i treba da traje čitavog života i podrazumeva visoki stepen motivisanosti - uz mogućnost, pa i opravdano očekivanje da se u skladu sa aktuelnim potrebama menja jezik koji se uči.

Jedno od ključnih polazišta u definisanju ovih postulata predstavlja realizacija principa višejezičnosti, odnosno plurilingvizma, koji se ostvaruje podsticanjem učenika na učenje većeg broja stranih jezika, ponudom stranih jezika u školi, kao i ograničavanjem isključive ili dominantne uloge engleskog jezika u međunarodnoj komunikaciji (ZEO 2003: 12). Na ostvarenju ovog principa u širim evropskim okvirima već više od četiri decenije aktivno radi jedno od tela Saveta Evrope, Savet za kulturnu saradnju (Conceil de Coopération culturelle, CDCC), koji čine predstavnici svih zemalja članica SE. CDCC, naime, od svog formiranja 1961. godine neprekidno i konsekvantno vodi jezičku politiku višejezične, za različitosti otvorene Evrope (Trim 1998: 14). U preambuli Preporuke R (82) i R (98) Saveta ministara SE definisana su tri osnovna načela u kojima se ogleda koherentnost i kontinuitet jezičke politike SE (ZEO 2003: 10 f.). Ona obuhvataju: očuvanje jezičke i kulturne raznolikosti Evrope, kao dragocenog zajedničkog blaga; učenje i poznavanje modernih evropskih jezika kao osnove za komunikaciju i interakciju građana Evrope, njihovu mobilnost i saradnju; razvoj nacionalnih obrazovno-političkih principa i koordinaciju na evropskom nivou.

Ideja o blagovremenoj i raznovrsnoj ponudi stranih jezika u okviru školskog sistema, kako je u svojim preporukama definiše SE, u Srbiji ne predstavlja novinu: eksperimentalna nastava stranog jezika od I razreda uvedena je u izvesnom broju škola još krajem šezdesetih godina XX veka, da bi se po okončanju ovog pilot-projekta sedamdesetih i osamdesetih godina veliki broj osnovnih škola odlučio da organizuje nastavu dva strana jezika, jednog kao obaveznog, a drugog u statusu fakultativnog predmeta³. Institucionalizovana ponuda dva strana jezika jeste i jedini način da u našim školama opstane nastava francuskog, nemačkog i ruskog jezika (ili pak zažive i drugi jezici, poput italijanskog, španskog, grčkog ili švedskog jezika, koji se odnedavno nude u pojedinim školama): naime, tamo gde škola usled deficita nastavnika stranih jezika nije u mogućnosti da organizuje nastavu dva strana jezika,

pod velikim i sasvim razumljivim pritiskom daka i roditelja dotadašnji školski strani jezik napušta se u korist engleskog jezika. Ovakvi slučajevi samo potvrđuju pretpostavku da jednu od glavnih prepreka ostvarenju ideje o višejezičnosti građana Evrope predstavlja primat engleskog jezika u školskom sistemu⁴: višejezičnost se, naime, ne može realizovati ukoliko se ne obezbedi učenje najmanje dva strana jezika u osnovnoj školi, čime bi se izbeglo promovisanje engleskog jezika kao *de facto* jedinog stranog jezika među školskim predmetima.⁵

Pod pretpostavkom da će se nastava stranih jezika u osnovnim školama u Srbiji zaista ubuduće odvijati u znaku dva strana jezika kao obavezna nastavna predmeta, kako je i planirano (v. prim. br. 1), neminovno će se javiti pitanje redosleda jezika koji će se učiti od I i od IV razreda. Može se pretpostaviti da će i u tom slučaju učenici, roditelji i škole želeti da što pre otpočnu sa nastavom engleskog jezika. To bi moglo ugroziti nastavu drugih stranih jezika, i to uprkos činjenici da bi moderno obrazovanje trebalo pre svega da priprema mlade za život u budućoj široj evropskoj zajednici, gde se poznavanje većeg broja jezika već sada čini neophodnom kompetencijom. Ovo tim pre ako se ima u vidu činjenica da su najvažniji ekonomski partneri naše zemlje i dalje oni izvan anglosaksonskog govornog područja (na prvom mestu zemlje nemačkog govornog područja – Austrija, Nemačka, a potom i Rusija, Italija, Kina itd.).

Autor ovog priloga stoga smatra da se protiv nepromišljenog i nefleksibilnog rešenja kojim bi se forsirala nastava engleskog jezika od I razreda mogu navesti najmanje tri valjana argumenta, čak i ako se sasvim zanemare problemi organizacione i tehničke prirode, koji, premda ne mogu biti predmet ovog priloga niti bilo kakve druge naučne rasprave, takode govore u prilog tezi za koju se ovde pledira⁶. Reč je o: (a) razlozima lingvističke prirode (zahvaljujući redukcijama u gramatičkom sistemu – nepostojanju padežnih oblika, deklinacije prideva u atributskoj upotrebi, fleksematskog obeležavanja roda imenica, različitih formi markiranja broja imenica itd. – engleski, pomalo laički govoreći, spada u relativno lakše jezike⁷, koji se mogu dobro naučiti čak i kad se s nastavom ne otpočne na najranijem uzrastu)⁸; (b) razlozi sociolingvističke prirode (zahvaljujući intenzivnom jezičkom inputu, tj. svakodnevnoj izloženosti engleskom jeziku putem štampanih, tradicionalnih elektronskih i novih medija, postoji široka lepeza objektivnih mogućnosti njegove upotrebe); (c) razlozi psiholingvističke prirode (pošto se već upoznaju s nekim drugim stranim jezikom, učenici s visokom motivacijom prilaze učenju engleskog jezika koji procenjuju kao najkorisniji, te stoga i najprivlačniji strani jezik; faktor korisnosti predstavlja motivacioni činilac koji je obično dovoljno jak da se ne mora potkrepljivati nekim drugim).

Naravno, sama činjenica da se učenicima pruža mogućnost učenja stranog jezika u najranijem školskom dobu ni iz daleka ne garantuje uspeh u učenju (“I dalje se u rani početak učenja stranih jezika polažu preterana i nerealna očekivanja” (Christ 2003: 453)). On, naime, zavisi od mnoštva faktora. Sumirajući najvažnije rezultate brojnih istraživanja sprovedenih po nalogu Evropske komisije, došlo se do zaključka da rani početak učenja stranih jezika ne donosi automatski korist, ukoliko nije praćen drugim faktorima, a pogotovo kvalitetom nastave (što prevashodno implicira izbor adekvatnih metoda) i ukupnim nastavnim fondom (koji treba da

omogućiti neprestanu izloženost stranom jeziku, i to ne u nastavnim jedinicama od 45 ili 55 minuta, koje predstavljaju veliko opterećenje za učenike, već u kraćim i učestalijim vremenskim segmentima – i to dok god se nastava ne okrene čitanju i pisanju, aktivnostima koje zahtevaju znatno više nastavnog vremena⁹; pored toga, efekat ranog učenja stranog jezika u potpunosti se gubi ako se i u nastavku školovanja ne obezbedi njegov kontinuitet). Istraživanja su, osim toga, potvrdila postojanje direktne uzročno-posledične veze između pozitivnog odnosa roditelja prema stranom jeziku i učeničke motivisanosti, pa i postignutih rezultata. To znači da je nužno popularisanje, kao i reklamiranje nastave stranih jezika, odnosno upoznavanje najšire javnosti sa značajem nastave raznih stranih jezika u našoj sredini. Među ostalim činionicima za koje se smatra da na pozitivan način utiču na uspeh ranog učenja stranih jezika ubrajaju se sledeći (Komorowska 1997: 55):

- Učenje u konkretnim i očiglednim situacijama koje odgovaraju iskustvenom svetu dece.
- Davanje prioriteta usmenoj upotrebi jezika i razvijanju veštine audiranja (jedan od najočitijih rezultata ranog učenja stranog jezika ogleda se u imitativnom uspešnom usvajanju ispravnog izgovora¹⁰).
- Senzibilizacija i razvijanje pozitivnog stava prema stranom jeziku i stranoj kulturi, buđenje radoznalosti spram drugih stranih jezika i kultura.

Na samom početku ovog priloga istaknuto je da je definisanje ciljeva i sadržaja obrazovanja nastavnika za rad u osnovnoj školi i dalje tek puki *desideratum*. Postavlja se, naime, pitanje da li nastavu stranih jezika na ranom uzrastu treba da izvodi učitelj koji raspolaže solidnim jezičkim kompetencijama, ili pak nastavnik stranog jezika koji je usvojio relevantna didaktička saznanja. U školskoj godini 1998/99, otprilike polovina evropskih zemalja davala je prednost učitelju (*class teacher, Klassenlehrer*), a druga polovina nastavniku stranog jezika (*subject teacher, Fachlehrer*) (Toma 2001: 19 f.). Premda među didaktičarima ima zastupnika i jedne i druge opcije, čini se da bi idealno rešenje mogao biti jezički i (inter)kulturno kompetentan učitelj, kao ključna osoba u očima svakog deteta iz nižih razreda osnovne škole. Jedan od najpoznatijih modela za obrazovanje nastavnika za rano učenje stranih jezika predstavlja tzv. Praški model (Prague Model) (Felberbauer 1997: 82 ff.), koji u prvi plan ističe usvajanje holističkog metoda u nastavi, zasnovanog na korišćenju svih čula, raznovrsnog i autentičnog nastavnog materijala, kao i specifičnih tehnika – jezičkih igara, transponovanja jezičkog materijala putem muzike ili rimovane poezije, povezivanja jezičkog inputa s vizuelnim podsticajima i fizičkim aktivnostima. Kako god bilo rešeno pitanje inicijalnog obrazovanja nastavnika za podučavanje na ranom uzrastu (*pre-service teaching*), u procesu stručnog usavršavanja nastavnika stranih jezika (*in-service teaching*) ne bi smele biti zaobidene institucije koje obavljaju inicijalno obrazovanje.

Pored problema obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika za rad u nižim razredima osnovne škole, u istom kontekstu postavlja se i pitanje prirode inovacija u obrazovnom sistemu. One, naime, mogu biti samo posledica i rezultat probnih istraživanja, nikako obrnuto. Autoru ovih redova, premda se intenzivno bavi ovom problematikom, nije poznato da je ijednoj inovaciji u oblasti nastave stranih jezika koja se u Srbiji ostvaruje ili najavljuje prethodilo bilo kakvo pilot-istraživanje

55

sprovedeno na relevantnom uzorku, koje bi potvrdilo ili opovrglo korisnost datog inovativnog postupka u našim uslovima (iskustva drugih, koliko god bila korisna, nisu i dovoljna: naučno je neodrživo shvatanje po kojem bi, uz potpuno različite početne uslove, inovacija koja je dala rezultata u jednom obrazovnom sistemu, morala automatski dovesti do istih takvih rezultata u nekom drugom, sasvim različitom sistemu)¹¹. U suprotnom se stiče utisak da je kompletna promena planova i programa nastave stranih jezika zapravo jedan globalni eksperiment, kojem se, bez prethodnog proveravanja, podvrgavaju čitave generacije i kompletan obrazovni sistem. U našoj zemlji su istraživanja u nastavi stranih jezika potpuna retkost, zbog čega veći deo sistema ove nastave počiva na pseudonaučnim osnovama (drugim rečima, nalazi se i dalje u prednaučnoj, improvizatorskoj fazi – i daje iste takve rezultate).¹²

Da bi se u odlučivanju o ovako važnim pitanjima izbegla politizacija, voluntarizam, improvizacija i *ad hoc* rešenja kojima ne prethodi nikakva refleksija o ostvarljivosti ciljeva i eventualnim sporednim (uz to i dugoročnim!) efektima, ovde skicirane probleme valja preneti u domen stručnih institucija i na ravan stručne rasprave, koja bi, uz uvažavanje svih relevantnih činjenica i činilaca¹³, vodila ka postepenom otklanjanju nedostataka i podizanju kvaliteta nastave stranih jezika u Srbiji uopšte, kao i osmišljavanju buduće nacionalne jezičke politike.

...

¹ Prema predlogu Komisije za obrazovnu oblast Jezik i komunikacija Ministarstva prosvete i sporta (MPS) Republike Srbije, drugi strani jezik učio bi se od IV razreda osnovne škole tokom čitavog osnovnog obrazovanja, a dva strana jezika bila bi obavezna i u opšteobrazovnim srednjim školama (gimnazijama).

² Pod aktivnom višejezičnošću, kako je definiše Zajednički evropski okvir za žive jezike (ZEO), smatra se funkcionalno i situativno adekvatno korišćenje najmanje dva, po mogućstvu i tri strana jezika (pored maternjeg).

³ Prema podacima MPS, 2000. godine je više od trećine učenika osnovnih škola u Srbiji pored jednog stranog jezika kao obaveznog nastavnog predmeta od V razreda fakultativno učilo i drugi strani jezik od III razreda.

⁴ Zalažući se za alternativni redosled stranih jezika u cilju veće mogućnosti komunikacije, Jeske (2001: 178 f.) dovodi u pitanje i dominantnu ulogu i privilegovanje engleskog jezika u školskom sistemu.

⁵ Ova konstatacija, naravno, ne znači da se autor ovog priloga protivi učenju engleskog jezika, svojevrsne *lingua franca* modernog doba: fundamentalni značaj engleskog jezika za obrazovanje i aktivnu upotrebu u najraznovrsnijim životnim i profesionalnim situacijama, naravno, ne može osporiti nijedan razuman čovek, filolog ponajmanje: ovde se, zapravo, zalaže za učenje još jednog ili dva strana jezika pored engleskog. Ovo se čini tim značajnijim što Srbija, za razliku od mnogih drugih zemalja u bližem i daljem okruženju, nema tradiciju nastave nekog određenog stranog jezika kao obaveznog predmeta. Primera radi, u SR Nemačkoj ta je pojava odavno prisutna: u vreme podeljene Nemačke, u njenom nekadašnjem zapadnom delu bilo je institucionalizovano učenje engleskog jezika kao obaveznog nastavnog predmeta od V razreda osnovne škole (na osnovu Hamburškog dogovora, koji su 1964. godine potpisali predsednici vlada svih ondašnjih pokrajina), dok je istovremeno u tadašnjoj Demokratskoj Republici Nemačkoj (kao i u ostalim zemljama Varšavskog ugovora) status obaveznog školskog predmeta imao ruski jezik.

⁶ Ovde se pre svega misli na činjenicu da je uvođenje engleskog jezika u preko 95 % odeljenja I razreda u školskoj 2003/04 godini stavilo školske vlasti na svim instancama pred nepremostiv problem radikalizacije inače odavno prisutnog hroničnog nedostatka nastavnika engleskog jezika (ovaj problem se trenutno pokušava rešiti izdavanjem licence za nastavu engleskog jezika u I i II ciklusu obaveznog školovanja (I–VI razred) profesoru bilo kojeg drugog školskog predmeta, ukoliko poseduje dokaz o jezičkoj kompetenciji na nivou B2 ZEO). Činjenica je, takođe, da se u Srbiji beleži izraziti nedostatak nastavnika i nekih drugih stranih jezika, a pre svega nemačkog, i da već sada ima regiona u kojima čak trećina nastavnika nema potrebnu kvalifikaciju, niti filološku, niti pedagošku i didaktičku. Ovo je direktan rezultat nedostatka dugoročnih studija i procena, kao i nepostojanja koordinacije između univerziteta, Ministarstva prosvete i Zavoda za tržište rada (primera radi, već godinama unazad Katedra za nemački jezik, koja obrazuje izuzetno deficitarne germaniste – uz to još i prilično nezainteresovane za rad u školstvu, privučene lukrativnijim vannastavnim delatnostima – upisuje jednak broj novih studenata kao i Katedra za španski jezik, koji uprkos svom globalnom, za nas ima relativno

ograničen značaj, a dosad nije imao čak ni status školskog jezika; ovo je, drugim rečima, ne samo rdava, već i prilično skupa praksa, koja čini neminovnim redefinisane univerzitetske upisne politike u disciplinama koje obrazuju buduće nastavno osoblje).

⁷ Relativizacija ove tvrdnje mora uslediti na dva nivoa: engleski je relativno lakši u odnosu na druge školske jezike koji se nude kod nas; engleski je relativno lakši od nekih drugih jezika za govornika kojem je maternji jezik srpski.

⁸ Ovde se, dakako, ima u vidu isključivo funkcionalno ovladavanje gramatičkim strukturama na određenom (nižem) nivou koji osposobljava za osnovnu komunikaciju i interakciju na stranom jeziku. Sasvim je jasno da će osoba koja se usavršava na višem nivou kompetencije neminovno otkrivati sve šira polja nepoznatog u svakom stranom jeziku, pa i u engleskom.

⁹ Ovo potvrđuju i relevantna empirijska istraživanja o kojima referiše Edelenbos (1997: 69).

¹⁰ Stoga se čini da za nastavnika stranog jezika koji se bavi decom najmladeg uzrasta ispravan izgovor predstavlja jednu od neophodnih kompetencija; osim toga, on mora biti obučen da u nastavi uspešno primenjuje autentične audio zapise izvornih govornika.

¹¹ Primera radi, ne mogu se, čak ni uz realizaciju svih drugih preduslova, očekivati jednaki efekti obrazovnog procesa u Austriji ili Finskoj, gde ukupni troškovi osnovnoškolskog obrazovanja po učeniku iznose 71387 (Austrija), odnosno 45363 dolara (Finska) – drugim rečima između 6000 i 8000 dolara godišnje (Spiegel Special: Lernen zum Erfolg. Was sich an Schulen und Universitäten ändern muss, Nr. 3/2002, str. 14) – i u Srbiji, gde obrazovanje jednog gimnazijalca, prema podacima MPS, košta jedva nešto više od 200 evra godišnje.

¹² Izvesno je da višejezičnost košta, ali je isto tako nesumnjivo da jednojezičnost košta još više. Najviše, međutim, košta nastava stranih jezika koja ne osposobi učenike za njegovo produktivno ili reproduktivno korišćenje.

¹³ Po prirodi stvari, u relevantne činioce jezičkog odlučivanja spadali bi (modifikovano prema Christ 2003 (b): 103): (a) Narodna skupština, Vlada RS i nadležni resor – Ministarstvo prosvete i sporta, kao i lokalna zajednica (na nivou političkog odlučivanja); (b) privredni subjekti, industrija, administrativne institucije, sindikati, mediji (na nivou ekonomskog odlučivanja); (c) osnovne i srednje škole, univerziteti i fakulteti na kojima se izučavaju strani jezici i književnosti, centri za stručno usavršavanje nastavnika (ukoliko bi se takvi uopšte formirali), Društvo za strane jezike i književnosti (ukoliko bi obnovilo svoju aktivnost), škole stranih jezika, strukovna udruženja nastavnika stranih jezika (na nivou obrazovnih institucija i nauke); (d) učenici i roditelji, kao i svi drugi zainteresovani pojedinci (na nivou individualnog odlučivanja).

L I T E R A T U R A

- Christ, H. 2003 (a). Erwerb von Fremdsprachen im Vorschul- und Primarschulalter. In Bausch, K.-R., H. Christ und H.-J. Krumm (Hrsg.) *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. 4. Auflage. Tübingen: A Francke Verlag, 449–454.
- Christ, H. 2003 (b). Sprachenpolitik und das Lehren und Lernen fremder Sprachen. In Bausch, K.-R., H. Christ und H.-J. Krumm (Hrsg.) *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. 4. Auflage. Tübingen: A Francke Verlag, 102–110.
- Edelenbos, P. 1997. Evaluation and assessment. In P. Doyé. and A. Hurrell (eds.) *Foreign language learning in primary schools (age 5/6 to 10/11)*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 63–76.
- Felberbauer, M. 1997. Teacher Education. In P. Doyé and A. Hurrell (eds.) *Foreign language learning in primary schools (age 5/6 to 10/11)*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 77–85.
- Jeske, M.-K. 2001. Multikulturalna kompetencija. Nastava stranih jezika u mnogojezičnoj Evropi. U *Strani jezici ka Evropi bez granica*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta, 42–54.
- Komorowska, H. 1997. Organisation, integration and continuity. In P. Doyé and A. Hurrell (eds.) *Foreign language learning in primary schools (age 5/6 to 10/11)*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 51–62.
- Kubanek-German, A. 1998. Primary foreign language teaching in Europe – trends and issues. *Language Teaching* 31, 193–205.

Nieweler, A. 2001. Förderung schulischer Mehrsprachigkeit durch sprachenübergreifendes Unterrichten. In D. Abendroth-Timmer und G. Bach (Hrsg.) *Mehrsprachiges Europa. Festschrift für Michael Wendt zum 60. Geburtstag.* Tübingen: Gunter Narr Verlag, 207–222.

Opšte osnovne školskog programa. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, 2003.

Toma, S. 2001. Nastava stranih jezika u nekim evropskim zemljama. U *Strani jezici ka Evropi bez granica.* Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta, 9–28.

Trim, J. L. M. 1998. Was leistet der Europarat für den praktizierenden Lehrer? In U. O. H. Jung (Hrsg.) *Praktische Handreichung für Fremdsprachenlehrer.* Frankfurt: Peter Lang Verlag, 14–17.

Zajednički evropski okvir za žive jezike. Učenje, nastava, ocjenjivanje. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke, 2003.

ZUSAMMENFASSUNG

FRÜHES FREMDSPRACHENLERNEN UND SPRACHLICHE DIVERSIFIKATION ALS ELEMENTE DER (SCHUL-)SPRACHENPOLITIK

Im vorliegenden Artikel plädiert die Verfasserin für eine Neuregulierung bei der Einführung von Fremdsprachen im Primarschulalter: indem als erste angebotene Sprache nicht Englisch, sondern eine andere Fremdsprache gewählt würde, könnte der Unterricht der mittlerweile vernachlässigten Fremdsprachen wie Französisch, Russisch und Deutsch an Bedeutung und Qualitätserhöhung gewinnen, zumal dank unverbildeter Neugierde und Experimentierfreude das Lernen einer Fremdsprache im Alter von 6–7 Jahren bekanntlich keine zusätzliche Motivierung beansprucht.

International Conference to Mark the 75th Anniversary of the English Department,
Faculty of Philology, University of Belgrade

*ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES:
INTERFACES AND INTEGRATIONS*

10-12 December 2004
Faculty of Philology, Belgrade
Call for Papers

The English Department at the Faculty of Philology, University of Belgrade, is pleased to announce an international conference in celebration of the 75th anniversary of the Department.

Papers in the following fields are invited:

- EFL Teaching
- Literature
- Translation/Interpreting
- Curriculum Development
- Linguistics
- Cultural Studies
- ESP

The official language of the conference is English. Each paper will be allotted 30 minutes (20 minutes for presentation and 10 minutes for discussion). A selection of papers will be published after the conference.

ABSTRACT SUBMISSION GUIDELINES

An abstract of up to 300 words should contain the following information:

(1) Title of the paper	(2) Name of the author(s)
(3) Affiliation of the author(s)	(4) E-mail address
(5) Postal address	(6) Contact phone number

Submissions should be sent by e-mail (as Word attachments) to: anglistika@fil.bg.ac.yu
or by post to:

Dr Katarina Rasulic, English Department,
Faculty of Philology, Studentski trg 3, 11000 Belgrade, Serbia & Montenegro

IMPORTANT DATES

Submission of abstracts:	July 1st, 2004
Notification of acceptance:	August 1st, 2004

CONFERENCE FEE

The conference fee is 60 Euros. The fee includes: the conference pack, coffee break refreshments and a welcome party.

ACCOMMODATION

Hotel reservations will be made by the organizers upon request. Prices will range from 35 to 55 Euros per night (single or double room, breakfast included).

NEKI PROBLEMI

VREMENA U

I Z G U B L J E N O M

R A J U

U jednom od poznatijih naratoloških tekstova Žerara Ženeta "Granice pripovedanja" razmatra se odnos između pripovijedanja i opisivanja, sa naglaskom na tome da opis može predstaviti predmete izvan događaja, pa čak i izvan vremenske dimenzije¹. Događaji su definisani kao procesi, a proces je promjena, razvoj, i stoga pretpostavlja *sukcesiju u vremenu*, ili *hronologiju*². Ovaj napis baviće se naoko paradoksalnom temom tezom da i događaji mogu postojati van uobičajenog vremenskog poimanja, tj. odnosom vremenske i vanvremenske dimenzije koje su isprepletene na primjeru pripovijedanja *Izgubljenog raja* od Džona Milтона.

Ženet razlikuje tri aspekta narativnog teksta: *histoire*, *récit* i *narration*³.

Previde se ovako:

histoire = *fabula* ili *priča*

récit = *narativni* ili *pripovjedni tekst*

narration = *pripovijedanje* ili *naracija*⁴

Priča i naracija za nas postoje isključivo posredstvom narativnog teksta (*récit*), a i narativni tekst ne može biti to što jeste ako ne pripovijeda neku priču, i ako ne možemo pretpostaviti postojanje narativne instance.⁵

Tema epa je praroditeljski grijeh počinjen u rajskom vrtu, kojim počinje ljudska istorija, tj. računanje vremena; u bezgrešnom stanju nije bilo ničega poput smrti što bi kategoriju vremena uopšte uvelo u direktni doživljaj likova ove priče, prvenstveno Adama i Eve. Radi boljeg praćenja temporalnih odnosa, daćemo vrlo kratak sažetak Miltonovog pripovjednog teksta (*récit*):

Pjesnik zaziva muzu da ga nadahne ne bi li ispjevao priču o pragrijehu, daje atomski zgusnut prikaz ljudske istorije do dolaska Iskupitelja, dodaje i uzrok neposlušnosti (Satanino kušanje), prelazi na pobunu na nebu i završava uvod opisom palih anđela netom pristiglih u pakao. Dogovaraju se da unište čovjeka, novog Božijeg stvora, te Satana ide na zemlju, ali ga isprva u namjeri sprečavaju anđeli koji su opazili njegovo opako držanje, pa se povlači. Bog šalje Rafaila da upozori ljude na opasnost i ispriča kako je došlo do pobune na nebu, pa su Satana i njegovo mnoštvo protjerani, a poslije toga je stvoren svijet za šest dana. Adam zatim priča Rafailu o onome čega se sjeća, svom životu u raju i braku sa Evom, i potom Rafailo odlazi ponovo ga opominjući. Satana prerušen u zmiju zatiče Evu

samu, i nagovori je da kuša plod zabranjenog drveta. Čuvši za to, očajni Adam se iz ljubavi pridruži svojoj ženi u grijehu. Satanini saveznici Smrt i Grijeh stižu na zemlju, a Bog proriče konačnu pobjedu svoga Sina nad njima. Šalje arhandela Mihaila, koji tješi Adama pričom o sretnom kraju istorije, pa ih oboje odvodi iz raja.

Budući da *Izgubljeni raj* ima raspon događaja od predstavljanja Božijeg Sina anđelima (kada izbija Satanina pobuna) pa sve do kraja cjelokupne istorije poslije Strašnog suda, vrlo je teško govoriti u kategorijama vremena kakvim se računa istorija; možda bi bilo bolje govoriti o totalitetu dešavanja da se izbjegne nemogućnost poimanja zbivanja na nebu, dok ljudska vrsta još nije postojala. Bilo kako bilo, ovo je rekonstrukcija redosljeda događaja kako se vide iz priče (*histoire*), a u zgradama stoje brojevi pjevanja u kojima se ti događaji opisuju:

1. Prva epifanija Hristova: stvaranje Sina od Oca (V)
2. Druga epifanija Hristova: pobjeda poslije trodnevne bitke (VI)
3. Uspostavljanje prirodnog poretka stvaranjem svijeta (VII)
4. Uspostavljanje ljudskog poretka: stvaranje Adama i Eve (VII)
5. Epifanija Satanina, koji stvara Grijeh i Smrt (II)
6. Pad ljudskog poretka (IX)
7. Pad prirodnog poretka: pobjeda Grijeha i Smrti (X)
8. Ponovno uspostavljanje prirodnog poretka na kraju potopa (XI)
9. Ponovno uspostavljanje ljudskog poretka donošenjem zakona (XII)
10. Treća epifanija Hristova: Riječ kao jevandelje (XII)
11. Četvrta epifanija Hristova: otkrivenje ili Strašni sud (XII)
12. Povratak na tačku koju proriče Bog u Knjizi III dá će "Bog biti sve u svemu"⁶

U Bibliji se nalazi tekstualno jezgro koje je poslužilo kao osnova za nadogradnju pripovjednog teksta, i to u Knjizi Postanja, glava 3; ta 24 stiha su na određenim mjestima u epu gotovo doslovce navedena, pogotovo u drugoj polovini, kada se osnovna biblijska radnja i izvršava. Ovo su neki od načina na koji se ispunjava pripovjedni tekst *Izgubljenog raja*:

1. Pokretači radnje koji nisu ljudska bića
2. Bogatstvo vremenskih osi priče (*histoire*)
3. Usporavanja pripovjednog tempa

1. Neprestano podsjećanje čitaoca da postoje nadljudski pokretači radnje, kao Bog i anđeli sa jedne, i Satana i njegova banda sa druge strane, učvršćuje vanvremenski (predvremenski i poslijevremenski) opseg dešavanja i daje veću mogućnost stalnog oneobičavanja. Dobra ilustracija vremensko-prostornog sinkretizma nalazi se, ne bez razloga, na samom početku Knjige I, kad Satana leži ubačen u pakao:

Nine times the Space that measures Day and Night
 To mortal men, he with his horrid crew
 Lay vanquisht, ...

(*Paradise Lost* I, 50–52, kurziv S. M.)⁷

Ovo je jasan znak da se čitaocu vanvremenski događaji predstavljaju u njegovom kategorijalnom sistemu, u ovom slučaju vremena i prostora.

Kada se Sin javi da iskupi čovjeka, Otac odgovara ovako:

Thou therefore whom thou only canst redeem,
Their Nature also to thy Nature join;
And be thyself Man among men on Earth,
Made flesh, when time shall be, of Virgin seed,
by wondrous birth:...

(PL III, 281-85)

Bog djeluje momentalno, Njegova namjera se ovim može smatrati već izvršenom, uprkos događajima koji čovjeku nimalo ne idu u prilog.

Ovako Satana izražava svoju namjeru, i postepeno je ostvaruje:

Evil be thou my Good; by thee at least
Divided Empire with Heavn's King I hold
By thee, and more than half perhaps will reign;
As Man erelong, and this new World *shall* know.

(PL IV, 110-13, kurziv S. M.)

Kada ugleda Adama i Evu, smišlja kako da radnju okrene u željenom smjeru:

...Hence I will excite their minds
With more desire to know, and to reject
Envious commands, invented with design
To keep them low whom knowledge might exalt
Equal with Gods; aspiring to be such,
They taste and die: what likelier can ensue?

(PL IV, 522-27)

To se neizbježno i dešava, ponajviše zahvaljujući slabosti ljudske volje i snazi ubjeđivanja koju Satana ne štedi da stigne do cilja.

2. Skokova sa jednog događaja na drugi, bilo u budućnost ili u prošlost, ima i na nivou apostrofa Muzi (na početku Knjiga I, III, VII i IX), i još više unutar samog pripovijedanja. Prvo pjevanje počinje strahovito zgusnutom temom epa, tj. molbe Muzi da poje o prvoj ljudskoj neposlušnosti, dolasku Iskupitelja, onoj istoj Muzi koja se javila Mojsiju na Horivu i Sinaju, tj. Svetom Duhu. U III i VII pjevanju nailazimo na pohvale izvoru pjesnikove inspiracije, vrlo slične po strukturi, iako se prvo obraća svjetlu, a onda Uraniji:

...before the sun,
Before the Heavens thou wert...

(PL III, 8-9)

Heav'nly born,
Before the Hills appear'd, or Fountain flow'd

(PL VII, 7-8)

Ovo je direktniji opis kraja bitke na nebu iz druge perspektive nego onaj u navedenim stihovima iz I pjevanja:

Nine days they fell; confounded Chaos roar'd,
And felt tenfold confusion in their fall
Through his wild Anarchy, so huge a rout

Encumber'd him with ruin:...

(PL VI, 871-74)

U *Izgubljenom raju* postoje dvije velike digresije, koje ne obuhvataju ni istu dimenziju priče (dogadaja o kojima se pripovijeda) ni dimenziju pripovijedanja (samog narativnog teksta).⁸ Prvu priča arhangel Rafailo, i obuhvata Sataninu pobunu i pad (dio V i cijelo VI pjevanje), stvaranje svijeta (VII pjevanje), da bi ga Adam pitao o nebeskim tijelima (dio VIII pjevanja) i tako uveo novu anahroničnu ravan, nevezanu sa radnjom epa. Dimenzija priče se može dosta lako izračunati, pod uslovom da nebesko vrijeme mjerimo zemaljskim – tri dana bitke i šest dana stvaranja, dok je dimenzija pripovijedanja jedno popodne u raju. Druga pripada priči arhangelu Mihaila, koji dolazi u raj da odvede Adama i Evu; prije nego što to uradi, omogućuje Adamu viziju potonje istorije ljudskog roda, od Kaina i Avelja da Noja (PL XI 429 do kraja), a zatim od Noja do Drugog Hristovog dolaska (PL XII od početka do 551). Ova vizija traje kraće, ali pokriva širu dimenziju priče.

Postoje i razni oblici znanja kod protagonista, kao sveznanje kod Boga i manjim dijelom kod anđela, pa ni brojne prolepse ne kvare utisak o vještini kompozicije pripovjednog teksta:

...Man falls deceiv'd

By the other first: Man therefore shall find grace,

The other none:...

(PL III, 130-32)

...how he designs

In them at once to ruin all mankind.

(PL V, 227-28)

So spake the false dissembler unperceiv'd;

For neither Man nor Angel can discern

Hypocrisy, the only evil that walks

Invisible, except to God alone

(PL III, 681-84)

Satana zna prošlost, ali ima samo poganu viziju budućnosti, koju Bog sveznanjem neutrališe na više mjesta u epu, na primjer, pred kraj Mihailove priče o Iskupitelju:

...this God-like act

Annuls thy doom, the death thou shouldst have died,

In sin for ever lost from life; this act

Shall bruise the head of Satan,...

(PL XII, 427-30)

Adam i Eva nemaju toliki opseg znanja kao anđeli, što na momente ide do apsurdne naivnosti; kad Eva pojede plod, zamisli se:

...But what if God have seen,

And Death ensue?

(PL IX, 826-27)

Teško je naći sažetiju demonstraciju neznanja u ovoliko malo teksta, gdje se vidi da Eva niti zna moć Boga, niti šta je smrt.

Nakon što počini grijeh i vidi grozne detalje kasnije istorije, Adamov komentar izgleda, najblaže rečeno, ironično u svojoj prekasno probudenoj ispravnosti:

O pity and shame, that they who to live well
Enter'd so fair, should turn aside to tread
Paths indirect,...

(PL XI, 630–31)

3. Najdjelotvornije sredstvo za usporavanje pripovjednog tempa su deskriptivne pauze, koje trajanje vremena diježeze ili priče dovode na nulu.⁹ Teško je ipak naći potpuno usporavanje tempa čak i u najdužim opisima, kao što je to u I pjevanju, 289–95, kada se opisuje Satanin štit, ali pjesnik ne izdržava da ne pomene i događaj koji omogućuje poredenje štita sa Mjesecom, tj. Galileov eksperiment sa teleskopom, pošto ga je Milton zaista upoznao. Vrlo su česte aluzije na pagansku mitologiju, kao spisak palih andela koji su se kasnije zvali bogovima (PL I, 392–505) ili jabuke Hesperida (PL IV, 249–52). Biblijska tradicija je dobila daleko povlašćeniji status, pošto se ona izjednačava sa (jedinom) istinom koju pjesnik želi da predstavi, tako da dobija status moralnog uzora (referenca na Toviju i Saru u V, 219–23, na Solomona u IX, 442 i sl.). Ipak, koliko god bila česta, usporavanja nemaju osnovnu vrijednost u epu.

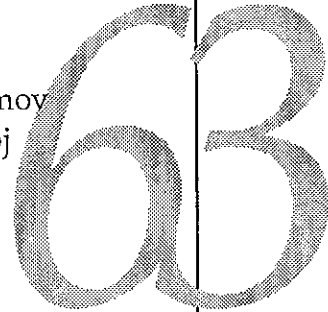
Dolazimo sada i do pitanja šta pokreće radnju, kada znamo da čovjek nema moć da se višim silama odupre, i kada od samog početka čitalac zna da je ljudski rod gurnut u jad. Ovako se Abdijel pred bitku obratio pobunjenom Satani:

God and Nature bid the same,
When he who rules is worthiest, and excels
Them who he governs. This is servitude,
To serve th' unwise, or him who hath rebell'd
Against his worthier, as thine now serve thee,
Thyself not free, but to thyself enthrall'd...

(PL VI, 176–81)

Satana je, dakle, prekršio vječno zadati red, a što se Adama tiče, on je nesposoban da pojmi razloge za pobunu na nebu, kao i, što sam kasnije vidi, razloge za krvoproliće među njegovim potomcima i razna druga zla, a vrhovnom zlu je sam poslužio kao instrument. U slijedećem odlomku, bremenitijim značenjem nego što je to običaj i za Milтона, vidi se neshvatljiva osobina Boga da ne postoji u vremenu, nego van njega, upoređena sa determinisanošću čovjeka na nižu sferu postojanja. Kada Rafailo priča da je odmah nakon izгона Satane iz raja Bog odlučio da stvori nova bića (upravo ljude), jasno se očituje moć Apsoluta:

'And thou my Word, begotten Son, by thee
This I perform, speak thou, and be it done:
My overshadowing Spirit and might with thee
I send along, ride forth, and bid the Deep
Within appointed bounds be Heav'n and Earth,
Boundless the Deep, because I am who fill

Infinitude, nor vacuous the space.
 Though I uncircumscrib'd myself retire,
 And put not forth my goodness, which is free
 To act or not, Necessity and Chance
 Approach not mee, and what I will is Fate. '
 So spake th' Almighty, and to what he spake
 His Word, the Filial Godhead, gave effect.
*Immediate are the acts of God, more swift
 Than time or motion, but to human ears
 Cannot without process of speech be told,
 So told as earthly notion can receive.*

(PL VII, 163–79, kurziv S. M.)

Imajući u vidu kasnije događaje, čije posljedice tvore kompletnu ljudsku istoriju, barem judeohrišćanske civilizacije, čovjeku se kao ontološkoj jedinki ne može oduzeti barem jedna osobina, a to je beskrajno duboka naivnost; ovdje se namjerno u istom pripovjednom tekstu pred čovjeka za kratko vrijeme stavljaju dva puta – vječnost ili smrt, da bi se on opredijelio za drugu, nemajući dovoljno visoku predstavu o tome šta je prva. Kako samo porazno, ali i istinito, zvuči sintagma "human ears" u kosmičkim okvirima, a još poraznije karakteristika vrste: "cannot ... be told".

...

¹ Ž. Ženet, *Figure*, prev. M. Miočinović, Beograd, Vuk Karadžić, 1985, str. 93.

² M. Bal, *Naratologija*, prev. R. Mirković, Beograd, Narodna knjiga, 2000, str. 172.

³ A. Marčetić, *Figure pripovedanja*, Beograd, Narodna knjiga, 2003, str. 39.

⁴ *ibid*, str. 40

⁵ *ibid*, str. 43.

⁶ N. Frye, *Five Essays on Milton's Epics*, London, Routledge and Kegan Paul, 1966, pp. 19–20.

⁷ Navedeni su samo originalni stihovi, kako zbog nedostatka prostora, tako i zbog toga što Milton jako puno gubi čak i u najboljim prevodima – S. M.

⁸ A. Marčetić, *op. cit.*, str. 107.

⁹ *ibid*, str. 179.

LITERATURA

Bal, Mike, *Naratologija*, prev. Rastislava Mirković, Beograd, Narodna knjiga, 2000.

Frye, Northrop, *Five Essays on Milton's Epics*, London, Routledge and Kegan Paul, 1966.

Marčetić, Adrijana, *Figure pripovedanja*, Beograd, Narodna knjiga, 2003.

Milton, John, *Paradise Lost*, ed. Christopher Ricks, London, Penguin, 1968.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, prev. Đura Daničić i Vuk Karadžić, Beograd, Biblijsko društvo, 1998.

Ženet, Žerar, *Figure*, prev. Mirjana Miočinović, Beograd, Vuk Karadžić, 1985.

SUMMARY

SOME ISSUES OF TIME IN PARADISE LOST

This paper analyses some basic literary techniques in *Paradise Lost* which serve to fill in the narrative text of the epic with the portions of text that do not exist in the original Biblical story, those being: the non-human initiators of the action, a variety of temporal axes and the retardations of the narrative tempo.

ANDRE ŽID

O K L A S I Č N O M I
R O M A N T I Č N O M

(Rad "Andre Žid o klasičnom i romantičnom" izveden je iz magistarske teze
Židova poetička načela, iz poglavlja "Pesnička pravila")

Andre Žid (1869–1951) jeste klasik u tradicionalnom određenju, prema kojem su klasici Montenj, Rasin, Stendal, Bodler, dakle, kao nezaobilazni poeta u zbornicima književne istorije, obavezni autor u školskim čitankama, etičko-estetički standard za istraživače u književnoj teoriji i kritici. Kao esteta Žid se oslanjao na francuski klasicizam sedamnaestog veka i najznačajniji je pobornik neoklasicizma u Francuskoj u dvadesetom veku. Njegova poetička načela utemeljena su na antičkim zlatnim pravilima pesničkog zanata, onom najboljem od Aristotela i Horacija, što se ni danas ne može zaobići, a što se samo potvrđuje kroz dobru poeziju. Žid je pre formalista i strukturalista, i nezavisno od njih potom, problem pesničke ekspresije razmatrao u relaciji *reč – misao* ili, rečeno sosirovskim jezikom, oznaka (signifiant)–označeno (signifié). Estetsko, to je pitanje pesničkog izraza, a ne pitanje misaonog iskaza. Oznaka (signum) ispred je označenog (signatum). Žid je ispravno verovao, naše vreme ga nije demantovalo, da se pesnička renesansa može ostvariti samo u oblasti forme: "Pesnička renesansa biće formalna, ili je neće biti" – piše on u *Izmišljenim razgovorima (Interviews imaginaires, 1943)*.¹

Židovo stvaralačko načelo, kada je reč o odnosu izraza i iskaza, jeste da misao i osećanje treba da prethode reči i da reč dođe kao autentični izraz proživljenog. Suština je biti uzbuđen i to iskazati, kao što je slučaj u klasičarskom umetničkom postupku, a ne, kao u romantičarskoj pesničkoj tehnici, *izgledati* uzbuđen: "Važno za njih [romantičare] nije više da budu, već da izgledaju uzbuđeni" – piše Žid u svojoj zbirci kritičkih ogleda pod nazivom *Odrizi (Incidences, 1924)*. U tom slučaju, sentimentalnost vodi ka umetnosti. I to je romantizam: "Romantičar [...] teži uvek da izgleda uzbuđeniji nego što je to u stvarnosti, tako da kod naših romantičarskih autora neprestano reč prethodi emociji i misli, i nadilazi ih".² Takvi romantičarski pesnici, pesnici opšteg izraza *romantizam*, koji su svedeni na reči koje koriste, jesu, nudi Žid primere, Ronsar, Kornej, Igo. Emocija je kod njih verbalna i u reči se iscrpljuje. Nasuprot romantičarskoj sentimentalnosti Žid postavlja klasičarsku senzualnost. U klasičarskoj poeziji postignut je sklad emocije i njome označene reči: "U čitavoj grčkoj književnosti, u najboljoj engleskoj poeziji, u Rasinu, Bodleru, osećamo da reč, koja otkriva emociju, ne sadrži je celu; i kad je jednom izgovorena reč, emocija koja joj je prethodila teče dalje".³

66

Andre Žid posmatra pesničku kreaciju kroz odnos emocije i reči u njenom tekstu. Tako je došao do dva opšta umetnička postupka, s jedne strane klasicizma koji zadire u suštinsko i autentični je izraz bića, i s druge strane romantizma koji je sav u prividu i pojavnom. Jasno je onda da Žid odbacuje sve tradicionalne postavke koje razlike između epoha klasicizma i romantizma svode na opoziciju *razum* i *srce*. Prema toj kvalifikaciji, romantično je izliv emotivnog, a klasično izraz racionalnog. Za Žida, međutim, romantizam označava umetnički postupak u kojem pesnički iskaz (označeno) prednjači, a klasicizam označava stvaralački postupak koji obezbeđuje savršenstvo, jer u njemu pesnički izraz (oznaka) jeste autentični odraz emocije i senzacije. Klasicizam se tako odnosi na suštinu a romantizam na pojavno u pesničkoj kreaciji.

Proizilazi i da opozicija *biti i(li) izgledati* klasičnom stilu pripisuje ne samo razum nego i autentičnost srca. Štaviše, romantičarski stil predstavljen je kao lažni, umišljeni ili isforsirani trzaj srca. Žid se ne obraća srcu, nejasnoj i neprofilisanoj umetničkoj percepciji, već razumu. Povodom *Koridona* (*Corydon*, 1924), a ta izjava slobodno se može primeniti na svaku njegovu knjigu, Žid je napisao: "Ne želim da izazovem saosećanje, s ovom knjigom, već da uznemirim". Uostalom, i u *Dnevniku Krivotvoritelja novca* (*Journal des Faux-Monnayeurs*, 1927) Žid ponavlja isti stav: "Da uznemirim, to je moja uloga. Publika uvek više voli da je umire."⁵ *Senzualnost*, ne osećanje, vodi umetnosti, jasan je Židov stav, i u senzualnosti o kojoj esteta govori treba videti zavodljivu istančanost rasuđivanja. Prema tome, odlike pravog umetnika jesu objektivnost, rasuđivanje, kritičnost, senzualnost. One ne isključuju emotivnost, ali ona nije nesvesni izliv pesnikove subjektivnosti, kako je to slučaj u romantizmu, već je proučena subjektivnost, depersonalizovana pesnikova individualnost.

Židovi stavovi ovde izneti dalje predočavaju da je neodrživo i tradicionalno razlikovanje klasicizma i romantizma na osnovu opozitivnog para *objektivno – subjektivno*. Romantičarsko *subjektivno* je obično *ja*, a klasičarsko *subjektivno* je mnogostruko, koje se samoizučava, koje eksperimentiše. I romantičarska subjektivnost i klasičarska objektivnost bile su pogrešno shvaćene u književnoj teoriji i kritici. Očigledno je da je romantičarska nesvesnost nazvana *subjektivnim*, a klasičarski kritički duh *objektivnim* postupkom. Romantizam poistovećuje *ja* u delu i *ja* autora. Ne postavlja se ikakva granica između pesnika i fiktivnog lika. U tome je subjektivnost romantizma: romantičar teži tome da bude prepoznat u delu. Klasičar je na distanci od likova koje je stvorio i u tome je njegova *objektivnost*: njega odlikuje sveobuhvatni pogled. Pesnička depersonalizacija uverljivija je kod klasičara nego kod romantičara. Klasičar je u izvesnoj meri u svakom od likova ispoljavajući mnogostruko *ja*. U svom *Dnevniku* (*Journal* 1889–1939), Andre Žid piše da mu je Rober Le Djabl u jednom napisu u reviji *Francuska Akcija* pripisao "klasičnu bezličnost". Žid mu odgovara na sledeći način: "[...] nisam nikada smatrao bezličnost za posebno klasičnu vrlinu. Upravo suprotno, uvek sam radio na tome da dam svakoj od mojih knjiga najmanje bezličan karakter, najmanje objektivn, najviše prodoran."⁶ Suština klasicizma jeste, kako primećuje Slobodan Vitanović u svom razmatranju Židovog odnosa prema francuskom klasicizmu, u "subjektivnom odnosu umetnika prema svom stvaranju – u njegovoj težnji ka klasicizmu".⁷

Kao što razlikuje romantičarsku jednostranu subjektivnost i klasičarsku mnogostruku subjektivnost, Andre Žid razlikuje individualnost i individualizam. Individualnost je partikularnost, svojstvena romantizmu. Romantičar je uvek ličan u delu, dakle partikularan. Nasuprot njemu stoji klasičar koji se uzdiže iznad pojedinačne individualnosti do opštosti. To Žid naziva individualizmom. Individualizam označava totalitet subjekta koji nudi klasicizam. "Trijumf individualizma i trijumf klasicizma korespondiraju" – zaključuje Andre Žid u svojim beleškama za Anželu koje su objavljene u *Odraslima (Incidences, 1924)*. Te beleške razmatraju pitanje dva opšta umetnička postupka koja su izvedena na osnovu funkcionisanja pesničkog znaka u sosirovskoj relaciji *oznaka-označeno*, a ta dva stilska postupka Andre Žid je, dakle, imenovao kao klasicizam i romantizam.

Vrhunskog umetnika, kako to Andre Žid shvata, odlikuju klasičarske osobine – pesnička depersonalizacija i kritički smisao. U tom određenju, pesnička umetnost dostiže stepen naučne elaboracije. Pesnici koji su svojim kritičkim smislom prevazišli romantizam za Žida jesu Stendal i Bodler. Stendal je takode govorio o dva opšta umetnička postupka. Razlika nije jedino u tome što on koristi italijansku *reč romantizicam*, već i u tome što je on svu svoju argumentaciju upotrebio da odbrani romanticizam kao autentični izraz umetničke lepote i da napadne klasicizam kao izveštačeni i prevazidjeni pesnički postupak. Konačni ishod, međutim, vodi do raskršća na kom se Stendal sreće sa Židom. Ovo treba objasniti. Romanticizam (*romanticisme*), prema Stendalu, pruža savremeno pesničko zadovoljstvo, publici nudi ono što je aktuelno, u smislu da korespondira s njenim duhovnim težnjama, dok *klasicizam* nudi zastarelo, tude, prema tome i simulirano zadovoljstvo. "Oponašati danas Sofokla i Evripida, i pretvarati se da ta oponašanja ne izazivaju zevanje Francuza devetnaestog veka, to je klasicizam" – kaže Stendal u svom ogledu *Rasin i Šekspir*.⁹ Rasin je bio romantičar u sedamnaestom veku, i tadašnjoj publici je pružao autentično zadovoljstvo. U devetnaestom veku, Rasin je klasičar, što znači prevazidjen. Šekspir je Francuskoj devetnaestog veka nudio ono što joj je duhovno u tom trenutku trebalo i Šekspir je, dakle, romantičar.

Prema ovoj Stendalovoj teoriji, svaki veliki pesnik je romantičar u savremenosti, a klasičan postaje u dijahroniji. Tako barem proističe iz njegove argumentacije. Njome se relativizuje umetnička vrednost i ona se veže za *progres*, što je umetnosti nepoznato – jer ona zna samo za *savršenstvo*, i trajnost je odlika vrhunske umetnosti koja se rada iz virtuoznosti, a nju Žid nalazi u klasičarskoj pesničkoj tehnici. Stendal negoduje protiv klasicizma kao doktrine koja nalaže oponašanje uzora i poštovanje pravila, a u romantizmu vidi slobodu koja omogućuje umetniku da bude prirodan i istinit: "Romantičari ne savetuju nikome da oponaša direktno Šekspirove drame. Ono što treba oponašati kod ovog velikog čoveka, to je način na koji izučava svet u kojem živimo, i umeće da našim savremenicima podari upravo tragički rod koji im je potreban, a nisu se usudili da ga traže, preplašeni, kao što jesu, ugledom velikog Rasina."¹⁰

Andre Žid nije dogmata i on ne usvaja od klasicizma doktrinarna pravila protiv kojih je Stendal, već kod klasičara nalazi upravo ono što Stendal traži od prave umetnosti – autentično osećanje i neposredan izraz. Razlika između Žida i Stendala je jedino u tome što Stendal veruje u evoluciju umetničkih vrednosti, tako da jedan

romantik, u neko kasnije novo doba, gubi na svojoj svežini i snazi, i postaje klasik. Žid terminološki to postavlja suprotno: pravi umetnik je uvek klasik, a ako je izveštačen, on je onda romantik. Ukratko, i Stendal i Žid prepoznaju umetničku vrednost, samo je imenuju različito – Žid to naziva klasicizam, a Stendal, koji je pod uticajem rasprava u svoje doba, koje svaki akademizam vezuju za klasicizam, umetničku virtuoznost naziva romanticizam.

Stendalov otpor prema klasicizmu kao akademizmu razumljiv je i opravdan. Međutim, on izgleda zanemaruje tri bitne činjenice: prvo, Rasin kao veliki romantičar u savremenosti, prema Stendalovoj definiciji romanticizma kao autentične umetnosti, nije propisao pravila niti ih je preporučivao, i njegovu vrednost ne treba meriti time u kojoj meri je sledio sva doktrinarna načela; drugo, poštovanje formalnih pravila pesničkog postupka ne umanjuje sjaj rasinove tragedije niti joj oduzima lepotu; treće, Boalo je sistematizovao umetnička pravila kada je francuski klasicizam bio u zenitu, posle čega nije bilo Rasina, Molijera i Larošfukova, već kvazi-klasičara koji su sledili Boalovu akademsku poduku.

Andre Žid, svakako, ne podržava struju protiv koje je nastupao Stendal, jer ona ne brani klasicizam kao umetnički postupak koji pesnika upućuje na autentično stvaranje, već brani klasičnu formalnu doktrinu kao imitatorsku veštinu. Možda se može Židu prigovoriti jedino što je insistirao na terminu klasicizam koji neobaveštene ili površne kritičare i teoretičare upućuje na francuski klasicizam kao jednu epohu u istoriji umetnosti. Italijanski teoretičar Benedeto Kroče pravi dobru distinkciju: on razlikuje *klasičnost* i *klasicizam*. "Klasičnost treba shvatiti u sasvim idealnom smislu kao sinonim savršene poezije i, u osnovi, u njenom prvobitnom značenju ("prvorazredne" stvari)" – kaže Kroče. Nasuprot *klasičnosti* kao umetničkog postupka, shvaćeno u sinhroniji, Kroče *klasicizam* sagledava dijahrono kao pravac u istoriji književnosti – najpre u antičko doba, a onda u sedamnaestom veku: "Od klasičnosti se obično, s razlogom, razlikuje klasicizam, koji je škola i podražavanje."¹¹

Iz sveg do sada iznetog o Židovom promišljanju dva opšta stvaralačka principa proizilazi ne samo da klasičarska pesnička dela nisu izveštačena, nego da su, iako polaze od zanatskih konvencija, ona zapravo izražajno autentična. Romantičarska dela iako bez uporišta u tradiciji, jesu konvencionalna, u smislu da nude jeftine efekte, konfekcijska osećanja i pompezne reči. Pesnička pravila jesu veštačka, ali pesnik ne treba da ih koristi na veštački način. Svako delo zahteva pravila, zato što je poezija stilizovani život, te i misao mora da se stilizuje, da se precizno izrazi, da rečenica bude jezgrovita.

Ovde se dolazi do još jedne tradicionalne distinkcije dva opšta pesnička postupka, bilo da se oni posmatraju dijahrono ili sinhrono: nasuprot romantičarskoj *anarhiji* stoji klasičarska *disciplina*. Žid se užasava romantičarske anarhije. Romantičari se užasavaju klasičarske discipline. Dijahrono posmatrano, neprestano se smenjuju u umetnosti disciplina i anarhija: nasuprot renesansi i klasicizmu stoje barok i romantizam.

Barokni mislilac Đordano Bruno, u svom platonističkom dijalogu *O herojskim zanosima*, izjašnjava se protiv poetike pravila, verujući da svaki istinski pesnik nema učitelja, "jer se poezija ne rada iz pravila, osim po pukom slučaju, već pravila prozilaze iz poezije; i zato ima onoliko rodova i vrsta pravih pravila koliko ima vrsta i

rodova pravih pesnika".¹² Na isti način reaguje Viktor Igo u predgovoru *Kromvelu*: "Umjetnost se ne oslanja na osrednjost. Ona joj ništa ne propisuje, ona je uopće ne poznaje, ona uopće za nju ne postoji; umjetnost daje krila a ne štaka."¹³ Ni Đordano Bruno ni Viktor Igo ne uvidaju da vrhunskom pesniku pravila nisu nametnuta. U Homerovo vreme nisu postojala pravila. Ona su proistekla iz Homerove poezije. Gete, primećuje Žid, nikada nije formulisao pravila, ali su ona postojala i pridržavao ih se: "Gete se jednako, a da ih nikada nije precizno formulisao, podvrgavao striktnim pravilima za svako od svojih značajnih dela [...], svako od njegovih dela odgovara na zasebnu i posebnu sveukupnost njegovog genija."¹⁴ Pesnik je vrhunski zato što je zlatna pravila koja je Aristotel formulisao pronašao i u sebi samom. "Umetničko delo" – jasan je Žid – "ne ostvaruje se prostim primenjivanjem dobrih pravila".¹⁵

Pravi klasicizam, brani Žid ovu poetiku tako vatreno da se s pravom proglasio najznačajnijim klasičarem u francuskoj kulturi dvadesetog veka, nije rezultat spoljne prinude: "ona [spoljna prinuda] ostaje veštačka i stvara samo akademska dela".¹⁶ Klasično savršenstvo, prema Židu, podrazumeva potčinjenost reči u rečenici, rečenice na stranici, stranice u knjizi. Prinuda o kojoj govori Žid jeste unutrašnja, i pesnik je mora pronaći u sebi. "Umetnost je uvek rezultat neke prinude" – kaže Žid u svom predavanju "Razvoj pozorišta", spisu koji je kao ogled objavljen u *Novim Povodima* (*Nouveaux Prétextes*, 1911), i nastavlja: "Verovati da se ona [umetnost] uzdiže utoliko više što je slobodnija, to znači verovati da ono što zadržava papirnog zmaja da se podigne jeste njegov konopac. Kantova golubica koja misli da bi letela bolje bez vazduha koji smeta njenom krilu ne zna da joj je neophodan, da bi letela, taj otpor vazduha o koji se njeno krilo može osloniti. Na otpor, isto tako, umetnost se mora osloniti kako bi se ispoljila."¹⁷

Žid, dakle, ne prihvata tezu da je, zbog toga što se drži pravila, klasicizam konzervativan pesnički postupak. Nepotčinjavanje pravilima potiče od nerazumevanja cilja umetnosti, jer pravila služe kao okvir i oslonac. Iluzija da se umetnost uzdiže što je slobodnija nastaje kao posledica neznanja. "Veliki umetnik je onaj kojeg pokreće smetnja, kojem prepreka služi kao odskočnica" – zaključuje Žid i to ilustruje primerima: "Upravo je zbog nedostatka mermera Mikelandelo morao, priča se, da izmisli Mojsijev zgrčen pokret. Ograničeni dozvoljeni broj govornika na sceni primorao je Eshila da izmisli Prometejevo ćutanje kad su ga okovali na Kavkazu. Grčka je žigosala onog koji je dodao liri još jednu žicu." Svoju argumentaciju Andre Žid okončava sledećom maksimom: "Umetnost se rada iz prinude, živi kroz borbu, umire od slobode."¹⁸

Umetnost, prema svojoj prirodi, sledi pravila i zahteva ih. Inače, ne bi bila umetnost. Ona je sva u stilizaciji, a stil podrazumeva meru. To znači da i romantizam, bez obzira da li se razmatra u dijahroniji kao književni pravac ili u sinhroniji kao opšti umetnički postupak, mora imati pravila. Od klasicizma se on onda razlikuje jedino po tome što su romantičarska pravila nepisana i proizvoljna. Pol Valeri je u svojoj beležnici iz 1910. godine to dobro uočio: "Razlika između klasika i romantičara je vrlo jednostavna" – veli on – "to je razlika koju zanat stvara između onoga koji ga ne poznaje i onoga koji ga je izučio. Romantičar koji je izučio svoju umetnost postaje klasik. Eto zašto je romantizam i završio parnasom."¹⁹

Iako Andre Žid razmatra klasicizam i romantizam sinhrono kao dva opšta pesnička izraza, uporište za svoju teoriju on nalazi u dijahroniji, to jest u pesničkom pravcu koji je imenovan kao francuski klasicizam. Žid ceni francuski sedamnaesti vek zato što je poezija ove epohe dostigla zanatsko savršenstvo – jezički sklad i meru. Iako je francuski klasicizam proizvod *kulture*, a ne *prirode*, u smislu neuslovljenosti društvenim konvencijama, u čemu stoje kao suprotnosti Šekspir i Rasin, zbog čega je i Stendal davao prednost engleskom poeti, iako je engleska poezija bogatija od francuske, Rasin se, smatra Žid, ponekad uspinje više od ostrvskog genija, a "strune lire" engleskog pesnika, skoro uvek, Židu se čine "nedovoljno zategnute". Žid ne preza od *kulture* kao edukovane poezije, kao što je to slučaj kod Benedeta Kročea. Kroče je imao averziju prema umetnosti kao kulturi fiksiranoj na pojedine narode i rase. Romantizam se, primećuje Kroče, kao pesnička forma pripisuje germanskim narodima, dok se klasicizam smatra pesničkom formom koja odlikuje romanske narode. Kroče svaku edukovanu poeziju naziva, za njega degradirajućim, terminom *literatura*. Nasuprot njoj stoji poezija kao čista ekspresija. Andre Žid ne ide tako daleko kad pravi distinkciju između *poezije* i *kulture*. On zauzima umereniji i pomirljivi stav. Kultura ga je i edukovala i kao poetu i kao poetičara, a pre svih drugih kultura edukativnu ulogu u njegovom životu odigrao je francuski klasicizam.

Francuski klasicizam eksplicitno je postavio pesničke propise protiv kojih je ustao romantizam i koje je odbacio gotovo ceo pesnički devetnaesti vek. U dvadesetom veku, Žid se usuduje da brani francuski klasicizam kao izraz savršene umetnosti, ali i njegove propise koji omogućuju umetniku da stvara vrhunska dela. Kad se napada klasičarska doktrina, onda se najpre udara na dramsko načelo o tri jedinstva – vremena, mesta i radnje. Ovo klasičarsko načelo preporučeno je za dramu kako bi se na sceni postigao što bolji efekat kroz jedinstvenu, jasnu i uverljivu priču. Ovom argumentu ne pribegava samo Žid, već i Hegel. Nemački estetičar, međutim, podseća da Aristotel jedinstvo mesta i ne pominje, da jedinstvo vremena preporučuje, i da su kruta pravila izveli "naročito Francuzi putem apstrahovanja iz stare tragedije i iz nekih Aristotelovih primedaba".²⁰

U prozi, međutim, jedinstvo mesta i vremena nije efikasno rešenje i ne donosi prave efekte. Jedinstvo mesta i ne postoji u Židovim delima. Priča *Imoraliste* (*L'Immoraliste*, 1902) događa se u Parizu, u Normandiji, u Italiji, i u severnoj Africi. *Uska vrata* (*La Porte étroite*, 1909) kreću se prostorno između Ruana, Pariza i Avra. *Pastoralna simfonija* (*La Symphonie pastorale*, 1919) ograničena je na dve švajcarske varoši. Što se tiče vremenskog raspona iznetih zbivanja, on je najkraći u romanu *Krivotvoritelji novca* (*Les Faux-Monnayeurs*, 1925) – radnja traje nekoliko meseci, dok se u *Uskim vratima* ona proteže na čak dvadeset godina. Jezgrovita priča u *Simfoniji* traje čak dve godine i devet meseci.

"Medutim, zakon koji je u pravom smislu nepovrediv predstavlja onaj propis kojim se zahteva jedinstvo radnje" – zaključuje Hegel.²¹ To je posve jasno Židu i on ga se pridržava u svojoj prozi. Njegova liriska priča svedena je na skoncentrisanu radnju s ograničenim brojem likova, bez sporednih pojava i zbivanja. Pravila, zapravo, proizilaze iz samog roda i nisu nametnuta. "Pravi klasicizam ne sadrži ništa restriktivno niti represivno" – ubeduje Žid – "on nije toliko konzervativan koliko je

7

kreativan; on se okreće od anarhizma i odbija da poveruje kako je sve već rečeno".²² Prema tome, jasno je da se u pesničkoj umetnosti traži misaono verbalni sklad kao odraz stvaralačke mere. Žid to naziva terminom *klasicizam*. Pesnici koji odgovaraju ovoj definiciji jesu, u Židovom sinhronom određenju, *klasičari* ili *klasični autori*, bez obzira što istorijski pripadaju različitim epohama: Montenj, Rasin, Stendal, Bodler. Židove primedbe Ronsaru, Korneju, Igou, odnose se na, kod njih, neskladan odnos između *iskaza* i *iskazanog* – između reči i emocije koja je njome označena. Zato su oni *romantičari*. Klasicizam – kako to zapaža Žid – "u potpunosti teži litoti. To je umeće da se izrazi najviše s najmanje reči".²³ U romantizmu je suprotno: jedna emocija, ili misao, vodi u verbalnu rasplinutost. Ovo je stilska opozitivnost dva pesnička postupka: *sažetost* klasicizma i *opširnost* romantizma.

Najčešće su najopširniji oni koji imaju najmanje da kažu, piše Žid u *Dnevniku* (*Journal* 1889–1939) i poručuje: "Nema umetničkog dela bez sažimanja". Opširnost u delu samo škodi, vodi u rasplinjavanje, i efekat lepog slabi. Andre Žid se, dok je pisao, često preispitivao vredni li da bude rečeno ono što je u trenutku nameravao da napiše. Kritički duh preispituje verbalni nastup emocije. Zato treba sačekati da delo sazri, ne forsirati ga, kako to čine romantičari. Romantičarsko istrčavanje reči ispred emocije Žid upoređuje "s forsiranom kulturom biljaka koja dovodi do njihovog prevremenog cvetanja".

Klasična odmerenost može se izraziti i sledećom Židovom maksimom: "Treba i dovoljno je. Umetničko delo...gde sve što ne služi, škodi." Da bi se ispoštovalo ovo načelo, potrebno je da postoji hijerarhija. Međutim, Andre Žid i po pitanju dva opšta stilska postupka u umetničkom stvaranju, a oni su imenovani kao klasicizam i romantizam, pomno meri argumente za jednu i drugu stranu, i na terazijama svoje poetike tasove dovodi u ravnotežu.

Naime, klasicizmu je neophodan romantizam kao što je papirnom zmaju da bi se vinuo u nebo neophodno uzajamno delovanje vetra i konopca za koji je zmaj privezan. Ova Židova metafora već je pomenuta kao argument protiv romantičarskog oholog odbijanja bilo kakvog pravila, a sada dobro služi kao argument koji izmiruje klasični moment, to jest izraz, i romantički moment, to jest *osećanje*. Rečeno opet u figurativnom smislu, bez konopca (klasične prinude), papirni zmaj leteo bi tamo-amo po nebu, pod udarima vetra (romantičarska anarhija); a bez neba (romantičarski prostor), na kom deluje vetar, zmaj bi ostao na zemlji, a konopac kojim je vezan ne bi imao nikakvu svrhu.

Borba između klasicizma i romantizma, tvrdi Žid, postoji unutar svakog duha. "I iz te borbe rada se delo; delo klasične umetnosti pripoveda o trijumfu reda i mere nad unutrašnjim romantizmom" – piše Žid u svom "Odgovoru na jedno istraživanje o preporodu klasicizma", ogleđu objavljenom u *Odrasima* (*Incidences*, 1924).²⁴ U istoj knjizi, ali u "Beleškama za Anželu", Žid dolazi do poente u ovoj raspravi o klasičnom i romantičnom, a ona je izražena u sledećoj rečenici: "Klasično delo biće snažno i lepo jedino shvaćeno kao ukroćeni romantizam."²⁵ Klasični momenat, dakle, još jednom prednjači nad romantičnim u smislu da upravlja njime i usmerava ga.

Andre Žid kao poetičar jeste klasičar i takvim ga prikazuje ne samo svaki njegov napis iz oblasti estetike, već i njegova poetska dela jer su nastala poštovanjem

stvaralačkih načela koja zahtevaju jasnoću, sažetost i odmerenost. Poetički spisi u kojima se Žid eksplicitno bavi pitanjem pesničkih pravila, klasičnog i romantičnog stila i njihovog odnosa, razmatrana su u ovom istraživanju. U *Odrzima (Incidences, 1924)*, dva su ogleđa na ovu temu – "Beleške za Anželu" i "Odgovor na jednu anketu o preporodu klasicizma". U prvom ogleđu Andre Žid izlaže teoriju o dva opšta umetnička postupka, posmatrano sinhrono, koja su imenovana kao klasicizam i romantizam. U drugom ogleđu on diskutuje o klasičnoj hijerarhiji i romantičkoj anarhiji. Odnos prinude i slobode u pesničkom stvaralačkom postupku Žid razmatra u predavanju "Razvoj pozorišta", koje je objavljeno u *Novim povodima (Nouveaux Prétextes, 1911)*. U ovoj knjizi je i napis "Bodler i g. Fage" u kojem se ističe klasičarsko načelo da pesnik u delu mora da ispolji svoj kritički smisao. O tome govori i esej "Pusenova poduka" u *Jesenjim listićima (Feuillets d'automne, 1949)*.

Zdanje Židove poetike izgrađeno je na temeljima klasičarskih načela. To što se on poziva najčešće na francuski klasicizam dolazi otuda što je upravo Francuska postala "poslednje utočište klasicizma". Međutim, Žid ne doživljava klasicizam kao nacionalnu ustanovu, niti kao školu podražavanja, što je očito iz same njegove izjave da najveći predstavnici klasičnog stila jesu Rafael, Gete i Mocart. Francuske institucije su samo omogućile da se klasična doktrina ustoliči kao autoritet. Andre Žid nastojao je svojim poetskim delom i poetičkim angažmanom da povрати autoritet jedne poetike, a njegova *Nova Francuska Revija (Nouvelle Revue Française)*, kao najuticajnija institucija u oblasti književnog izdavaštva u periodu između dva svetska rata, trebalo je da ima i funkciju promotera pravih pesničkih vrednosti i isprobanih poetičkih načela.

Andre Žid nepogrešivo je procenio svoje mesto u francuskoj književnosti i teoriji kada je napisao u "Beleškama za Anželu" sledeću rečenicu: "Kako glavna tajna klasicizma leži u njegovoj skromnosti, mogu vam reći sada da se danas smatram najboljim predstavnikom klasicizma."²⁶

...

¹ A. Gide, *Interviews imaginaires*, Paris, Gallimard, 1942, p. 54.

² A. Gide, *Incidence*, Paris. N.R.F., 1924, p. 40.

³ *ibid*, p. 41.

⁴ A. Gide, *Journal 1889–1939*, Paris, Gallimard, 1948, p. 673.

⁵ A. Gide, *Journal des Faux-Monnayeurs*, Paris, Gallimard, 1927, p. 111.

⁶ A. Gide, *Journal 1889–1939*, p. 965.

⁷ Slobodan Vitanović, *Andre Žid i francuski klasicizam*, Beograd, Filološki fakultet, 1967, str. 270.

⁸ A. Gide, *Incidence*, p. 38.

⁹ Stendhal, *Racine et Shakespeare*, Paris, Classique Larousse, 1936, p. 33.

¹⁰ *ibid*, p. 37.

¹¹ B. Kroče, *Poezija – uvod u kritiku i istoriju poezije i literature*, prev. P. Mužijević, Novi Sad – Sremski Karlovci, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1995, str. 225.

¹² D. Bruno, *O herojskim zanosima*, prev. A. Vilhar, *Poetika humanizma i renesanse II*, ur. M. Pantić, Novi Sad, Svetovi, 1991, str. 175.

¹³ V. Igo, *Poezija i pravila prirode*, prev. M. Tomasović, *Teorijska misao o književnosti*, ur. P. Milosavljević, Novi Sad, Svetovi, 1991, str. 199.

¹⁴ A. Gide, *Interviews imaginaires*, p. 82.

¹⁵ A. Gide, *Journal 1939–1942*, p. 70.

¹⁶ A. Gide, *Réponse à une enquête de la renaissance sur le classicisme*, *Incidence*, p. 207.

¹⁷ A. Gide, *L'Évolution du théâtre*, *Nouveaux Prétextes*, Paris, Mercure de France, p. 13.

¹⁸ *ibid*, p. 14.

- ¹⁹ Sveska B 1910, Pol Valeri, *Pesničko iskustvo*, prev. Lj. Karadžić, N. Petrović, K. Mićević, Beograd, Prosveta, 1980, str. 233.
- ²⁰ G. V. F. Hegel, *Estetika III*, prev. N. Popović, Beograd, Kultura, str. 570.
- ²¹ *ibid*, str. 572.
- ²² A. Gide, Réponse à une enquête de la renaissance sur le classicisme, *Incidences*, p. 212.
- ²³ A. Gide, Billets à Angèle, *Incidences*, p. 40.
- ²⁴ A. Gide, Réponse à une enquête de la renaissance sur le classicisme, *Incidences*, p. 211.
- ²⁵ A. Gide, Billets à Angèle, *Incidences*, p. 38.
- ²⁶ *ibid*, pp. 37-38.

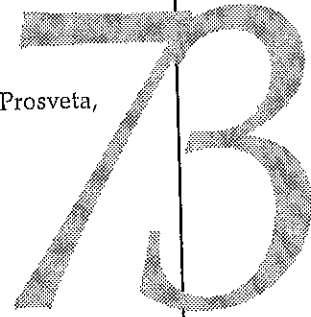
LITERATURA

- Bruno, Đordano, O herojskim zanosima, prev. Antun Vilhar, *Poetika humanizma i renesanse II*, ur. Miroslav Pantić, Novi Sad, Svetovi, 1991.
- Gide, André, *Interviews imaginaires*, Paris, Gallimard, 1942.
- Gide, André, *Incidences*, Paris, N.R.F., 1924.
- Gide, André, *Journal 1889-1939*, Paris, Gallimard, 1948.
- Gide, André, *Journal des Faux-Monnayeurs*, Paris, Gallimard, 1927.
- Gide, André, *Nouveaux Prétextes*, Paris, Mercure de France, 1911.
- Hegel, Georg V. Fridrih, *Estetika III*, prev. Nikola Popović, Beograd, Kultura, 1970.
- Igo, Viktor, Poezija i pravila prirode, prev. Milan Tomasović, u Milosavljević, Petar, *Teorijska misao o književnosti*, ur. Petar Milosavljević, Novi Sad, Svetovi, 1991.
- Kroč, Benedeto, *Poezija – uvod u kritiku i istoriju poezije i literature*, prev. Pero Mužijević, Novi Sad – Sremski Karlovci, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1995.
- Stendhal, *Racine et Shakespeare*, Paris, Classique Larousse, 1936.
- Valeri, Pol, *Pesničko iskustvo*, prev. Ljiljana Karadžić, Nada Petrović, Kolja Mićević, Beograd, Prosveta, 1980.
- Vitanović, Slobodan, *Andre Žid i francuski klasicizam*, Beograd, Filološki fakultet, 1967.

SUMMARY

ANDRÉ GIDE ON THE CLASSICAL AND ROMANTIC

Gide does not consider the opposition between classicism and romanticism as an opposition between two literary directions in the history of art but as two systems that have conflicted through the ages of vision of poetic art. The struggle between classicism and romanticism exists inside every mind, Gide maintains, underlying that the triumph of order and measure is the triumph of classicism, the principal expression of which is understatement. A work of art is the result of two poetic moments: romantic inspiration and classical creation. Poetic beauty is timeless, and Gide was knowledgeable in the fundamental principles of poetics, the only principles that account for the durability of literary creation. Gide called these principles classical, and the poetic process guided by them he called classicism. The classicists are the true poets; classicism is synonymous with aesthetic value and poetic durability, and the classical poetic principles are the golden rules of the poet's profession and craft.

Udruženje saradnika Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu

GRAD objavljuje

POZIV NA UČEŠĆE NA

Drugoj multidisciplinarnoj konferenciji istraživača u oblastima humanističkih i društvenih nauka, koja će se održati **18-19. 11. 2004.** na Filološkom fakultetu Univerziteta u **Beogradu**. Prva konferencija ovog tipa, na temu "Put i putovanje u umetnosti i kulturi", održana je novembra 2002, u organizaciji Katedre za slavistiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Tema ovogodišnje konferencije jeste **Grad**, te se zainteresovani učesnici pozivaju da izlože radove i referate koji bi se direktno ili indirektno bavili pojavom grada u okviru neke od humanističkih ili društvenih nauka: istorije i teorije književnosti, teorijske i primenjene lingvistike, filozofije, sociologije, istorije, arheologije, psihologije, antropologije, etnologije, arhitekture, istorije umetnosti... Interdisciplinarni pristupi se posebno podstiču.

Pojam grada može se shvatiti u neograničenom vremenskom i prostornom rasponu, konkretno i apstraktno, stvarno i nestvarno, materijalno i duhovno, fizički i mentalno.

Svaki učesnik imaće na raspolaganju 20 minuta za izlaganje rada, nakon čega će uslediti diskusija.

Rok za prijavljivanje radova je **15. 09. 2004.** Prijava treba da sadrži: naziv rada, ime i prezime učesnika, akademsko zvanje, naziv institucije u kojoj radi ili studira, elektronsku i poštansku adresu, kontakt telefon. Prijave slati na sledeću adresu, sa naznakom GRAD u polju SUBJECT:

sekcije@philologia.org.yu

Kotizacija iznosi **450 dinara** i uključuje konferencijski materijal i osveženja. Uplata se vrši u gotovini, od 15. 09. do 15. 10. 2004, kod organizatora. Pojednost u vezi s uplatom kotizacije biće dostavljene u jednom od narednih cirkulara.

Redovno ažurirane informacije o konferenciji moći ćete da pratite na adresi www.philologia.org.yu,

a dalja obaveštenja rado će pružiti Zia Gluhbegović (zia@fil.bg.ac.yu)
Sergej Macura (gargantua@sezampro.yu)
Jelena Kostić (jelena.k@beotel.yu)

VAŽNO: Organizatori Vas mole da ovaj poziv prosledite svima za koje verujete da bi bili zainteresovani.

BILJANA ĐORIĆ-FRANČIŠKI
 Filološki fakultet u Beogradu

KNJIŽEVNA KRITIKA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

O S T V A R A L A Š T V U
 I V L I N A V O A

"Aim high has been my motto," said Sir Humphrey, "all through my life. You probably won't get what you want, but you may get something; aim low, and you get nothing at all."

(From *Decline and Fall*)

Romanopisac za koga se smatra da je "jedan od najistaknutijih satiričara engleske književnosti",¹ autor nekoliko knjiga putopisa i biograf, sin čuvenog književnog kritičara i izdavača, Ivlin Vo (Evelyn Waugh, 1903–1966) je svoja mnogobrojna putovanja koristio kao grad za književna dela. Roden u Londonu, diplomirao je istoriju na Oksfordu i pohadao umetničku školu, da bi zatim radio kao nastavnik, što će mu poslužiti kao materijal za prvi roman – *Opadanje i propast (Decline and Fall, 1928)* – koji je preko noći postigao ogroman uspeh. Sledi još nekoliko romana koji se odlikuju izuzetnom komičnošću i društvenom satiro, tako da se u njima ogleda oštra i cinična odlučnost generacije britanskih pisaca stasale posle Prvog svetskog rata: *Grešna tela (Vile Bodies, 1930)*, *Dalek svet (Remote People, 1931)*, *Crno zlo (Black Mischief, 1932)*, *Šaka praha (A Handful of Dust, 1934)*, *Dobar posao (Scoop, 1938)*, *Istaknite još zastava (Put Out More Flags, 1942)*, *Povratak u Brajdshed (Brideshead Revisited, 1945)*, *Voljeni pokojnik: angloamerička tragedija (The Loved One: An Anglo-American Tragedy, 1948)*, *Helena (Helena, 1950)* i *Muke gospodina Pinfolda (The Ordeals of Mr Pinfold, 1957)*. Za vreme Drugog svetskog rata poslat je u Jugoslaviju u sastavu britanske vojne misije, i deo tih iskustava opisao je u svojoj ratnoj trilogiji, koju čine romani *Ljudi pod oružjem (Men at Arms, 1952)*, *Oficiri i džentlmeni (Officers and Gentlemen, 1955)* i *Bezuslovna predaja (Unconditional Surrender, 1961)*, a čija je definitivna verzija objavljena pod nazivom *Mač časti (Sword of Honour)* 1965. godine. Za prvi deo te trilogije dobio je poznatu književnu nagradu *James Tait Black Memorial Book Prize*, za jednu od svojih biografija nagradu *Hawthornden Prize*, a Britansko kraljevsko društvo za književnost mu je dodelilo i počasnu titulu književnika *Companion of Literature*.

* * *

U ovom radu prikazana je slika kritičke recepcije dela Ivlina Voa, odnosno, odjeka njegovog stvaralaštva u književnoj kritici na teritoriji bivše Jugoslavije, dok su

NAUKA O KNJIŽEVNOSTI

iz oblasti prevodne književnosti samo izloženi bibliografski podaci o prisutnosti dela ovoga pisca kod nas, bez zadržavanja na kritici prevoda. Pritom su obrađeni svi napisi koji su se pojavili u knjigama, udžbenicima, književnim časopisima i ostalim periodičnim i dnevnim publikacijama objavljenim na srpskohrvatskoj jezičkoj teritoriji do njenog raspada. Obuhvaćeni su kritički tekstovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a izuzete su knjige, časopisi i listovi na slovenačkom i makedonskom jeziku, i to ne samo zbog nepoznavanja ta dva jezika, već i zbog toga što oni usled postojanja jezičke barijere nisu mogli da imaju većeg uticaja na našu književnu i čitalačku publiku. Takode su, iz istog tog razloga, izostavljeni napisi naših autora na engleskom jeziku, kao i oni u kojima se prenosi mišljenje strane kritike ili prevode radovi stranih autora, budući da oni ne odražavaju tokove naše kritičke misli. Kao krajnja granica istraživanja uzeta je 1992. godina, kada dolazi do definitivnog raspoređivanja gore spomenutog područja bivše Jugoslavije, a kao direktan rezultat toga i do kulturne zatvorenosti novostvorenih entiteta, kao i višegodišnjeg prekida u njihovoj izdavačkoj delatnosti. Ovakav razvoj situacije takode dovodi do nemogućnosti dolaženja do književnih publikacija koje u naše biblioteke prestaju da stižu iz Hrvatske već 1991. godine, a iz Bosne i Hercegovine tokom 1992. godine, pa bi posle toga bilo govora o sasvim drugom, znatno umanjenom području istraživanja, jer bi grada mogla da bude redovno prikupljana samo iz izvora koji su bili dostupni, a to su publikacije iz Srbije i Crne Gore. To je upravo i razlog zbog koga u ovaj rad nije ušao najvažniji napis o stvaralaštvu Ivlina Voa objavljen na ovom prostoru, a to je izvanredan predgovor Zorana Paunovića uz prevod jednog od najznačajnijih dela Ivlina Voa, romana *Povratak u Brajdshed*,² koji je izašao iz štampe tek po isteku ovako omedenog perioda.

Srpskohrvatska književna kritika prilično revnosno, istina sa većim zakašnjenjem tipičnim za recepciju dela engleskih romanopisaca ovog perioda, prati literarni rad Ivlina Voa, obaveštavajući čitalačku publiku o njegovim novim delima. Međutim, utisak relativno dobre pokrivenosti od strane kritičara, na žalost, kvari nemogućnost da se naši čitaoci lično upoznaju sa romanesknim stvaralaštvom ovog britanskog pisca, jer će se jedini njegov roman koji je do raspada srpskohrvatskog govornog područja objavljen kod nas, *Voljeni pokojnik*, pojaviti tek 1982. godine, u izdanju zagrebačkog "Znanja" i prevodu Nikole Kršića, iako je u originalu izašao ubrzo posle rata. Do tada je Vo našoj publici bio poznat samo po tri kraća prevoda: od toga su dva priče i jedan esej. Beogradski list *Mladost* 3. avgusta 1960. godine u rubrici "Majstori kratke priče" donosi prevod pripovetke "Kratak izlet gospodina Lavdeja" (god. V, br. 199, str. 15), praćen beleškom koju je verovatno napisao prevodilac, A. Pešić. Zatim sledi esej "Lenjost i apatija – danas", čiji je prevodilac anonimna, a objavljen je u beogradskom *NIN-u* 1962. godine (god. XII, br. 583, str. 17). I na kraju dolazi pripovetka "*Ljubav u naglom padu*", koju je preveo Dejan B. Petrović, a takode je objavljena u *NIN-u* 1969. godine (god. XIX, br. 982, str. 23 i 26).

Za razliku od tako slabog prisustva Ivlina Voa u prevodnoj književnosti, kritički odjeci na njegova dela brojni su i veoma raznovrsni, u rasponu od naučno-stručnih studija do kraćih, ponekad samo informativnih tekstova u novinama, časopisima i drugim publikacijama. Najvažniji doprinos recepciji stvaralaštva Ivlina Voa kod nas, koji potiče iz pera uvaženog angliste i renomiranog univerzitetskog

profesora Vide E. Marković, jeste kritička studija u njenom udžbeniku *Engleski roman XX veka - II*, objavljenom 1965. godine kod beogradske "Naučne knjige". Autorka ovom engleskom romanopiscu posvećuje čitavo poglavlje, pod naslovom "Ivlin Vo"⁴ (str. 54-68), u kome daje pregled celokupnog njegovog stvaralaštva. Povukavši paralelu sa prethodno prikazanim delima Grejama Grina, ona napominje da i Vo u svojim romanima, u duhu skepticizma koji je preplavio svet posle Prvog svetskog rata, takode slika moralno propadanje, ali ukazuje na drugačiji ton kojim on opisuje tu tematiku, dodavši joj još pesimizma. U Voovom stavu prisutni su hladnoća, objektivnost, ciničan humor; on bez ikakvog uzbuđenja konstatuje da su svet i život jalovi, isprazni i besmisleni, pa za razliku od ostalih pripadnika svoje generacije, traganje za smislom ne doživljava kao tragediju, već pretvara svoj doživljaj mračne stvarnosti u groteskne lakrdije i oštre satire kojima izaziva smeh, naglašava Markovićeve. Prvo delo ovog pisca, *Opadanje i pad*, ona naziva lakrdijom, u kojoj Vo predstavlja "preseka džungle ljudskog društva", i poredi ga sa pikarskim romanom. Voova dela sastoje se od epizoda, kao mozaik u kome on opisuje iscepkane, fragmentirane živote, skačući sa prizora na prizor, ali ne da bi prikazao njihovu raznolikost, već činjenicu da se stalno ponavlja isto, besciljno okretanje u krugu, rezimira prikazivač. Primerima iz predmetnog romana ilustrovani su vešta verbalna karakterizacija, oštra ironija i izvanredan humor ovog pisca, kao i upotreba reči u neobičnom i neočekivanom kontekstu, spajanje kontrasta i analogija radi postizanja komičnosti prizora, ali je Vou zamereno zbog toga što mu ličnosti ne nalikuju živim bićima, nego pre sintetičkim figurama koje prenose njegovu životnu koncepciju, dok on sâm ne zauzima neki stav, već se drži po strani. To isto važi i za naredni Voov roman, *Grešna tela*, u kome likovi takode nisu živi i njihove mane kao da su odražene u iskrivljenom ogledalu, nastavlja autorka, a od pozitivnih odlika dela navodi vedrinu, vitalnost i kompozicionu složenost, kao i gorčinu ironije. Sledeći roman koji privlači pažnju jeste *Šaka praha*, zato što u njemu, za razliku od dotadašnjih dela, ličnosti više nisu marionete u predstavi kojom pisac rukovodi, nego u tom romanu dolazi do pomaka u odnosu na rana dela Ivlina Voa, koji se suočava sa stvarnošću i zauzima jedan određeni stav, tako da ovo delo predstavlja prekretnicu u njegovom stvaralaštvu. Potpuno drugačiji stav, ton, način pisanja i stil prisutni su u romanu *Povratak u Brajdshed*, u kome Vo traži korene pozitivnog u jednoj aristokratskoj katoličkoj porodici, kao temelju engleskog društva, naglašava kritičarka, ali zatim kao glavne nedostatke romana ističe *neubedljivost fabule, bezidejnost pisca, odsustvo verodostojnosti likova koji su bleđi i neuspeli, kao i neuspeh pokušaja da se delo objedini pomoću metafora*. U istom blago negativnom tonu spominje se i Voov ratni roman *Istakni više zastava*, koji je, i pored toga što je ocenjen kao sveže i zabavno delo, potvrdio utisak da ništa novo ne može da se očekuje od ovog pisca. Najžešća kritika Markovićeve odnosi se na ratnu trilogiju *Mač časti*, a takav izrazito negativan kritički stav odražava i činjenica da ona u svom narednom članku o Vou⁵ čak i ne spominje tu trilogiju, dok u udžbeniku za nju tvrdi da "piščeva reakcionarna politička orijentacija toliko krnji njegovu objektivnost da ni sav njegov humor ni čovečnost koju povremeno ispoljava ne mogu da iskupe istorijske falsifikate, u koje upada zbog svoje retrogradnosti". Kao najoštrij i najsnažniju *komediju* Ivlina Voa autor teksta navodi roman *Voljena*, ukazujući na njegovu svežinu i snagu emocija, piščevu humorističku veštinu, sposobnost da u književnom delu upotrebi tehniku

filmske montaže, verbalnu i kompozicionu okretnost. Takođe je istaknut i roman *Helena*, koji je, i pored toga što u osnovi ima pokušaj oživljavanja istorijsko-religiozne teme, veoma aktuelan zahvaljujući tome što pisac povlači paralele sa savremenim svetom, odnosno, nemilosrdno šiba gordost, aroganciju, uobraženost i ograničenost britanskih činovnika. I na kraju, za roman *Muke gospodina Pinfolda* autor pregleda misli da zaslužuje pažnju upravo radi autobiografskih elemenata koje sadrži, jer u njemu pisca stvaralačko potisnuto ja prekoreva zbog amoralnog stava u ranijim delima, u kojima je obilato prikazivao svirepa ubistva, samoubistva i ljudožderstva, samo radi izazivanja smeha. Kao rezultat toga, budući da je Vo izbegavao da zauzme jasan stav u životu, njegova ličnost je podeljena i konfliktna, pa tako nije ni mogao da doživi katarzu, zaključuje Vida Marković. Članak se završava njenim pitanjem da li prava umetnost može da postoji bez vere u život kod pojedinca, odnosno, "da li umetnik koji svojim delom predstavlja njeno odsustvo može da bude zabeležen kao pisac koji po svom značaju prevazilazi okvire jednog kratkog mutnog perioda".

Što se tiče publicističko-žurnalističke recepcije stvaralaštva Ivline Voa, već u prvom broju tromesečnika *Dubrovnik*, za period od januara do marta 1955. godine (god. I, br. 1, str. 81-87), Stjepan Kastropil u rubrici "Panorama nedavnog književnog zbivanja u svijetu" daje i prikaz "Drugi ratni roman Evelyn Waugh" (str. 84), na tek objavljeni roman *Oficiri i gospoda*, kao drugi deo trilogije *Mač časti*, koja govori o ratu, a čija se radnja delom događa na Kritu i u Jugoslaviji. Napomenuvši da je u prvom romanu trilogije, *Ljudi s oružjem*, Ivlin Vo veoma duhovito ispričao neka svoja ratna iskustva, autor teksta dodaje da je i predmetni roman napisan na istu temu i uz istu dozu duhovitosti, ali i satiričnosti. Ukazavši na Voovu humorističnost pri prikazivanju pozadine borbenih linija u kojoj vladaju zbrka, nered i *nastranosti duhova*, Kastropil zaključuje da je engleski pisac u ovom delu "dosegao najveći domet svog humorističkog talenta i do sada najveću snagu u slikanju karaktera i živosti dijaloga".

Poznati srpski pesnik Miodrag Pavlović objavio je u beogradskom listu *Naš vesnik* 25. maja 1956. godine duži članak "Savremeni engleski roman" (god. III, br. 112, str. 7), u kome konstatuje da literarnu scenu te zemlje odlikuje velika raznovrsnost, pa iako je nemoguće u tako "šarenoj i bogatoj panorami" raspoznati bilo kakav *prototip* ili neki *glavni tok*, ipak ima značajnih pisaca. U daljem tekstu razmotreno je stvaralaštvo nekolicine autora koji su obeležili posleratnu britansku književnost, a među kojima se po svojoj satiričnosti ističu dela Ivline Voa, pisca koji jeste *katolički orijentisan*, ali u svojim romanima prikazuje savremeni život bez verskog fanatizma ili tradicionalizma, dodaje Pavlović.

U svojoj redovnoj rubrici "Panorama nedavnog književnog zbivanja u svijetu", Stjepan Kastropil u prvom broju tromesečnika *Dubrovnik* za 1958. godinu (god. IV, br. 1, str. 89-100) prikazuje nedavno objavljeni roman Ivline Voa *Iskušenje gospodina Pinfolda* (str. 95-96). Kritičar tvrdi da je ovo delo naročito značajno, jer u njemu pisac ne ostaje potpuno u senci svojih junaka kao u ranijim romanima, nego po prvi put govori nešto opširnije o sebi, što mu daje donekle autobiografski karakter. Čitaoca će već sam početak dela osvojiti "sugestivnim portretom umjetnika srednjih godina, stalno u potpunoj opoziciji prema vremenu, u kome živi", naglašava autor članka i zatim daje sažeti prikaz fabule predmetnog romana. To je delo "skoro

79

klinička razrada slučaja čovjeka-tudinca u vlastitom vremenu, kojega savremenost stalno pozljeđuje i ranjava", ocenjuje prikazivač, ukazavši na izuzetno stilsko majstorstvo, duhovitost i humor koje Vo pokazuje pri književnoj obradi ove teme. Na kraju prikaza Kastropil zamera engleskom romanopiscu zbog neuverljivosti, a naročito zbog toga što čitalac ne može da se uživi u patnje glavnog junaka pošto su očigledno imaginarne, a on ih u izvesnoj meri i zaslužuje.

Medu prvim napisima o čuvenom engleskom književniku jeste i beleška od nekoliko redova koju objavljuje beogradski list *Mladost* 3. avgusta 1960. godine, uz prevod njegove pripovetke "Kratak izlet gospodina Lavdeja" (god. V, br. 199, str. 15). Ovaj napis, koji je čisto informativnog tipa i sadrži samo nekoliko bio-bibliografskih podataka, značajniji je po tome što se pojavio dok naša književna javnost još nije bila upoznata sa Voovim delom, nego po svom sadržaju. Autor beleške – najverovatnije prevodilac pripovetke, A. Pešić, citira zanimljivo mišljenje jednog engleskog kritičara, koji tvrdi da je Vo u toj zemlji posle Bernara Šoa "jedini pravi genije za komično", a zatim ističe da, iako je 1950. godine Ivlin Vo dobio nagradu za književnost upravo zahvaljujući svojim mnogobrojnim romanima, on sa velikim uspehom piše i kratke priče.

Veoma kratkom beleškom "Poslednji deo poznate trilogije Ivlina Voa", iz pera anonimnog autora, koju su beogradske *Književne novine* objavile u broju od 20. oktobra 1961. godine, u rubrici "Panorama vesti" (god. XII, Nova serija, br. 156, str. 10), najavljuje se skori izlazak novog romana engleskog pisca, i to već početkom narednog meseca. Radi se o trećem delu trilogije *Mač časti*, romanu *Bezuslovna predaja*, u kome se jedan deo radnje odvija upravo u Jugoslaviji, i u kome su opisani doživljaji glavnog junaka, Gaja Kraučbeka, koji je potomak jedne stare engleske katoličke porodice, a za vreme Drugog svetskog rata dolazi u našu zemlju u ulozi ratnog posmatrača.

Povodom smrti Ivlina Voa 1966. godine, u našoj kritičkoj javnosti reagovala samo Tomislav Sabljak, veoma kratkim nekrologom u zagrebačkom časopisu *Telegram* (god. VII, br. 315, str. 9), u okviru pregleda britanske literarne scene pod naslovom "Engleski proljetni koktel".

Zagrebački *Forum* u dvobroju za februar i mart 1968. godine donosi članak Vide E. Marković "Evelyn Waugh prvi put pred našom publikom" (god. VII, knj. 15, br. 2-3, str. 524-528), u kome su uglavnom prikazani rani romani Ivlina Voa, uz napomenu da je on već prvim delom izazvao pravu senzaciju, kao što će to kasnije učiniti *gnevni mladi ljudi* posle rata. U romanu *Opadanje i pad* čitaocem osvaja nepoštovanje autoriteta i cinično izvrgavanje ruglu već dotrajalog i *osveštalog* engleskog društva, objašnjava esejist, ocenivši kao **najjača** Voova rana dela, jer u njima uz groteskne situacije, puno humora, bogatstvo rečnika, vešte obrte reči, neočekivane sledove rečenica, bezbrižan, duhovit i razigran ton, pisac na živ način oslikava smenjivanje događaja kao nepovezanih slika na kaleidoskopu. Međutim, uprkos tome što u ranim delima prikazuje mračnu sliku stvarnosti, njihov utisak nije težak, možda i zbog toga što ličnosti u njima nisu potpuno verodostojne, ističe Markovićeva, zamerajući Vou da nalik reditelju rukuje svojim likovima i ne traga za odgovorima na pitanja, ne zauzima stav, već se igra sasvim bezbrižno, pa tako ta dela ne mogu biti satire ili izazvati sažaljenje. Sa druge strane, u tim romanima

dolaze do izražaja piščeva duhovitost, gorčina pri prikazivanju istine i kritičnost, dodaje prikazivač i skreće pažnju na roman *Šaka praha*, u kome Voove ličnosti dobijaju tragičnu dimenziju, jer ga je ismevanje besmislenosti nehumanog sveta već zamorilo, pa stoga počinje da traga za smislom. Sledeća važna stavka u životu ovog pisca je prihvatanje katoličanstva, čijim direktnim uticajem Markovićeve tumači nastajanje romana *Povratak u Brajdshed*, jednog od Voovih najozbiljnijih i najambicioznijih dela, u kome su prikazani dekadentnost i propadanje stare aristokratije. Od posleratnih dela izdvojeni su romani *Voljena*, u kome pisac osuđuje moralnu trulost, pasivnost i fatalističku neangažovanost, i *Helena*, delo koje odražava Voovu kulturu i sposobnost za oživljavanje prošlosti, ali i kritičko podsmevanje bezdušnosti aktuelnih vlasti. I u ovim kasnijim delima očigledno je da stvaralačke moći Ivlina Voa još uvek odišu svežinom, iako je on već zašao u godine, ali je očuvao svoju književnu veštinu sve do smrti, ocenjuje kritičar i dodaje da posebnu pažnju među njima zaslužuje roman *Muke gospodina Pinfolda*, jer je moralna snaga koju pisac pokazuje u tom delu zadivljujuća. U zaključku se iznosi mišljenje da nada koju je Vo pobudio svojim romanom-prvencem nije opravdana njegovim kasnijim opusom, jer mu je zbog idealizma i naivnosti nedostajalo smelosti da se zagleda u sebe ili pred sebe, pa je stoga kao i mnogi drugi pripadnici njegove generacije pred stranim i tudim svetom pokušavao da se sakrije u prošlosti. Iako u svojim delima živo odražava savremeni svet, upravo zato što nije mogao da se uzdigne iznad svog doba kome je tako čvrsto pripadao, niti da ga prevazide, zaključuje Vida Marković, ovaj pisac će verovatno ostati zapamćen po onim delima "iz kojih izbija mladalačka snaga, polet koji nas nosi kao što je nadahnjivao mladoga Voa pre nego što je poput njegovih karikiranih likova izabrao uzmicanje".

Beogradski "Nolit" 1972. godine objavljuje knjigu Vide E. Marković *Podeljena ličnost - Dezintegracija ličnosti u engleskom romanu dvadesetog veka*, koju je sa engleskog originala (*The Changing Face*, 1970) preveo Svetozar Ignjačević. Uvod je posvećen opštim razmatranjima modernog engleskog romana, i to naročito onih dela u kojima je ilustrovan proces postepene dezintegracije čovekove ličnosti. Zatim su razjašnjeni razlozi zbog kojih su za karakterizaciju odabrani upravo likovi kojima je najdublje odraženo shvatanje života nekih savremenih pisaca, ali koji su ipak dovoljno od njih otrgnuti da bi samostalno postojali u romanesknom svetu, kao što je to glavni junak romana Ivlina Voa *Šaka praha* opisan u odeljku "Toni Last" (str. 132-145). Uz napomenu da su tipično komični i karikirani likovi u romanima ovog pisca zauvek fiksirani, te se nikada ne razvijaju i ne menjaju, kritičar ističe da se Toni Last od njih razlikuje, a njegova sudbina prikazuje šta se događa ljudima koji izgube kontrolu nad svojim životom i pretvore se u marionete, pa isuviše kasno shvate šta su bespovratno izgubili. U romanu prikazana "atmosfera bescilnosti i uzaludnosti, nemoći i degradacije" podvučena je kao osobina čitavog doba, koja je doprinela simpatičnosti i živosti predmetnog junaka, dok se nasuprot tome, u kasnijim delima Vo okreće prošlosti, pa su u njima likovi artificijelni i površni jer su osmišljeni "kao potpora piščevoj očajničkoj rešenosti da veruje da bi budućnost mogla da leži u vraćanju prošlosti i njenim vrednostima". Prethodno izneto mišljenje autora studije potkrepljeno je citatima, a takode su istaknuti ironičnost, duhovitost i veština Ivlina Voa pri prikazivanju potpune degradacije glavnog junaka "i svega što on predstavlja".

81

Predrag Protić svoj prikaz "Smešna Amerika (*Voljeni pokojnik*, roman Ivlina Voa)" na delo koje je prethodne godine izašlo u našem prevodu, objavljen u rubrici "Čitati ili ne čitati" beogradske *Ilustrovane politike* za 15. februar 1983. godine (god. XXVI, br. 1267, str. 51), započinje pomalo uvredljivom tvrdnjom, barem za Amerikance, da je Vo spadao u one Engleze "koji su prema svojim prekookeanskim srođnicima osećali neku vrstu prezira, koji siromašni rodak ima prema bogatom rodaku skorojeviću, i sažaljenja, koje uman čovek ima prema onome koji je manje pametan od njega". Ne zalazeći dalje u raspravu o opravdanosti takvog osećanja koje pripisuje Vou, kritičar ga uzima zdravo za gotovo, i u njemu pronalazi razlog za stvaranje predmetnog romana, a to je uspeli pokušaj ruganja načinu života sa one strane okeana, uz insistiranje na njegovoj izveštačenosti i lišenosti ičega što je autentično. Ukazavši na morbidnost Voovog humora, Protić kao manu prikazanog dela ističe upravo ono što romanopisac zamera svojim junacima, a to je nedostatak više duhovnosti, odnosno, metafizičke dimenzije, dok svoj sud da je Ivlin Vo dobar pisac obrazlaže time da je on vešt pripovedač i autor karikatura, u stilu dobro poznatog engleskog humora, ali ipak zaključuje da čitalac ostaje nezadovoljan jer ne može ovom piscu da oprostí "njegovu hirovitu surovost".

Još jedan prikaz podstaknut objavljivanjem prevoda ovog romana donosi zagrebačko *Oko* u rubrici "Prijevodi", u broju za period od 15-29. septembra 1983. godine (god. XI, br. 300, str. 22). Autor članka "Mrtvački osmjesi", Tomislav Dretar, svrstava Voa u najznačajnije engleske pisce dvadesetog veka i smatra da on nije kod nas predstavljen u onoj meri u kojoj to zaslužuje njegovo stvaralaštvo, dok za predmetni roman ističe da nije izneverio takvu reputaciju svog tvorca. Ključ za njegovo dešifrovanje je u podnaslovu (*angloamerička tragedija*), koji otkriva da ovo satirično delo prikazuje tragičnu ozbiljnost raspada jedne civilizacije, objašnjava kritičar, napomenuvši da se Vo ruga duhovnom stanju u kome više nema stvaranja nego samo perpetuiranja onog što već postoji i na simboličan način prikazuje jednu degenerirajuću civilizaciju, samo što nije jasno da li je tema romana "jedna lažna slika života, ili vjerna slika lažnog života". Naročito je istaknut jezik kojim govore junaci prikazanog romana, to jest, njegova funkcionalnost i primerenost simboličnosti samih likova, uz ilustracije za majstorski veštu promenu identiteta tri ličnosti, u čijoj raspolućenosti je oslikan jad američke civilizacije, pomoću raznih jezičkih sredstava, u zavisnosti od toga da li se radi o njihovom privatnom ili službenom životu. U romanu je prikazana istinitost izreke *nomen est omen*, zaključuje Dretar na osnovu sprovedene analize podvojenih i bezličnih likova prikazanih u ovom romanu, koji predstavljaju "tek odbljesak univerzalnog identiteta, a to je onaj masovni bog - dolar".

Poslednji napis u izdvojenom periodu potiče iz pera Svetozara M. Ignjačevića i objavljen je pod naslovom "Ivlin Vo i Hrvatska" u rubrici "Motivi kao mostovi" zagrebačke *Književne smotre* za 1988. godinu (god. XXI, br. 69-72, str. 53-64). Svrha ove studije jeste da se iznadu razlozi za izrazito negativistički stav engleskog pisca prema našoj zemlji, koja je tematski veoma prisutna u njegovoj ratnoj trilogiji *Mač časti*, gde je opisana sa velikom pristrasnošću, isključivošću i jednostranošću, u tolikoj meri da Voovu predstavu o Jugoslaviji autor rada naziva *antijugoslovenskim sindromom*. U prvom delu članka opisan je idejni razvoj pisca, njegove religiozne

dileme u mladosti, duhovna lutanja i dezorijentisanost tipična za generaciju stasalu na ruševinama Prvog svetskog rata. Već senzacionalnim uspehom svog prvog romana "u kome se savršeno prepliću i prožimaju realizam i fantazija" Vo se predstavlja čitaocima kao majstor britke i nemilosrdne satire i farse, napominje kritičar, dodavši da je ista ta mešavina satiričnosti i vedrine prisutna i u romanu *Grešna tela*, da bi humoristička ekstravagancija ovog pisca dostigla vrhunac u delu *Crno zlo*, a granice apsurdna u romanu *Šaka praha*, i pored toga što se radi o krajnje ozbiljnoj temi. Zatim se u tekstu traga za razlozima Voove antijugoslovenske zagriženosti, koji su ocenjeni kao "višestruki, kompleksni i tesno isprepleteni", a takode je ukazano na njihovu prvenstveno političku i ideološku prirodu. Istakavši da je poslednjih petnaest godina života Vo stvarao svoje remek-delo (*magnum opus*), trilogiju *Mač časti*, Ignjačević napominje da su pišćeve ratne dogodovštine prilično verno reprodukovane u odeljku čija se radnja odigrava u našoj zemlji, ali da Vo ipak i sa tolike distance "nije bio u stanju da se izdigne iznad sopstvene pristrasnosti", te kada god spominje Jugoslovene, on govori o njihovoj sirovosti, surovosti, pritvornosti, nepoštenju i prevarama. Šire gledano, na makroplanu Vo želi da ilustruje svoje ubedenje da se sva pozitivna načela nalaze u prošlosti, dok su sadašnjost i budućnost modernog sveta vulgarne i negativne, jer ruše sve što je humano, smatra esejist, ali zatim izražava žaljenje što je kao eklatantan primer za takvu ilustraciju engleski pisac odabrao upravo nas. I pored toga što trilogija odiše krajnjim pesimizmom, uprkos jednostranosti i neobjektivnosti pisca, Svetozar Ignjačević zaključuje da ona "ostaje najmonumentalnije delo moderne književnosti engleskog jezika u kojem je Jugoslavija tematski prisutna".

* * *

Ivlin Vo, koji je već svojim prvim romanom izazvao pravu senzaciju i postigao ogroman uspeh, veoma cenjen u matičnoj kritici zbog vernog prikazivanja i izvrgavanja ruglu života visokog društva u međuratnoj Engleskoj, predstavlja jedinstveni slučaj u srpskohrvatskoj književnoj recepciji. Naime, nasuprot prilično velikom broju objavljenih kritičkih napisa o njegovom stvaralaštvu, stoji u nesrazmeri samo jedan prevedeni roman, a još je interesantnije to da se veći broj prikaza pojavio odmah po izlasku dela u originalu, dok naša publika nije imala prilike da ih čita. Mada se uglavnom radi o nešto dužim beleškama, u njima se već izdvajaju neke bitne odlike stvaralaštva ovog književnika, kao što su to njegovo duhovito-satirično nastrojenje, humorističnost, snaga i sugestivnost u slikanju karaktera i živost dijaloga, ali i neuverljivost. U okviru recepcije dela Ivлина Voа ističe se kao najznačajnija studija poduži pregled njegovog celokupnog stvaralaštva u udžbeniku Vide Marković, koja će uskoro objaviti još jedan prikaz slične sadržine, a junaka jednog od njegovih romana uvrstiće i u svoju knjigu *Podeljena ličnost*. Ukazavši na činjenicu da su Voovi najpoznatiji romani napisani u međuratnom periodu, ona dodaje da su hladnoća, skepticizam, pesimizam i ciničnost, prisutni u delima svih pisaca te generacije, kod njega ublaženi smislom za humor i grotesku, zahvaljujući čemu on svoj doživljaj mračne stvarnosti pretvara u lakrdijaške komedije naravi koje izazivaju smeh. Kao pozitivne odlike romana ovog spisatelja još su istaknuti vešta verbalna karakterizacija, komičnost prizora i vedrina, vitalnost i životna radost likova, a zamera mu se da njegove ličnosti nisu žive, već izgledaju kao

88

sintetičke marionete i nedostaje im verodostojnost, kao i da sâm autor u ranim delima nije pokazao spremnost da zauzme određeni stav, ali je u kasnijim romanima došlo do izvesnog pomaka u odnosu pisca prema stvarnosti. Veoma negativnu kritiku doživela je Voova ratna trilogija, za koju se tvrdi da sadrži istorijske falsifikate i da je u njoj došla do izražaja reakcionarna politička orijentacija ovog književnika, dok je nasuprot tome, roman *Voljena* zapažen odmah po objavljivanju kao malo remek-delo i veoma oštra i snažna komedija, u kojoj dolaze do izraza morbidnost Voovog humora i njegova veština u gradnju karikatura. Ivlin Vo je sa pravom ocenjen kao jedan od najznačajnijih engleskih pisaca dvadesetog veka, i skrenuta je pažnja na to da njegovo stvaralaštvo nije kod nas predstavljeno u onoj meri u kojoj on to zaslužuje po svojoj reputaciji. Ovakva ocena recepcije dela Ivlina Voa naročito je opravdana kada se radi o ratnoj trilogiji *Mač časti*, na koju će tek Svetozar M. Ignjačević⁷ skrenuti pažnju i pohvaliti je kao najznačajniji doprinos ovog pisca engleskom romanu, ističući da je možda ipak preterano mišljenje matične kritike da je to najbolje delo romaneskne engleske književnosti čija je tematika proizašla iz Drugog svetskog rata.

...

¹ S. Ignjačević, *Zemlja čuda u izlomljenom ogledalu*. Moderni britanski pisci i jugoslovenska tematika, Beograd, DBR International Publishing, 1994, str. 149.

² I. Vo, *Povratak u Brajdshed: svete i ovozemaljske uspomene kapetana Čarlsa Rajdera*, prev. Aleksandar Marinković, autor predgovora Zoran Paunović, Beograd, Nolit, 1996.

³ Istu ovu pripovetku, ali pod naslovom "Izlazak gospodina Lavdeja" i u prevodu Vesne Nikolendžić, objaviće posle raspada srpskohrvatskog govornog područja, 1994. godine, beogradske *Književne novine* (god. XLVI, Nova serija, br. 879, str. 7).

⁴ Drugo, dopunjeno izdanje objavila je ista izdavačka kuća 1977. godine, ali je ovaj tekst u njemu preštampan bez izmena.

⁵ V. Marković, "Evelyn Waugh prvi put pred našom publikom", *Forum*, Zagreb, 1968, god. VII, knj. 15, br. 2-3, str. 524-528.

⁶ Ovo je skraćena verzija teksta koji će 1994. godine biti objavljen u knjizi Svetozara M. Ignjačevića *Zemlja čuda u izlomljenom ogledalu*.

⁷ S. Ignjačević, "Ivlin Vo i Hrvatska", *Književna smotra*, Zagreb, 1988, god. XXI, br. 69-72, str. 64; isto u: *Zemlja čuda u izlomljenom ogledalu*, 1994, str. 185.

LITERATURA

Bradbury, Malcolm, "Evelyn Waugh", *Writers and Critics*, Edinburgh & London, Oliver and Boyd, 1964.

Carens, James Francis, *The Satiric Art of Evelyn Waugh*, Seattle & London, University of Washington Press, 1966.

Hastings, Selina, *Evelyn Waugh: a Biography*, London, Sinclair-Stevenson, 1994.

Heath, Jeffrey, *The Picturesque Prison (Evelyn Waugh and His Writing)*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1982.

Lodge, David, *Evelyn Waugh*, New York, Columbia University Press, 1971.

Murray Davis, Robert, *Evelyn Waugh, Writer*, Norman (Oklahoma), Pilgrim Books, 1981.

Patey, Douglas Lane, *The Life of Evelyn Waugh. A Critical Biography*, Oxford, Blackwell Publishers, 1998.

Stannard, Martin, *Evelyn Waugh*, London, Dent, 1986.

Stopp, Frederick J., *Evelyn Waugh (Portrait of an Artist)*, London, Chapman and Hall, 1958.

84
Sykes, Christopher, *Evelyn Waugh (a Biography)*, London, Collins, 1975 (rev. 1977).
Waugh, Alexander Rabau, *My Brother Evelyn, and Other Profiles*, London, Cassell,
1967.

SUMMARY

THE CRITICAL RECEPTION OF EVELYN WAUGH'S WORKS IN THE FORMER YUGOSLAVIA

This paper begins with a brief general outline of Evelyn Waugh's life and work, and proceeds to a survey of the critical reception of Waugh's novels in Serbo-Croat journals, periodicals and literary studies, which are presented chronologically, from the first mention of his work until the end of the period under consideration, in 1992, when former Yugoslavia fell apart. Research shows that, although this writer has been regarded by many British critics as the leading satirical novelist of his day, during his lifetime, translations of his novels were not available to a Yugoslav readership to the extent to which his international fame would deserve. This especially holds in the case of Waugh's early novels, which reflect the modernist crisis by depicting the rootlessness, alienation and disorientation of British youth in the aftermath of World War I, and even more in the case of his war trilogy, assessed by critics in his own country as the best English novel about World War II. However, besides a few short informative critical commentaries, several comparatively complete accounts of Waugh's life and work have been published, two of them written by Vida Marković and one by Svetozar M. Ignjačević.

"IGRA BOGA" KAO JEDAN OD ASPEKATA INTERTEKSTUALNOSTI

U F A U L S O V O M
R O M A N U
Č A R O B N J A K

U pokušaju da razjasni prirodu intertekstualnih veza između tekstova Žerar Ženet, u svojoj knjizi *Palimpsest*¹, dovodi u vezu tekst sa palimpsestom. Reč "palimpsest" u *Oksfordskom rečniku engleskog jezika* objašnjena je na sledeći način: "Komad podloge za pisanje ili rukopisa sa koga je izbrisan prvobitni zapis da bi se stvorilo mesto za novi".² Ženet, dalje, izvodi zanimljivu terminološku distinkciju prema kojoj tekstove deli na hipertekstualne (hypertextual) i hipotekstualne (hypotextual). Prema ovom određenju, svaki tekst (hypertext) mogli bismo posmatrati kao da je ispisan na nekom drugom tekstu (hypotext) koji mu je poslužio kao podloga. Ovom metaforom Ženet veoma slikovito prikazuje na koji način bi tekst mogao doći do svojih intertekstualnih značenja.

Intertekstualna dimenzija tekstova postaje posebno zanimljiva oblast proučavanja u modernizmu i postmodernizmu. Intertekstualnost koja se afirmiše u modernizmu postaje sve važniji činilac u strukturi književnog dela u književnosti XX veka, posebno pod uticajem poststrukturalističkih i dekonstruktivističkih težnji koje se javljaju sredinom XX veka. Naime, u književnosti koja se sve više udaljava od mimetičkog pristupa književnoj građi tekstovi se sve manje odnose na predmete i pojave iz spoljnog sveta, a sve više na druge tekstove, druge znakove. Jedan od takvih tekstova, u kome obraćanje drugim tekstovima predstavlja jedno od glavnih obeležja književnog prosedea jeste roman Džona Faulsa (John Fowles) *Čarobnjak* (*Magus*, 1965).³

Roman *Čarobnjak* predstavlja jedan od primera raznovrsne upotrebe intertekstualnih referenci. U ovom tekstu razmotrićemo književne veze ovog romana i romana Čarlsa Dikensa (Charles Dickens) *Velika očekivanja* (*Great Expectations*, 1861).⁴ O ovoj vezi Džon Fauls govori u predgovoru dopunjenom izdanju romana *Čarobnjak*: "Dugo sam se zabavljao idejom da od Končisa (čarobnjaka, prim. A.J.) stvorim ženski lik... poput gospodice Havišam".⁵ U ovom smislu zanimljivo je

zapažanje F. R. i K. D. Livis da je "...po svemu sudeći, ovaj roman ostvario u kasnijim književnim epohama veći uticaj od bilo kod drugog Dikensovog dela".⁶ Ovom prilikom Livisovi ne navode u čemu se taj uticaj ogleda, ali svakako jednu od njegovih značajnih manifestacija predstavlja upravo problem o kome je ovde reč.

Najuočljiviji, iako ne jedini oblik saradnje između ova dva romana jeste istovetnost organizacije događaja u određenom segmentu radnje. Ovaj narativni obrazac uređuje odnose među glavnim likovima: Končis (čarobnjak, "bog") – Nikolas – Džuli/gospodica Havišam-Pip-Estela. Džon Fauls ga je nazvao "igra boga" (godgame).

U viktorijanskoj romanescnoj konvenciji u kojoj je nastao roman *Velika očekivanja*, autoritet pisca ima elemente božjeg autoriteta, dok se čitalac nalazi u položaju podanika. U ovakvoj podeli uloga sve je predodređeno, a značenje teksta stabilno. Možda upravo u ovoj činjenici treba potražiti korene Faulsovog interesovanja za viktorijanske književne obrasce. Pripovedač-bog u viktorijanskom romanu predstavlja ustaljenu književnu normu. Pripovedač-čarobnjak-"bog" predstavlja njegovu modernu verziju. U *Čarobnjaku*, Končis-čarobnjak (bog) poigrava se sudbinom junaka romana. Sa junaka romana igra se prenosi na čitaoca. U ovoj igri potezi nisu unapred određeni. Junak i čitalac (zajedno) savladavaju prepreke koje čine igru. Čitalac je kao i junak slobodan da u svakom trenutku napusti igru – da sazna ili ne sazna njeno značenje, da otkrije ili prikrije bilo koju pojedinost iz nje, prema sopstvenoj želji. Junak svojevolumno ostaje u igri, a čitalac je njegovo ogledalo koje pokazuje zbog čega je nije napustio. Igra boga mogla bi se, dakle, posmatrati i kao metafora izmenjenog odnosa između pisca i čitaoca.

Uključivanje viktorijanskih književnih konvencija u postmodernističku književnost Fauls je najpotpunije primenio u romanu *Ženska francuskog poručnika* (*The French Lieutenant's Woman*, 1969.). U ovom romanu pisac se s jedne strane poigrava ulogom pripovedača, pripovedajući viktorijanskim realističnim stilom pripovedanja, a sa druge uzima poziciju istoričara koji procenjuje jedno vreme sa pozicija drugog u hronološki obrnutom redosledu – pripovedač upućuje na pojave, događaje i duhovne procese epoha koje će tak nastupiti u odnosu na istorijski trenutak u kome se radnja romana odvija. Sadržaj romana je dakle u bukvalnom smislu ekstratekstualan. U ovom romanu namerno je narušena iluzija vremenskog jedinstva teksta – privid viktorijanske atmosfere razoren je pominjanjem aviona, televizije i radara. Pripovedač se služi savremenim saznanjima iz psihologije, a društveno ponašanje likova ukazuje na savremenog čoveka u viktorijanskom ruhu. Koristeći tako tenziju između činjenice i proze Fauls ulogu pripovedača određuje – paradoksalno, s obzirom na njegov neprikosnoveni autoritet u ovoj književnoj epohi – kao nosioca nestabilnosti značenja teksta i izvor čitaćeve nedoumice. Ovo je model pripovedača – boga koga srećemo u liku čarobnjaka u istoimenom Faulsovom romanu. Čarobnjak pokreće konce svojih lutaka, režira događaje, osmišljava scenu upravlja zbivanjima na njoj i sudbinama junaka. On je gospodar likova, gospodar radnje i gospodar čitaćeve mašte. "Čarobnjak" vlada svojim "carstvom" poput gospodice Havišam u *Velikim očekivanjima*.

U *Velikim očekivanjima* glavni junak Pip je siroče koje je odraslo u engleskoj provinciji. Odjednom, slučajno, biva izabran za učešće u njemu nerazumljivom

ritualu. U centru zbivanja nalazi se starija, moćna žena, gospodica Havišam, koju posećuje povremeno u njenoj vili. Iz sopstvenih pobuda, čiji smisao Pipu neprestano izmiče, ova gospa ga uvlači sve dublje u svoje mračno carstvo. Pip je, sa druge strane, fasciniran izgledom i atmosferom "carstva", kao i učesnicima ove neobične predstave na pozornici u Setis Hausu. Ovom neobičnom pozorištu privlači ga misterija, kao i mlada devojka Estela u koju se zaljubljuje. Gospodarica ovog carstva, gospodica Havišam, razočarana i okrutna žena navodi učesnike svoje privatne predstave da postupaju u skladu sa njenim zamislima. Predstava se svodi na ciklično ponavljanje određenih rituala (pogrebna ceremonija gospodice Havišam, "šetnje" po kući, igranje karata, kićenje Estele) čija namera je poznata, dok krajnji cilj predstave ipak ostaje skriven učesnicima. Krajnji cilj je postizanje određene rediteljske zamisli koju učesnici ostvaruju uglavnom nesvesno. Estela u jednom momentu kaže Pipu: "Ti i ja nemamo izbora osim da se povinujemo naredenjima. Ti i ja ne smemo da sledimo sopstvene želje".⁷ Gospodica Havišam čvrsto drži niti koje pokreću glumce na njenoj pozornici.

Ovi događaju na razne načine utiču na mladog Pipa koji se nalazi u godinama sazrevanja. Njegove stavove o sebi i svetu oko sebe u najvećoj meri određuje Estela. Estela je za Pipa idealna žena koja ga s jedne strane privlači, a sa druge ispunjava nemirom i osećanjem nesavladive inferiornosti. Ljubav prema Esteli i ambicija da unapredi svoj društveni položaj da bi osvojio Estelu postavlja pred Pipa gotovo neostvariv zadatak – da postane džentlmen. Model džentlmena i Estelina ljubav predstavljaju mamac koji junaka privlači i navodi da tumara dalje po hodnicima lavirinta koji čine neočekivani događaji. Napustivši svoje periodične posete Setis hausu, iz kojih ništa nije naučio, mladi Pip nailazi na razna životna iskušenja. Proživljava siromaštvo i raskoš, društveni uspeh i ponor moralnog posrtanja. Kao skrivena nit koja spaja razne aspekte njegove ličnosti vodiće ga, do kraja romana, odanost prema Esteli, dok će njegova vezanost za koncept džentlmena biti uzrok raznih stranputica u njegovom društvenom ponašanju i psihološkom sazrevanju. Tako igra, koju će Džon Fauls, gotovo čitav vek kasnije, nazvati "igrom boga" predstavlja u oba pomenuta romana presudni događaj u sazrevanju ličnosti glavnog junaka.

U romanu Džona Faulsa *Čarobnjak*, mladi pesnik, cinik, anarhista i bonvivan Nikolas stiže, naizgled slučajno, na malo grčko ostrvo Praksos pedesetih godina prošlog veka. Nikolas je oksfordski dak, usamljenik i samozvani predstavnik intelektualne elite, pun prezira prema engleskim društvenim konvencijama i životu srednje klase iz koje potiče. Svoje sunarodnike Nikolas vidi kao: "... rođeni sa maskama i odgajeni da lažu".⁸ Njegova ličnost se najpotpunije ispoljava u neodgovornom i licemernom odnosu prema ženama. Na početku romana Nikolas je prikazan kao lakomislen i sebičan muškarac koji često ulazi u kratkotrajne ljubavne veze. U Londonu upoznaje Elison, Australijanku, u koju se zaljubljuje, mada to ne želi sebi da prizna zbog činjenice da se to ne uklapa u sliku o sebi kakvu želi da stvori u javnosti. Kao što Ketrin Tarboks primećuje: "Njegov neuobičajeni logički sistem protivi se njegovoj ljubavi prema Elison; stoga veruje da ne voli Elison".⁹ I zaključuje: "Život uvek mora da potvrdi njegovu sopstvenu uobrazilju".¹⁰ Ovo predstavlja ključni princip Nikolasovog ponašanja. Nikolas ne želi da bude onakva

osoba kakva je postao – kakvim ga je oblikovalo vaspitanje i život u engleskoj sredini. On smatra da je *homme révolté*, želi da stavi na svoje lice, ili bar prikaže svetu, novu masku. Na udaljenom grčkom ostrvu, u postojbini mitova, misterija i romantičnih božanskih ljubavi traži novu stvarnost. Osim toga, odlazak u Grčku predstavlja najjednostavniji način da se “otarasi” Elison. Ubrzo po dolasku na ostrvo biva izabran za ulogu u predstavi privatnog pozorišta bogatog bisnismena “čarobnjaka” Morisa Končisa. Končis ga na razne načine namamljuje da dođe u njegovo “carstvo”. Nikolas je fasciniran predstavom u kojoj učestvuje bez svoje volje i znanja, privučen svojom idealnom ženom – prelepom Džuli. Nikolas ne može da joj odoli i ona ga uvlači sve dublje u ponor sopstvenih mentalnih procesa. Predstava se odvija putem scenskog postavljanja određenih sadržaja i izvođenja odabranih drevnih rituala. Džuli (svesno) igrajući ulogu koja joj je dodeljena predstavlja projekciju svih Nikolasovih strahova, nedoumica, nesigurnosti i laži. Nikolas sâm nastavlja predstavu ne nalazeći u sebi snage da je prekine, da je prozre i objasni sebi. Odluka o nastavljanju prepuštena je njemu. Reditelj ove predstave, svakako je gospodar pozorišta, “bog” Končis, koji vodi ovu igru. Igra vodi samospoznaji kroz scensko prikazivanje neslobode i neautentičnosti glavnog junaka.

Već na prvi pogled uočava se velika sličnost ova dva sižea. Sličnost je najočiglednija na nivou motiva: junak koji je “izabran”, lavirint, pozornica, “carstvo”, rituali, delovanje društvenih konvencija i lične uobrazilje, potraga i, konačno, mamac – idealna žena. Iako i Nikolas i Pip teže samospoznaji i ličnoj slobodi postoje velike razlike u njihovim putevima, načinima i stepenu ostvarenja ovih ciljeva. Da bismo rasvetlili ove razlike osvrnimo se najpre na učinak igre boga, kako u Nikolasovom, tako i u Pipovom slučaju.

Končisova predstava odvija se u posebnoj vrsti pozorišta – “metateatru”. Dramski projekat uključuje sve prisutne pojedince. “Svi smo ovde glumci, prijatelju moj”.¹¹ Namera “predstave” je da “dozvoli učesnicima da prozru svoje prvobitne uloge u njemu”.¹²

Cilj predstave u metateatru je da glavnom junaku Nikolasu prikaže njegovo neslobodno i neautentično biće. Drugi deo predstave podrazumeva pokušaj izlečenja junaka od neodgovornog odnosa prema okolini i prihvatanje posledica svojih postupaka iz prošlosti. Junak bi dokazao da je izlečen kad bi prihvatio da živi u skladu sa svojom autentičnom prirodom. Ako ostvari ovo Nikolas će biti “izabran”. Naučiće da se smeje i naučiće šta je sloboda. “Nauči da se smeješ, Nikolas. Nauči da se smeješ”.¹³

Nikolas je antiheroj, ili čovek modernog doba koji je otuđen od svog bića. Njegova inteligencija postaje njegov najveći neprijatelj. Zarobljen je u mrežu svojih misli i intelektualnih razmatranja pojava oko sebe. Zbog toga je lišen mogućnosti da shvati pravo značenje pojmova iz stvarnosti. Svoju sputanost i zbunjenost pokušava da prikrije nekad svesnim, a nekad nesvesnim skrivanjem u senku stereotipnih likova i situacija. Usled nemogućnosti da podnese stvarnost i istinu o sebi, u svojoj uobrazilji stvara drugu stvarnost. Nikolas “ulazi” u razne likove iz engleske književnosti i “oblači” njihove kostime. Sebi daje uloge Pipa, Robinsona Krusoa, Alise u zemlji čuda, Hamleta, Kalibana i tako redom. Sve ove razne tekstove dramatizuje Končisov metateatar. Nikolas predstavu shvata samo u magnovenju, a

dejstvo ovih saznanja je kratko. Njegova sudbina mogla bi se shvatiti kao kob čoveka modernog doba – da mu izmiče svaka izvesnost i da je, pored toga, traži. "Tek neznatna nada, tek nastavak trajanja, obeležiće budućnost anti-heroja; ostavite ga, zahteva naše doba, ostavite ga u nekom trenutku istorije čovečanstva, na raskršću, u nedoumici... pustite ga da preživi, ali mu uskratite smernicu i nagradu, jer i mi čekamo, u svojim samotnim sobama u kojima telefon nikad ne zvuči, čekamo tu devojkicu, tu istinu, taj kristal čovečnosti, tu stvarnost koja je izgubljena u uobrazilji da se vrati; ali, reći da se vratila, bilo bi laž".¹⁴ Nikolas će, dakle, do kraja ostati nesiguran u svoja otkrića, nikada neće pronaći čvrstu ruku, vodilju, boga. Jer deo igre boga je skrivanje. U ključnim delovima u romanu pripovedač iščezava. Ova činjenica je oduvek predstavljala izvor čitalačkih muka. Končis, čarobnjak i bog, nikad ne nudi rešenja.

Za razliku od Nikolasa, Pipa vodi sigurna pripovedačeva ruka. Bez obzira na lavirinte bede i sjaja, radosti i nesreće kroz koje prolazi, Pip ne ostaje, kao Nikolas, osujećen i zaleđen u vremenu. Pip nije moderni anti-heroj. Pipa čeka konvencionalna sreća i ruka njegove gospe. Ali Pip je nije stekao samo na osnovi viktorijanskih književnih konvencija. Pip je takode izabran (u Faulsovom smislu), jer je prevazišao svoja neautentična očekivanja. Došavši do dna svog neautentičnog bića, koje su u njemu probudili pohlepa i ambicija, Pip, na drukčiji način od Nikolasa, dolazi do samospoznaje. Livisovi primećuju da je "ova knjiga ... istorija uspešnog napredovanja prema duhovnoj slobodi".¹⁵ Estelina ljubav izgleda kao logičan dar.

U cilju potpunijeg shvatanja Faulsovog koncepta samospoznaje korisno bi bilo podsetiti na koncept individuacije kako ga je opisao Jung. U *Čarobnjaku* Fauls nedvosmisleno ukazuje na ovaj Jungov model. Koncept individuacije mogao bi se ništa manje dosledno primeniti i kao objašnjenje ravoja Pipove ličnosti. Proces individuacija odnosi se na arhetip transformacije koji Jung obrazlaže na sledeći način: "Svako ko uđe u pećinu, zapravo, u pećinu koju svako nosi u sebi, ili u tamu koja postoji iza svesti naći će se u – isprva – nesvesnom procesu transformacije".¹⁶ Obojica junaka, i Nikolas i Pip, nadahnuti su "svetlošću" svoje anime – Džuli, Lili/Estele – pri pokušaju da pronađu put kroz "lavirint" (nesvesno). Bez obzira na iskušenja junaci ostaju na tragu svog cilja.

U Nikolasovom slučaju igru produžava njegova neiscrpna želja za nastavkom: "Vratilo se staro uzbuđenje – neka se desi bilo šta, neka dode čak i crni Minotaurus, samo neka se i dalje dešava; sve dok postoji mogućnost da stignem do centra (lavirinta) i najzad osvojim nagradu koju toliko želim".¹⁷ U svojoj zaslepljenosti Nikolas vidi samo tvorevine uobrazilje, dok Končis neprestano pokušava da mu otkrije vrednost života izvan iluzija. U trenutku kad Nikolas shvati ili počinje da shvata ili, najtačnije, u delićima sekunde shvata, likove iza uloga koje su Končisu, Džuli, Lili i ostalim junacima dodeljene na sceni, predstava je završena. Nikolas postaje svestan stvarnosti oko sebe: "Bio sam svestan postojanja i ta svest da postojim postala mi je potrebna od svetlosti".¹⁸ Lekcija koju treba da nauče učesnici igre boga je tajna izabranih: "Beskonačna samoća jedinke".¹⁹

Pretrpevši poniženje javnog suočavanja sa nedostacima sopstvene ličnosti Nikolas je neminovno ispunjen besom zbog nemoći i osećanja nepravde posle tako

grubog razotkrivanja. Ipak on razume pouku da život treba voleti zbog radosti postojanja, a ne zbog mogućnosti da jedinka ostvari ličnu sreću. Razume i drugi deo pouke da samo autentično biće, ono koje – da se poslužimo ponovo Jungovom terminologijom – postigne sopstvo, može da ostvari ličnu slobodu. Upkos svemu, Nikolas se, bar na trenutak, osmehuje.

Čitalac romana *Čarobnjak* postepeno postaje svestan da je glavni čarobnjak u ovoj zavrzlami Džon Fauls. Fauls "dopušta" Končisu da se poigrava sa čitaocem na istovetan način kao sa junakom. U ovom romanu na probi je čitaočeva sposobnost razumevanja igre, intuitivnog saznavanja stvarnosti i opažanja. Uporedo sa Nikolasom pred čitaocem je postavljen zadatak da tumači misteriozne događaje, da neprestano proverava "stabilnost" svekolikih značenja pojava iz stvarnosti. Poput Nikolasa čitalac prolazi kroz lavirint bez centra i neizbežno se pita zašto ova igra postoji i zašto je u nju uvučen.

Faulsov pripovedač neprestano pokazuje da je nedoumica jedina izvesnost za pojedinca u njegovom okruženju. Utisku nesigurnosti u pozitivni smisao i nepromenljivost prihvaćenih značenja doprinosi i česta smena žanrovskih okvira u kojima se pripovedanje odvija. Naime, pripovedanje koristi niz žanrovskih konvencija autobiografskog, obrazovnog, realističkog i viteškog romana. Najzad, pripovedač se odlučuje za kriminalistički žanr sa njegovim osnovnim određenjima – hajkom i atmosferom napetosti. Kriminalistički žanr veoma je pogodan za prikazivanje Nikolasove opsesivne potrage. Potraga je plod stanja Nikolasove svesti zaokupljene pitanjem: "Šta sledi?" Konačno, pripovedač napušta priču. Izneverava konvencije krimi-priče. Ključnu misteriju predstavlja stvarnost. Rešenje se ne može otkriti u tekstu bilo kog žanra. "Ona ćuti, nikad neće progovoriti, niti pružiti ruku, niti napustiti ovu sadašnjost".²⁰

U romanu *Velika očekivanja* viktorijanski pripovedač dovodi junaka do rešenja svih zadataka koji mu je roman postavio – do samospoznaje i ravnoteže njegovog društvenog i individualnog bića. Igra boga formalno je prestala smrću gospodice Havišam, ali putem Esteline uloge u Pipovom životu njene implikacije i dalje vrše uticaj na Pipa. Iako Pipova odanost Esteli utiče na većinu njegovih životnih izbora, njegova individuacija plod je spleta raznih društvenih i individualnih okolnosti i nije, kao u slučaju Nikolasa isključivo izazvana "igrom boga". Ipak oblikovanje Pipove ličnosti dobija epilog na zgarištu Setis Hausa. Pipov povratak u sada spaljenu kuću Setis Hausa nosi, za modernog čitaoca, akcente Eliotovih stihova:

Nećemo prestat da istražujemo
 A kraj će našeg istraživanja
 Bit mjesto odakle smo pošli
 Koje ćemo prepoznat po prvi put.²¹

Dok Dickens nije mogao poznavati dela Junga i Eliota, Fauls se u *Čarobnjaku* služi ovim Eliotovim stihovima da bi naveo Nikolasa na određena razmišljanja. Ipak, Nikolas ne ostvaruje njihov zalog tako potpuno kao Pip, zato što ne ume da "čita" putokaze.

Predmet najčešćih polemika u vezi sa romanom *Čarobnjak* predstavlja njegov završetak. Kao što smo već naveli, kraj ne donosi rešenje, odnosno "čitalac ne saznaje kako se sve to završilo". Čitalac bi se na kraju mogao osetiti izneverenim i

ostavljenim. Ovakav završetak romana predstavlja najskriveniju i ujedno najznačajniju implikaciju "igre boga". U cilju shvatanja nedoumica koje nameće ovaj roman poslužimo se rečima Džuli, Nikolasove idealne žene: "Mislím da je bog veoma inteligentan, pošto je toliko mnogo inteligentniji od mene. Pošto mi ne daje smernice. Niti mi pruža izvesnost. Ni vizije. Ni razloge. Ni motive".²²

Kraj romana *Čarobnjak* logičan je ishod načina pripovedanja u njemu, odnosno uloge pripovedača u delu. Iako je svaki čitalac Nikolas, čitalac svoj roman ne bi morao završiti kao Nikolas, ili bi mogao odustati od njega. Ako bi zavirio iza svoje nedoumice i čitalac bi bio "izabran".

Pomenuti elementi romana *Velika očekivanja* samo su neki od intertekstova koje Džon Fauls koristi u romanu *Čarobnjak*. Obilje književnih tekstova koji učestvuju u književnom prosequu *Čarobnjaka* doprinose utisaku da njegova značenja leže izvan njegovih fizičkih granica. Oslobađanje slojeva značenja koji su zatomljeni u drugim tekstovima uključenim u kompoziciju *Čarobnjaka* doprinosi potpunijem razumevanju ovog tipa proze. Posluživši se ponovo Ženetovom metaforom, mogli bismo zaključiti da otkrivanje veza između hiper- i hipo-teksta ukazuje na nove mogućnosti njihovog tumačenja.

...

¹ G. Genette, *Palimpsests, literature in the second degree*, trans. Channa Newman and Claude Doubinsky, Lincoln and London, University of Nebraska Press, 1997, p. 5.

² palimpsest – a piece of writing-material or manuscript on which the original writing has been effaced to make room for other writing, *The Oxford Encyclopedic English Dictionary*, Oxford, Oxford University Press, 1991.

³ Postoje dve verzije ovog romana. Roman je prvi put štampan 1965. godine. Prerađeno i dopunjeno izdanje štampano je 1977. Bez obzira na dve verzije, kritika je ovaj roman uvek smatrala jedinstvenim delom.

⁴ U ovom radu korišćeno je izdanje: C. Dickens, *Great Expectations*, Penguin Books Ltd., London, 1994.

⁵ "I long toyed with a notion of making Conchis a woman like Miss Havisham..." J. Fowles, *The Magus*, Jonathan Cape, London, 1977, p. 6.

⁶ F. R. and Q. D. Leavis, *Dickens the Novelist*, London, Chatto & Windus, 1970, p. 376. "...it seems to have more relevance outside its own age than any other of Dickens's creative work."

⁷ "We have no choice, you and I, but to obey our instructions. We are not free to follow our own devices, you and I." C. Dickens, *Great Expectations*, London, Penguin Books Ltd., 1994, p. 243.

⁸ op. cit, p. 372: "... born with masks and bred to lie."

⁹ K. Tarbox, *The Art of John Fowles*, Athens, University of Georgia Press, 1988. p. 17.

¹⁰ *ibid*, p. 17. "Life must confirm to his personal fiction."

¹¹ J. Fowles, op. cit. 404. "We are all actors here, my friend."

¹² *ibid*, p. 409: "...to allow the participants to see through their first roles in it."

¹³ *ibid*, p. 531: "Learn to smile, Nicholas. Learn to smile."

¹⁴ *ibid*, p. 645: "The smallest hope, a bare continuing to exist is enough for the anti-hero's future; leave him, says our age, leave him where mankind is in its history, at a crossroads, in a dilemma ... let him survive, but give him no direction, no reward; because we too are waiting, in our solitary rooms where telephone never rings, waiting for this girl, this truth, this truth, this crystal of humanity, this reality lost through imagination, to return; and to say she returns is a lie."

¹⁵ F. R. and Q. D. Leavis, op. cit, p. 373: "...a history of a successful progress towards spiritual freedom."

¹⁶ J. Fowles, op. cit, p. 322: "There returned the old excitement – let it all come, even the black Minotaur, so long as it came; so long as I might reach the centre, and have the final prize I coveted."

¹⁷ *ibid*, p. 238: "I was aware of existing and this being aware of existing became more significant than the light."

¹⁸ *ibid*, p. 239: "The endless solitude of the one."

¹⁹ *ibid*, p. 656. "She is silent, she will never speak, never reach a hand, never leave this present tense."

²⁰ T. S. Eliot, "Little Gidding" prev. A. Šoljan i I. Slamnig u: Thomas Stearns Eliot: *Izabrane pjesme*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1962.

We shall not cease from exploration
The end of all our exploring
Will be to arrive where we started

And to know the place for the first time

²¹ J. Fowles, *op. cit.*, p. 296: "I think god must be very intelligent to be so much more intelligent than I am. To give me no clues. No certainties. No sights. No reasons. No motives."

LITERATURA

Dickens, Charles, *Great Expectations*, London, Penguin Books Ltd., 1994.

Fowles, John, *The Magus*, London, Jonathan Cape, 1977.

Genette, Gerard, *Palimpsests, literature in the second degree*, trans. Channa Newman and Claude Doubinsky, Lincoln and London, University of Nebraska Press, 1997.

Jung, C. G.: *Four Archetypes*, London, Arc Paperbacks, 1972.

Leavis, F.R. & Q.D., *Dickens the Novelist*, London, Chatto & Windus, 1970.

Tarbox, Katherine, *The Art of John Fowles*, Athens, University of Georgia Press, 1988.

SUMMARY

"THE GODGAME" AS ONE OF THE FEATURES OF INTERTEXTUALITY IN FOWLES'S NOVEL *THE MAGUS*

There are numerous examples of intertextuality in John Fowles's novel *The Magus*. One of the most remarkable is the *godgame*. John Fowles uses the term *godgame* to depict the game that the protagonist imposes upon one or more of his fellow-characters. Such a character, the "god", abducts the powers of God. The concept of the *godgame* was first used in Charles Dickens's novel *Great Expectations*. The postmodern novel *The Magus* makes use of the same pattern as the Victorian novel *Great Expectations*. This paper deals with the consequences of the *godgame* in different novelistic traditions: Victorian and post-modern, respectively.

PRI-POVEST O PADU

U "GRAD NA BRDU"¹

INTERTEKSTUALNOST I ŽANR KAO TEORIJSKI FAKTORI KNJIŽEVNE KRITIKE (MILTON U AMERICI PITERA AKROJDA)

Da zabavi. I da pokuša, pretpostavljam, da stvori nekakvu viziju sveta, što i jeste glavni predmet ljudskog interesovanja. Da ljude navede da svet vide malo drugačije.²

1. UVOD

Implicitni autor ovog rada moli implicitnog čitaoca da umesto prologa razmotri projekat romana koji bi se "delimično bavio Miltonovim bekstvom u Novu Englesku" a "delimično bi bio prerada *Izgubljenog raja*".³ Pitera Akrojda (Peter Ackroyd, 1949–), cenjenog engleskog romansijera, biografa, esejistu i kritičara *Tajmsa* (*The Times*), za takav poduhvat u svom pretposlednjem romanu, *Milton u Americi* (*Milton in America*, 1996), jetko osuđuju kritičari sa obe strane Atlantika. Iako mu priznaju briljantnost duha i izglačanost stila, kritičari nestrpljivo prigovaraju žaleći se na mehanički siže i marionetske likove. Osporavaju uspeh romana bilo kao pokušaja rasvetljavanja velikih tema, bilo kao poučne priče s tezom.⁴ Džon Klut (John Clute), ipak, zaključuje svoj prikaz u *Nju Stejtsmenu*⁵ (*New Statesman*) primedbom da je "užasna proročka vizija uništenja raja" zapravo "izazivačka skica gubitka Amerike i celog sveta". Vraćajući se na moto ovog rada, kao i na Akrojđov iskaz o nameri s kojom je pristupio pisanju ovog kontroverznog romana, u redovima koji slede nastojaće se razabrati tkanje Akrojđove vizije. Da ne bi bilo nesporazuma, kako je intencionalistička pogreška nedopustiva u post-postmodernom dobu, interpretacija se vrši isključivo na osnovu strukture: reč je o rikerovskoj strukturi koja, u vidu trojstva raspored delova ili dispozicija-žanr-stil, čini smisao, sa koga se hermeneutičkim postupkom prelazi na referenciju.⁶

2. APOLOGIJA ŽANRA: MILTON U AMERICI KAO PSEUDOBIOGRAFSKA DISTOPIJA

Milton u Americi nije istorijski roman u strogom smislu reči, niti se može odrediti kao postmoderni žanr istoriografske metafikcije.⁷ Možda bi se ovaj Akrojđov roman dao podvesti pod pojam "palimpsest istorije" koji uvodi Kristin Bruk-Rouz, raspravljajući, između ostalog, i o romanima poput *Sto godina samoće* ili *Trgovac*

divanom, koje karakteriše znatan udeo magijske intervencije u sasvim izmišljenoj priči smeštenoj u određeni istorijski period.⁸ Umesto nastojanja za narativnom rekonstrukcijom prošlosti, uz težnju ka istorijskoj uverljivosti, tekst se uspostavlja kao pseudobiografska distopija na temu "šta bi bilo kad bi bilo".⁹ Razmotrimo redom termine ovakvog određenja. Najpre, iako Akrojdov autorski pečat čini upravo stapanje žanrova, te tako i uključivanje znatnog fikcionalnog elementa u biografiju, ovaj spisatelj dosledno pravi razliku između svojih biografskih i romanesknih dela. U tom smislu bi valjalo tumačiti i naslov romana koji se ovde ispituje. *Milton u Americi* stoga nije niti biografski odsečak o velikom engleskom pesniku niti istorijska rekonstrukcija ranog kolonijalnog perioda Nove Engleske; pre bi se moglo reći da je u pitanju hipotetička fantazija na temu ukrštanja individualnih i kolektivnih, ostrvskih i prekoatlantskih puritanskih impulsa. Tematsku podlogu ovog romana grade uzajamni uticaji Novog sveta i tvorca *Izgubljenog raja*. Akrojda pre svega zanima Milton kao državnik, idealni Kromvelov naslednik, dakle aktualizacija pesnika-sveštenika-proroka.¹⁰ Upravo o ovom problemu javne uloge umetnika raspravljaju i Tomas Mor i Rafael Hitlodej u Prvoj knjizi *Utopije*.¹¹ Indikativan je i podatak da je neposredno po završetku *Miltona u Americi* Akrojdo započeo rad na prikupljanju grade za biografiju Tomasa Mora.¹² U Akrojdoj grotesknotragičnoj viziji Milton državnik baca sramnu senku na Miltona književnika. Tu, međutim, ne prestaju paralele sa Morovim delom. Akrojdo distopiji bele anglosaksonske protestantske Amerike kontrastira neuverljivo idealizovanu utopiju katoličkog misionarstva u kavaljerskom duhu. Kako sam kaže, funkcija književnosti jeste da zabavi, što je razlog više da se raspše mitovi književnog realizma i istorijske istine.¹³ U Akrojdom romanu, prema tome, ne treba tražiti konvencije mimetičke reprezentacije, verno beleženje društveno-istorijskog trenutka i produbljenu psihološku motivaciju, niti doslednost istoriografskog metoda, bilo kao narativizacije i kulta ličnosti bilo kao utvrđivanja zakonitosti istorijskih procesa. *Milton u Americi* stoga jeste, pre svega, zabavni eksperiment transtekstualnosti.¹⁴

3. RESTAURACIJA PALIMPSESTA: TRANSTEKSTUALNE IMITACIJE I TRANSFORMACIJE

Akrojdova ironična hipoteza, kao tema romana, nagoveštena je već u paratekstu,¹⁵ naslovom i uvodnom napomenom. Dok je stvarni Milton s tragičnim patosom, herojski, ostao da se suoči sa režimom restauracije, oslušujući Uraniju, Nebesku muzu, kako mu šapuće stihove najuzvišenijeg epa ikad napisanog,¹⁶ a, istovremeno, novim političkim i religioznim pamfletima ne dajući mira apsolutističkoj tiraniji, Akrojdo Milton kukavički, pragmatično možda, beži preko okeana, da bi se tamo "molio" i "svedočio za Englesku", da bi bio Engleska u Americi, Nova Engleska.¹⁷ Džon Milton je "dobra stara stvar" (79), dojučerašnji Kromvelov Sekretar za strane jezike¹⁸ sada ovaploćuje ideale puritanske republike, pri čemu "Eden u pustinji" (74) zaista podrazumeva kroćenje divljine engleskim redom (107). Roman o američkom Miltonu opisan je kao pseudobiografska distopija, ali on je istovremeno i kvaziistorijski roman, vestern i vizija. Tema mu je mogući svet, fiktivna verovatnoća predstavljena kao istorijska činjenica, a razvijena je kroz radnju izloženu posredstvom različitih narativnih modaliteta: spoljašnja perspektiva sveznajućeg pripovedača¹⁹, slobodni (in)direktni diskurs²⁰, dijalog, dnevnik, pisma. Fikcionalni Milton nalaže svom

95

starom sekretaru u Engleskoj da na osnovu redovnih izveštaja koje od njega prima zabeleži istoriju izgradnje puritanske republike u Novom svetu i raseje je po Staroj Engleskoj (57, 84). Paralelni zapis te istorije pohranjen je i u dnevniku koji naizmenično vode Milton i njegov novi sekretar: taj dnevnik treba da beleži detalje putovanja preko mora i kroz umove ljudi (37), zapise istorije nove nacije na zapadnoj hemisferi, koju stvara "Milton među Amerikancima" (142). Ekstradijegetička²² situacija iskazivanja²², međutim, nigde nije ni naznačena ni specifikovana: ne zna se ko je i kako došao u posed tih dokumenata, niti ekstraheterodijegetički narator autorefleksivno komentariše njihovu autentičnost ili verodostojnost. Likovi i događaji su najvećma izmišljeni: iluzija istorijske istine razbijena je parodijskim ukrštanjem stvarnih ličnosti u kombinacijama imena i prezimena fikcionalnih likova (Inkris Dobz, Autspoukn Mejder, Prizervd Koton, Agata Bredstrit).²³ Iako geografski i istorijski precizno određena, Akrojdova Nova Engleska je intertekstualna antiutopija sagrađena od odjeka književnih prototipova sličnih projekata i njihovih voda. Na prvom mestu nameću se otvorene aluzije na *Utopiju* Tomasa Mora: kao i Morova Utopija, i Masačusetski zaliv ima oblik polumeseca, sa okomitim liticama i podvodnim stenama u plićaku (12)²⁴. Ali postoji i ključna razlika: izvorna Utopija je zemlja verske tolerancije, dok je Miltonova obećana zemlja strogo očišćena od svih nevernika koji se ne daju prevesti u pravu veru, a autor *Utopije* je osuđen kao "idolopoklonički bogohulnik" (55) i "papist" (251). To može izgledati kao grubo iskrivljavanje Miltonovog verskog i političkog revnovanja (ne zaboravimo da je Milton isticao naporedno delovanje sekta kao nužni uslov traženja istine)²⁵, ali čitalac mora stalno imati na umu da je u pitanju ironijsko-komična verzija Milтона kao uspostavljača američkog društva. *Milton u Americi* je i svojevrsna robinzonijada, gde se odnos Robinzon-Petko uspostavlja i pre brodoloma, susretom između slepog puritanskog agitatora u bekstvu i siromašnog londonskog ugursuza. Milton nalazi vodiča i pisara, a momče iz istočnog Londona dobija hranu i ... ime – Guščije Pero. Tu su i dnevnički odlomci o životu na brodu i na kopnu, a centralna tema jeste uređivanje prirode i civilizovanje neznabožaca. "Drugo" je preteće zlo, bilo da su to šume i močvare, zveri i "divljaci" ili tud jezik i religija. Uočljive su i aluzije na prvi veliki (anti)roman koji se poigrava žanrovskim konvencijama, *Don Kihot*, pre svega u protagonističkom paru fizički i duhovno slepog tiranina nove puritanske republike i njegovog praktičnog i dovtljivog sekretara otvorenog duha. Njihova misija u Novom svetu, a naročito borba protiv razvrata i majskih svečanosti evocira doživljaje jednog drugog parodijskog para – Viteza i Štitonoše u *Hjudibrasu*. Uz malu razliku, primetimo, da Guščije Pero predstavlja suprotnost Batlerovom Ralfu. Akrojdoval roman je, najzad, protkan i znatnim brojem potpunih i nepotpunih citata iz Miltonovog dela, uglavnom *Izgubljenog raja*. Uz to, praznine u istorijskom zapisu popunjene su iznalaženjem fantastičnih veza, od kojih nije najmanja značajna i ta da se fikcionalnom Miltonu privremeno vraća vid posle Prvog Pada u Prirodu a pre Drugog Pada u Greh, hronološki (decembar 1661.) otprilike, može se pretpostaviti, u periodu kada istorijski Milton radi na Devetoj knjizi *Izgubljenog raja*, u kojoj se izlažu neposredni povod, priroda i posledice Čovekovog Pada, a koju pesnik otvara zazivajući "pokroviteljku nebesku" što mu "udeljuje posete svoje noćne i nemoljena".²⁶ Raj izgubljen u Engleskoj nakon kraha Republike ponovo je osvojen u Americi, da bi privremeno i po drugi put bio izgubljen, i na kraju silom povraćen. Kako izgleda raj Akrojdovalog Milтона?

4. MOŽE LI SE IZGUBLJENI RAJ PONOVO STEĆI? PUT INTERPRETACIJE OD STRUKTURNOG SMISLA KA REFERENCIJI

Roman o Miltonu u Americi sastoji se iz dva dela. U prvom delu, "Eden", čitalac saznaje o brodolomu na obalama Masačusetskog zaliva kojim se okončava skoro dvomesečni prelazak Atlantika, osnivanju kolonije Novi Milton na mestu Novog Tivertona, njenom ustrojstvu i zakonodavstvu, kroćenju prirode i asimilovanju domorodaca. Narativna perspektiva i modus menjaju se kroz naizmeničnu smenu dijaloga između Guščijeg Pera i njegove žene Kejt (koji retrospektivno osvetljava događaje koji su prethodili Miltonovom nestanku i trenutku razgovora), i dnevničkih beležaka, Miltonovih pisama svom bivšem sekretaru Redžinaldu de la Poulu, i auktorijalne naracije.²⁷ Nakon što niz katastrofa i tajanstvenih predznaka potvrđuje Miltonovu bojazan da se obreo u "Đavoljoj zemlji" (152), njegov dnevnik se prekida i "Eden" se završava konstatacijom Miltonovog nestanka. Na taj način postiže se dvostruko paralelno proticanje vremena u smeru trenutka gubitka Edena kojim se okončava prvi deo: sporo vreme pripovedanja (dijegetičko vreme) u kojem intrahomodijegetički narator razgovara sa suprugom čekajući povratak gospodara, i brzo pripovedano vreme (mimetičko vreme) koje je predmet naracije i koje obuhvata avanture koje su prethodile momentu analeptičke naracije. Unutar samog mimetičkog vremena odnosi između vremena naracije i vremena priče postaju zamršeniji usled izmena narativnih situacija. Uz kasniju naraciju ekstraheterodijegetičkog naratora, čitalac biva izložen i simultanoj naraciji dnevničkih izvoda i umetnutoj naraciji pisama.²⁸ Time se nastoji dati što objektivniji multiperspektivni uvid u fabulu, ostvaruje se polifonost romana, premda može smetati isuviše ostrašćena osuda puritanskog duha koju višestruka perspektiva samo pooštava.

Drugi deo, "Pad", kroz Miltonova pisma i auktorijalnu naraciju izlaže istoriju borbe protiv pijanstva, lake zabave i razvrata u Novom Miltonu, lova na papističke veštice, i građanskog rata sa susednom kolonijom Meri Maunt.²⁹ Miltonovo zgrešenje i vraćanje dužnosti dati su kroz halucinantna stanja svesti u vidu vizija u kombinaciji unutrašnjeg monologa i doživljenog govora. Sama reč "pad" u nazivu drugog dela jeste dvosmislena. S jedne strane, radi se o nepovratnom padu projekta Novi Milton koji se deformiše u destruktivnu koloniju isključivih fanatika, "izdvojenih i savesnih" "Izabranih" (173) koji istrebljuju svaki oblik života koji se usprotivi teroru "discipline" i "čvrstog reda" (101). S druge strane, svedoci smo intermeca u kojem je Milton, ovde "otac hodočasnik", pao kao i onaj "prvi otac" (PL VIII 298). Nagoveštaji ovog pada brojni su već u prvom delu i predstavljaju Akrojdiv svojevrsan biografsko-kritički komentar na Miliona i Izgubljeni raj. Ovlašno spomenuvši kako je Milton jednom izjavio da namerava da napiše veliko delo za koga nema doraslu publiku,³⁰ Guščije Pero napominje da je njegov gospodar "odista ovde izgubljen", "razočaran čovek" za koga je "svet pustinja" (140). Milton-zakonodavac je istovremeno i Satana, a citati Sataninog političko-religioznog diskursa provejavaju Miltonovim pismima i usmenim obraćanjima. Džon Milton je pozvan da bude "autor i prvi arhitekta" (86) Novog Miliona, ali on zapravo sedi "u tami i u sjenu smrtnom", okovan "u tugu i u gvožđe" (Psalam 107). Zaposednut opsesivnim strahom od zmija i

nepoznatih životinja, šume i močvare, on se prvi put spotiče o zapleteno granje i pada u kaljugu iz koje ga izvlači Guščije Pero. Kada sledeći put bude krenuo sam u šumu, da istraži "dovolju zemlju" u kojoj se obreo, posegnuvši za "primamljivom voćkom slatkog mirisa" (158), upašće u indijansku klopku za jelene. Izgubivši se "u mračnoj šumi ovog sveta" (198), krenuo je na putovanje u sopstvenu unutrašnjost. Izmene prvog i trećeg lica u unutrašnjem monologu i doživljenom govoru ukazuju na konfuziju podeljene svesti, "ja" i "on", pali Milton koji doživljava, i Miltonova stroga savest koja ga posmatra. "Vinova loza mu je zapetljana u kosi, a obavija me teški miris korova."... "Slepi čovek, on ili ja, uhvaćen je za nogu i naglo povučen u vazduh." (158) Milton se spotakao, a Indijanci ga "izvedu iz tame i sjena smrtnoga, i raskinu okove" njegove (Psalam 107). Nagli priliv krvi u mozak vraća mu vid, i šestonedeljno življenje s Indijancima priprema ga za drugi pad. "Beli čovek iz tamnog sveta" (195) u pijanstvu maši se voća svoje propasti i obeščasti indijansku devicu. Tako je "slepi čovek odlutao dalje i plačući krenuo na svoj usamljenički put kroz tamnu šumu." (277) Miltonova tragičnost ovde sastoji se upravo u toj usamljenosti na koju je sam sebe osudio naglašavajući svoju superiornu pravednost. Pošto se otreznio od ovog drugog pada, vraća se da zavede red u svojoj koloniji. Tako je padom na početku druge knjige raj predstavljen u prvoj knjizi izgubljen, ali je iskušenjem u pustinji taj raj ponovo stečen, sada u vidu pakla.

Glavni protivnik Novom Miltonu jeste utopijski Meri Maunt, kojim kraljuje Ralf Kempis, katolik iz Virdžinije sa kavaljerskim manirima. Dok stanovnici Meri Maunta sklapaju mešovite brakove sa Indijancima, uče domorodačke jezike i podstiču negovanje domaće religije naporedo sa poštovanjem Device, Indijanci, kao pagani i divljaci, za Miliona su "zmije" (73) koje vole "tamnu i gustu šumu", "gadan korov i zamućenu vodu" koje sve treba "iskoreniti i spaliti". (98). Miliona užasava i pomisao na vezu Indijanke s belcem, a lokalni indijanski dijalekt uči samo kad je primoran da ih pokrštenjem privede razumu. Rečima Eve kad je čula zmiju kako govori (PL IX 553-4), Milton izražava čuđenje pošto mu je predstavljen poengleženi Indijanac, Džozef Mamičis: "Govor Engleza artikuliše jezik jednog zvera, izražavajući ljudski smisao! Koje je boje kože?" (94). Irci su predmet slične satanizacije, što predstavlja aluziju na Spenserove poglede na problem irskog pitanja, i, naročito, kvarenja engleskog jezika pod uticajem irskog. Ovaj strah od divljeg u ljudskoj prirodi jasno je izražen i u renesansnoj putopisnoj književnosti za koju ima osnova da se veruje da je bila predmet Miltonove pažnje. U članku "Milton's Imperial Epic" Evans istražuje varijacije pojavljivanja koloniste u Izgubljenom raju. Satana je tako hodočasnik koji, tražeći utočište od Božje "represivne tiranije", porobljuje starosedeoce Novog sveta i ponovo uspostavlja moć kolonizacijom njihove teritorije. U isto vreme, kolonistu u drugom vidu predstavlja i Rafael, nebeski misionar i civilizator koji nevernicima prenosi Svetu reč i otkriva im istoriju poretka u univerzumu. Najzad, mračno naličje kolonijalizma da se nazreti u Mihailu, koji u ime imperijalističke vlasti kažnjava neposlušne urodenike progonstvom u divljinu tude civilizacije. Sva ova tri aspekta koloniste konvergiraju u ličnosti Akrojdovog Miliona, koji je vladar, pastir i sudija (105) u novouspostavljenom "gradanskom društvu". Guščije Pero, koji je i strukturom imena "obeležen" kao blizak domorocima (uzgred, on postaje i Miltonov prevodilac u komunikaciji s Indijancima), uklapa se u predstavu Adama kao koloniste-ugovornog sluga, koji je obavezan da na određeni

period radi na gospodarevoj plantaži, a zauzvrat dobija stan, hranu i odeću, kao i transport do kolonije. Osudeni kriminalci koji su bili obavezani ovakvim ugovorom mogli su da biraju između dve alternative, službe ili smrti. Ovo odgovara ljudskom položaju posle Pada, pri čemu se onda radi o večnoj smrti. Guščije Pero prvo izdaje svog gospodara posredujući kao špijun na liniji Novi Milton-Meri Maunt, a zatim ga napušta u jeku priprema za rat. Iako je ostvario materijalnu nezavisnost od ugovora, prekršio je moralne obaveze prema gospodaru i njegovoj viziji slobode. Neizbežni ishod jeste smrt, ali u smrti Guščije Pero prenet je u Nebeski grad, gde pokušava da sklopi novi ugovor sa (novim?) gospodarom (273).

5. ZAKLJUČAK

Ostaje, na kraju, nada da ovakav pristup sa stanovišta hermeneutičke strukture omogućava estetski i sazajno uzbudljiviji uvid u smisao i referenciju teksta kao proizvoda diskursa. Interpretacija, a time i ocena, književnog dela treba da počne određenjem žanra i opisom stila, a takve žanrovske konvencije i stilske specifičnosti onda uslovljavaju i raspored delova, pa samim tim i dinamiku estetskog doživljaja. Čitalac koji odgonetne i prihvati pravila žanrovskog hibrida i privikne se na Akrojdv protejski stil parodije i pastiše, uživaće u ponudenoj igri, bez bojazni da je možda saučesnik u rujanju Geniju i Njegovom Epu. Milton je poslednji veliki renesansni div, koji se obraća svojoj humanizovanoj ali ipak i dalje epskoj eposi: Adam i Eva, "u prirodnim suzama", lagano se zapućuju u široki svet da, vođeni Providenjem, izaberu mesto za počinak, da držeći se za ruke odšetaju do kraja svog samotnog puta (PL XII 645-9). Akrojd, pišući u tradiciji londonskog pantomimskog teatra, a živeći u post-humanističkoj informatičkoj eri, na kraju romana koji je i početak "sveg našeg jada" (277) ostavlja svog Miliona da sam i potpuno slep, plačući tumara kroz mračnu šumu noći.

¹ Masačusets Džona Vintropa. Cf. "citty upon a hill", John Winthrop, "A Modell of Christian Charity", 1630.

² P. Akrojd, o zadatku književnosti, u razgovoru sa A. Šice (A. Schuetze), za *Erfurt Electronic Studies in English* (ESEE), pri Univerzitetu u Getingenu, avgusta 1995, <http://webdoc.gwdg.de/edoc/ia/eese/articles/schuetze/8_95.html>.

³ *ibid.*

⁴ V. kratke izvode iz prikaza u *The New York Times*, *The New York Times Book Review*, *Sunday Telegraph*, *Wall Street Journal*, *The Guardian* na veb strani The Complete Review, <<http://www.complete-review.com/reviews/ackroydp/miltonia.htm>>.

⁵ J. Clute, "Milton in America", *New Statesman*, 27 September 1996, <http://www.findarticles.com/cf_dls/m0FQP/n4302_v125/18759736/p2/article.jhtml?term>.

⁶ P. Ricoeur, *Živa metafora*, prev. N. Vajs, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1981, str. 248-9.

⁷ Narativizacija prošlosti kroz igru narativnim modalitetima i intertekstualnošću, pri čemu se pripovedačkom autorefleksijom problematizuje čin "kolacije teksta" kao jedino moguće s-hvatanje iskustva. V. L. Hačion, *Poetika postmodernizma; istorija, teorija, fikcija*, prev. V. Gvozden i Lj. Stanković, Novi Sad, Svetovi, 1996.

⁸ Ch. Brooke-Rose, "Palimpsest History", *Interpretation and Overinterpretation*, ed. S. Collini, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

⁹ Cf. "what if" (*The Complete Review*), "alternate history" (Clute, *New Statesman*), "parlour games with might-have-beens" (Tanner, *The New York Times Book Review*).

¹⁰ Paralelno trostrukoj ulozi Svetog Duha, kako je Milton izlaže u šestom poglavlju *Hrišćanskog učenja* (navedeno u: Milton: *Paradise Lost Books I-II*, ed. F. T. Prince, Oxford, Oxford University Press, 1989, Book I, n. 17-23).

¹¹ Th. More, *Utopia*, trans. P. Turner, Harmondsworth, Penguin Books, 1965, pp. 42, 57.

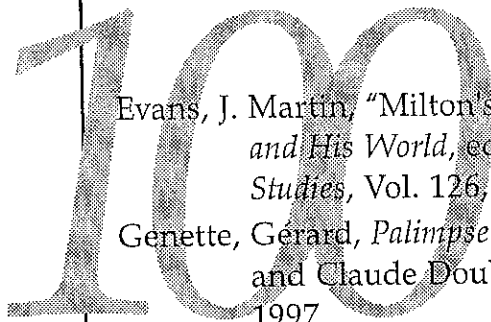
¹² P. Akrojd, intervju za ESEE.

¹³ U. Hänninen, *Rewriting Literary History: Peter Ackroyd and Intertextuality*, diss. University of Helsinki, 1997, <<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/engla/pg/hanninen/rewritin.pdf>>.

- ¹⁴ Povezivanje tekstova u izričite ili skrivene međusobne odnose. V. G. Genette, *Palimpsests: Literature in the Second Degree*, trans. C. Newman and C. Doubinsky, Lincoln and London, University of Nebraska Press, 1997, p. 1.
- ¹⁵ Tekstualni oblici kojima delo uspostavlja žanrovski ugovor s čitaocem: naslov, podnaslov, naslovi poglavlja, predgovor, pogovor, beleška, rubne, podnožne i završne napomene, epigraf, ilustracije, korice. V. G. Genette, *op. cit.*, p. 3.
- ¹⁶ "Paradise Lost", VII 27-30, *The Poems of John Milton*, ed. J. Carey and A. Fowler, London, Longmans, 1968, pp. 776-7. U daljem tekstu PL.
- ¹⁷ P. Ackroyd, *Milton in America*, London, Vintage, 1997, p. 29. U daljem tekstu stranica navedenog izdanja sa koje je preuzet citat biće naznačena u zagradi iza odgovarajućeg navoda.
- ¹⁸ U svojstvu "Latin Secretary" pri Državnom savetu Republike, Milton je bio odgovoran za diplomatsku korespondenciju na latinskom jeziku i pisao je polemičke rasprave u odbranu republikanskih metoda i ciljeva.
- ¹⁹ F. Štancl, "Novi pristup tipičnim pripovednim situacijama", prev. Đ. Jovanović, *Reč*, br.7, mart 1995, str. 86-92.
- ²⁰ Nadovezujući se na S. Četmena (S. Chatman), M. Tulan (M. Toolan), razraduje skalu oblika predstavljanja govora i mišljenja u književnom delu; po toj skali, slobodni direktni diskurs odgovara pojmu unutrašnjeg monologa, a slobodni indirektni diskurs korespondira konceptu doživljenog govora. V. Michael Toolan, *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*, 2nd ed., London and New York, Routledge, 2001.
- ²¹ Cf. tipologiju naratora koju razvija G. Genette u *Figures III* (Paris: Seuil, 1972): na osnovu pripovedačke razine, ekstradijegetički je narator koji stoji iznad i izvan priče, a na svakom sledećem stupnju uokviravanja narator priče u priči je intradijegetički, odnosno hipodijegetički; zavisno od opsega sudelovanja u priči, narator može biti heterodijegetički, ako ne učestvuje u radnji priče, ili homodijegetički, ako je i sam lik. V. Sh. Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, London and New York, Routledge, 1983, pp. 94-5.
- ²² L. Hačion, *op. cit.*, str. 194.
- ²³ Prva tri imena upućuju na znamenitu porodicu sveštenika-upravljača u puritanskoj koloniji Masačusetskog zaliva: John Cotton, Richard, Increase i Cotton Mather; poslednje ime je aluzija na prvu američku pesnikinju, Anne Bradstreet.
- ²⁴ Th. More, *op. cit.*, p. 69.
- ²⁵ J. Milton, "Areopagitica", *Milton's Prose Writings*, ed. K. M. Burton, London, Dent, 1958, p. 178.
- ²⁶ Dž. Milton, "Izgubljeni raj", Knj. IX, st. 21-22, *Izgubljeni raj i Raj ponovo stečen*, 2. izd, prev. D. Bolfan i D. Kosanović, Beograd, Filip Višnjić, 2002, str. 361.
- ²⁷ Posredovanje između priče i čitaoca tematizuje se naratorom koji ne pripada egzistencijalnom području likova i koji ga posmatra iz spoljašnje perspektive (F. Štancl, *Tipične forme romana*, prev. D. Gojković, Književna zajednica Novog Sada, 1987). Štanclov auktorijalni narator odgovara Ženetovom ekstraheterodijegetičkom naratoru.
- ²⁸ Sh. Rimmon-Kenan, *op. cit.*, pp. 80ff.
- ²⁹ Onomastička igra reči, istovremeno upućuje na Merry Mount, profanu koloniju Thomasa Mortona koja je bila trn u oku puritanskom Masačusetsu, i na Maryland Lorda Baltimorea kao utočište za katolike. V. J. Martin Evans, "Milton's Imperial Epic", *Of Poetry and Politics: New Essays on Milton and His World*, ed. P.G. Stanwood, *Medieval and Renaissance Texts and Studies*, Vol. 126, New York, Binghamton, 1995, p. 232.
- ³⁰ Cf. "fit audience" (PL VII 31) i "ugladenog i učenog čitaoca" kome Milton upućuje autobiografsku apologiju u "The Reason of Church Government Urged Against Prelacy" (*Milton's Prose Writings*, ed. cit, p. 351).
- ³¹ A View of the Present State of Ireland. < www.wwnorton.com/nael/16century/topic_4/spenview.htm.
- ³² A. M. Matthews, "The Fruitless Tree in Paradise Lost: Symbol of Sin", *Spokesman Milton: Voices in Contemporary Criticism*, ed. C. W. Durham and K. Pruitt McColgan, Selinsgrove, Susquehanna University Press, 1994, p. 27.
- ³³ Intervju za EESE.

LITERATURA

- Ackroyd, Peter, *Milton in America*, London, Vintage, 1997.
- Brooke-Rose, Christine, "Palimpsest History", *Interpretation and Overinterpretation*, ed. Stefan Collini, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- The Complete Review, "Milton in America by Peter Ackroyd", 05/01/04, <<http://www.complete-review.com/reviews/ackroydp/miltonia.htm>>.
- Clute, John, "Milton in America", *New Statesman*, 27 September 1996, 05/01/04, <http://www.findarticles.com/cf_dls/m0FQP/n4302_v125/18759736/p2/article.jhtml?term>.

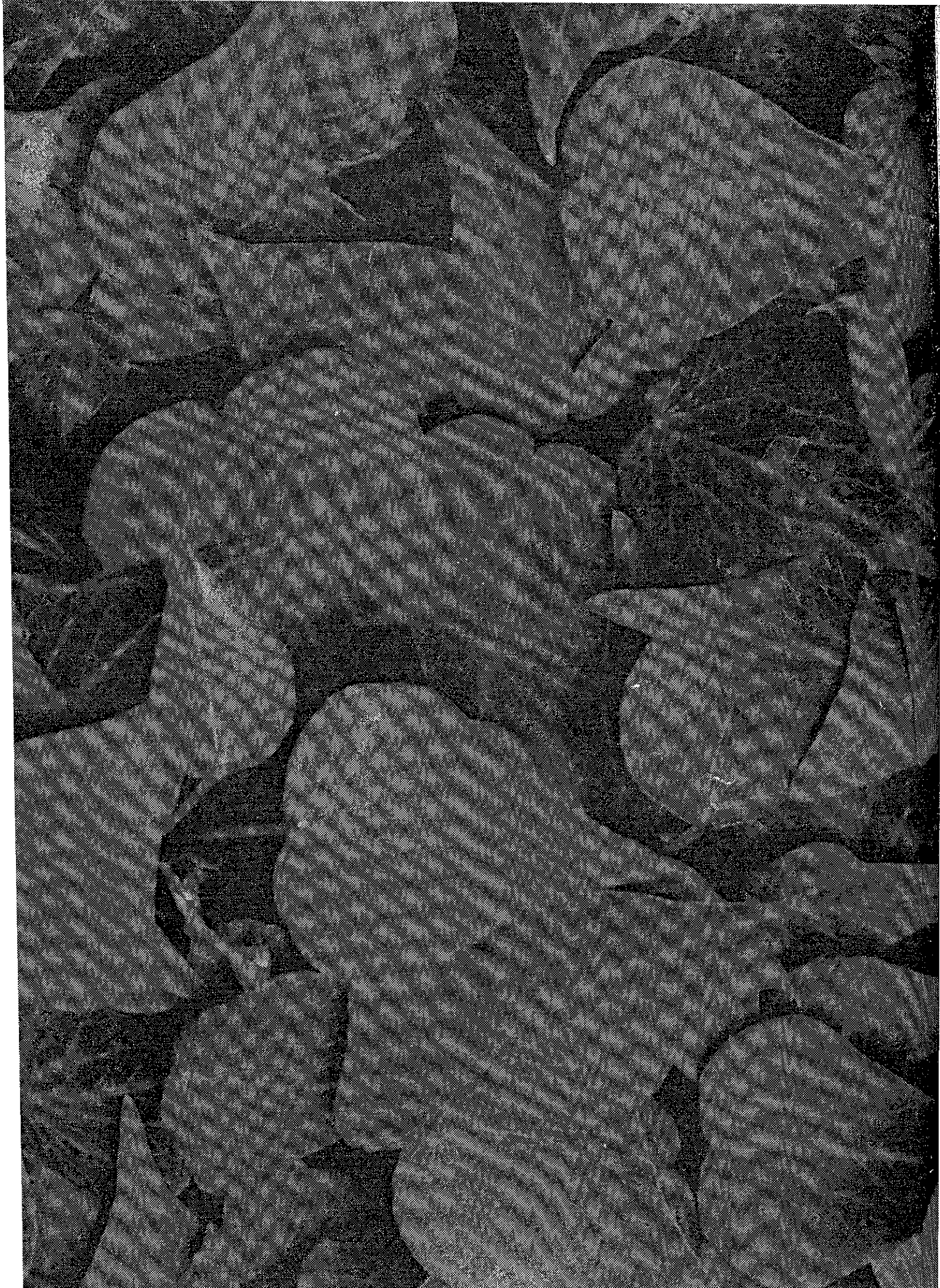

- Evans, J. Martin, "Milton's Imperial Epic", *Of Poetry and Politics: New Essays on Milton and His World*, ed. P. G. Stanwood, *Medieval and Renaissance Texts and Studies*, Vol. 126, New York, Binghamton, 1995.
- Genette, Gérard, *Palimpsests: Literature in the Second Degree*, trans. Channa Newman and Claude Doubinsky, Lincoln and London, University of Nebraska Press, 1997.
- Hačion, Linda, *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*, prev. Vladimir Gvozden i Ljubica Stanković, Novi Sad, Svetovi, 1996.
- Hänninen, Ukko, *Rewriting Literary History: Peter Ackroyd and Intertextuality*, diss. University of Helsinki, 1997, 05/01/04, <<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/engla/pg/hanninen/rewritin.pdf>>.
- Matthews, Alice M., "The Fruitless Tree in Paradise Lost: Symbol of Sin", *Spokesperson Milton: Voices in Contemporary Criticism*, ed. Charles W. Durham and Kristin Pruitt McColgan, Selinsgrove, Susquehanna University Press, 1994.
- Milton, Džon, *Izgubljeni raj i Raj ponovo stečen*, 2. izd., prev. Darko Bolfan i Dušan Kosanović, Beograd, Filip Višnjić, 2002.
- Milton, John, *Milton's Prose Writings*, ed. K.M. Burton, London, Dent, 1965.
- Milton, John, *The Poems of John Milton*, ed. John Carey and Alastair Fowler, London, Longmans, 1968.
- More, Sir Thomas, *Utopia*, trans. Paul Turner, Harmondsworth, Penguin Books, 1965.
- Prince, F.T., ed., *Milton: Paradise Lost Books I-II*, Oxford, Oxford University Press, 1989.
- Ricoeur, Paul, *Živa metafora*, prev. Nada Vajs, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1981.
- Rimmon-Kenan, Shlomith, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, London and New York, Routledge, 1991.
- Schütze, Anke, "I think after More I will do Turner and then I will probably do Shakespeare": An Interview with Peter Ackroyd, *EASE August 1995*, Erfurt Electronic Studies in English, University of Göttingen, 05/01/04, <http://webdoc.gwdg.de/edoc/ia/ease/articles/schuetze/8_95.html>.
- Štancl, Franc, "Novi pristup tipičnim pripovednim situacijama", prev. Đorđe Jovanović, *Reč*, broj 7, mart 1995, 86-92.
- Tanner, Tony, "Milton Agonistes", *The New York Times Book Review*, 6 April 1997, 05/01/04, <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9C02EFD8153AF935A35757C0A961958260>>.
- Toolan, Michael, *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*, 2nd ed., London and New York, Routledge, 2001.

SUMMARY

A HISTORY OF A FALL INTO "A CITY UPON A HILL": GENRE AND INTERTEXTUALITY AS THEORETICAL FACTORS OF LITERARY CRITICISM (PETER ACKROYD'S *MILTON IN AMERICA*)

Is *Milton in America* an outrageous farrago of half-chewn pastiche, or a daring novel in its own right? This paper examines the literary merits of Peter Ackroyd's much-reviled novel by exposing critical prejudices in order to probe the criteria of literary criticism which would take into account the text as well as the author and the reader. The basic premise is that the text establishes its meaning through structure (genre, style and disposition of parts), which then interacts with the reader's experiential input in order to draw out a particular interpretation. Accordingly, the reliable way to approach this novel would be to establish its genre (pseudobiographic dystopia) and disentangle its transtextual threads (revealing it as a mixture of parody and pastiche).

IZ KULTURNOG

ŠARENILA VOJVODINE

P R I M E R

I N Ć I J E

“Živeli smo na železničkoj stanici u Indiji. Moja sećanja na detinjstvo i Jugoslaviju, bio sam tamo do četrnaeste godine, vezana su za prugu i vozove. Možda je to neprirodno, ali ja i dalje vidim sliku crnog voza, koji prolazi kroz železničku stanicu u Indiji, pored naše kuće, noseći sarkofag kralja Aleksandra. U našoj ulici, Moravskoj, bilo je dvanaest kuća. Jedan Srbin, dva ili tri Madara, jedan Židov i ostali su bili Švabe.”¹

I svaki korak koji nas vodi kroz bilo koji deo grada, kao i kroz obližnja mesta, sa veoma osobenim utiscima ovih predela, ne može da ne podseti na vremena o kojima govore reči Jakoba Volfganga Tera. Prepoznatljivi drvoredi kao i ništa manje poznati gradski park jesu spomenici istorije, koja u drugim krajevima Srbije dolazi isto tako do izražaja, premda na drugačiji način. Ovakav trotoar je npr. u Vranju nepoznat, ili pak čelni deo kuće sa 'haustorom' (od nemačkog *Haustor* = kapija kuće) u nastavku, sa prilazom dvorištu. Možda je ovo samo jezičko nasleđe, ali se, ipak, i dalje zadržalo kao način stanovanja. Indija bi se, s obzirom na tadašnji rast stanovništva, svakako, mogla ubrojati u neredovnu kolonijalizaciju, čak u neredovni gradski oblik. Kako je docnije, međutim, mnogo toga podvrgavano planskom uticaju, tako su rezultati ostavili tragove na današnju svakodnevnicu: dvorišta se sastoje od stambenog i privrednog dela sa povećim voćnjacima i povrtarstvom. Poznati su rasporedi dvorišta i isto tako oblik kuća, koje se formiraju u 'g', te se nastavljaju u trupu. Tu su i "čarkade", kako su Nemci govorili, ili, pak, "kotobanje", kako bi Srbi obično rekli.

Ovde, u plodnoj Panonskoj niziji, u središtu stvaranja zemljoradničkog sloja, nalazila se ideja po kojoj je zemlja vrelo kulturne i moralne snage. Čak i jedan Johan Volfgang Gete, ponesen idejom da se isušeni močvarski predeli nasele, govori u petom činu drugog dela *Fausta* o naseljavanju područja koja su oslobođena od vode kao o najdubljem smislu života i najvišem idealu ljudske egzistencije. U tu svrhu je poznata Rajfajzen banka, tada sa sedištem u današnjoj zgradi Elektrovojdine, nemačkim doseljenicima u Indiji nudila povoljne kredite za kupovinu zemljišta. Odatle i potiče poljoprivredno usmerenje Vojvodine, koje se odrazilo na prepoznatljiv stil u izgradnji kuće i dvorišta.

Sećanja – obostrano breme, koje vuče korene još od težnji Beča i Habzburgovaca na rimsko-nemačkom prestolu za vreme vladavine cara Josifa i Marije

104
 Terézije, kada se težilo više političkoj a manje etničkoj naciji. Zidine osmanlijske tvrđave i spomenik hrabrim vojnicima vojskovođe Ludviga Vilhelma I Badenskog, koji su pali u bici kod Slankamena, sećaju na vreme velikih bitaka na Balkanu. Karlovačkom miru 1699. god. je prethodila bitka kod Sente, međutim, bez srpskih vojnika, kojih je 10000 palo u bici kod Slankamena, pod komandom srpskog vojskovođe a u austrougarskim redovima. Habzburgovci su tek tada izašli u susret srpskim težnjama ka autonomiji.

Položaj na raskrsnici starih trgovačkih puteva, koji vode od Petrovaradina putem Beograda i od Sremske Mitrovice ka Dunavu, inspirisao je tezu po kojoj naziv mesta potiče od turskog naziva za večernju molitvu. Iako se sredinom 15. veka Indija spominje kao vlasništvo mađarske plemićke porodice, u istorijskom pogledu to mišljenje valjda proizilazi iz obaveze plaćanja poreza Turcima, na koji su ovdašnje 23 kuće i jedan udovički dom bili primorani posle osvajanja Srema od strane Turaka 1521–1526.² I tako će istorijski zapisi u vidu sporadično prisutnih popisa pružiti mogućnost postavljanju raznih hipoteza, u želji da se iznadu kulturni tokovi vojvodanskih predela.³

Pa i rodna kuća srpskog prosvetnog reformatora, bečkog studenta Đorda Natoševića, obeležava istoriju koja se sreće u srpskoj svakodnevnicu. S jedne strane se ovom srpskom reformatoru školstva može zahvaliti za današnji savremeni srpski. Ali se, takode, u sećanju na njegov lekarski poziv, ovde nailazi na istoriju civilizacije. Nazvano po najznamenitijem stanovniku, bolnica i banja u Starom Slankamenu su samo primer kontinuiteta između istorije i budućnosti. U "Acumincumu", ili u prevodu: kod "slanog kamena", znanje evropskih starosedelaca pokazuje se u sveže održanom obliku korišćenjem termalnih voda sa preko 40°C.

Indija se spominje u austrougarskim arhivima 1822. godine kao "Oppidum". Taj naziv se može naći i u pravoslavnim i katoličkim crkvenim knjigama, sa značenjem maloga grada, pijačnog mestašca, varošice. "Iudex oppiandus Indiae", "Vitez pijačnog mestašca Indije" je zvanje kojim je senator Jozef Folk (Josef Volk), koji se 1925. doselio u Indiju, postavljen 8. juna 1934. za prvog nemačkog gradonačelnika. Nemački doseljenici nastanjeni u Indiji od 1825–1944. su došli inače iz Banata i Bačke u okviru 2. ciklusa naseljavanja, koje je sprovodila Habzburška dinastija. Gledano kroz istoriju, prvi nemački doseljenici u našim podunavskim krajevima bili su poreklom pripadnici švapskih "plemena". Naziv po poreklu se preneo na sve ljude nemačkog porekla uopšte, bez obzira da li su bili Švabe ili ne. Analogiju ovome naći ćemo u nazivu starosrpske države, koja se u 12. veku za vreme županija zvala "Raška". Međutim, Habzburška monarhija beležila je balkanske susede pod nazivom "Raizen". Tako u Indiji nalazimo pola milenijuma kasnije tzv. "Srpski kraj", po švapskom "Racendorf" – doslovce prevedeno: "Raško selo" – kako su podunavske Švabe nazvale delove grada sa većinskim srpskim življem. No, čak i danas se u narodu može čuti "Srpski kraj".

Sličnu sudbinu će doživeti Sasi, nemački doseljenici iz plemena *Saksonaca* (Sachsen). Daleka 1241. godine ne pamti se samo po upadu Tatara, već i po pojavljivanju Sasa među Srbima. Poznato je da je Uroš I dovodio rudare iz germanskih predela, koji su uostalom vodili svoje poreklo iz plemena Saksonaca, jer je kod ovih bilo razvijeno rudarstvo. A ove migrante će mađarska administracija u

105

rimskoj tradiciji i terminologiji od latinskog "Saxones" beležiti kao Sase, što se nastavilo u Srbiji i Bosni. Što se indijske opštine tiče, danas u njoj nalazimo selo Sase, doduše, samo u narodu. Puni naziv tog sela glasiće Novi Karlovci. Ovdje vredno samo napomenuti da su se doseljenici pod austrougarskom vladavinom iskrcavali u Sremskim Karlovcima. Ovi nazivi danas bude sećanja i paralele. Inače je prof. Gerhard Gezeman (Gerhard Gesemann), 1921, na svojim predavanjima na praškom univerzitetu nazvao Nemce koji su naseljavali područje srednjeg Dunava "Podunavskim Švabama". Bez obzira na sveobuhvatan naziv "Podunavske Švabe", nemački doseljenici u Indiji ubrajani su tada u katoličke Franke, koji su se okupljali u rimokatoličkoj crkvenoj zajednici Golubinci blizu Indije.

U njihovom razvoju i njihovim težnjama srpska i nemačka zajednica pokazale su jednu srodnost, koja je vredna zapažanja. Osnivanje škole i crkve se samo teško može razdvojiti kod ove do 2. svetskog rata dve najveće zajednice naroda u ovom mestu. Kod Srba se školska zgrada od samog početka uvek nalazila na istom mestu – uz crkvu. Još u XVIII veku, 1758, u crkvenim knjigama se spominje izdvajanje "4 for. i 15 dinara 'u kasu školsku'".⁴ No, tada se tek nagoveštavalo otvaranje prve srpske škole u Indiji. Mada crkveni zapisi 1759. beleže da Indinčani "školi i magistra ne imjeju"⁵, već se 1762. god. primećuje da "magister" (= "majstor") u školi ulaže vidan trud. Najpre su u ovom kućerku od naboja po crkvenim knjigama iz 1762. bile samo dve sobe: školska učionica i stan učitelja, podeljene u sredini kuhinjom. Međutim, 1847. prvobitna kućica će biti srušena i nova izgrađena, a tridesetak godina kasnije čak i renovirana. Sve do 28. juna 1876. god. škola je bila verska. Treba takode reći da će, do 1887, časove držati samo jedan učitelj. Tada se Marku Subotiću u školi pridružuje učiteljica Sofija Rogić(eva). Vlasnik zgrade bila je tada Pravoslavna srpska crkvena opština, koja će 1895. god. nanovo srušiti zgradu škole i izgraditi novu, sada sa dve učionice. A onda će posle 1938, nakon Prvog svetskog rata, brojno srpsko stanovništvo, nezadovoljno starom, izgraditi novu školu na sprat sa šest učionica. Obrazovanje nije ostalo na jednoj ustanovi. "Odlukom kraljevske zemaljske vlade odjel za bogoštovlje i nastavu dozvolilo je da se u Indiji osnuje šegrtska škola. Broj 16753 od 16. srpnja 1897. godine."⁶ Da bi udovoljili zahtevima, učitelji i učiteljice ove ustanove govorili su po dva jezika, srpski/madarski ili srpski/nemački.

1832. god. opet, i švapski doseljenici počinju sa izgradnjom svoje škole, trskom pokrivenog naboja u Školskoj ulici (tada Školški sokak ili po nemačkom *Schulgasse*). Zgrada sa tri sobe i kuhinjom će služiti kao škola i kao stan učitelja. Po ugledu na srpske sugradane, kuća je proglašena za prvu parohijsku kuću katolika. To je kuća u kojoj će katolički sveštenik zajedno stanovati sa učiteljem. Školški vrt su zajednički delile i srpska i nemačka škola. U vrtu zasadenom 1877. godine, sva deca su zajedno podučavana u vrtlarstvu i voćarstvu, kako švapska tako i srpska. Obe škole, koje su bile u crkvenom posedu, potom su renovirane, proširene i dograđene. Međutim, 1900. podunavske Švabe će izgraditi na uglu Železničke i Školske ulice novu, veću školu na sprat. U toj nemačkoj osnovnoj školi su bili zaposleni i srpski učitelji, u nedostatku nemačkih kolega. Tako su nemački daci bili u prilici da uče tri evropska pisma. U prvom razredu učili su goticu, u drugom latinicu a u trećem ćirilicu. I, kako je organizacija života oba naroda napredovala, tako je u saradnji sa Savezom udruženja "Agrarin" iz Novog Sada osnovan dečiji vrtić, koji je trebalo da

106
podstiče vaspitanje i obrazovanje na nemačkom maternjem jeziku. Živa organizacija, inače, vodila je ka pridruživanju i jednog broja srpskih porodica.

Ispunjavajući svoje obećanje, Nemcima je izgradnju crkve omogućio grof Pejačević. Sagrađena vlastitim sredstvima trebalo je da služi strogom verskom životu, te je 1872, na dan Svetih apostola Petra i Pavla osveštana. Sledeći svoju tradiciju i poreklo, atmosfera je za vreme bogoslužjenja, božićnom i uskršnjem parastosu bila svečana. Umesto orgulja oglašavale su se trube. A horsko pevanje je negovalo *Nemačko muško pevačko društvo*, osnovano u aprilu 1910. Ovom se uskoro pridružila i bolja polovina, pa je sada mešoviti hor obradovao Indiju operskim pevanjem u pesmi "Rajnska ljubav, rajnsko vino". Manje organizovani u društvenom životu, ali ne i manje druželjubivi, okupljali su se Srbi u *Mesnom crkvenom pevačkom društvu*.

Ljubav prema udruženjima, nasledena iz postojbine, podstakla je vremenom jednog od nemačkih gradonačelnika, Jozefa Volfa (Josef Wolf), da osnuje "Dobrovoljno vatrogasno društvo", čiji je slogan glasio: "Bližnjem u odbrani, vatrogascu na čast." Na taj način je prvo nemačko društvo (streljačko) bilo zamenjeno jednim koje bi služilo zajednici i koje će kao najstarije i najbolje organizovano nemačko društvo doživeti svoju stogodišnjicu.

Današnji gradski centar je dobio svoj izgled deceniju posle postavljanja Jozefa Vilhelma (Josef Wilhelm) za sudiju (1839). Budući da je duh vremena zahvatio sve, tekovine revolucije 1848. su korisno oživotvorili i jedni i drugi. Seljaci, oslobođeni spahijske vlasti, preuzimaju zemlju u svoje ruke. Postepeno se oblikuje evropsko građansko društvo. Pripadnici svih narodnosti imali su sopstvenu dinamiku u organizovanju. Tako su se u neposrednom okruženju opštinske kuće podizale zgrade od građanskog značaja. Opština, po sremskom običaju sa tremom, i uzidanim okruglim stubovima, našla se u sredini mesta. Pored nje, kuća sa stanom beležnika. A u dvorištu opštine nalazila se šupa za vatrogasne šmrkove. Odmah pored, drveni vatrogasni toranj, koji je služio za vežbe i stražarenje u vreme žetve.

Nekada su se stanovnici Indije naseljavali u skladu sa imovinskim odnosima. U glavnoj ulici Kralja Petra I Prestolonaslednika, kao i u spomenutim ulicama Školskoj i Željezničkoj, uglavnom su bili nastanjeni boljestojeći seljaci i trgovci. Ubrajani su u najbogatije i najnaprednije seljake ovog kraja. Oni su od Indije sa preko 5000 nemačkih doseljenika, isto kao i od susedne Nove Pazove, napravili centar nemačkih naseljenika. Tragove ovog vremena još uvek prepoznajemo po zgradama indijskog gradskog jezgra.

Na prelazu iz 19. u 20. vek, kulturne aktivnosti su se odvijale u Čitalačkom društvu, čiji su ciljevi bili negovanje maternjeg jezika pomoću knjiga na nemačkom jeziku. Na listi čitanih knjiga nalazila su se imena autora Ludviga Ancengruber (Ludwig Anzengruber) i Ludviga Ganghofer (Ludwig Ganghofer), Adama Milera-Gutenbruna (Adam Müller-Guttenbrunn) i Karla fon Melera (Karl von Möller). Sastanci, kojima je predsedavao zemljoradnik Jakob Kel (Jakob Köhl), održavali su se u obližnjem mestu u indijskoj opštini, u Krčedinu, najpre u kafani Filipa Hegela (Philipp Hegel), jednog od inicijatora. Prosečni spisak članova, među kojima je bilo i Srba, završavao se 1906. ipak brojem 53.

Kao kulturno središte Srba u Indiji delovalo je Srpsko sokolsko društvo. Društvo za kulturnu, obrazovnu i društvenu delatnost se 1919. na inicijativu

107

predsedavajućeg prote Radoslava Markovića, poreklom iz Indije, ujedinilo sa 1905. osnovanim Srpskim sokolskim udruženjem iz Sremskih Karlovaca. Jedan od članova je bio i Đorđe Vojnović, koji je svoju zbirku knjiga i slika ostavio kao legat rodnom gradu Indiji. Veliki broj autora i naslova, koji su sačinjavali fond *Čitalačkog društva*, danas se, pored mnogih drugih, nalazi u gradskoj biblioteci u Indiji. Kuća porodice Vojnović u centru grada je danas zavičajni muzej u kome se održavaju kulturne manifestacije. Ovde se čuvaju i slike Oskara Zomerfelda (Oskar Sommerfeld), rođenog u Indiji. U zbirci radova ovog slikara nalazi se čitav niz karikatura znamenitih Indinčana. Njih je ovaj dak Minhenske umetničke škole, čija su dela izložena u ženevskoj Palati nacija, obeležio ličnom notom.

Karakteristična je, u vezi sa zajedničkim životom, i jedna tradicija vezana za 1. maj, koja se u to vreme odomaćila. Iako običaj kićenja kuće, poreklom iz Harca a upražnjavan od obe strane, nije ostao sačuvan, analogiju nalazimo u "uranku", koji današnje Indinčane na taj praznik vodi na dunavsku obalu kraj Čortanovaca.

Vidimo da kulturni život Srba i Nemaca u Vojvodini pokazuje mnoge paralele. Uostalom, skoro istovremeno su osnovane u Novom Sadu srpska kulturna institucija Matica srpska i Švapsko-nemački *Kulturbund*. 14. avgusta 1921. osnovao je, potom, Georg Grasl (Dr. Georg Grassl) mesno udruženje *Kulturbunda* u Indiji. Vendelin Miler (Wendelin Müller) je bio izabran za prvog starešinu mesnog udruženja, koje je, pored Bečeja, i Indiju svrstao u središte podunavsko-švapske zajednice. Značaj mesno organizovanog udruženja se ogleda i u zvaničnoj dodeli sopstvenih simbola ovom ogranku 1927. Na inicijativu dr Štefana Krafta (Stefan Kraft), ovaj čin se spojio sa proslavom stogodišnjice nemačkog naseljavanja u Indiji, kao i sa Generalnom skupštinom Švapsko-nemačkog *Kulturbunda*, pod potkroviteljstvom preduzeća *Paul Kraft*. Za kraj bi se možda moglo još spomenuti da se porodični posed porodice Kraft, koji se zvao "Moja volja", danas nalazi na kartama Srema kao selo Jarkovci. Doktor Štefan Kraft, rod. 16.VIII 1884. u Indiji – posle pohađanja Zemunske gimnazije, Trgovačke akademije u Beču i studija prava na univerzitetima u Zagrebu i Hesenu – završio je doktorat u Beču. Njegove nesporne sposobnosti otvorile su mu put političkog angažovanja. Nemačku političku stranku predstavljao je od 1923. godine pa sve do posle 1931, kao jedan od njenih čelnika koji je aktivno saradivao i sa kraljevskom vladom.

...

1. N. Stefanović, *Jedan svet na Dunavu. Razgovori i komentari*, Beograd, Društvo za srpsko-nemačku saradnju, 1997, str. 122.
2. S. Gavrilović, i M. Lesek, *Stara Indija*, Indija, Narodna biblioteka "Dr Đorđe Natošević", 1998, str. 5
3. Naredna beleška o sremskom naselju Indija datira tek iz 1702, kada je austrijska uprava izvršila popis u "turskom selu Indija" (ex pago turcico Ingia) i gde se navode imena srpskih seljaka. (*ibid*, str. 5).
4. *ibid*, str. 34.
5. *ibid*.
6. A. Lukić, *Dobro jutro, majstore! Prilozi gradi za istoriju indijskog zanatstva*, Indija, Grafičar Indija, 1990, str. 22.

LITERATURA

Gavrilović, Slavko i Mirjana Lesek, *Stara Indija*, Indija, Narodna biblioteka "Dr Đorđe Natošević", 1998.

Haller, Hermann, *Syrmien und sein Deutschtum*, Leipzig, Hirzel, 1941.

108
 Lukić, Anton, *Dobro jutro, majstore! Prilozi gradi za istoriju indijskog zanatstva*, Indija, Grafičar Indija, 1990.

Marković, Radoslav, *Pravoslavna Srpska Parohija u Indiji krajem 1900. godine*, Indija, Narodna biblioteka "Dr Đorđe Natošević", 1997.

Marković, Radoslav, *Indija prilog za proučavanje naselja u Vojvodini*, Novi Sad, Matica Srpska, 1923.

Müller, Wendl, Peter Pill und Josef Wilhelm, *Indija*, Freilassing, Pannonia Verlag, 1962.

Panković, Dušan. *Lirski memoari. Potraga za zaturelim osećanjima i zaboravljenim mislima*, Novi Sad: Matica srpska, Indija: Narodna biblioteka "Dr. Đorđe Natošević", 2000.

Renz, Friedrich, *Heimatbuch der Krečdiner Deutschen*, Krčedin, 1930.

Roknić, Momčilo, *Znameniti Indinčani*, Beograd, Indija, GrafoMark, 1999.

Senz, Ingomar, *Die Donauschwaben*, Bonn, Langen Müller, 1994.

Stefanović, Nenad, *Jedan svet na Dunavu. Razgovori i komentari*, Beograd, Društvo za srpsko-nemačku saradnju, 1997.

Taube, Friedrich Wilhelm von, *Historische und geographische Beschreibung des Königreichs Slawonien und des Herzogtums Syrmien*, Leipzig, 1777/78.

Vojnović, Đorđe, *Indija u sećanjima*, Indija, Narodna biblioteka "Dr. Đorđe Natošević", 1997.

Wilhelm, Joseph, *Indija. Donauschwäbische Beiträge*, Freilassing, Pannonia Verlag, 1961.

ZUSAMMENFASSUNG

AUS DER KULTURELLEN VIELFALT IN DER WOIWODINA. BEISPIEL INDJIJA

Um national-politische Ambitionen der Migranten zu schwächen und die wirtschaftlich-kulturellen zu stärken, wurden nach jeder der zahlreichen Grenzveränderungen in Folge der Kriege gegen das Osmanische Reich Arbeiter zur Waldrodung und Trockenlegung des Grenzgürtels benötigt, die danach im "ethnischen Mosaik" ins mittlere Donaugebiet angesiedelt wurden. Daher rührt auch die Vielfalt der Konfessionen in der ausgedehnten Pannonischen Ebene, inmitten welcher sich die Gemeinde Indjija befindet. Rückblickend wird Indjija noch 1822 in den Habzburger Archiven als "Oppidum" erwähnt, einer Bezeichnung, die auch in den orthodoxen und katholischen Kirchenbüchern mit der Bedeutung einer kleinen Stadt zu finden ist, einem Marktflecken. Die aus dem Banat und der Batschka nach Indjija immigrierten Zuesiedler gehörten im Rahmen der Habzburger Tochttersiedlungen zu den ersten Deutschstämmigen, die in Indjija im Zeitraum von 1825-1944 sesshaft waren. Zwar umfassend als "Donauschwaben" bezeichnet, zählten die deutschen Siedler in Indjija zu den katholischen Franken.

Heutzutage noch zeigt die Bezeichnung einzelner Stadtteile oder auch ganzer Dörfer, der ein oder andere Brauch und manches vergessenes Kulturerbe oder ganz einfach das Stadtbild bei der serbischen und der deutschen Gemeinschaft eine doch bemerkenswerte Gemeinsamkeit aus vergangenen Zeiten.

NENAD TOMOVIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

PRIKAZ JEDNOG REČNIKA

O S V E Ź E N J E U D O M A Ć O J L E K S I K O G R A F I J I

*Osnovni englesko-srpski i srpsko-engleski rečnik sa engleskom i srpskom gramatikom,
Boris Hlebec, ZUNS, Beograd, 2003*

1. UVOD

Beogradski Zavod za udžbenike i nastavna sredstva pre nekoliko meseci izdao je još jedan rečnik (englesko-srpski i srpsko-engleski) i time obogatio svoju leksikografsku biblioteku. Rečnik je izradio naš poznati anglista, prof. dr Boris Hlebec. Autor je ispunio nekoliko praznina u domaćoj leksikografiji svojim savremenim idejama o ovoj oblasti i izradio veoma informativan rečnik, koncipiran tako da ga sa lakoćom mogu koristiti srednjoškolci, ali i osobe koje se profesionalno bave engleskim jezikom.

Ovaj rečnik je zamišljen kao bazični i pokriva preko 36000 reči u oba jezika i njihova najfrekventnija značenja. Kako sâm autor navodi u predgovoru, rečnik je namenjen početnicima, srednjoškolicima, svima koji uče engleski ili su sa njim u kontaktu na neki drugi način. Osim pobrojanih kategorija, rečnik je izuzetno koristan i nastavniku jezika na bilo kom od nivoa, jer propratne informacije o svakoj leksičkoj jedinici itekako mogu pomoći u prezentaciji novog vokabulara, nekih gramatičkih partija i u nastavi prevodenja. Iako će kupci rečnika uglavnom biti oni čiji je maternji jezik srpski, govornici engleskog jezika koji ga budu koristili neće ostati uskraćeni za neophodne informacije o našim rečima i gramatici.

U sredini rečnika postoje i kratki pregledi gramatika oba jezika, vizuelno odeliti, i veoma informativni.

Sam proces izrade rečnika bio je dug i mukotrpan. Prema autorovim rečima, od velike pomoći mu je bio korpus srpske leksike koji je sâm izradio, a organizovao ga je po poljima. Pri tom je autor temeljno izvršio analizu svake jedinice oba jezika, što se, naravno, veoma pozitivno odrazilo na kvalitet rečnika.

2. ENGLLESKO-SRPSKI REČNIK - NAJVAŽNIJE KARAKTERISTIKE

Englesko-srpski deo se u pozitivnom smislu razlikuje od mnogih rečnika štampanih kod nas. Prilikom transkripcije autor je koristio savremenu notaciju britanskih fonetičara, uz konsultovanje najnovije literature. Kao novina kod nas

može se spomenuti upotreba Gimsonove transkripcije, kao i označavanje veznog (tzv. *linking*) r. Izgovor je dat u skladu sa britanskim standardom (*Received Pronunciation*). Čak i sa estetske strane mogu se izreći samo pohvale – font korišćen za štampanje rečnika nije neki "priručno" adaptiran, već su slova jasna, krupna i veoma se jasno razlikuju čak i slične grafeme (npr. i/i: i sl.). U odeljku posvećenom gramatici, engleski glasovi i transkripcija su opisani veoma jednostavno, shvatljivo i kvalitetno.

Ono što će posebno obradovati svakog anglistu je obilje informacija koje svaka odrednica pruža. Da bismo to ilustrovali, prenećemo u potpunosti odrednicu **bag** sa 47. strane rečnika, uključujući i njen vizuelni identitet, a onda o tome prodiskutovati:

bag /bæg/ n. 1. **vreћа, torba**; *paper b.* kesa od hartije; *plastic b.* plastična kesa; *It's in the b.* To je svršena stvar; *not be one's b.* (ob. AE) ne privlačiti nekoga 2. **gadura, rugoba** (*woman* žena)

Kao što se i u primeru vidi, dati su sledeći elementi: pravopisni oblik odrednice, njen izgovor, skraćenica za oznaku vrste reči, redni broj značenja, srpski ekvivalent odrednice, kao i reči koje pomažu preciziranju značenja. Po potrebi su data i skraćena odrednica u vezi sa nekom drugom vrstom reči (npr. kod izvođenja, kod odrednice **dry**, dodati su sufiksi za izvođenje priloga (-*ly*) odnosno imenica (-*ness*)), kao i njihovi prevodni ekvivalenti. Ukoliko ista odrednica pripada još nekoj vrsti reči, to je označeno znakom # iza koga slede oznaka vrste reči i ostale neophodne informacije. Naravno, navedeni su i frazalni glagoli, pri čemu je autor obratio naročitu pažnju na one čije je značenje znatno izmenjeno. Ukoliko je neka reč stilski markirana, autor daje i oznaku stila, ali i odgovarajući prevodni ekvivalent, tj. koji je i u srpskom jeziku na isti način markiran.

Prilikom izbora ekvivalenata, autor je minuciozno vodio računa o tome da da samo one neophodne, i, kako je naveo u predgovoru, rukovodio se principom "semantički, gramatički, stilski, sistemski i figurativno najsličnijih reči u dva jezika". Tako npr. kod odrednice **muck**, kao jedno od značenja (sa naznakama da je u pitanju neformalni, odnosno kolokvijalni stil) daje naš ekvivalent "štroka". Ukoliko ne postoji odgovarajući prevodni ekvivalent, tj. ako ne pokriva odgovarajući spektar značenja, autor daje i dodatna obaveštenja, npr. kod **countryside** kao ekvivalent je data reč "priroda" sa naznakom da se odnosi na prirodu van gradova. Opisni prevod izbegavan je gde god je to bilo moguće. Brižljiv izbor prevodnog ekvivalenta se vidi čak i kod onomatopejskih reči. Tako, npr. ako uporedimo odrednice **jingle**, **clink** i **clank**, videćemo da je kod prve kao ekvivalent odabran "zvečati", za drugu "zveckati, zvecnuti" a za treću "zveknuti, zvek(e)tati". Zahvaljujući sopstvenom korpusu reči, i na polju ekvivalenata autor uvodi novine. Kao ekvivalenti su date postojeće reči našeg jezika, ali koje do sada nisu nalazile svoje mesto u englesko-srpskim rečnicima. Npr. kod odrednice **skimpy** kao ekvivalent je data reč "òkratak", ili kod **witchcraft**, gde zatičemo "veštičarenje", a u nekim slučajevima, kao npr. kod **slither**, možemo naći i manje poznatu reč "zmijugati".

Iako rečnik u naslovu ima odredbu "osnovni", autor je obratio pažnju i na to da u njega inkorporira idiome. Naravno, idiomi su prevodeni idiomima kad god je to

bilo moguće, npr. *be rushed off sb's feet* (BE) prevedeno je našim idiomom "spasti s nogu (od posla)".

3. "GRAMATIČKO PONAŠANJE" REČI I KOLOKACIJE

U odnosu na mnoge rečnike, bilo da su jednojezični ili dvojezični, ovaj rečnik se odlikuje time da čak i u odnosu na slične rečnike šireg obima elitnih izdavača može da se pohvali zavidnom količinom informacija, neophodnim svima koji engleski izučavaju na višim nivoima, nastavnicima i prevodiocima. Ako je u pitanju i obična oznaka za glagol, na samom početku odrednice se može po skraćenici za njegovu oznaku videti da li je prelazan (*vt*) ili neprelazan (*vi*). Ako analiziramo valencu glagola, videćemo da je i ona data u punom obliku, npr. kod odrednice **accuse** dato je "(*sb* **некор** of sth за **нешто**)". Iako se u ovom primeru može videti i koliko je vodena briga o srpskoj gramatici, o ovom aspektu rečnika biće reči nešto kasnije. Dalje, oznake jednine (*sg*), nebrojivosti (*uncount*), odnosno brojivosti (*count*) u velikoj meri pomažu kada je u pitanju upotreba neodređenog člana. Što se tiče kolokacija, njihova zastupljenost već se može i videti na osnovu nekih navedenih primera; u nekim slučajevima nije data konkretna engleska kolokacija, ali se korisnik navodi na nju (uglavnom ako je broj kolokacija velik), npr. kod **itself** je navedeno da se koristi kad je u subjektu ime životinje, bebe ili predmeta. Naravno, ako je u pitanju česta kolokacija, recimo *make a profit*, u ovom rečniku će se obavezno naći.

4. POGLAVLJE O ENGLESKOJ I SRPSKOJ GRAMATICI

Osim delova rečnika koji se bave samim leksemama, pažnju svakako zaslužuju i kratki ali korisni opisi gramatika dvaju jezika. Sa aspekta korisnika, oba je lako pronaći u svakom trenutku zbog vizuelnog identiteta – engleska gramatika je štampana na ljubičastoj hartiji, a srpska na ružičastoj. Engleska gramatika počinje opisom glasova, izgovora i objašnjavanjem simbola za transkripciju. Zbog ciljne grupe, ovaj deo je skraćen i uprošćen, ali veoma precizan; naime, autor je uspeo da na nešto više od jedne strane ubaci i osnovne razlike između američkog i britanskog izgovora, kao i podatke koji će pomoći korisniku da pravilno izgovori i celu rečenicu. I odeljak o pravopisnim pravilima poseduje kvalitete prethodnog – kratkoću, jasnost i informativnost. Glagolska grupa zauzima najveći deo engleske gramatike. Osim onoga što se može očekivati u opisu ograničenom malim prostorom, mogu se izdvojiti odeljci o fraznim glagolima i vrstama rečenica. Ostale vrste reči su takode adekvatno opisane.

Poglavlje o srpskoj gramatici pisano je na engleskom jeziku, a namenjeno je strancima koji koriste ovaj rečnik. Ono počinje odeljcima gde se opisuju azbuka i osnove izgovora i na njih se nadovezuje deo koji objašnjava glasovne promene. Još neki elementi našeg izgovora dati su u okviru drugih odeljaka, ali sa prethodno navedenim čine zaokruženu celinu. Veliki deo je posvećen glagolskim oblicima i padežima. Ostale vrste reči i tipovi rečenica dati su u potrebnom obimu. Sa stanovišta terminologije pohvalno je to što je autor naveo naše gramatičke termine, kao i njihov prevod na engleski.

5. SRPSKO-ENGLJSKI REČNIK

Srpsko-engleski rečnik poseduje sve elemente koji su pobrojani u poglavlju o englesko-srpskom rečniku. Upravo to je umnogome i doprinelo njegovom kvalitetu. Naime, od domaćih rečnika koji su pisani u ovom smeru, čiji je cilj bio i da pomognu strancima koji uče srpski, može se slobodno reći da je profesor Hlebec tu najdalje odmakao. Zbog kompleksne morfologije i sintakse srpskog jezika i neminovnih razlika u odnosu na engleski, stiće se utisak da je retko koji rečnik, do sada napisan u ovom smeru, imao sve potrebne informacije. Ovaj rečnik npr. uvek daje kolokacije i primere, što nije slučaj sa njegovim prethodnicima. Dalje, svaka reč ima oznake za akcente i za dužinu, a pri izboru ekvivalenata autor se potrudio da dâ i britansku i američku varijantu, kao npr. kod odrednice **бубамапа**, gde su date i britanska (ladybird) i američka varijanta (ladybug). Prilikom davanja engleskih ekvivalenata autor je tako uspeo da otkloni jedan problem mnogih prevodilaca koji prevode na engleski; pošto su kod engleskih ekvivalenata date kolokacije i drugi elementi koji bliže određuju njihovo značenje, u mnogim slučajevima nepotrebno je dodatno konsultovati jednojezični engleski rečnik da bi se proverilo odgovara li prevodu odabrani engleski ekvivalent.

Inače, ovaj rečnik će uskoro dobiti i svoju proširenu verziju. Prema rečima profesora Hlebca, iz štampe će uskoro izaći proširena verzija ovog rečnika, i to u dva toma. Prvo će izaći srpsko-engleski rečnik, jer za kvalitetnim rečnikom u ovom smeru odavno postoji velika potreba, a naravno, i englesko-srpski je u pripremi.

6. ZAKLJUČAK

Kao opšti utisak o ovom rečniku, može se navesto i stav o tome kako rečnik funkcioniše ako ga prevodilac koristi u radu. Da budemo kratki u oceni – veoma se lepo pokazao. Naime, dok sam pisao ovaj članak prevodio sam i jednu knjigu i koristio rečnik profesora Hlebca. U mnogim slučajevima rečnik pomaže u nalaženju odgovarajućih ekvivalenata, a zbog bogatog izbora srpske leksike zahvalan je za prevodenje književnog teksta.

SUMMARY

A REVIEW OF BORIS HLEBEC'S *ESSENTIAL ENGLISH-SERBIAN SERBIAN-ENGLISH DICTIONARY*

This is a short analysis of Boris Hlebec's *Osnovni englesko-srpski i srpsko engleski rečnik sa engleskom i srpskom gramatikom*, ZUNS, Beograd, 2003 (*Essential English-Serbian Serbian-English Dictionary with Notes on English and Serbian Grammar*). The dictionary contains about 36,000 entries and represents a real advance in terms of lexical coverage, ease of use and the information on meaning and grammar. Professor Hlebec's own lexical corpus contributed much to the variety of equivalents. It is also worth mentioning that native speakers of both languages can use this dictionary with ease, since all sections give very detailed information about both languages.

JELENA KOSTIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

113

SAVREMENA GERMANISTIČKA LINGVISTIKA U

U N I V E R Z I T E T S K I M
C E N T R I M A
J U G O I S T O Č N E E V R O P E

Karabalić, V. (Hrsg.), *Satzglieder und Wörter. Festschrift für Velimir Petrović zum 65. Geburtstag*, Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera – Pedagoški fakultet, 2003, 128

U izdanju Pedagoškog fakulteta Sveučilišta J. J. Štrosmajera u Osijeku decembra 2003. godine objavljen je zbornik radova pod naslovom **Satzglieder und Wörter** (*Rečenični delovi i reči*), posvećen istaknutom germanisti Velimiru Petroviću, dugogodišnjem profesoru ovog univerziteta. Namera osiječke Katedre za germanistiku bila je da na dostojan način obeleži 65. rodendan zaslužnog naučnika, koji je gotovo pola veka posvetio praktičnoj i teorijskoj nastavi nemačkog jezika u okviru različitih srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova, zaduživši pritom hrvatsku germanistiku – i ne samo nju – nizom dragocenih publikacija.

Na prvim stranicama zbornika, uz odgovarajući uvodni članak urednika V. Karabalića i *laudatio* iz pera V. Obada – a u skladu s običajem – predstavljena je i biografija prof. Petrovića. Posebno mesto u njoj svakako pripada prilogima iz poslednje decenije 20. i s početka 21. veka, u kojima autor iznosi rezultate svojih istraživanja esekerskog (*Essekerisch*), nemačkog narečja kojim se služi(lo) germanofono stanovništvo u gradu Osijeku i njegovoj okolini. Reč je o pionirskim radovima, i bez preterivanja se može reći da je upravo zahvaljujući njima esekerski govor – samosvojan i upečatljiv uprkos evidentnoj srodnosti sa bavarskim i austrijskim dijalektima – uspeo da privuče pažnju naučne i stručne javnosti, i tako ostane, ako već ne u upotrebi, onda barem u pamćenju potonjih naraštaja.

Nakon ovog dela sledi ukupno devet priloga na nemačkom jeziku – istraživačkih radova, pregleda i stručnih članaka – iz oblasti lingvistike i primenjene

P R I K A Z I

174

lingvistike. Njihovi autori su eminentni germanisti iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Mađarske, predvođeni poznatim nemačkim sintaksičarom, rodonačelnikom glagolske gramatike zavisnosti U. Engelom (*Ulrich Engel*). Ako se ima u vidu da se u mnogim od germanističkih univerzitetskih centara Jugoistočne Evrope, a pogotovo u onima na prostorima nekadašnje Jugoslavije, pri izučavanju nemačkog jezika sintaksičkoj problematici posvećivala osobito velika pažnja, ne čudi što i u ovom najnovijem zborniku dominiraju upravo radovi iz date oblasti. Reč je o priložima U. Engela, S. Srdić, Z. Gerner (*Zsuzsanna Gerner*), K. Vild (*Katharina Wild*), V. Karabalića i M. Đorđevića.

U radu pod naslovom **Disjunkte** (*Disjunkt*) U. Engel analizira rečenice poput *Ich werde die Betriebsanleitung aufmerksam lesen.* (*Pažljivo ću pročitati uputstvo za upotrebu.*) Tom prilikom on uočava da se elementi kao *aufmerksam* zapravo ne odnose direktno na glagol, budući da ne opisuju samu radnju, već način na koji se subjekat pri njenom vršenju vlada. Na osnovu date konstatacije autor dolazi do zaključka da elementi poput ovog – koje tradicionalna gramatika po pravilu karakteriše kao priloške odredbe, generativna sintaksa kao adjunkte i adverbijalne modifikatore, a gramatika zavisnosti kao glagolske dodatke (suplemente) – zapravo predstavljaju dislocirane satelite u okviru nominalnih fraza. Imenice čiji bi oni bili sateliti u rečenici javljaju se u funkciji dopune u nominativu (subjekta) ili dopune u akuzativu (direktnog objekta). Iz ovoga sledi da takve elemente treba smatrati posebnom vrstom atributa, za koje se predlaže i odgovarajući novi naziv – disjunki. Činjenicu da je specifičnost ovakvih atributa dugo izmicala pažnji istraživača, Engel objašnjava njihovim položajem u (nemačkoj) rečenici, koji odudara od položaja karakterističnog za većinu imeničkih satelita, a nalikuje na onaj koji po pravilu zauzimaju "klasični" adjunki. Germanistima koji vladaju i nekim od jezika novoštokavskog standardnojezičkog dijasistema ovaj članak svakako može pružiti podsticaj na zanimljiva kontrastivna istraživanja. To se osobito odnosi na disjunkte čiji bi nukleus imao funkciju dopune u nominativu, budući da se ova u datim jezicima realizuje znatno ređe nego u nemačkom, što odgovarajuće tumačenje čini složenijim.

U članku **Verbvalenz aus diachroner Sicht** (*Valentnost glagola s dijahronijskog stanovišta*) S. Srdić skreće pažnju na izazove koje dijahrona istraživanja stavljaju pred teoriju valentnosti, kao i na one koje teorija valentnosti stavlja pred dijahrona istraživanja. U daljem toku izlaganja ona se bavi fenomenom promene valentnosti glagola u procesu razvoja jezika, izuzetno zanimljivim ne samo sa sintaksičkog već i sa semantičkog stanovišta. Kao osnovni uzrok ovakvih kretanja ističu se promene u sem-strukturi glagola, koje sa svoje strane dovode i do promene broja i vrste njegovih argumenata. Tokom vremena jedan od argumenata može biti inkorporiran u sem-strukturu, što će reći u značenje nosioca valentnosti, čime realizacija odgovarajuće dopune na planu izraza postaje izlišna. Ovo bi bio slučaj kod glagola *darben*, čije je prvobitno značenje 'potrebovati, nemati' "suženo" na 'oskudevati u najosnovnijem/hrani, gladovati'. S druge strane, nije isključeno ni uklanjanje izvesnih semantičkih restrikcija, koje kao posledicu ima smanjenje broja sema, tj. "ekskorporiranje" jednog od argumenta iz značenjske strukture nosioca valentnosti. Time se na sintaksičkom planu otvara još jedno prazno mesto koje treba popuniti odgovarajućom dopunom. O takvom procesu svedočio bi, između ostalog, i glagol

115

widmen, danas poznat u značenju 'posvećivati/posvetiti' dok je nekada označavao isključivo ritualno darivanje neveste nakon prve bračne noći. Na primerima ekscerpiranim iz poznate Luterove poslanice *Sendebrief vom Dolmetschen* autorka čitaoca upozna je sa sudbinom koju je pretrpela dopuna u genitivu od ranonovovisokonemačkog perioda do savremenog trenutka, pokazujući da su pojedini glagoli ovu dopunu zadržali (*überheben, sich befließigen*), dok su je drugi zamenili dopunom u akuzativu (*brauchen, abbrechen*) ili predloškom dopunom (*lachen*), ali da među njima ima i onih koji su sasvim izašli iz upotrebe (*feilen*).

Srazmerno obiman, ali zato izuzetno sadržajan i informativan prilog **Zur Grammatikalisierung des deutschen zu-Infinitivs** (O gramatikalizaciji nemačkog infinitiva sa partikulom *zu*) Z. Gerner na svojim prvim stranicama nudi suštinske informacije o genezi infinitiva s funkcionalnog i formalnog stanovišta, tj. o morfološkim i sintaksičkim promenama kroz koje je ovaj u nemačkom jeziku prolazio, od starovisokonemačkog perioda do današnjih dana, sa posebnim akcentom na ranonovovisokonemačkom. Prati se razvoj tzv. konstrukcije *zu* + infinitiv, i njeno širenje na uštrb "čistog" infinitiva, a potom se na istom primeru demonstrira i tumači fenomen morfosintaksičkog pomeranja (*morphosyntaktischer Wandel*), uzrokovan i omogućen sadejstvom niza složenih fonoloških, morfoloških, semantičkih i sintaksičkih faktora. Na osnovu 35 letaka iz 1524/25. godine autorka utvrđuje frekventnost ove konstrukcije i njene moguće sintaksičke funkcije. Činjenica da svaka četvrta rečenica u obrađenim tekstovima sadrži infinitiv sa partikulom *zu* pokazuje kako je ova pojava u ranovisokonemačkom periodu bila veoma zastupljena. Isti korpus potvrđuje i da je ona u datoj fazi razvoja jezika već bila razvila sve sintaksičke funkcije koje može vršiti i u savremenom nemačkom, tj. funkciju dopune u nominativu, dopune u akuzativu i situativnog dodatka, finalnog ili konsekutivnog. Pozivajući se na analizu opisanog korpusa, na prvobitno nominalni karakter nemačkog infinitiva, raznovrsnost mogućih značenja infinitivskih konstrukcija, te na njihove korelate zastupljene u glavnoj rečenici, Z. Gerner dolazi do zaključka da se tzv. infinitivske rečenice nisu mogle razviti iz zavisnih rečenica uvedenih veznicima poput *dass* ('da') ili *damit* ('da bi, kako bi, ne bi li') - sa kojima i danas konkurišu - već da objašnjenje datog fenomena treba tražiti u tzv. gramatikalizaciji (*Grammatikalisierung*) i reanalizi (*Reanalyse*) konstrukcija potpuno drugačijeg tipa i funkcije.

Relativsätze im Essekerischen (*Relative rečenice u Esekerskom*) naslov je - i tema - članka K. Vild. Nakon pregleda odnosnih zamenica i drugih elemenata kojima se u esekerskom mogu uvoditi relativne rečenice posebna pažnja posvećuje se zamenici *was* ('što, šta'). Njena je upotreba - barem kada je u pitanju uvođenje odnosnih rečenica - u standardnom nemačkom jeziku strogo definisana i ograničena. U esekerskom, međutim, ona uživa status univerzalnog uvodioca (*Einleitewort*) za ovaj tip zavisnih rečenica, kao uostalom i u pojedinim bavarskim i austrijskim narečjima kojima je esekerski srodan. Budući da ne može markirati niti broj niti rod reči na koju se odnosi (*Bezugswort*), zamenica *was* se svojom funkcijom gotovo u potpunosti izjednačava sa uobičajenim subjunktorima. Kada je markiranje broja ili muškog ili ženskog roda neophodno, zamenica *was* kombinuje se sa odnosnom zamenicom *der/die* ('koji/koja'), što bi u standardnom jeziku bilo

116

nezamislivo. Data kombinacija dovodi do "cepanja" funkcije relativne zamenice, i njene raspodele na dva različita elementa: uvođenje rečenice prepušta se zamenici *was*, dok na odgovarajući element u okviru glavne rečenice ukazuje odnosna zamenica *der/die*, koja preuzima i ulogu rečničkog dela u okviru zavisne rečenice. Odnosne rečenice uvedene relativnom zamenicom *der/die/das* ili elementom *welch-* ("koji") – kakve bi odgovarale jezičkoj normi – u esekerskom se javljaju samo kod onih govornika koji dobro vladaju i standardnim jezikom, a ne samo dijalektom. Primeri koje autorka navodi – kao i njihovi prevodi na standardni nemački jezik, bez kojih ovi teško da bi bili razumljivi – čitaocu pružaju mogućnost da stekne osnovnu predstavu o ovom pomalo "egzotičnom" varijetetu, koji našu pažnju zaslužuje, ako ni zbog čega drugog, a onda bar zato što nam je kulturno i geografski blizak. Ovo i njemu slična istraživanja vezana za esekersko narečje mogla bi da podstaknu i germaniste u Srbiji da veće interesovanje posvete jeziku, kulturi i istoriji germanofonog stanovništva koje je – ne tako davno – naseljavalo i pojedine regione njihove zemlje.

Prilog V. Karabalića nosi naslov *Zur Syntax und Semantik der Satzgefüge mit eingeleiteten finiten Klauseln im Deutschen* (O sintaksi i semantici složenih rečenica sa uvedenim finitnim klauzama u nemačkom jeziku) i posvećen je tipologiji zavisnih rečenica u savremenom standardnom nemačkom jeziku. Karabalić odbacuje termin *Nebensatz* (zavisna rečenica), uobičajan u tradicionalnoj gramatici, kao i onaj *Untersatz* (podređena rečenica), karakterističan za glagolsku gramatiku zavisnosti. Namesto njih on se opredeljuje za termin *Klausel* (klauza), čime se svesno i eksplicitno distancira od stanovišta i tumačenja tradicionalne gramatike. Pozivajući se na Heringera (*Heringer*), autor pokušava da zavisne rečenice posmatra u prvom redu s aspekta njihove forme i funkcije. Drugim rečima, Karabalić klauze razvrstava na osnovu elemenata kojim su uvedene (tipa veznika ili zamenice), ali i uloge koje igraju u okviru kompleksne (složene) rečenice. Na taj mu način polazi za rukom da izdvoji pet različitih tipova klauza: klauze uvedene veznikom *dass* (*dass-Klausel*), klauze uvedene veznikom *ob* (*ob-Klausel*), klauze sa uvodiocima punog leksičkog značenja (*Klausel mit semantisch vollem Einleiter*, *SVE-Klausel*), klauze uvedene tzv. *d*-elementom (*d-Klausel*) i one uvedene *w*-elementom (*w-Klausel*). Klauze uvedene veznikom *dass* ('da') i klauze uvedene veznikom *ob* ('da li') imaju funkciju dopune, obično one u akuzativu ili nominativu. Nadređena rečenica (*Obersatz*) pri tom ne verbalizuje zasebnu relaciju (*Sachverhalt*), već samo obaveštava o istinitosti propozicije izražene klauzom. Za razliku od ovih, klauze sa uvodiocima punog leksičkog značenja – poput *weil* ('zato što'), *bevor* ('pre nego što') ili *indem* ('tako što, time što') – imaju funkciju dodatka. Nadređena rečenica i klauza verbalizuju dve nezavisne relacije, koje se tek u okviru kompleksne rečenice dovode u međusobnu vezu. Četvrta i peta klasa klauza, one uvedene tzv. *w*-elementom (upitnom rečju, upitnom ili odnosnom zamenicom) i one uvedene tzv. *d*-elementom (odnosnom zamenicom), od prethodnih se grupa razlikuju po tome što ne zavise od glagola nadređene rečenice, već ih treba smatrati atributima, tj. satelitima neke neglagolske reči. Njihovi uvodioci specifični su i po tome što u klauzi koju uvode istovremeno imaju i funkciju rečničkog dela (*Satzglied*), što kod subjunktora nije slučaj. Na opisani način autor uspeva da poznate tipove nemačkih klauza/zavisnih

(podređenih) rečenica klasifikuje na način ponešto drugačiji od onog koji se u literaturi obično sreće, ali svakako jasan, ubedljiv i pregledan.

Šesti – i poslednji – prilog posvećen sintaksičkoj problematici *Die Kombinatorik des Verbs im Serbisch-/Kroatisch-/Bosnischen, syntaktisch und semantisch gesehen. Ein Beitrag zur kontrastiven Valenzbeschreibung* (Kombinatorika glagola u srpskom/hrvatskom/bošnjačkom sa sintaksičkog i semantičkog stanovišta. Prilog kontrastivnom opisu valentnosti) M. Đorđevića srazmerno detaljno informiše čitaoca o osnovnim postulatima teorije dubinskih padeža Č. Filmora (Fillmore), ali i o teorijsko-terminološkom aparatu glagolske gramatike zavisnosti. Informacije sadržane u ovom uvodnom delu svakako su značajne za sve kojima navedeni teorijski sistemi nisu poznati, dok ostalima mogu poslužiti kao veoma praktičan podsetnik. U daljem toku izlaganja autor pokušava da objedini dve predstavljene koncepcije i tako odredi koje se semantičke uloge mogu pripisati različitim klasama dopuna – dopunama u nominativu, akuzativu, genitivu i dativu, kao i prepozitivnoj dopuni – u nemačkom jeziku s jedne i u jezicima novoštokavskog standardnojezičkog dijasistema s druge strane. Pritom on ističe da je povezanost između semantičkih uloga i sintaksičkih dopuna po svojoj prirodi složena, tj. da se iza jedne klase dopuna može "skrivati" čitav niz različitih semantičkih uloga, kao što se ista semantička uloga može realizovati kroz različite klase dopuna. Dopuna u nominativu (subjekat) tako se, primera radi, ne može izjednačavati sa agansom, kao što se srazmerno često čini, budući da iza nje mogu stajati različiti dubinski padeži, poput dativa (aficirani objekat), faktitiva (eficirani objekat), lokativa i instrumentala. Slične preglede autor potom daje i za druge klase dopuna obuhvaćene analizom, obogaćujući svoja izlaganja i odgovarajućim ilustrativnim primerima iz novoštokavskog standardnojezičkog dijasistema i njihovim prevodima na nemački.

Sledeću celinu u okviru zbornika *Satzglieder und Wörter* čine članci posvećeni tvorbi reči i leksikologiji. Prvi među njima je *Nomen proprium als Konstituente von Wortbildungskonstruktionen und Phraseologismen* (Nomen proprium kao konstituenta tvorenica i frazeologizama) B. Petronijević. Ovaj rad posvećen je u prvom redu imeničkim determinativnim složenicama sa deonimizovanom vlastitom imenicom (ličnim imenom, preizimenom, nadimkom, hipokoristikom) u ulozi osnovičke konstituente (npr. *Heulsuse, Werbefritze* i sl.). Za razliku od pojedinih drugih rešenja koja nudi germanistička leksikološka literatura posvećena datom problemu, autorka ovakvim deonimizovanim elementima – na osnovu uvida u sakupljene primere – pripisuje status slobodne morfeme. Analizirajući strukturu složenica opisanog tipa, ona konstatuje da se kao njihova prva, odredbena konstituenta mogu javiti imenice (*Suppenkasper*), pridevi (*Miesepeter*), glagolske osnove (*Werbefrizte*), determinativi (*Jedermeier*), predlozi, srasle fraze i konfiksi. Sam *nomen proprium* prema tipu tvorbe može predstavljati netvorenicu (*Kasper*), izvedenicu uz pomoć sufiksa *-chen*, *-(e)l*, *-i* ili *-in* (*Heini*), ili skraćenicu (*Fritze, Jule, Trine*), najčešće početno skraćenu reč (*Kopfwort*). Baveći se semantikom složenica sa deonimizovanom osnovičkom konstituentom B. Petronijević dolazi do zaključka da najveći broj njih kao tzv. *genus-sem* ima komponentu osoba, ali da ima i onih sa *genus-semom instrument, biljka, materijal, čovekolika figura, životinja* ili *bolest*, što primeri navedeni u radu i potvrđuju. Na kraju autorka navodi i analizira nominalne fraze sa deonimizovanim proprijalnim

178
elementom kao nukleusom, dokazujući da ovakvih konstrukcija ima ne samo u jezicima novoštokavskog standardnojezičkog dijasistema, već i u nemačkom.

Deutsche Namen der Jahreszeiten (Nazivi godišnjih doba u nemačkom jeziku) naslov je priloga T. Talange. U njemu autor koncizno, pregledno, jasno i zanimljivo prikazuje istorijski razvoj naziva godišnjih doba u germanskom i nemačkom jeziku, i daje pregled odgovarajućih leksema u savremenom standardnom nemačkom jeziku i u njegovim različitim dijalektima. Dok u standardnom nemačkom jeziku postoji samo po jedan naziv za leto, jesen i zimu (*Sommer, Herbst, Winter*), za proleće se mogu naći čak tri različita naziva (*Frühling, Frühjahr, Lenz*). Navedene lekseme predstavljaju, međutim, isključivo parcijalne sinonime. Leksema *Lenz* je zastarela i poetičnog prizvuka, *Frühjahr* uglavnom označava proleće kao ranu fazu kalendarske godine, dok se *Frühling* prevashodno odnosi na klimatsko-metereološka svojstva ovog godišnjeg doba. Kada se u obzir uzmu i dijalekti, *Winter* i *Sommer* i dalje nemaju konkurencije – kao ni u standardnom jeziku – dok se u slučaju naziva za proleće i jesen mogu sresti raznovrsne dijatopske varijante (*Vorjahr, Auswärts, Lassing, Außelt* itd, odnosno *Spätjahr, Spätling, Nachjahr, Einwärts*).

Zbornik zatvara jedini prilog iz oblasti primenjene lingvistike, pregled *Grammatik und Deutsch als Fremdsprache* (Gramatika i nemački kao strani jezik) J. Đukanovića. U njemu autor pledira za specijalnu, pedagošku gramatiku nemačkog jezika. Ovakva gramatika bila bi prilagodena onima koji nemački jezik usvajaju kao strani, a uzimala bi u obzir i maternji jezik učenika. Kategorijama koje se u maternjem i stranom jeziku uočljivo razlikuju, kao i onima koje maternji jezik uopšte ne poznaje, bila bi posvećena posebna pažnja, dok bi se srodni ili podudarni fenomeni mogli isključiti, znajući da u takvim slučajevima do teškoća ni ne dolazi. Adekvatna pedagoška gramatika morala bi, osim toga, biti tako koncipirana da doprinosi ostvarenju konkretnog cilja učenja. Kao takav cilj poslednjih se decenija po pravilu proklamuje komunikativna kompetencija. Budući da ovaj vid kompetencije obuhvata ne samo produkciju, nego i recepciju, razumevanje, pedagoška gramatika morala bi da povede računa o razvoju svake od navedenih sposobnosti ponaosob.

Umesto zaključka možemo reći da kolege Velimira Petrovića ne samo da su na dostojan i lep način ukazale poštovanje gotovo poluvekovnom radu ovog pedagoga i naučnika, već im je uspelo i da ponude dragoceni pregled – ili bar skicu – aktuelnih germanističkih istraživanja u relevantnim univerzitetkim centrima bivše Jugoslavije i u njihovom bližem okruženju. Pritom je potvrđena već tradicionalna dominacija sintaksičkih tema, ukorenjena još u velikim i uspešnim zajedničkim projektima iz 70-ih i 80-ih godina 20. veka. Zbornik, međutim, pokazuje da ni druge lingvističke discipline ni u kom slučaju nisu zapostavljene, budući da zastupljeni prikazi svedoče i o živom i izuzetno plodotvornom interesovanju za dijahronijske teme, dijalekatsku problematiku, leksikološka pitanja, kao i za oblasti kontrastivne i primenjene lingvistike. Naučnoj i stručnoj javnosti u zemlji i regionu preostaje da se nada – ili, još bolje, da aktivno doprinese tome – da ovakvih projekata i publikacija u budućnosti bude više.

A WORKBOOK OF

E N G L I S H P H O N O L O G Y

Čubrović, B. *A Workbook of English Phonology*, Beograd, Philologia, 2003, 80

Neretko se dešava da se u nastavi stranih jezika u potpunosti zanemaruju elementi koji prema tradicionalnoj metodologiji predstavljaju sekundarne, čak marginalne stavke za uspešan tok učenja. Mali broj priručnika koji su izdati u našoj zemlji, a koji su vezani za segmentalne i suprasegmentalne jedinice jezika prilično jasno svedoči o tome. Zato se svaka publikacija posvećena praktičnim aspektima ove problematike, pa makar bila i usko vezana za određenu ciljnu grupu, u stručnim krugovima doživljava kao prijatno osveženje. Fonetska vežbanka Biljane Čubrović *A Workbook of English Phonology*¹ predstavlja jedan od takvih naslova.

Sama knjiga je namenjena studentima prve godine studija engleskog jezika i književnosti i kao takva se nužno oslanja na dve knjige sa sličnom namenom². Prva od njih se koristi na kursu kao glavni udžbenik i predstavlja neku vrstu "materinske" knjige, kako za *Phonetic Workbook* Ane Stefanovski, tako i za knjigu Biljane Čubrović. Valja napomenuti da su određena preklapanja koja se javljaju između publikacija *Workbook* i *Phonetic Workbook* nužno uslovljena nastavnim programom za ispit Engleski jezik I (Fonetika engleskog jezika) na Odseku za engleski jezik i književnost filoloških fakulteta u Beogradu i Kragujevcu za koji su prvenstveno i namenjene.

Knjiga je podeljena u tri dela gde svaki predstavlja zasebnu tematsku celinu. Posle sažetog uvodnog dela, prvi tematski deo nosi naziv *Vowels & Consonants of English*, zatim sledi deo *Rhythm & Intonation*, da bi se rekapitulacija predenog gradiva mogla obaviti kroz vežbanja u delu *Tests*.

U uvodu su predstavljeni osnovni simboli koji se koriste u fonetskoj transkripciji engleskog jezika. Bazirani su na načinu zapisivanja engleskih fonema koje je za potrebe engleskog modifikovao britanski fonetičar Gimson (A.C. Gimson) na osnovama Medunarodnog fonetskog alfabeta. Deo vežbanja obrađuje i metodu minimalnih parova kao opšteprihvaćeni princip za utvrđivanje fonemskog inventara određenog jezika.

Sledeći deo *Vowels & Consonants of English* počinje kratkim objašnjenjem o kategorizaciji i klasifikaciji engleskih vokala. S obzirom na to da autorka već nekoliko godina radi kao predavač fonetike i fonologije engleskog jezika i da je imala priliku da se upozna sa najčešćim problemima pri savladavanju ovog tipa gradiva

vidljivi su i naponi da se oni izlože. Tipične greške koje bi usled interferencije između maternjeg i engleskog jezika mogle da dovedu do pogrešnih analiza i koje se na vežbanja transkripcije često javljaju, vidljivo su i jasno istaknute, uz objašnjenje kako valja postupati u pojedinačnim slučajevima. Opis svakog vokala je zastupljen kroz primere i vežbanja tako da izlaganje ostavlja utisak dobro organizovane i strukturirane celine.

Zatim dolazi segment koji je posvećen isključivo izgovoru i transkripciji rečenica i leksema. U ovom delu su možda i najuočljivije koncepcijske podudarnosti između priručnika *Workbook* i *Phonetic Workbook*. Novinu u odnosu na vežbanku Ane Stefanovski predstavljaju podvučene reči u pesmi *Chaos* (*Workbook*: 24–29), reči koje na slikovit i domišljat način prikazuju 'haotični' odnos između grafija i njihovog izgovora u engleskom jeziku što može ilustrirati isečak:

Gertrude, German, wind and wind,
Beau, kind, kindred, queue, mankind ,
Tortoise, turquoise, chamois-leather,
Reading, Reading, heathen, heather.
This phonetic labyrinth
Gives moss, gross, brook, brooch, ninth, plinth.
(*Workbook*: 24–25, redovi 39–44)

Jasno je da je svrha podvlačenja da se bolje istaknu problematični i zanimljivi primeri u vežbanju i da se pri tom opomene čitalac da detaljnije obrati pažnju na reči koje mu se naizgled čine poznatim i predvidljivim za izgovor.

Potom sledi segment koji se odnosi na fonemski opis konsonanata, uzimajući u obzir i opis najzastupljenijih alofona u standardnom izgovoru juga Britanije³. Mnoštvo primera i česte varijacije pri određivanju samih zadataka dodatno doprinose da se gradivo temeljnije obradi i da se izbegne moguće zasićenje koje može nastati zbog potrebe da se upamti veliki broj istorodnih podataka.

Zadaci koji slede neposredno posle dela vezanog za konsonante u potpunosti prate *Textbook* i obrađuju osnovne fonemske promene koje se u SBS-u javljaju, svaka od njih ilustrovana mnogim primerima i vežbanjima. Deo posvećen segmentima engleskog jezika se završava vežbanjem koje podrazumeva čitanje četiri teksta štampana u fonemskoj transkripciji i standardnoj ortografskoj verziji. Tekstove prati i omanji isečak namenjen za samostalno fonemsko transkribovanje.

Druga tematska celina, *Rhythm & Intonation*, kao i prethodna, započinje kratkim uvodnim objašnjenjima o osnovnim problemima i tipografskim konvencijama vezanim za ritmičku organizaciju i intonacijske obrasce engleskog jezika. Prate ih vežbanja intonacije podeljena na osam tonskih grupa. Ovi delovi su u celosti vezani za *Textbook* i donekle za *Phonetic Workbook*. Intonacijska vežbanja su većinom preuzeta iz kursa intonacije O'Konora i Arnolda⁴ koji se već godinama koristi kao oprobani metod za govorne vežbe izgovora na Filološkom fakultetu u Beogradu. Njima su pridodati primeri koje je osmislila autorka i koji slede odmah iza preuzetih rečenica. Date rečenice su transkribovani intonacijski obrasci audio snimaka koji predstavljaju sastavni deo kursa. Na kraju ove celine su zadaci vezani za korektivni naglasak i intonaciju.

Na kraju priručnika se nalaze testovi za proveru naučenog. Prva dva predstavljaju testove napredovanja čitaoca u toku samog kursa i očigledno je da im je namena da budu neka vrsta procene faktičkog stanja znanja studenta tokom različitih faza učenja. Testovi su pažljivo osmišljeni i pokrivaju sve bitne segmente nastavnog plana. Pored toga, određena vežbanja podstiču studente da iz samog primera posredno izvuku korisne zaključke, utvrđujući time i znanje koje ne mora nužno biti vezano za taj konkretan zadatak, kao u primeru:

8. A Serbian speaker who omits aspiration in his/her English runs the risk of being misunderstood by an English herarer since:
- a. unaspirated strong plosives may be heard as weak.
 - b. unaspirated waek plosives may be heard as strong.
 - c. unaspirated strong plosives may be heard as aspirated.
 - d. unaspirated weak plosives may be heard as aspirated.

(*Workbook: 73*)

Tu su još i tri testa koji su primeri autentičnih ispitnih radova za pomenuti kurs na Filološkom fakultetu i predstavljaju poslednju proveru znanja pred završni ispit.

Može se reći da *Workbook* predstavlja zanimljivu i uredno koncipiranu vežbanku. Vidljiv je pomak u odnosu na prethodnike, pre svega u većem broju raznovrsnih primera i u pridodatim testovima. Autorka zaslužuje pohvale za dobro uraden posao, uz nadu da će malobrojne štamparske greške koje rad ove vrste, ipak, ne trpi, u drugom izdanju biti otklonjene. Valja napomenuti da ovaj prikaz ne bi bio potpun kada se još jedanput ne bi ponovilo da namena ovakvih knjiga i opseg čitalačkog auditorijuma kome su knjige namenjene umnogome ograničavaju domete ovakve publikacije, što, međutim, nije omelo autorku da osmisli i napiše veoma koristan i primenjiv priručnik.

...

1. U daljem tekstu: *Workbook*.
2. Boris Hlebec (2001). *A Textbook of English Phonology, 3rd ed.*, Beograd, Trebnik (u daljem tekstu: *Textbook*), Ana Stefanovski (1996). *Phonetic Workbook*, Belgrade, University of Belgrade, Faculty of Philology (u daljem tekstu: *Phonetic Workbook*).
3. Southern British Standard (skraćeno SBS) predstavlja ekvivalent tradicionalnom nazivu Received Pronunciation (RP).
4. J.D. O'Connor & G.F. Arnold (1973). *Intonation of Colloquial English*, London, Longman.

O S T V A R I S - N O V E
SPREMI SE

063 889 47 98 · CENTAR ZA LIKOVNO OBRAZOVANJE · 063 840 53 67

123
DRAGANA ĐORĐEVIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

LICA

ARAPSKOG

J E Z I K A

Versteegh, K. *The Arabic Language*, Edinburgh,
Edinburgh University Press, 2001, VIII+278

Keis Fersteih, profesor arapskog jezika i islama na nejmenhenskom univerzitetu, svetski je priznat autoritet u proučavanju istorijskog razvoja arapske gramatičarske misli. Do sada je objavio nekoliko značajnih studija iz te i drugih oblasti, kao što su: *Pidginization and Creolization: The Case of Arabic* (Amsterdam, 1984), *Arabic Grammar and Qur'anic Exegesis in Early Islam* (Leiden, 1993), *The Explanation of Linguistic Causes: Az-Zaggagi's Theory of Grammar, Introduction, Translation and Commentary* (Amsterdam/Philadelphia, 1995), kao i studiju pod naslovom *The Arabic Linguistic Tradition* (London, 1997). Jedan je od autora knjige *Concise History of the Language Sciences: From the Sumerians to the Cognitivists*, (ed. E.F.K. Koerner, R.E. Asher: Oxford, 1995). *The Arabic Language* predstavlja drugo dopunjeno izdanje istoimene studije koja se prvi put pojavila 1997. godine.

Kako profesor Fersteih navodi u predgovoru (*Preface*, str. vii–viii), ovo je hronološki ustrojen udžbenik koji ima za cilj da pruži opštu sliku arapskog jezika u svim njegovim pojavnim vidovima, s akcentom na sociolingvističkim karakteristikama:

"Since its earliest appearance as a world language in the seventh century CE, Arabic has been characterised by an opposition between two varieties: a standard language, which occupies a prestige position and is revered as the language of religion, culture and education; and vernacular language, which serves as the mother tongue for most speakers and is the natural means of communication throughout society. The opposition between those two varieties constitutes the major theme of the present book." (str. vii)

U četrnaest iscrpnih poglavlja analizirani su svi aspekti arapskog jezika – njegovo poreklo, istorija, struktura, dijalektologija i distribucija, uz prikaz onih istorijskih, kulturoloških, religijskih, socijalnih i političkih faktora koji su na njegov razvoj uticali. *The Development of the Study of Arabic* (str. 1–8) i *Arabic as a Semitic Language* (str. 9–22), kao uvodna poglavlja, predstavljaju sažetu istoriju arabistike i orientalistike, kao i različite načine klasifikovanja semitskih jezika i osnovna

problemska pitanja ove grane semitistike. Nephodnim osvrtom na mesto arapskog u okviru semitske jezičke porodice, a u pogledu njegovih fonoloških, morfoloških i sintaksičkih obeležja, načinjen je uvod u naredna tri poglavlja koja se bave razvojnim fazama arapskog jezika.

U poglavlju *The Earliest Stages of Arabic* (str. 23-36) predstavljene su odlike tekstova na ranom severnom arapskom (samudskom, lihjanitskom i safaitskom), nabatejskih i palmirenskih natpisa, kao i odlike najranijih tekstova na preklasičnom arapskom jeziku (4. vek nove ere). *Arabic in the Pre-Islamic Period* (str. 37-52) donosi jezgrovit prikaz kompleksne (socio)lingvističke situacije na Arabijskom poluostrvu u preislamskom periodu, dok je *The Development of Classical Arabic* (str. 53-73) posvećeno procesu kodifikacije i standardizacije klasičnog arapskog jezika. Uz strogo lingvistička objašnjenja dat je i opis istorijskih, tj. političkih, kulturnih i socijalnih okolnosti u kojima se proces standardizacije odigrao što doprinosi sticanju sveobuhvatne slike o razvoju arapskog jezika i njegovom zvaničnom i nezvaničnom položaju u arapskom halifatu. Na ovo poglavlje nadovezuje se *The Structure of Classical Arabic in the Linguistic Tradition* (str. 74-92) u kom autor razmatra plodna dostignuća arapske jezikoslovne tradicije koja se razvila paralelno s procesom kodifikacije i standardizacije, a koja zauzima značajno mesto u istoriji lingvistike.

Sedmo poglavlje *The Emergence of New Arabic* (str. 93-113) naročito je značajno jer se autor ovde, između ostalog, bavi i procesom arabizacije o kom se, nasuprot toku samih arapskih osvajačkih pohoda, uistinu zna vrlo malo. U vezi sa širenjem arapskog jezika, profesor Fersteih ističe da je taj proces bio sveobuhvatniji, a možda čak i brže napredovao nego samo širenje islama, napominjući pri tom da je arapski jezik bio faktor koji je islamsku imperiju povezivao mnogo jače i od same religije (str. 93). U vezi s tim, on kritički razmatra osnovne teorijske postulate o nastanku književnog arapskog s jedne i novih dijalekata, s druge strane. Istu pažnju privlači i sledeće poglavlje pod naslovom *Middle Arabic* (str. 114-129) u kom je precizno određena problemska priroda određivanja pojma tzv. srednjeg arapskog. Ovaj pojam odnosi se na pisane tekstove književnog i drugog sadržaja koji se javljaju od sedmog veka pa sve do današnjih dana, a koji iskazuju višestruka odstupanja u odnosu na klasične arapske tekstove. Ove devijacije se u najkraćem mogu svesti na značajno prisustvo fonoloških tj. ortografskih, morfoloških i sintaksičkih kolokvijalnih elemenata kao i veliki broj pseudokorekcija. Po Fersteihu, ovo sugeriše da nije reč o srednjoj fazi u razvoju arapskog jezika niti njegovom varijetetu koji je smešten između književnog i kolokvijalnog oblika, kako su neki istraživači smatrali (str. 114-116). Smatra da uzroke pojave ove vrste tekstova treba potražiti u trima razlozima. To su: 1. Nedovoljno poznavanje jezičkog standarda (osnovni izvor pseudokorekcija); 2. Izražena razlika između pisanog i govornog jezika koja otežava prirodno prikazivanje dijaloga između običnih ljudi; 3. Upotreba srednjeg arapskog kao vrste pisanog koda kojim su se određene grupe služile u međusobnoj komunikaciji ("a written in-group language", str. 117). S tim u vezi, razlikuju se tri osnovne vrste srednjeg arapskog: muslimanski, judejski i hrišćanski, koji imaju svoja specifična obeležja, a koja su opisana i potkrepljena adekvatnim primerima u ovom delu. Fersteih takođe postavlja pitanje može li se govoriti o savremenom srednjem arapskom, s obzirom na to da čak i ovlašno proučavanje ustrojstva savremenih

književnih tekstova, kao i određenih formalnih i neformalnih govornih ostvarenja nedvosmisleno upućuje na to da oni imaju istovetne odlike kao i sredni tekstovi na srednjem arapskom iz klasičnog perioda. Smatra da se standardna jezička varijanta u oba slučaja javlja u svojstvu glavne "centripetalne sile" tj. okvira u kom su stvarani.

The Study of Arabic Dialects (str. 130–147) i *The Dialects of Arabic* (str. 148–172) donose istorijat dijalektoloških proučavanja kod Arapa i u Evropi, klasifikaciju dijalekata i njihove osnovne fonetske, morfološke i sintaksičke odlike koje su prikazane odgovarajućim primerima. Poglavlje *The Emergence of Modern Standard Arabic* (str. 173–188) ne bavi se samo leksičkim, sintaksičkim i morfološkim odlikama savremenog standardnog arapskog jezika, već zalazi i u izuzetno bitne teme kao što su problem obrazovanja i njegov uticaj na upotrebu ovog standarda, jezički stavovi, status ovog standarda u zavisnosti od medija u kom se koristi, pojavu i definisanje tzv. trećeg jezika i nekada popularne ideje o zvaničnom uvođenju pojednostavljenja u gramatiku arapskog jezika.

Dvanaesto poglavlje *Diglossia and Bilingualism* (str. 189–208) predstavlja svojevrsnu sumu prethodno obradenih tema. Osnovni teorijski postulati i problemi u praksi u vezi sa proučavanjem izraženih polova diglosije u arapskom govornom području prikazani su kroz izuzetno dobro odabrane primere iz govorne prakse. Fersteih naglašava jednu vrlo bitnu činjenicu koja oslikava kompleksnost arapske jezičke stvarnosti: "The difference between most Western speech communities and the Arabic-speaking world is the much larger linguistic distance that exists between colloquial Arabic and the standard language, which forces the speakers to make decisions much more frequently than in Western speech communities. Since the colloquial and the standard language are not discrete varieties, but only abstract constructs at the extremes of the continuum, linguistic choice does not involve a two-way selection, but rather a mixture of variants. In many cases, the selection of a few markers suffices to convey the attitude of the speaker." (str. 195) Ovo objašnjenje potkrepljeno je odgovarajućim primerima uz napomenu da autor prihvata modifikovano Fergusonovo poimanje diglosije po kom se na bilingvizam gleda kao na individualno vladanje nekolikim jezicima, bez obzira na to da li je on obeležje čitave zajednice. Ovakav izbor autor potkrepljuje rečima: "In a speech community that is both diglossic and bilingual, all speakers are able to vary their linguistic behaviour along a continuum according to extralinguistic factors that are connected both with the discourse context and the speaker's socioeconomic status."

Arabic as a Minority Language (str. 209–225) posvećeno je istorijatu, statusu i odlikama arapskih dijalekata koji su se vremenom izolovali od matice: malteškog, kiparskog maronitskog, anadolskog, uzbečkog i avganistanskog, arapskih kreola u Africi i obeležja dijalekata arapske emigracije u svetu. Završno poglavlje *Arabic as a World Language* (str. 226–240) govori o uticaju arapskog na druge jezike, u oblasti leksike, pre svega. Premda je taj uticaj bio najjači u oblasti trgovine (Afrika) i religije (islamski svet uopšte), broj jezika sa drugih govornih područja u kojima su prisutni arabizmi šireg spektra značenja (nauka, kultura) daleko je veći.

S obzirom na to da je knjiga *The Arabic Language* pisana pre svega kao udžbenik, autor se uzdržao od korišćenja fusnota. Umesto toga na kraju svakog poglavlja upućuje na odgovarajuću literaturu iz impozantne bibliografije

126
(*Bibliography*, str. 241–262) koja se bavi datom temom, uz koncizne i nadasve korisne komentare. Na kraju knjige (str. 266–277) nalazi se pregledan indeks pojmova, termina i naziva s brojem odgovarajuće stranice.

Iako je ovaj udžbenik namenjen prevashodno studentima arabistike, njegova sveobuhvatnost nesumnjivo će koristiti kako arabistima odnosno semitistima, tako i istraživačima različitih profila iz oblasti opšte lingvistike. Svi oni sada imaju priliku da na jednom mestu pronadu sublimirana saznanja iz inače vrlo razudjenih arabističkih i šire, lingvističkih oblasti, a sve to kroz jasna objašnjenja i podsticajne hipoteze. Fersteihova čuvena erudicija i očigledan entuzijazam učinili su da ovo uskostručno i pregledno lingvističko štivo gotovo poprimi odlike uzbudljive sage o jednom od najvažnijih svetskih jezika, što čitanje čini osobito prijatnim iskustvom.

TEODORA I

J U S T I N I J A N

Popović, S. *Teodora i Justinijan: car i carica Vizantije*, Beograd, 2000, 162

Delo profesora Slavoljuba Popovića, eminentnog stručnjaka iz oblasti upravnog prava, autora mnogih udžbenika, monografija, komentara zakona i drugih propisa i publikacija nastalo je u vreme velikih potresa u celom svetu, u iščekivanju novog milenijuma, a zbog drame čiji smo svedoci okrećemo se istoriji i tražimo odgovore, jer je strah za ovu planetu i čoveka na njoj veoma opravdan.

U Vizantiji je VI vek obeležen vladavinom Justinijana i Teodore, koji su skoro pola veka bili "apsolutni gospodari onog sveta koji se formirao kao civilizovani univerzum; ništa nije nedostajalo njihovoj slavi: ni prestiž vojnih uspeha, ni sjaj administrativnih reformi, ni rafiniranosti najelegantnije civilizacije, ni čuda jednog umetničkog kreatora".

Justinijan, apsolutista i autokrata, rođen u jednom selu na severu Makedonije, vladao je grčkim carstvom na Istoku od 527. do 565. godine.

Veliki uticaj na svoje savremenike imala je i carica Teodora, koja je čak "inspirisala Justinijana da donese Veliku ordonansu 535. godine, kojom su regulisani poslovi činovnika i koja je naredivala da činovnici, ubuduće budu pravični i časni, da postupaju očinski prema građanima".

Po mišljenju autora, najbolje delo o carici napisao je Šarl Dil 1904. godine pod nazivom *Theodora imperatrice de Byzance*, uvažavajući Prokopijevu *Tajnu istoriju*. Inače delo Prokopija, službenog biografa cara Justinijana, nazvano *Tajna istorija*, otkriveno je 1623. godine u biblioteci Vatikana i od tada je bilo predmet bezbrojnih diskusija, a "Pravnici su posebno vrlo živo opovrgavali autentičnost skandalozne hronike u kojoj se piše vrlo rdavo o velikom caru zakonodavcu".

Ovo izuzetno delo S. Popovića sastoji se iz dve velike celine suptilno povezane, kao što su bili povezani životi carice Teodore i cara Justinijana, pre i posle njihovog krunisanja (na dan Uskrsa u Svetoj Sofiji).

Prvi deo knjige, *TEODORA*, sadrži poglavlja o njenom poreklu, vladavini, o buni Nike, o njenoj osveti, o njenom odnosu sa Jovanom Kapodokijskim, kao i odnosu sa vojvodom Velizarom, o njenoj verskoj politici, njenim vrlinama, o ogovaranju Teodore u *Tajnoj istoriji*, o njenoj smrti, kao i zaključna razmatranja.

120

Drugi deo, *JUSTINIJAN*, sadrži poglavlja o bitnim osobinama cara, o carskoj palati i dvoru, o unutrašnjoj politici koju je vodio, o izgradnji gradova i gradevina, o privredi i finansijama toga vremena, o spoljnoj politici i njegovoj ideologiji. Sledi poglavlje o carevom vojničkom delu, zatim su prikazane vizantijske vojskovođe, značajno carevo zakonodavno delo, administrativno delo, kao i verska politika koju je vodio, a potom slede zapisi odnosno istorijski izvori o Teodori i Justinijanu (A. Grčki i sirijski, B. Latinski i C. Izvori posle caričine smrti).

Smatra se da je najveći uspeh cara Justinijana bio na području zakonodavstva. Inače *Corpus iurius civilis* (koji se sastoji iz četiri dela: a) Institucije, b) Digeste, v) Justinijanov zakon i g) Novele) bio je poslednji proizvod rimske pravne nauke i osnova za proučavanje rimskog prava, "zadivljujuće zakonodavno delo iz VI veka [...] od univerzalne važnosti". Međutim, tek u IX veku u Vizantiji, helenistička tradicija uspeła je da nadvlada orijentalne uticaje.

Knjiga profesora Popovića se čita u jednom dahu i može biti korisna za ljubitelje istorije, istorije prava, za studente da bi akumulirali i dopunili svoja znanja, jer mudrost ne dolazi sa svakom zrelošću, već se istinska mudrost razvija samo "kod onih koji su za to nadareni".

Najzad, kao jednu od odlika ove knjige treba istaći da je autor naveo kompletnu selektivnu literaturu, a prikazan je i dosadašnji plodan opus ovog svestranog naučnika.

120
BOJANA GLEDIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

ENGLISH

ENTRANCE

E X A M

P R A C T I C E 2

Čubrović, B. i M. Daničić, *English Entrance Exam Practice 2*, Beograd, Philologia, 2004, 112

U proleće 2003. godine izašao je iz štampe prvi izdavački poduhvat UG *Philologia* pod nazivom *English Entrance Exam Practice* kao velika novina u mnoštvu zbirki testova za pripremu prijemnog ispita za filološke fakultete. Tada su po prvi put uz rešenja testova ponudena i objašnjenja zbog čega su pojedini odgovori prihvatljiviji a drugi ne, što je mnogima koji uče jezik ili pripremaju prijemni ispit umnogome olakšalo snalaženje u beskrajnom svetu gramatičkih i jezičkih nedoumica.

Godinu dana kasnije susrećemo se sa prvim izdanjem nastavka pomenute zbirke, pod nazivom *English Entrance Exam Practice 2*. Autori su još jednom doprineli tome da se na što bolji način pristupi pripremanju prijemnog ispita i proveri znanja engleskog jezika.

Zbirka je zasnovana na *kontekstualizovanim testovima višestrukog izbora* (context-based multiple choice tests), koji se sastoje od vezanog teksta u kome su ostavljene praznine koje treba popuniti jednim od četiri ponudena odgovora. Ova forma testa veoma je važna za buduće studente Filološkog fakulteta zbog toga što se od 2002. godine praktikuje da polovina prijemnog ispita iz engleskog jezika (koja obuhvata 20 poena od ukupnih 40) bude upravo u ovoj formi.

S obzirom na to da se ovakav tip vežbanja ne pojavljuje u standardnim udžbenicima za srednje škole, osim u malobrojnim školama koje su uvele strane udžbenike u nastavu, ova zbirka će biti od posebne koristi onima koji se do sada sa tom formom nisu sreli. Zahvaljujući ovoj zbirci testova može se pristupiti jednom novom načinu vežbe koji je verovatno mnogima do sada bio nedostupan.

Zbirka se sastoji od sedam testova, od čega su prvih šest gore navedenog tipa, dakle traži se tačan odgovor u datom kontekstu, a sedmi test je primer prijemnog ispita za Filološki fakultet u Beogradu. Svi dati tekstovi su autentični odlomci različitih književnih i neknjiževnih dela novijeg datuma, nastalih na engleskom govornom području. Pored datih objašnjenja za tačne i netačne odgovore, kakva su postojala i u prvoj zbirci, autori nam još jednom nude nešto novo - dodatne savete nastale putem širih asocijacija na problem koji je u fokusu, a zasnovane na višegodišnjem iskustvu autora u nastavi sa studentima engleskog jezika. Ovi saveti su posebno naznačeni u zbirci kao TIPS & TRICKS.

130

Kao ilustraciju navešćemo primer iz šestog testa:

Once in the taxi, he recalled how Herbert had introduced him to a group of strangers. "I (1) _____ of the most brilliant student of our class at McGill. He could have been (2) _____ anything he wanted."

Ponudeni su sledeći odgovori:

(1)	a) want you to shake the hand	(2)	a) a success on
	b) want to shake the hand		b) success at
	c) want you to shake hands		c) success on
	d) want to shake hands		d) a success at

Slede tačni odgovori i objašnjenja:

(1) CORRECT ANSWER: A

The verb pattern to be used here is *verb + optional noun/pronoun + to-infinitive*. If the noun or pronoun is left out, the meaning changes considerably, e.g.

I want to have a word with the manager. (= I will speak)

I want you to have a word with the manager. (= you will speak)

Shake hands is a fixed phrase which is normally followed by WITH, e.g. *The two boys shook hands with each other.* You can also say *they shook each other's hands* or *they shook each other by the hand*. These three mean the same.

(2) CORRECT ANSWER: D

Success can either be a countable or an uncountable noun. When denoting 'someone who achieves a lot, especially by becoming rich, famous, respected, etc.' it is a countable noun, e.g. *She turned out to be a success at marketing.*

The noun *success* can also be followed by *in*, e.g. *How do you explain their success in reducing violent crime?*

Za tačan odgovor pod brojem dva, osim gore navedenog objašnjena, dati su i pomenuti dodatni saveti:

TIPS & TRICKS

The corresponding verb *succeed* (= to do what one has tried or wanted to do) is invariably followed by *IN*, e.g. *Mr Marston has finally succeeded in solving the mystery.*

When it is used to mean 'to be the next to take a position or rank (after someone else)', *succeed* is normally followed by *TO*, e.g. *When the king dies, his eldest son will succeed to the title.*

Važno je napomenuti da su testovi namenjeni i pojedincima koji uče engleski jezik na srednjem ili višem nivou. Gradirani su po težini, te autori preporučuju da se rešavaju redom. Za potpuniji uvid u dati jezički problem mogu se koristiti knjige navedene na samom kraju zbirke u vidu preporučene literature.

Prva zbirka testova *English Entrance Exam Practice* već se pokazala kao jedna od omiljenih i najtraženijih, kako kod onih koji se pripremaju da polažu prijemni ispit, tako i kod studenata Filološkog fakulteta koji su odabrali engleski jezik kao izborni predmet. *English Entrance Exam Practice 2* sadrži sve kvalitete za postizanje istog uspeha, kako kod budućih studenata, tako i kod onih koji na druge načine imaju u planu proveru znanja engleskog jezika, jer se forma i sadržaj ispita za kembričke diplome delom poklapaju sa onim karakterističnim za ovu zbirku.

INTEGRISANE

VEŠTINE:

G O D I N A
D R U G A

Na katedri za anglistiku na Filološkom fakultetu u Beogradu od akademske 2001–2002. godine primenjuje se komunikativna metoda u radu sa studentima u nastavi predmeta Savremeni engleski jezik I. Pristup koji je primenjen podrazumeva izučavanje četiri jezičke veštine: razumevanja govora, govorenja, pisanja i čitanja integrisano, a ne izolovano, kao što je to ranije bio slučaj. Cilj ovog projekta bio je da se rad na času približi realnoj jezičkoj komunikaciji, da se studenti osposobe da koriste strani jezik u svakodnevnim životnim situacijama, ali takode i da se nastava učini zanimljivijom, dinamičnijom i efikasnijom. Jedan od ciljeva bio je i da se studenti podstaknu na redovno učenje, veću samostalnost u radu i preuzimanje odgovornosti za svoj rad. Posle druge godine trajanja projekta, u ovom izveštaju osvrnućemo se na neke pokazatelje toga koliko smo bili uspešni u realizaciji datih ciljeva.

U akademskoj 2002–2003. godini na Katedru za engleski jezik i književnost upisano je 238 studenata. Kao i prethodne godine, pre početka nastave održan je klasifikacioni test (eng. *placement test*) da bi studenti bili raspoređeni u grupe homogene po nivou znanja. Maksimalni broj poena na tom testu bio je 100, a najveći broj studenata imao je između 70 i 90 poena, mada je bilo i nekih sa lošijim rezultatom. Na osnovu testa, studenti su raspoređeni u šest grupa približno iste veličine. S obzirom na to da je broj studenata bio veći nego prethodne godine, i grupe su bile veće – između 39 i 45 studenata. U ovaj broj su uključeni i studenti ponovci koji su želeli da slušaju *Savremeni engleski jezik I* po novom programu, tako da je konačan broj 250. Rezultati testova nisu objavljeni studentima, iako za njih uvek pokazuju veliko interesovanje.

NAČIN RADA

Pohadanje lektorskih vežbi je i ove godine bilo obavezno. Studenti su prozivani na svakom času i vodena je uredna evidencija o pohadanju nastave. Bilo je, naravno, i nekoliko slučajeva da se studenti ne pojave na nastavi cele godine iako su se upisali, ali srećom je takvih bilo malo.

Svi studenti su radili po istom planu i programu, s tim što je u skladu sa potrebama pojedinih grupa obrađivan i dodatni materijal, radi proširivanja znanja ili dopunskih vežbanja određene jedinice, kada je to bilo potrebno. Vodilo se računa da se istovremeno radi na uvežbavanju sve četiri veštine: govorenja, razumevanja govora, čitanja i pisanja.

132

Nastavili smo praksu slušanja audio kaseti na lektorskim vežbanjima, da bi studenti bili izloženi autentičnom jeziku. Razvijanje veštine govorenja se i ove godine odvijalo uz rad u grupama ili parovima, tim pre što je veličina grupa bila nepodesna za klasičan način rada. Ovaj način rada zahteva malo veću mobilnost od nastavnika u toku časa, kao i izvestan početan trening samih studenata. Pokazalo se, kao i prethodne godine, da su isprva bili stidljivi i nisu uvek pričali na engleskom, ali su se kasnije oslobodili, i kada su shvatili da im ovaj način rada pruža više šanse da govore engleski na času, tu priliku su i koristili.

U razvijanju veštine čitanja, vežbane su i tehnike razumevanja celine i pronalaženje određenih podataka u tekstu (eng. *skimming* i *scanning*), kao i čitanje radi smisla (eng. *meaningful reading*). Tekstovi su ponekad čitani naglas, radi vežbanja izgovora. Međutim, ni razumevanje govora ni čitanje nisu ni ove godine uključeni u testove.

Što se pisanja tiče, ove godine smo sledili sličan redosled rada (prvo smo obrađivali veznike, unutar rečenične i medurečenične, zatim pisanje paragrafa i na kraju pisanje sastava). Pored pisanja deskriptivnih i narativnih sastava (do 180 reči), ove godine smo uveli i pisanje formalnih pisama (eng. *letter of inquiry* i *letter of complaint*), rukovodeni time da je to jedna relativno jednostavna, a za svakodnevni život neophodna veština.

Materijali i teme obrađivani na lektorskim vežbama ostali su uglavnom isti kao i prethodne godine (udžbenici, intenzivna i ekstenzivna lektira – kompletna lista objavljena je u prethodnom izveštaju u prvom broju časopisa *Philologia*). U prvom semestru materijal je uglavnom bio težine kembričkog FCE ispita, dok je u drugom bio na nivou CAE. Na osnovu reakcija studenata prethodne generacije, promenili smo redosled obrade nekih tema i jedinica, i uveli neke nove tekstove i materijale koji su nam se činili zanimljivijim.

OCENJIVANJE

Možda najbitnija promena ogledala se u ocenjivanju studenata i broju testova. Na osnovu iskustva iz prethodne godine došli smo do zaključka da je pet testova previše u odnosu na broj nastavnih nedelja koje imamo, i ove godine imali smo četiri kolokvijalna testa, tj. po dva u svakom semestru. Na sva četiri testa proveravali smo znanje gramatike i leksike. Svi testovi su rađeni u ispitnoj atmosferi, u amfiteatru, uz prisustvo dežurnih nastavnika. Kao i prethodne godine, studentima je bilo rečeno šta će se testirati i bila su im zadata određena poglavlja iz udžbenika za samostalan rad. Na časovima konverzacije studenti su radili i 6 kontrolnih diktata. Pored toga bili su obavezni da urade i četiri prevoda nepoznatog teksta i tri eseja, koji su rađeni u vreme kolokvijalnih testova ili kao testovi na času.

Konačna ocena na pismenom delu ispita sastojala se iz prosečne ocene diktata, prosečne ocene prevoda, prosečne ocene gramatičkog i leksičkog testa i prosečne ocene eseja. Prosečna ocena gramatičkog i leksičkog testa je opet donosila 40 procenata ukupne ocene, a ostali delovi po 20 procenata. Da bi položili, studenti su morali da sa pozitivnom ocenom prođu tri od četiri testa, tri od četiri prevoda, dva od tri eseja i pet od šest diktata. Za prolaz na gramatičkom i leksičkom testu bilo je potrebno uraditi 66 procenata testa. Ocene su zaokruživane na dve decimale, tako da bi student na kraju imao na primer ocenu na pismenom 7,7 ili 8,1, itd, za razliku od prošle godine, gde bi na primer 7,7 bilo zaokruženo na 8. Na taj način

smo izbegli da studenti imaju nerealno visoka očekivanja vezana za konačnu ocenu (npr. da automatski očekuju da imaju 8 na pismenom ako im je krajnja ocena 7,7 pa da onda misle da će lako na usmenom podići ocenu na 9).

Rezultati dobijeni na kraju školske godine su opravdali ovu promenu i način ocenjivanja. Najbolji rezultati su opet postignuti u grupi koja je imala najbolje rezultate na klasifikacionom testu, kao što smo na osnovu prethodnog iskustva i očekivali. U skladu sa tim, najnižu prosečnu ocenu imala je grupa koja je najlošije uradila taj ulazni test. Studenti koji nisu bili zadovoljni ocenama koje su stekli preko kolokvijuma imali su priliku da poprave ocenu iz određene discipline u junu (takvih je bilo manje od 10), a na pismeni ispit su u junu mogli da izadu i svi oni koji nisu uspeali da polože pismeni deo preko kolokvijuma. Studenti koji su bili zadovoljni svojom ocenom u junu su uglavnom izašli na usmeni deo ispita. Forma samog usmenog ispita ostala je ista kao i prethodne godine.

REKAPITULACIJA

Zaključno sa oktobarskim ispitnim rokom, pismeni ispit položilo je 212 studenata, dok njih 38 nije uspeo da dobije pozitivnu ocenu. Usmeni ispit položilo je ukupno 208 studenata. Prosečna ocena cele generacije na pismenom ispitu je 7,84, ako računamo samo one koji su ga položili, tj. 7,41 ako uključimo tu i studente koji nisu položili pismeni. Pismeni deo ispita preko kolokvijuma položilo je 187, tj. 75 procenata studenata. Prosečna konačna ocena cele generacije iznosi 8,07 ako se računaju oni koji su ispit položili do oktobra, a 7,48 ako se uzima u obzir svih 250 studenata.

Tabelarni prikaz ocena izgleda ovako:

Rezultati pismenog ispita (zaključno sa oktobarskim rokom):

grupa	ukupan broj st.	ocena 10 (br. stud.)	ocena 9	ocena 8	ocena 7	ocena 6	nisu položili	prosečna ocena
A	43	/	3	21	16	1	2	7,68
B	42	/	2	9	21	2	8	7,32
C	45	/	2	6	8	6	23	7,18
D	43	/	10	26	6	1	/	8,05
E	38	1	24	9	3	/	1	8,53
F	39	/	6	20	9	/	4	7,91
ukupno	250	1	47	91	63	10	38	7,84

Rezultati usmenog ispita (zaključno sa oktobarskim rokom):

grupa	br. studenata koji su polagali usmeni	ocena 10	ocena 9	ocena 8	ocena 7	ocena 6	prosečna ocena grupe	prosečna ocena
A	41	/	8	21	9	3	7,83	7,68
B	34	1	1	13	14	5	7,38	7,32
C	20	/	1	8	5	6	7,25	7,18
D	41	3	14	18	6	/	8,34	8,05
E	37	16	13	6	2	/	9,16	8,53
F	35	2	8	17	6	2	8,06	7,91
ukupno	208	22	45	83	42	16	8,07	7,84

Konačne ocene (zaključno sa oktobarskim rokom):

grupa	ukupno studenata	broj st. koji su položili ceo ispit	ocena 10 (br. stud.)	ocena 9	ocena 8	ocena 7	ocena 6	prosečna ocena grupe
A	43	41	/	8	20	13	/	7,88
B	42	34	/	3	14	14	4	7,41
C	45	20	/	1	8	6	5	7,25
D	43	41	2	15	18	6	/	8,32
E	38	37	15	14	6	2	/	9,14
F	39	35	/	9	19	5	2	8
ukupno	250	208	17	49	85	46	11	8,07

POVRATNE INFORMACIJE

U skladu sa našom stalnom željom da unapredimo kvalitet nastave, na kraju godine studenti su radili i anonimnu anketu u kojoj su mogli da daju svoje viđenje i ocenu kursa i samih predavača (lektori Jonathan Pendlebury, Jelena Marković, Jelena Matić i Ivana Čorbić) kao i svoje sugestije u vezi sa kursom i temama. Sa zadovoljstvom možemo da kažemo da je većina komentara bila pozitivna i da su se studenti pohvalno izrazili o ovom načinu ocenjivanja i testiranja. Neke od opravdanih pritužbi (na veličinu grupa, nedostatak učila, mali broj časova predviđen za ovaj predmet, ili visinu školarine) na žalost nije u našoj moći da rešimo, ali smo neke druge predloge primili k znanju i uzeli u obzir pri radu sa sledećom, sada već trećom, generacijom studenata koja se upisala školske 2003/2004.

ZAKLJUČAK

Imajući u vidu da je pre početka ovog projekta jedan od zapaženih problema bio i mala prolaznost studenata na predmetu Savremeni engleski jezik, možemo zaključiti na osnovu rezultata dve uzastopne godine da je ovakav način rada sa studentima, koji zahteva stalan i samostalniji rad studenata tokom cele godine, dao rezultata. Do oktobra, od 250 studenata koji su radili po ovom programu, ceo ispit je dalo 208 studenata, tj. 83 procenata. Ovakav način rada zahteva veliku koordinaciju lekora koji rade na istom predmetu i prebacuje težište opterećenja sa ispitnih rokova na rad preko cele godine, ali mišljenja smo da je uloženi trud urodio plodom. Na osnovu ocena i rezultata ankete možemo biti sigurni da su studenti motivisani da rade po ovom sistemu i da preuzmu odgovornost za svoje učenje. Naravno da ovaj sistem rada nije savršen, ali nas do sada postignuti rezultati podstiču da ga usavršimo i razvijamo dalje.

UDK 378.147:: 811.111

378.14.014.25 (497.11)

LJILJANA MARKOVIĆ I TATJANA PAUNOVIĆ

Filozofski fakultet u Nišu

135

INTERKATEDARSKO

P O V E Z I V A N J E A N G L I S T A

Tokom školske 2002/2003. godine, anglistički departmani Filozofskog fakulteta u Nišu, Filološkog fakulteta u Beogradu i Filozofskog fakulteta u Novom Sadu realizovali su projekat INTERKATEDARSKO POVEZIVANJE, finansijski podržan od strane Fonda za otvoreno društvo.

Do inicijative da se započne sa neakvim oblikom saradnje došlo se prilikom susreta predstavnika tri katedre na skupu *Obrazovanje nastavnika stranih jezika u reformisanom školstvu* koji je, povodom Evropskog dana jezika, organizovalo Ministarstvo prosvete i sporta 26. 09. 2002. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Teme skupa bile su: rezultati istraživanja koje je sproveo Ministarstvo prosvete i sporta o profesionalnoj osposobljenosti nastavnika stranih jezika, i razgovor o mogućnosti njihovog daljeg stručnog osposobljavanja. Kroz neformalne kontakte u pauzi ovog skupa, predstavnici tri anglistička departmana došli su do zaključka da je potrebno uspostaviti tešnju saradnju kako bi se zajedničkom, sinhronizovanom akcijom odgovorilo na zahteve društva u narednom periodu.

Prvi korak u tom pravcu učinila je Katedra za engleski jezik SG za anglistiku Filozofskog fakulteta u Nišu, konkurišući kod Fonda za otvoreno društvo za finansijsku podršku projektom INTERKATEDARSKO POVEZIVANJE - REFORMA STUDIJA JEZIKA U SKLADU SA ZAHTEVIMA REFORME ŠKOLSTVA U SRBIJI (*Metodika nastave engleskog jezika i Engleski jezik*), koji bi zajednički realizovali anglistički departmani Filozofskih fakulteta u Nišu i Novom Sadu i Filološkog fakulteta u Beogradu.

Primarni cilj projekta bio je kritička analiza i promena postojećih kurikuluma i ustaljenog načina rada na anglističkim departmanima, čime bi univerzitet suštinski pomogao društvu u realizaciji reformskih procesa u obrazovanju. Glavni predmet razmatranja bili su predmeti (*Savremeni Engleski jezik i Metodika nastave engleskog jezika*), s obzirom na činjenicu da su ti predmeti ključni za profesionalno osposobljavanje budućih nastavnika i profesora engleskog jezika.

126

Drugi, dugoročni cilj tiče se reforme obrazovanja na univerzitetskom nivou, uspostavljanja intenzivnije saradnje i razmene informacija između anglističkih departmana i usklađivanja kurikuluma i načina rada s jasnom idejom da je, pre uklapanja u jedinstveni evropski obrazovni prostor koji će omogućiti mobilnost i studenata i nastavnika/saradnika na Univerzitetu, potrebno izgraditi jedinstven obrazovni prostor na univerzitetskom nivou u Srbiji.

Projekat se sastojao od 5 susreta nastavnika i saradnika anglističkih departmana koje su naizmenično organizovala tri fakulteta (23. 11. 2002, Niš; 22. 02. 2003, Beograd; 22. 03. 2003, Novi Sad; 10. 05. 2003, Beograd i 13. 09. 2003, Niš). Projekat je unapred definisao teme za koje se činilo da bi trebalo da budu od značaja za rad odseka za engleski jezik (za *Metodiku nastave engleskog jezika*, to su: uvođenje praktikuma, realizacija sistema mentorstva, uvođenje posebnih metodika, mesto *Metodike* u modularnoj organizaciji studija i *Metodika* u bliskoj budućnosti; a za *(Savremeni) Engleski jezik*, teme su bile: horizontalno i vertikalno povezivanja kurseva na predmetima *Engleski jezik*, uloga lektora u nastavi stranog jezika i položaj lektora u univerzitetskoj hijerarhiji, uvođenje novih kurseva, *(Savremeni) Engleski jezik* u modularnoj organizaciji studija i *(Savremeni) Engleski jezik* u bliskoj budućnosti). Međutim, dnevni red svakog sastanka bio je obogaćen i drugim temama – usled uticaja društvenih dešavanja ali i velikog interesovanja kolega za učešće u projektu.

Kako je prvi interkatedarski skup bio prvi susret anglista posle dužeg vremena, ova prilika je poslužila da se razmene informacije o stanju na svakom odseku i da se utvrde zajedničke odlike, ali i specifičnosti svakog anglističkog departmana. Pokazalo se da, kao posledica rada univerziteta u prethodnom periodu i pod uticajem specifičnih društvenih okolnosti, sva tri departmana imaju slične probleme, a to su: veliki broj studenata i prevelike grupe u kojima se odvija nastava; veliki broj studenata koji na kraju nastavne godine ne mogu da dostignu nivo znanja potreban za prelazak u narednu godinu studija; veliki broj ispitnih rokova u toku školske godine koji otežavaju realizaciju nastave s jedne, i stručno i naučno usavršavanje samih nastavnika i saradnika, s druge strane; veliki broj studenata koji ne uspeva da položi jedan te isti predmet iz roka u rok... Suočena sa ovim problemima, svaka od katedri za anglistiku je već učinila prve korake u želji da ih reši na zadovoljstvo i studenata i nastavnika/saradnika, i o tim koraci ovom prilikom izvestila kolege.

Već na drugom interkatedarskom susretu u rad su se uključile i kolege sa drugih predmeta na anglističkim odsecima ističući da reforma nastave engleskog jezika ne podrazumeva samo reformu na predmetima *(Savremeni) Engleski jezik* i *Metodika nastave engleskog jezika*. Stoga se na plenarnim sesijama razgovaralo i o načinu na koji lingvistički, književni i kulturološki predmeti mogu da doprinesu poboljšanju studija engleskog jezika i obrazovanju kvalitetnijeg kadra.

Opšti stav koje su izneli učesnici svih pet interkatedarskih skupova je da sa reformom programa studija na mikro-planu – na nivou studija engleskog jezika – treba početi što pre, nezavisno od tempa reforme na makro-planu. Takođe treba izmeniti i način rada sa studentima, smanjiti njihovu opterećenost, redukovati preobimne programe, zameniti pasivnu reprodukciju znanja kreativnim angažovanjem studenata kroz projekte, praktične zadatke, seminarske radove, i time

povećati odgovornost studenata za svoje studiranje, ali ih i pripremiti za rad u novim društvenim uslovima i za dalje samo-obrazovanje.

Tokom celog projekta učesnici su razgovarali i o dvema aktuelnim temama prednacrtu Zakona o visokom školstvu i testiranju jezičke kompetencije na nivou B2.

Prednacrt Zakona o visokom školstvu dočekan je sa velikim nestipljenjem ali, istovremeno, i sa različitim reakcijama: od razočarenja zbog prevelike slobode koja se ostavlja univerzitetima da rešavaju brojna konkretna pitanja (uključujući i standarde za izbor u zvanja nastavnika i saradnika, kvalitet nastave, itd), preko bojazni od pojedinih odredbi tog zakona (kao što je ukidanje fakulteta kao fizičkih lica, i prenošenje sve vlasti na nivo univerziteta) do apsolutnog odbijanja celokupnog prednacrtu jer ne uzima u obzir društvenu stvarnost u Srbiji na početku 21. veka. Odjeci svih tih stavova, čuli su se, naravno, i na interkatedarskim susretima.

Medutim, kada se diskutovalo o konkretnim rešenjima u prednacrtu Zakona o visokom školstvu i njihovom značaju za rad i razvoj anglističkih departmana, opet su došli do izražaja (zajednički) interesi struke i svest o specifičnosti studija jezika, pa u tom kontekstu i studija engleskog jezika. Pitanje koje je posebno isticano bilo je uloga lektora u nastavi jezika i položaj lektora u postojećoj zakonskoj regulativi.

Predstavnici sve tri katedre složili su se da je rad lektora u nastavi (*Savremenog*) *Engleskog jezika* ključni za obrazovanje profesora engleskog jezika, ali i da istovremeno taj rad nije adekvatno vrednovan niti je uvažena specifičnost tog posla. Po postojećoj zakonskoj regulativi, lektori su još uvek saradnička zvanja uprkos činjenici da lektori drže zahtevne kurseve na izuzetno visokim nivoima jezičke kompetencije – sve do nivoa *Proficiency*. Podstaknuti ovim problemima, predstavnici tri anglistička departmana uputili su pismo doc. dr Tinde Kovač-Cerović, pomoćniku Ministra prosvete i sporta, u kome se ističe značaj iskusnog lektorskog i asistentskog kadra za studije jezika i naglašava potreba da se na filološkim grupama ne ukine mesto asistenta, a da se položaj lektora izjednači sa statusom predavača stranog jezika na nematičnim grupama.

Druga aktuelna tema, koja je zaokupila pažnju učesnika interkatedarskih skupova, bila je organizacija ispita provere jezičke kompetencije na nivou B2 *Jedinstvenog evropskog okvira* za jezike za nastavnike engleskog jezika. Iako su se čule i neke druge ideje o tome kako podići nivo stručnosti nastavnika engleskog jezika, istaknuto je da ova provera mora da se izvrši u okviru obrazovnog sistema Republike Srbije i da je na ovom polju izuzetna važna uloga i pomoć koji državni univerziteti pružaju Ministarstvu u ostvarivanju reforme osnovnog školstva.

O značaju projekta INTERKATEDARSKO POVEZIVANJE govori činjenica da se za projekat čulo i van usko stručnih krugova, i da je veliki broj gostiju prisustvovao interkatedarskim sesijama (prof. dr Draga Zec sa Univerziteta Kornel (SAD); prof. dr Vesna Polovina, ispred Odbora za razvoj kurikuluma za jezik, književnost i komunikacije; Marija Kostić, predsednik NELTA-e; kolegice sa Odsjeka za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore u Nikšiću...).

Ono što je, čini se, najvažniji ishod ovog projekta jeste ponovno uspostavljanje intenzivne komunikacije između tri departmana. Posle godina zastoja, obnovljene su stare (institucionalne) veze između naših profesora, a mladi saradnici

128
su se upoznali, razmenili informacije o svom naučnom i stručnom radu i postavili osnov za dalju saradnju.

S obzirom na specifičnost ovog projekta u smislu organizacije, načina rada i ishoda, njegov stvarni značaj i rezultate biće moguće sagledati tek u narednom periodu, a valja naglasiti da se i ovaj prikaz našao u časopisu *Philologia* upravo kao posledica kontakata uspostavljenih u okviru projekta INTERKATEDARSKO POVEZIVANJE.

CREATIVE

E N G L I S H
2 0 0 3

The ELT profession changes constantly in every region, striving to meet new challenges and thus adopting new methodologies. In every country, the transition from one epoch to another represents both a period of skepticism and uncertainty as well as a time of hope presenting an opportunity for change, calling upon the maximum potential of teachers.

The territory of Serbia and Montenegro currently falls into the category of countries in transition. The significant reforms being made to the educational system require from the teaching staff great commitment, expert knowledge and above all a willingness to engage all of their skills and abilities to produce change and reach the aims of the reform. This reform is as crucial at the elementary level as it is at the academic level.

At the Faculty of Philology and Arts, Department of English language in Kragujevac, Serbia, such a reform – of methodological approaches – was more than necessary. The results have been more than rewarding and the feedback absolutely positive.

As a lector of essay writing and conversation at the Department of English language and literature, last year I allocated space for imaginative work and the incorporation of new techniques in my classes without departing from the obligatory syllabus. I was more than willing to forward efforts to provide students with new experiences to enable them to perceive ELT in a completely new light.

During the year, as a result of mutual cooperation and the exchange of opinions, a new concept emerged that was developed by the students and me. The new program that was thus created acquired the name "Creative English". First, second and third year students at the Department of English language and literature were assigned various activities and were required to prepare topic-based sessions. The presentations required the use of all language learning skills, translation work and called on a myriad of their other talents. They presented numerous sketches based on the knowledge they acquired during year. A courageous learning attempt ventured by the second year students was their translation of various scenes taken from a well-known Serbian film. A final touch to the year's accomplishments was the

140
work of our freshmen who were more musically inclined, and gave a presentation that compared and contrasted Serbian folk tunes with Anglo-American music.

Two groups of third year students opened the program with a thorough, lively debate on the question of whether people are healthier in today's society. Some arguments were based on data from the medical field, while others touched on relevant local health issues that have emerged in recent years. The preparation stage required that they gather as much information as possible on the arguments they were to defend. That meant conducting various interviews with full-time doctors and amassing data from articles, encyclopedias and the Internet. Charts and tables were drawn up and presented via an overhead projector, familiarizing us with shocking statistics. Further supplementary material ranged from the contrasting attire of the two groups to visual aids, including artificial arms and legs. The aim to engage all of their abilities in this multimedia task was fully satisfied – to the extent that both groups made a balanced argument and an impassioned and meaningful discourse with a fixed purpose was present. Second year students addressed issues related to tourism and film. The first group did a sketch of a visit to a tourist agency, choosing to take us to the distant destination of Russia – preparing a rich and descriptive presentation of Russian history and culture. With its additional humorous elements, the sketch was more than entertaining. The students participating in this sketch were encouraged to imitate the pronunciation of BBC news readers, which they did successfully.

The second group was responsible for a rather difficult task: to transfer the humor of a domestic film into English without losing the meaning or the depth of the expressions. Carried away by this stimulating idea, the students went as far as to translate the soundtrack, which was met by vigorous applause from the audience. The students proved themselves capable of translating Serbian into English without affecting the meaning or the form of either language.

Finally, the promising, young future-colleagues put the finishing touches on the year's work. The freshmen prepared a humorous sketch based on a short story selected from the required syllabus. We saw some interesting hints of potential talent in both acting and directing.

The more numerous second group of first year students, as previously mentioned, gave a presentation comparing and contrasting Serbian folk music with Anglo-American rock music of the same period. Besides the oral presentation, the evening ended with several dance performances by a Serbian folklore dance group, made up of our students, as well as a rock band, also consisting of future English teachers! The whole program ended with a final singing performance given by one of our ambitious students who, in addition to attending our university, is simultaneously pursuing a music career and has already represented our country at international festivals. Our star, Jelena Tomasevic, performed some Serbian folk songs and Beatles' hits, the most representative rock group of its time.

The primary aims of this educational but above all entertaining program was to present and confirm all of the opportunities that knowledge of this international language provides. Knowing English does not only enable the production of English, but more significantly enables the use of it in everyday exchanges and for communicative purposes in a vast field of demanding topics.

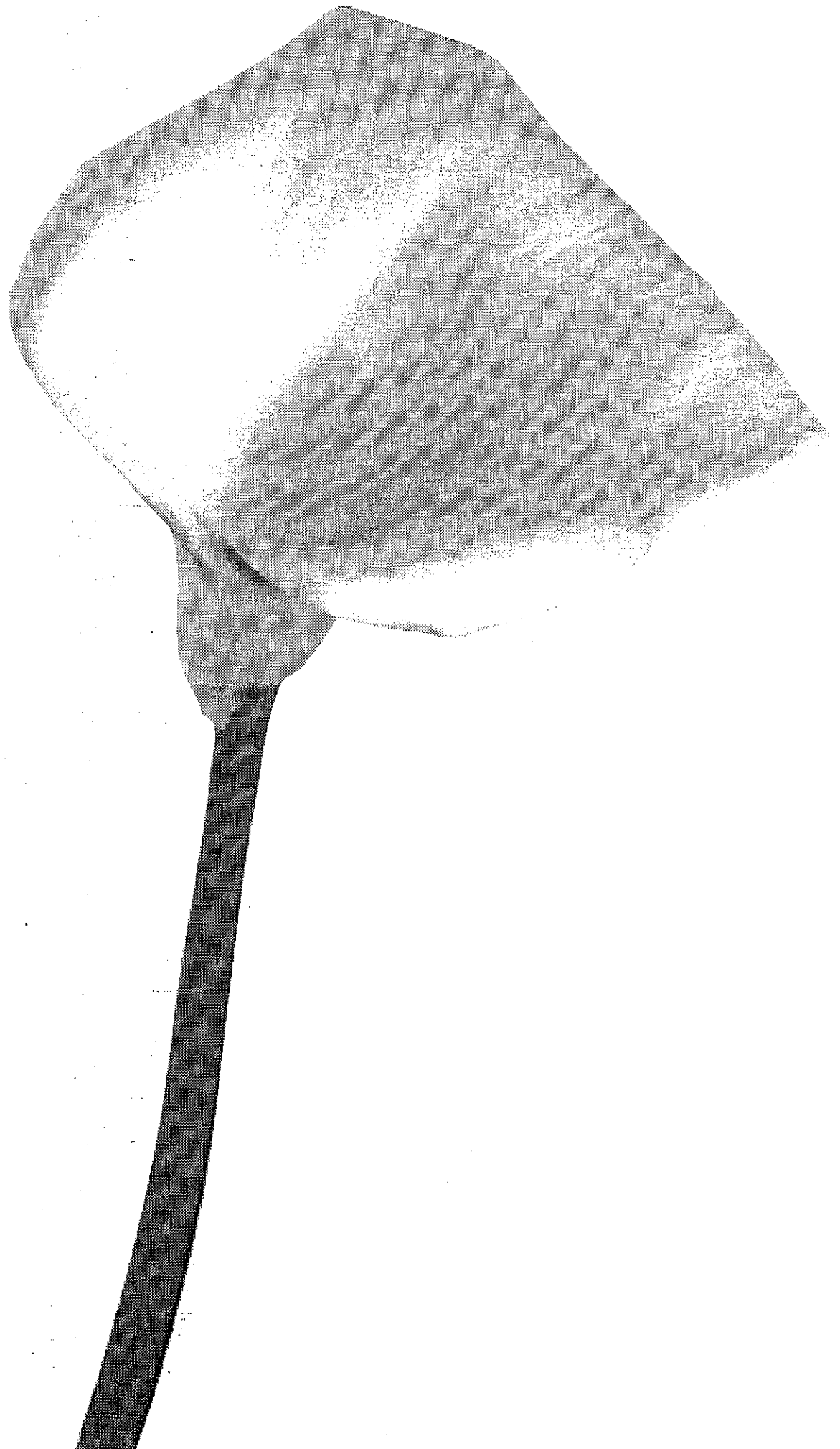
This report needs no conclusion. Anonymous comments from student-participants and audience members will more than suffice as a summary of their experiences and an account of the project's success.

'The festivity we experienced this semester was the first of its kind at this University. It was a successful attempt to assemble all of the generations present at this Faculty. I hope there will be another event of this kind.'

'In my opinion the idea was very good, original and definitely something new. It made our studies much more interesting. And if it continues next year it will make the English Department more appealing. It is great because it gives students a chance to contribute, to develop their own ideas and to express their creativity.'

'It seems that something has changed in our education system. A great idea – to combine student creativity and education – has finally come into being. CREATIVE ENGLISH is a good way to enhance student results by broadening their views on the use of the English language. I am proud to have been a part of the first group of students to prove that learning is not just hard work, but also a very interesting experience.'

141

EKSPERIMENT U
NASTAVIT E O R I J E I
T E H N I K E
P R E V O Đ E N J A

U vremenu kada silabusi svih evropskih univerziteta sve više liče jedni na druge, Udruženje *Philologia* pokrenulo je projekat čija je osnovna ideja bila da približi naše studente njihovim vršnjacima koji studiraju filološke nauke negde drugde na Starom kontinentu. U decembru 2003. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu počela je sa radom prevodilačka radionica. Radilo se šest meseci, a kursevi su završeni krajem maja 2004. godine, kada su učesnici dobili sertifikate da su pohađali kurseve prevodenja (certificates of attendance). Kao jedini jezik nastave izabran je engleski jezik, ne zato što je tokom poslednje dve decenije postao *lingua franca* u svetu nauke, biznisa i posebno razmene informacija, već isključivo zbog nemogućnosti Udruženja da nađe zainteresovane predavače za druge jezike koji su voljni da rade sa studentima na volonterskoj osnovi.

Veliki broj zainteresovanih studenata, apsolviranih i diplomiranih filologa primorao je rukovodioce da organizuju klasifikacioni test (*placement test*). Kao najpogodniji način testiranja odabrali smo prevod književnog teksta sa engleskog na srpski jezik. Izabran je kratak odlomak (180 reči) iz romana *Old devils* savremenog engleskog autora Kingzlija Ejmisa. Svesni svih mana ovakvog načina testiranja (da se testira samo jedan smer prevoda i samo jedna vrsta teksta, te da studenti koji odlično prevode pismeno ne moraju nužno biti isto toliko dobri u usmenom prevodenju), rukovodioci su smatrali da je prednost izbora ovakvog teksta u tome što se na osnovnim studijama na predmetu Savremeni engleski jezik prevode jedino književni tekstovi, baš kao što se na ispitima iz istog predmeta isključivo testira prevodenje odlomaka lepe književnosti.

Izabrali smo šesnaest najboljih prevoda i ispostavilo se da je bojazan rukovodilaca da su studenti anglistike u blagoj prednosti nad studentima sa ostalih grupa bila neopravdana. U radionicu su pored studenata engleskog jezika i književnosti primljeni studenti sa grupa za skandinavske jezike i studenti svetske

144
književnosti. Štaviše, najbolji prevod uradio je student sa grupe za opštu i teoriju književnosti.

Radionica je bila otvorena jedanput nedeljno, sredom od 18:00 sati, osim u ispitnim rokovima i tokom raspusta. Prvobitna namera rukovodilaca bila je da čas traje devedeset minuta odnosno školski dvočas. Međutim, ispostavilo se da su studenti veoma motivisani da uče i zainteresovani da rade, tako da je trajanje časa bilo fleksibilno, a predavač odlučivao kada će završiti. Često se dešavalo da su objektivne okolnosti (činjenica da se fakultet zaključava u 21:30), a ne želja učesnika radionice odlučivale o završetku rada za taj dan.

U radionici su održana tri različita kursa prevodenja, koja ne obuhvataju isti broj časova: prevodenje književnih tekstova, prevodenje stručnih tekstova i usmeno prevodenje.

Prevodenje književnih tekstova obuhvatilo je sedam videnja. Kurs je držao kolega koji duži niz godina prevodi savremeno englesko književno štivo za nekoliko izdavačkih kuća i ima pet objavljenih prevoda. U radionici je prevedena drama *Osvrni se u gnevu* Džona Ozborna, istaknutog britanskog pozorišnog autora. Rukovodioci su izabrali ovaj tekst jer ne postoji objavljen prevod na srpski jezik, osim što je drama ranije prevedena za potrebe izvođenja na sceni. Drama se, inače, nalazi na spisku obavezne lektire za predmet Engleska književnost IV. Osnovni metod rada bio je samostalni rad studenata kod kuće, a na času se zajednički dolazilo do najboljeg rešenja. Studenti su prevodili desetak strana sedmično, a zadatak predavača bio je i da usaglasi konačnu verziju prevoda. U okviru ovog kursa radionica je imala čast da ugosti eminentnog književnog prevodioca gđu Svetlanu Stojanović, dobitnicu nagrade "Miloš Đurić", našeg najvećeg priznanja za književne prevodioce. Njeno predavanje na temu *Književno prevodenje – teorija kroz praksu i praksa kroz teoriju* bilo je vrlo posećeno i inspirativno, a neka od njenih razmišljanja možete pročitati na kraju ovog izveštaja.

Tokom kursa prevodenja stručnih tekstova radionica je bila otvorena šest puta, a obrađeno je pet različitih tema: prevodenje za Evropsku uniju, poslovni jezik (Business English) odnosno ekonomska terminologija (bankarstvo i spoljna trgovina), sudsko tumačenje i engleski u medicini (English in medicine). Kurs je vodila koleginica koja je član Udruženja zanatskih i stručnih prevodilaca Srbije i u čiji višegodišnji prevodilački staž sudskog tumača ulazi upravo usmeno i pismeno prevodenje stručnih tekstova za državne institucije i strane organizacije koje deluju na ovim prostorima. Zbog činjenice da studentima ova terminologija nije bliska i da ranije nisu imali priliku da prevode sličan materijal, rad nije mogao biti samostalan niti je uključivao domaće zadatke. Sesija se sastojala od kraćeg predavanja na kom je studentima data osnovna terminologija, lista karakterističnih skraćenica i akronima i objašnjeni osnovni principi prevodenja stručnih tekstova, a zatim je sledio praktičan rad tj. prevodenje originalnih dokumenata iz prevodilačke prakse predavača. Gostujući predavač tokom ovog kursa bila je dr Mila Dragović, koja se preko dvadeset godina bavi prevodilačkim radom u Francuskoj, a doktorsku tezu o prevodenju za izdavače odbranila je na Sorboni. Njeno izlaganje bilo je o obrazovanju uspešnih mladih prevodilaca, a predavač je dao i mnoštvo korisnih praktičnih saveta .

Kurs usmenog prevodenja obuhvatio je sedam videnja, a predavač je bila koleginica koja je član Udruženja konferencijskih prevodilaca Srbije i koja se tokom prethodnih pet godina istakla kao jedan od najboljih simultanih prevodilaca mlade generacije na našim prostorima. Tokom ovog kursa vežbalo se brzo beleženje podataka, različite tehnike i osnovni principi konsektivnog i simultanog prevodenja. Značajan podsticaj za bavljenje prevodilačkim radom studentima je dao gostujući predavač mr Boško Čolak-Antić, predsednik Udruženja konferencijskih prevodilaca Srbije. Istaknuti prevodilac tokom svog predavanja na temu *Refleksija o konferencijskom prevodenju* govorio je o vlastitom iskustvu, problemima usmenog prevodenja sa kojima se sreće svakodnevno u poslu, ali i prednostima koje ovaj vid rada ima nad drugim oblicima prevodenja. Tokom svog izlaganja dao je brojne savete studentima koji su zainteresovani da jednog dana postanu konferencijski prevodioci, a anegdote iz prevodilačke prakse učinile su dvočasovnu diskusiju izuzetno zanimljivom.

Projekat *Prevodilačka radionica 2003/2004* bio je pokušaj da se prevazide nedostatak teorijske nastave o prevodenju na anglističkim studijama, kao i manjak praktičnih vežbi prevodenja različitih vrsta tekstova (osim književnih). Rukovodioci radionice smatraju da, u periodu kada u svetu vlada trend izrazitog interesovanja za prevodilaštvo i kada je ta disciplina (engl. *translatology*, franc. *traductologie*) uvedena kao obavezan predmet na osnovnim ili posle diplomskim studijama filologije na svim evropskim univerzitetima, naši studenti ostaju uskraćeni za poznavanje ovih oblasti, što svakako ima uticaja na njihovu sposobnost da odgovore na buduće prevodilačke profesionalne izazove. Najbolji pokazatelj da je kurs bio uspešan čine pozitivni utisci i zadovoljstvo učesnika, što je rukovodiocima veliko ohrabrenje za dalji rad sa mladim talentima.

Književno prevodenje – teorija kroz praksu i praksa kroz teoriju

(predavanje koje je 21. januara 2004. godine održala gđa Svetlana Stojanović, laureat nagrade "Miloš Đurić", na Filološkom fakultetu u Beogradu – separati)

"Šta vam je potrebno da biste postali dobar književni prevodilac?"

1. Neophodno je odlično poznavanje maternjeg jezika, tj. jezika na koji prevodite.
2. Što bolje poznajete jezik sa kojeg prevodite, biće vam lakše. Ali, eventualna neznanja mogu se nadoknaditi češćim zavirivanjem u rečnike. Izvestan donji nivo visokog poznavanja jezika sa kojeg prevodite svakako je neophodan, prevodilac ne može biti francuska sobarica koja odlično govori francuski.
3. Književno se sme prevoditi jedino na maternji jezik, jer jedino na tom jeziku osećate, celim bićem i životnim iskustvom, nijanse koje ste na stranom jeziku naučili, što je nešto sasvim drugo.
4. Morate biti i neostvareni pisac. Književnom prevodiocu je potrebno da poseduje približno sličan dar koji ima pisac. Između vas i pisca razlika je ista kao između Mocarta i Jovana Kolundžije, ali ako imate lično osećanje da vam je dovoljno da postanete Jovan Kolundžija, upustite se u taj posao. Ako ste pravi pisac, pišite svoje knjige, prevodilac je ipak čovek iz senke."

146

“Šta je dobar književni prevod?

Vernost izvorniku je veoma važna stvar, na njoj se mora strpljivo raditi. Dalje, bez lepote tj. estetske vrednosti vašeg prevoda, književnog prevoda nema. Tačnost i vernost bez književne lepote su informacija, a ne književnost. Ne plašite se grešaka i težite lepoti, ali ne lepoti kako je vi shvatate (u tom slučaju pišite svoje romane), već lepoti koju je vaš pisac želeo svom čitaocu da priušti.”

SOFIJA MIĆIĆ
School of Medicine, University of Belgrade

CONFERENCE

REVIEW

T H E 1 4 T H B R I T I S H A N D A M E R I C A N S T U D I E S C O N F E R E N C E

The 14th annual conference devoted to the British and American Studies was held in Timisoara, Romania, 13–15 May 2004. It was organized by the Department of English, University of the West Timisoara and was eventful because of the wide range of topics that were covered during the very short two days of the conference.

On 13 May, the conference was officially opened by the Rector, Dr. Ioan Mihai. The remaining opening speeches were delivered by: Mark Tauber, the First Secretary, Cultural Affairs, American Embassy, Barbara Nelson, Executive Director, Fulbright Commission, Bucharest, Marion Hughes, Director *ELT* Programmes, British Council, Bucharest, Dr. Maria Tenchea, Dean of the Faculty of Letters and Dr. Hortensia Parlog, ESSE Secretary, Head of the English Department, University of the West Timisoara.

There were 3 plenary sessions and over 160 presentations divided into 7 workshops: *British Literature, American Literature, Cultural Studies, Gender Studies, Language Studies, ELT and Translation Studies*. In this convention, the international representation was very significant. The Conference gathered *ELT* professionals from Europe (Great Britain, Hungary, Poland, Turkey, Spain, Germany, Denmark, Albania, Lithuania, Serbia and Montenegro), Africa (Kuwait, Jordan, South Africa) and America. There were 20 participants from our country, namely, Belgrade, Novi Sad and Nis, all of whom presented papers and some were involved with moderating workshops.

The first plenary session was given by Cay Dollerup, a renowned professor of the University of Copenhagen, Denmark, and Editor-in-Chief of the international journal *Translation Studies*. His paper dealt with the globalisation of translation, briefly touching upon the history of translation activity. The main focus was on the changes that took place in the XX century and sea changes in translation and *Translation Studies* in the last 10–15 years.

In his plenary paper, the second keynote speaker, Norman Fairclough, a distinguished professor of the University of Lancaster, UK, a 'guru' of critical

148
approach to discourse analysis, briefly described one version of Critical Discourse Analysis (CDA), discussed the relationship between CDA and social theory and research on 'transition' in Central and Eastern Europe.

The third plenary lecture was delivered by Stefan Avadanei, a local professor of the University of Iasi, Romania. Theoretical issues of literary polemic were considered together with an extremely inspiring series of readings from literary works.

The conference allowed participants to choose from a list of varied, interesting topics presented in 7 different workshops with 5-7 speakers each, taking place simultaneously in 6 different rooms at the University buildings, in one morning and two afternoon sessions. The presentations within the *British Literature* and *American Literature* workshops were the most numerous and included comparative literary studies focusing on romanticism, modernism and postmodernism. *The Cultural Studies* workshop involved topics related to British and American Culture as well as cross-cultural studies and the issues of identity. The hot and challenging topics of feminism and femininity, sexual identity and sexism were of primary interest in a newly emerging discipline of *Gender Studies*. *The Language Studies* covered the largest range of linguistic areas such as phonology, morphology, syntax, semantics as well as highly interesting, contemporary studies of idioms and metaphors and discourse analysis. There was a noticeable presence of teaching writing and speaking skills at a university level within the *ELT* workshop and, finally, the presentations in the *Translation Studies* session concentrated on different genres, primarily legal translation. It is worth mentioning that presentations from Serbia-Montenegro covered all 7 workshops and attracted great interest in terms of participation and discussion. It is only with regret, as the saying goes *That I couldn't divide myself into several beings* and attend several sessions that I would have liked to attend at the same time. Nevertheless, the conference was superbly organized with the social programme involved (two wonderful evenings and an outing to a wine-producing place). The enthusiasm of Romanian teachers and the advanced level of the English and American studies in Timisoara, Romania is to be admired: consider just the 4 professional journals published there! Not to mention a true commitment and involvement of the British Council in projects encompassing all aspects of *ELT*.

Last, but not least, the two famous publishing houses, Longman and Macmillan, put up interesting exhibitions of their latest books and sold them at reduced prices. Also, they organized Prize Awards in form of dictionaries, and the author of this review is proud to share with you her joy of being one of the lucky winners!

On the whole, the 14th British and American Studies Conference is an event to remember. It has contributed remarkably to the development of the participants as professionals. The presentations have provided much food for thought. We teachers experienced the sense of belonging to an international community. The discussions showed that there is a great interest for further contacts and exchange of experiences. But, it is always comforting to discover that despite having very different realities, we all face very similar difficulties.

POLOŽAJ FRANCUSKE

P O E Z I J E

D A N A S

Časopis *Le Français dans le monde* namenjen je profesorima i studentima francuskog jezika celog sveta. Obaveštava nas o svim događajima iz oblasti sociologije, ekonomije, muzike, književnosti, kulture u svim frankofonim zemljama. Jedan je od najboljih izvora adresa, izdavača, metoda, centara i škola za učenje francuskog jezika. U ovom broju časopisa *Philologia* objavljujemo prevod članka o stanju francuske poezije danas profesora Benoa Konora (Benoît Conort).

"Poezija se rada u trouglastom prostoru koga čine pesnik, društvo i sve"
(Granaz Moussari)

"Poezija je mesto sa koga proza poleće"
(Léon-Paul Fargue)

POEZIJA DANAS

U Francuskoj savremeni pesnici ulivaju strah. Intenzitet reči koje koriste u poetskom činu plaši čitaoce koji su navikli na funkcionalnu, a ne umetničku, upotrebu jezika. Najzad, većina njih, koji su inače ljubitelji romana i eseja, sreća se sa poezijom samo u toku svog školovanja. Profesori imaju taj opasan zadatak da poeziju učine, ne više svetom i nepristupačnom, nego nužnom i bliskom svojim đacima. Zamolili smo pesnika Benoa Konora da priredi ovu rubriku i da im pomogne u tom poslu. Budući da je entuzijasta, uveren je da će naši potomci pamtiti našu epohu više po njenim pesnicima nego po njenim proznim piscima.

1. Poezija u Francuskoj: nepopravljiva dvosmislenost

Kada ih čujete, pomislite da pesnici nisu dovoljno primećeni u književnom svetu i, još šire, u društvu...

Da vidimo kakvo je stanje stvari da bismo razjasnili dvosmislene odnose pesnika i publike...

Pesnici se žale da su nezapaženi, da ih malo čitaju, da u svetu literature imaju beznačajno mesto – retko će se za nekoga reći da je *pisac i pesnik*, izgleda da samo romanopisac i esejista imaju pravo na prestižna obeležja, da vrlo malo utiču na idejne tokove svog doba, da je kritički prostor odvojen za njih u uticajnim medijima,

150

kao što su televizija, radio, štampa – nedovoljan. Radio stanice velike slušanosti ih stalno ignorišu, kao i televizija (ponašanje svih kanala se podudara), gde su izuzeti iz svih emisija kulturnog karaktera (da li znate da popularni Bernar Pivo (Bernard Pivot) nikada nije posvetio neku emisiju poeziji?). Ni sudbina koju su poznate novine namenile poeziji nije zavidna. Strane posvećene literaturi nisu zamišljene tako da nas upoznaju sa nekim novim pesnikom, dovoljno im je nekoliko slavni imena, ali, naposljetku, savremena francuska poezija se ne može svesti na sledeća imena – Eme Sezer (Aimé Césaire), Iv Bonfua (Yves Bonnefoy) ili Filip Žakote (Philippe Jacottet) – iako su oni dokazali svoje vrednosti pre dobrih pedeset godina. Ova slika omogućava da naslutimo neodređen položaj savremene poezije, ali suviše pojednostavljuje čudan odnos čitalaca i/ili francuske publike prema svojim pesnicima....

2. Izdavati pesme

Ako ostavimo po strani izdavačku kuću *Flammarion* i njenu kolekciju *Poésie*, koju radosno pozdravljamo, velike kuće, kao *Gallimard*, *Le Seuil*, *Grasset*, gotovo da su odustale od tog rizika objavljivanja zbirki mladih pesnika pre petnaest ili dvadeset godina. Na sreću, od sada, tako reći popularna kolekcija *Poésie-Gallimard*, čiji se izdavači ne plaše velikih tiraža, takode potvrđuje da savremeni pesnici potpuno vladaju svojom veštinom. Sa skromnijim tiražima (300–1000 primeraka, koji nikada nisu uništeni), izdavač *Rougerie* se posvećuje već više od pedeset godina otkrivanju pesnika svih godišta i nacija, koji su u njegovom katalogu tik uz starateljsku senku nekolicine slavne "starije braće". *P.O.L.* takode spasava čast izdavača tražeći i prateći, u granicama svojih mogućnosti, pesnike današnjice i pesnike budućnosti. Među njima su Kadio, Peneken, Prižen, Tarkos (Cadiot, Pennequin, Prigent, Tarkos). Novo izdanje, sa četiri do šest naslova godišnje, Žan-Mišela Plasa (*Jean-Michel Place/Poésie*), gde "jedan pisac predstavlja nekog pesnika i otkriva nam njegovo delo kroz ilustrovanu antologiju", daje veliku nadu; poslednji objavljeni naslovi su: *Oktavio Paz* (Octavio Paz), priredio Serž Pei (Serge Pey) i *Matju Mesažije* (Matthieu Messagier), priredio Reno Ego (Renaud Ego).

Pored/između onih koji objavljuju u nekom časopisu i/ili onih koji se obično opredeljuju za poetska izdanja ima ih dobrih pet stotina (uzimajući u obzir francusku zajednicu u Belgiji, tesno povezanu sa Francuskom, i, u manjoj meri, frankofoni deo Švajcarske i Kvebeka). Ogroman broj koji ne označava i veličinu, koja je često skromna, i tiraži srazmerni broju oduševljenih ljudi. Bilo da su profesionalci ili amateri, ovi izdavači rasvetljavaju i otkrivaju poeziju svog vremena.

3. Pesnik u gradu

Odsada pesnik nije više izolovan. Živi među ljudima; putujući hodočasnik, koji pronosi svoju plemenitu reč, vraća se u prirodu. Čekaju ga, primaju, slušaju, utoliko bolje što njegov dolazak pripremaju upravo oni koji su želeli susret. Pesnik je u učionici, u biblioteci, u knjižari, u pozorištu, u kafiću, u dvorcu, u hali, pod cirkuskim šatorom, u samostanu ili parku. Nebitno, on je među svojim. Događaj je redovan, a to je retkost, ili se odvija u okviru određenih struktura. Još bolje – pesnika pozivaju da boravi u nekom mestu, tada kažu da je u "poetskoj rezidenciji", učestvuje u aktivnostima tog mesta koje ga je primilo, u Kvemperu, Marseju, Sen

Briju, Bordou, Šarvilu, Alpima ili na severu, na obali reke Rajne ili Garone, u gradu, na moru ili na selu...

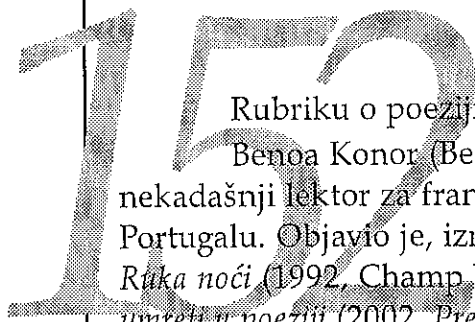
4. Mesta gde se susrećemo sa poezijom

U Parizu, i u unutrašnjosti, pored biblioteka koje, sa malo sredstava, predlažu ambiciozne programe, ne računamo knjižare koje planiraju svoje poetske susrete. Značajna mesta, zahtevna, potpuno posvećena umetnicima i pesnicima, znala su da se nametnu kvalitetom svojih *susreta*. Već više od deset godina sajmovi malih izdavača se odvijaju u mestima Burž, Srest (Bourges, Crest), a za njih je Žan Markurel (Jean Marcourel) umeo da iznade originalne formule: tema godine (prevodenje, obrazovanje bibliotekara, antologije...); u periodu od nekoliko nedelja nastane velika, privremena knjižara od knjiga poezije i knjiga umetnika, i niz manifestacija na raznim mestima u gradu.

Dolazak proleća podrazumeva da je vreme i za pesnike (manifestacija "Pesničko proleće"). Mesta su rasprostranjena, privremena, sa njih se, kada dani postaju duži, vesti o poeziji i pesnicima vrlo brzo pronose.

Kako da ne navedemo Dom poezije u Parizu, koji se dobro skriva pod svojim drugim imenom, koje je više obavezujuće za publiku, "Pozorište Molijer"? Njegovom programu ne nedostaju ambicije: velika sala za poeziju/predstave, i u podrumu, sala "Lotreamon", za intimnije susrete - retki autori i velika otkrića. Pozorište *Poème* iz Brisela, stariji brat Doma poezije, obiluje aktivnostima već više od dvadeset pet godina. Belgijski i francuski pesnici se redaju, predstave se smenjuju, a književni i poetski mesečnik dostiže svoj 305. broj. Ostaje da pomenemo mesto koje povezuje sva druga mesta, koncentrišući u četiri dana intenzivne aktivnosti, susrete, manifestacije, književne i poslovne razmene. U srcu Pariza, na trgu Sen Sulpis (Saint-Sulpice), tokom treće nedelje juna meseca, odvija se manifestacija "Trg poezije", koju je zamislio Žan-Mišel Plas, tako da podeli sa svima jedan trenutak čiste sreće, a tome ima već, evo, dvadeset godina. Pre nego što donesemo zaključak, treba pomenuti Direkciju za knjigu i čitanje u Ministarstvu kulture, koja podržava sve pomenute manifestacije i pomaže većinu izdavača poezije. Ne treba zaboraviti da u pokrajinama postoje regionalni centri za književnost, regionalne direkcije za poslove u oblasti kulture, koji uspešno doprinose životu poezije u Francuskoj.

Ali pesnici i ljubitelji poezije imaju pravo da žele još više. Istovremeno drže do svog identiteta, do svoje slobode, svoje posebnosti... ali čini se sanjaju o tome da veći broj ljudi bude uključen u ono za šta se oni bore. Treba li zaista želiti da poezije i pesnika bude na pretek? Ko zna? Kada vidimo kako se stanovnici Kvebeka odnose prema svojim pesnicima, možemo da budemo ljubomorni i naročito da im se divimo, ali naša stara zemlja to koristi drugačije, i, osim u vreme velike nacionalne krize, često čekamo da pesnik umre da bismo od njega načinili heroja. Onda, treba li se, uprkos svemu, radovati, uz konstataciju, na primer, da je, zbog proslave 200. rodendana Viktora Igoa, jedna sasvim nova publika (ponovo) čitala njegovo delo? Strpite se!

Rubriku o poeziji u časopisu "Francuski u svetu" br. 325 priredio:
Benoa Konor (Benoît Conort), pesnik i predavač na Univerzitetu Pariz X,
nekadašnji lektor za francuski jezik i ataše za lingvistiku u Šri Lanki, Poljskoj i
Portugalu. Objavio je, između ostalog, zbirke: *S onu stranu krugova* (1988, Gallimard),
Ruka noći (1992, Champ Vallon), *Taj život je naš* (2001, Champ Vallon), *Pjer-Žan Žuv,*
umreti u poeziji (2002, Presse universitaire iz Lila).

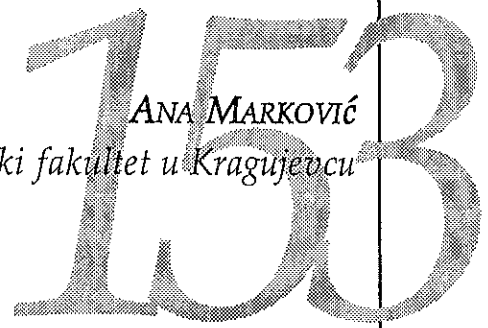
Kontakt-adresa za sve one koji pišu poeziju na francuskom jeziku:

Le Printemps des Poètes

6, rue du Tage

75 013 Paris

tél: 0153 800 800 & fax: 0153 800 886

PROZRAČNOST

Valenzuela, L., *Simetrías*, Barcelona, Plaza y Janés, 1997

Moramo stupiti u kontakt s muškarcima i ženama sveta kako bismo jednom za svagda ustanovili načela kluba i sastavili statut. Taj zadatak bi mogao da bude jednostavan kada bismo se oko njega složili, no bojimo se da se stvar ne iskomplikuje problemom raznovrsnosti jezika, i što je još gore, problemom dijalekata. Kako samo mrzim dijalekte! Sve otežavaju, zbog njih se trećerazredni građani osećaju važni, gospodari svoga govora, i pobuđuju na subverziju. Ne smem ni da pomislim šta se događa u Africi, gde se čak ne razumeju međusobno oni koji žive na par kilometara udaljenosti. Ili u Gvatemali, gde se govori čak trideset i tri različita jezika i dijalekta. Ništa nam ne znači da se oni razumeju među sobom, jer međusobno razumevanje moglo bi da deluje na štetu pravila kluba, no važno je da postoji konsenzus i zbog toga je integracija crnaca i latinoamerikanaca od presudne važnosti za ostvarenje naše velelepne zamisli. Gotovo apostolata, kako uvek naznačujem, i kažem gotovo jer ne bih želeo da zaplašim nove iskušeničke. Tačnije rečeno, regrute. Osetljiva stvar taj jezik: Moramo da naštimujemo naš instrument do savršenstva kako ne bi ostala ni trunka sumnje, ni najmanja kap dvosmislenosti i nesigurnosti.

Svi će znati sve i tako ću se rešiti obaveza. Klub ne teži drugoj stvari do znanju, klub je (biće) neprofitno udruženje. Univerzalno, večno, sveobuhvatno, onako kako će to utvrditi naš statut. Jasno da večnost neće biti preliminarni uslov kluba, biće sam uzrok. Tačnije rečeno, biće učinak kome težimo. Treba govoriti prikladno, ne zamara nas da ponovimo, treba dati rečima njihovu tačnu vrednost, njihovu težinu.

Imaćemo odmerivače reči ali pre toga ćemo izabrati jedinstveni jezik kluba. Odnosno Kluba, kako ćemo odsad pa nadalje zvati ovu planetu, bivšu Zemlju. Jedno tako dvosmisleno ime, Zemlja, nezdravih implikacija, koje ćemo zbrisati jednim potezom pera, perjem iz peruške kako je najuputnije u ovoj situaciji. I doći će dan kada će čitav Univerzum biti Klub i neće više biti stihova, u dvostrukom značenju poezije i obmane (jedna i ista stvar). I evo problema s dvostrukim značenjem: pogoduje zabuni a da nam pri tom ne pruža ni najmanju mogućnost obogaćenja. S dvojnim značenjem ne rastemo, samo nas pritiska njegov golemi teret, i baš zato zaista vam ovde kažem: poništićemo dvostruko značenje jednim dekretom. Ništa od onoga što se kaže neće imati drugu vrednost do blistavu denotativnu vrednost. Zato vam kažem: neće više biti nijansi, ni jezičkih omaški, ni uvijenih namera, ni skrivanja. Jer, zaista vam kažem, više niko neće moći da želi nešto oprečno onom na

šta ulaže žalbu, neće više biti kontradiktornih poruka. Tumačenje će pripasti prošlosti; sačuvaćemo, to da, njegov muzej i obilazeći prostrane dvorane s divanima, ogromne nedostupne biblioteke, lažne grafikone uma, moći će članovi Kluba (a to će ubrzo biti svi stanovnici planete), moći će da imaju, kažem, verodostojni utisak o užasu koji to bejaše.

Niko neće reći "belo" ako želi da kaže "crno", niko izgovarajući "zlo" neće misliti na dobro. Niko neće koristiti dvostruku negaciju, koja zapravo znači pristanak. Čitav će jezik sem toga biti prozračan. Prozračnost će biti naš kult.

Kao što je i prirodno, sva diplomatija će biti ukinuta ovom jednostavnom odredbom, a takode i politika. Te zlokobne veštine. Biće ukinuta umetnost koja je bila naš najgori žig. U svim jezicima biće ukinuta reč 'umetnost' sve dok jedinstveni jezik kluba ne učini jezike sveta zastarelim a sa njima i tu reč tako sklonu sejanju zabuna.

A takozvane umetnike da i ne pominjemo. Zavredeli bi sav naš prezir da nisu i sami ljudi, te stoga potencijalni članovi Kluba, uvažene kolege. Za umetnike će biti posebnih kampova za rehabilitaciju, na značajnoj udaljenosti od kampova za rehabilitaciju političara.

Pospešujući izvesnost održavaćemo mir.

Ujedinjujući jezik, svi ćemo dostići jedinstvenost značenja, ideala, neće biti načina da se izazovu pretpostavke ni dode do sukoba. Neće biti nikakvih aluzija ni metafora.

Svskog člana kluba, svakog stanovnika planete Klub, ja ću lično imenovati i ubeležiti ga u knjigu saradnika.

Od sada pa nadalje hleb ćemo zvati hlebom, i vino vinom, kao što je oduvek trebalo da bude. Neće više biti nesporazuma, hleb neće biti moje Telo, niti vino moja Krv, polovi će biti jasno definisani, kao i lični doprinosi.

Neće više biti razloga da me zovu Bog. Pa čak ni Predsednik Kluba. Povuci ću se na selo, mada povuci neće više biti reč, niti će biti reč reč selo.

"Pišem protiv onih koji veruju da znaju sve odgovore".

O piscu

Luisa Valensuela (Luisa Valenzuela) rođena je 1938. godine u Buenos Ajresu. Živela je u Parizu i Njujorku. Počasni je doktor nekoliko univerziteta i član Akademija nauka i umetnosti Brazila i Portorika. Napisala je više zbirki priča i nekoliko romana. Njenu prozu odlikuju ludički i eksperimentalni stil, buntovništvo, erotizam, angažovanost, promišljanje o psihologiji i društvenoj ulozi žena.

Delo (izbor):

Como en la guerra (Kao u ratu), 1977, roman

Cambio de armas (Promena oružja), 1982, priče

Simetrías (Simetrije), 1993, priče

Peligrosas palabras (Opasne reči), 2001, poetski eseji

SVETISLAV STEFANOVIĆ
KAO PREVODILACV I K T O R I J A N S K E
P O E Z I J E

Analiza prevoda pesme "Blažena gospa" Dantea Gabrijela Rosetija

Kada se govori o onima koji su stvarali anglo-srpske književne veze, ne može se zaobići ime doktora Svetislava Stefanovića, pesnika, filologa i prevodioca, ali u prvom redu humaniste zaljubljenog u englesku i nemačku književnost. Njegovo ime i prevodilačko-umetničko delo preko pola veka nisu postojali za srpsku književnost, no nedavnom rehabilitacijom široki stvaralačko-prevodilački opus ovog umetnika zauzima mesto koje mu odavno pripada unutar srpske umetničke i književne baštine, pritom je značajno bogateći.

Ličnost i delo Svetislava Stefanovića postaju tim pre interesantniji za izučavanje u ovo burno doba, jer je i sam stvarao u vremenima teškim i neizvesnim, rukovoden svojim vizionarstvom, poštujući umetnost kao vrhunski ideal. Njegovo zanimanje posebno za englesku poeziju svoje konkretene oblike dobija u zbirci pesama *Pesme originalne i prevedene* objavljenoj u Mostaru 1904. godine. Za svoju prvu zbirku prevoda, Stefanović, kao pravi poznavalac poezije sa istančanim poetskim ukusom još od rane mladosti, izabrao je sve same pesničke veličine engleske poezije: Šekspira, Tenisona, Blejka, Šelija, Kitsa, Rosetija, Svinberna, E. Beret-Brauning, kao i svog savremenika Oskara Vajlda.

Nakon dvadeset godina, sada znatno ozbiljniji, stariji, sa više iskustva i već kao formirani zreo stvaralac, Stefanović 1923. godine objavljuje zbirku prevoda *Iz novije engleske lirike*. Ono što je interesantno je činjenica da su mnoge od pesama koje su se pojavile u prvoj zbirci iz 1904. godine uključene i u ovu pozniju zbirku. Ove kasnije verzije prevoda odlikuje veća ugladenost, doteranost i preciznost izraza što oslikava zrelost umetnika-prevodioca.

Sada posle sto godina od objavljivanja prve i osamdeset godina nakon druge zbirke prevoda engleske poezije Svetislava Stefanovića, bez političke ostrašćenosti ili preteranog patriotskog poleta prevodilačko-umetničko delo ovog stvaraoaca može se sagledati i kroz prizmu realne prevodilačke kritike. U želji da analiza prevoda bude što iscrpnija i realnija uzete su u obzir samo one pesme koje su uključene u obe zbirke kako bi se mogla napraviti komparacija na relaciji original – ranija verzija prevoda – kasnija verzija prevoda.

Od svih viktorskih pesnika Svetislav Stefanović je najviše prevodio dela Dantea Gabrijela Rosetija (1828–1882), pesnika koji je pripadao takozvanom "Prerafaeljskom bratstvu". U dve zbirke ukupno se susrećemo sa desetak prevedenih pesama ovog autora. Između ostalih tu se nalaze: "Poslednji plamen", "Sfera duše", "Milostiva mesečina", "Granica" i "Monokord".

Za Stefanovića kao vrsnog poznavaoa engleske poezije sigurno je posebnu inspiraciju i izazov predstavljalo prevođenje jedne od najlepših pesama viktorijanskog doba, Rosetijeve nenadmašne "Blažene deve"¹.

U originalu pesma se sastoji od dvadeset i četiri sestine sa shemom rime (abcbdb). Kao što se iz sheme rime vidi, rimuju se parni stihovi. U obe verzije prevoda sačuvana je shema rime iz originala, a isti je slučaj i sa brojem stihova unutar strofe kao i sa brojem strofa. Jampsko-anapestni ritam originala uspešno je zamenjen trohejsko-daktilskim, no ova intervencija prevodioca ne ometa ritam prevoda koji uglavnom teče glatko. Takođe, prevodilac se trudi da opkoračenja koja postoje u originalnom tekstu prenese i u prevod, naravno tamo gde je to moguće.

Uporedna metrička analiza stiha originala i prevoda, urađena je na osnovu prve strofe, mada se isti tip stiha proteže kroz celu pesmu. Rezultati metričke analize jasno pokazuju promenu ritma u srpskom tekstu u odnosu na engleski original i ova promena ritma je uslovlila i razliku u broju naglašanih i nenaglašanih slogova, takozvanih iktusa. U originalu ne možemo govoriti o stalnoj cezuri jer se granica sloga nigde ne poklapa u svih šest stihova strofe, te moramo zaključiti da je u originalnom tekstu pesme na engleskom reč o pokretnoj cezuri. Metrička konstanta nenaglašenosti leži na prvom, petom, sedmom i devetom slogu, dakle isključivo na neparnim slogovima. Ritmičke tendencije naglašenosti u stihu originala nalaze se na četvrtom i šestom slogu. U prevodu, pak, usled karakteristika našeg stiha, cezura je prisutna posle trećeg sloga, dok metrička konstanta nenaglašenosti leži na trećem, osmom i jedanaestom slogu. Sve ove razlike između originala pesme na engleskom i srpskog prevoda potiču od činjenice da su engleski jamb i anapest prevedeni kombinacijom daktila i troheja.

Što se tiče rime, Stefanović se u svome prevodu odlučuje uglavnom za muške rime (ceo-vreo-beo), mada se ponegde mogu sresti i ženske rime (meni-sneni-njeni). Doduše ove druge su znatno rede od prvih. Na nekim mestima u prevodu se provuče i poneka nepravna rima (četa-pogleda-leta ili strana-utišana-krina), no ovo ne utiče mnogo na glatkoću rime i ne narušava opšti utisak i ugodaj koji čitalac ima tokom čitanja pesme. Ipak ono što predstavlja mnogo ozbiljniju i evidentniju prevodiočevu intervenciju a tiče se stiha jeste neretko premeštanje slika iz stiha u stih zbog potreba rime, ali ovo se može smatrati više stilskim nego metričkim problemom.

U prenošenju misaono-emotivnog sloja pesme prevodilac se služi nečim što je karakteristično za našu prevodilačku praksu, odnosno poetizovanjem i dodavanjem, ali to čini istovremeno poštujući tradiciju viktorijanskog pesništva, posebno upotrebu parafraze i složenog epiteta².

Kao što je već ranije rečeno postoje dve verzije prevoda ove pesme, prva iz 1904. i druga iz 1923. godine. Razlike između ove dve verzije su isključivo stilske prirode i najočiglednije su na značenjskom nivou pesme. Tako se već u prvoj strofi susrećemo sa prethodno pomenutim premeštanjem slika, pa peti stih

"She had three lilies in her hand,"

u obe verzije postaje poslednji, šesti stih prve strofe, samo što je krin iz prve verzije postao *ljiljan* u drugoj. U drugoj strofi slika iz prvog stiha *"...ungrit from clasp to hem.."* u prevodu gubi snagu jer je prevedena pridevom *labav*, ali je zato za *robe* naden veoma lep prevodni ekvivalent u reči *skuti*. Odmah zatim susrećemo se sa slikom

"But a white rose of Mary's gift,

For sargija maatly zborn "

Snaga ove originalne slike se delimično gubi u prvom redu zbog prevodiočeve intervencije i izostavljanja veoma važne sintagme *for service*, ovo je slučaj u obe verzije prevoda. Peta strofa je veoma korektno prevedena mada se čini da prevodilac nije uspeo da snagu i kondenzovanost petog stiha

"Albeit, to them she left her day....."

prenese na srpski jer obe srpske verzije ove slike deluju pomalo razvučeno i ne tako upečatljivo.

"Al njezin dan za ostale bez nje..." (prva verzija)

"Al njen dan za one što ostaše bez nje..." (druga verzija)

Prvi stih četvrte strofe koji je na engleskom veoma slikovit

"to one, it is ten years of years, ..."

prilično je neprecizno prenesen na srpski jezik, u značenjskom smislu jer je lična zamenica opšteg lica *"one"* prevedena neodređenom zamenicom *"neko"*, mada bi svakako bilo bolje prevesti je sa *"jedan"* imajući u vidu da se ova slika oslanja na onu prethodno opisanu i autor nesumnjivo misli na *"jednog od onih koji ostaše bez nje"*.

Sa druge strane, pak, uzvišen ton originalne slike je, čini se, pomalo uprošćen i prizemljen u prevodu.

"Za nekoga je stotina leta..."

I naredna dva stiha prevodilac je suviše slobodno ili bolje reći neprecizno preveo, tako da

"...Yet now, and in this place,

Surely she leaned over me."

U srpskom prevodu glasi:

"Al zar ovo nije java" (ranija verzija)

"Baš ovo sad nije li java", (poznija verzija)

Ali zato kraj iste ove strofe kako po ritmu i tonu tako i po slikovitosti verno prenosi utisak prolaznosti i kraja.

"Ne, ne to jesenje lišće pada.

Godina vidno svršava."

U petoj strofi u nekoliko mahova prevodilački dar Svetislava Stefanovića bljesne u punom sjaju. Tako na primer jednostavna slika

"That she was standing on..."

Biva divno poetizovana u prepevu

"Gde njena stajaše noga."

U petom stihu iste strofe izraz *"looking downward"* preveden je sjajnom kovanicom *"nizgledać"*. Međutim mora se приметiti da u poznijoj varijanti prevoda poslednji stih sadrži negramatičan oblik *"moga"* u značenju može se' ili 'moglo se' koji se u tom obliku ne slaže sa subjektom (*"Sunce se videti moga"*), a upotrebljen je čisto radi poštovanja rime. U ranijoj varijanti prevoda do ovog raskoraka u kongruenciji ne dolazi (*"Dogledat sunca moga"*), ali je stih nejasan jer subjekat ostaje neizrečen.

Naredna strofa je suvereno prenet, dok je u sedmoj strofi приметno prilično odstupanje od originala jer

"Oko nje svi dragi se istom našli"

ne prenosi u potpunosti

"Around her lovers newly met"

gde *"newly met"* ima značenje 'tek što su se sreli'. U trećem stihu iste strofe engleski prilog *"evermore"* preveden je u ranijoj verziji kao *"blaženi"* (*Blaženo jedni s drugim neže*) a u kasnijoj kao *"jednaki"* što odstupa od značenja originala. Međutim obično englesko *"spoke"* u Stefanovićevom prevodu postaje poetsko *"neže"*. Takode je primetno odstupanje od značenja originalne slike *"Their heart-remembered names"* koje je u ranijoj verziji interpretirano sa *"Imenu uvek novi"* dok u kasnijoj postaje *"Čarobni novi imeni"*. Ranija verzija poslednjeg stiha vernije prenosi pesnikovu ideju te tako *"Like thin flames"* biva prevedeno sa *"Ko tanki plamenovi"* dok u poznijoj verziji nalazimo stih *"Ko ognji uzneseni"*.

U prevodu osme strofe u obe verzije Stefanović uspeva da zadrži glatkoću stiha kojom teče Rosetijev original, upotrebom vokala **a, e, o**, čime postiže izuzetnu polifoničnost srpskog prevoda.

*"Al ona se nagla i ostavila
Čarobni krug im ceo
Nagla se na naslon dok ovaj posta
Od grudi njenih vreo;
A po njenoj ruci polego svaki
Ko usnuli ljiljan beo."*

U devetoj strofi prevodilac izostavlja nekoliko sintagmi. Tako, na primer, uzvišena slika *"fixed place of Heaven"* biva jednostavno prevedena sa *"nebo"*, dok

*"Her gaze still strove
Within the gulf to pierce
Its path..."*

U prevodu glasi:

*"Njen pogled
na struju me sekući pao."*

Mada je doslovan prevod *"njen pogled se upiraše da sebi pronade put"*, te je odstupanje na semantičkom planu znatno.

Deseta strofa ne pokazuje veća odstupanja prevoda u odnosu na original, kao što se može reći da su i ranija i kasnija verzija prilično ujednačene i uskladene. Ono što se mora primetiti je da u nekoliko navrata prevodilac interveniše manjim dodacima. Tako je slikovitost i poetičnost stihova

*"...the curled moon
Was like a little feather"*

Delimično izgubljena u poetski nešto siromašnijem prevodu.

*"...a mesec beše
Ko pero il bela vlas."*

Vidimo da je engleski pridev *'curled'* u značenju 'kovrčav, obli, srpast' preveden imeničkom frazom *"bela vlas"*. Očito je prevodilac bio povučen prvim značenjem engleskog prideva koje ga je asocijalo na vlas kose. U istoj strofi moramo primetiti i to da je *"she spoke"* iz četvrtog stiha i *"her voice was"* iz petog objedinjeno u prevodu u šestom stihu kao *"čuo se njen glas"*.

Jedanaesta strofa je sasvim različito prevedena u ranijoj i kasnijoj verziji, mada je u obe varijante prevoda "sweet" korektno prevedeno sa "draga". Za drugi stih ove strofe

"Strove not her accents there"

primerenija je prva verzija prevoda koja glasi

"Baš njenoga zvuka blažena"

od druge, doslovnije ali i poetski siromašnije koja glasi

"Naglasci jeknuli njeni."

Međutim već u narednom stihu mnogo je precizniji kasniji prevod "Tek jedva čujni" od ranijeg "Što ja je čujem". Takođe noviji prevod vazduhu pripisuje karakteristiku "sneni", koje nema kako u originalu tako ni u ranijoj verziji prevoda. U istom prevodu su "echoing stairs" prevedene sa "drščuće stepenice", mada se prvobitno rešenje "uz odjek stepena" čini boljim.

Dvanaesta strofa u prevodu počinje "Rekla je..." što je prevodni ekvivalent sintagme 'she said' kojom se u originalu završava drugi stih. "For he shall come" je prevedeno sa "Jer on će doći znam" gde prevodilac za emfatično "shall" iz engleskog originala kao srpski ekvivalent daje, takođe emfatično "znam", koje se lepo uklapa u stih na srpskom jeziku i dodatnim intenzitetom boji veoma snažne emocije prisutne u ovoj strofi. Međutim već u narednom stihu izostavljanjem ponovljenog "Lord! Lord!" gubi se nešto od intenziteta emocija prisutnog u prethodnom stihu, tako da se stiče utisak da naredni stih "I on na zemlji sam?" ostaje pomalo ogoljen.

U trinaestoj strofi nailazimo na razlike u dve verzije prevoda, pa možemo reći da je ranija verzija prevoda doslednija originalu u prva dva stiha strofe i pored njihove permutacije u odnosu na izvorni tekst. Pozniji prevod ubacuje sliku "Kad ga budem imala sa oreolom" kao prevod stiha "When around his head the aureole clings". Međutim poslednja dva stiha iste strofe

"As unto a stream we will step down,

And bathe there in God's sight."

u kasnijem prevodu su dosledno preneli pesnikovu intenciju kako na poetsko-emotivnom tako i na semantičkom nivou i mnogo su upečatljiviji i bolji od ranijeg prevoda.

"I sić ćemo u nj, i kupati se,

U videlu boga zacelo." (verzija iz 1923.)

"I u nj ćemo sići pred licem Boga,

Kao u vale plave." (verzija iz 1904.)

Naredna strofa je dostojno i korektno prenesena u oba prevoda izuzev dve manje zamerke na semantičkom planu. Naime u obe verzije prevoda Stefanović za kandila kaže da "se stvaraju" dok bi za stih "Lamps are stirred" bolje bilo upotrebiti glagol *paliti*. Međutim u istoj strofi mora se pohvaliti prevodiočevo rešenje gde je

"... that shrine,

Occult, withheld, untrod,"

preneto na ciljni jezik sa "skriven, neophoden (neslužen u ranijoj verziji) oltar".

Petnaesta strofa je, takođe, veoma efektno prevedena i u ranijoj i u kasnijoj varijanti prevoda, i upoređujući originalni tekst i prevode stiče se utisak da su svaka slika i epitet verodostojno preneseni iz originala u ciljni jezik.

U šesnaestoj strofi nailazimo na malu sintaksičko-semantičku nedoslednost i jednog i drugog prevoda u odnosu na izvorni tekst. Naime, u originalu početak strofe koji glasi

*"And I myself will teach to him,
I myself, lying so,
The songs I sing here; ..."*

jasno ukazuje na to da je subjekat prvo lice jednine "ja", koje je pri tom naglašeno upotrebom refleksivne zamenice prvog lica jednine "myself" sve vreme agens. Odnosno "ja ću ga učiti, ja, tako ležeći, pesme što ovde pevam..." je bukvalan prevod originala, kog se Stefanović drži samo u prvoj verziji, mada izostavlja emfazu, dok u kasnijem prevodu, u kom takode nema naglašavanja, odstupa od značenja originala jer prvo lice jednine u drugom stihu prevodi prvim licem množine "mi".

*"Ja ću ga učiti ležeći ovako,
Pesme što ovde pevamo, ..."*

Sedamnaesta strofa je tako dobro i verodostojno prenešena na ciljni jezik, a da je prevodilac pri tom uspeo da sačuva svu snagu emocija i ideja, da izgleda gotovo kao odraz originalnog teksta u ogledalu.

Isti je slučaj sa osamnaestom strofom, sa izuzetkom dve manje prevodiočeve intervencije. U prvom stihu koji u originalu glasi 'We two, she said, will seek the groves', u prevodu je "she said" izostavljeno. Pored ovoga zbog potreba rime imena pet devica sa kraja strofe su u prevodu date drugim redosledom. Iz istog razloga je ime Margareta prevedeno skraćenim oblikom - Greta.

Devetnaesta strofa na engleskom pleni kako svojom slikovitošću tako i religiozno-emotivnim nabojem. U srpskom prevodu ove strofe, Svetislav Stefanović je uspeo da se približi originalu u poznijoj verziji koja, bar kad je devetnaesta strofa u pitanju, doslednije uspeva da prati izvorni tekst, od verzije dvadesetak godina mlade koja na semantičkom planu pokazuje veliko odstupanje od originala.

*"Into the fine cloth like flame
Weaving the thread,
To fashion the birth-robies for them
Who are just born being dead."*

*"U belom ko plamen odelu tkaju
Konce zlačane,
Da povojnicu otkaju onom
Što rodi se kad mre." (verzija 1904.)*

*"U platna ko plamen bela
Tkaju, da otkaju za mrtvo rodene
Povojna odela." (verzija 1923.)*

Dvadeseta strofa u prevodu dosta uspešno prati Rosetijevu koncepciju, izuzev manje nedoslednosti u poslednjem stihu.

*"Approve of my pride and let me speak."
"Će hvalit ponosit govor moj."*

Narednim dvema strofama u prevodu nema se šta ozbiljnije zameriti, osim što u dvadeset prvoj strofi "*citherns and citiols*" prevedeno samo sa "*citholama*". Ovo se odstupanje može opravdati potrebama rime i nikako ne remeti osnovnu značenjsku nit strofe.

U prevodu pretposlednje strofe koji je znatno pojednostavljen u odnosu na originalni tekst, nailazimo na nekoliko veoma vidljivih omaški. Tako drugi stih "*Less sad of speech than mild*" u značenju 'govor joj više blag no setan' biva u prevodu pojednostavljen "*Govor joj setan i blag*". Zatim vrlo upečatljiva slika

*"The ligh thrilled towards her filled
With angels in strong level flight."*

gubi od svoje izvorne snage u pojednostavljenom prevodu: "*Pun andela zadržta zrak*".

Ovo skraćivanje i pretapanje dva stiha u jedan rezultiralo je potrebom da se iz naredne strofe pozajmi jedan stih kako bi se sačuvala sestina. Stoga, prvi stih dvadeset četvrtre strofe ("*I saw her smile*") postaje poslednji stih dvadeset treće strofe u prevodu ("*ja videh njen osmeh blag*"). Prevodiocева intervencija dodavanja epiteta "*drag*" imenici "*osmeh*" ne remeti originalnu pesnikovu sliku, pa se može smatrati prihvatljivom. Iako se prethodno pomenutim pomeranjem stihova iz dvadeset četvrtre u dvadeset treću strofu u prevodu remeti i gubi osnovna intencija Rosetija da strofa počne i završi se slikom u zagradi, može se reći da je poslednja strofa uspešno prevedena na ciljni jezik. Ovo se naročito ogleda na polju tona i ritma kojim teče strofa. Uzvišeno-setan ton u originalnom tekstu pesnik postiže sa nekoliko veoma kratkih, gotovo kondenzovanih rečenica. Ovaj princip prati i prevodilac, tako da i srpski prevod odaje utisak veran originalu.

Na kraju, sagledavši oba prevoda Rosetijeve "*Blažene deve*" Svetislava Stefanovića u celini može se reći da se i pored manjih nedoslednosti, na momente čak i krutosti, oba ostvarenja kreću u granicama korektnosti.

Analiza ovih prevoda Svetislava Stefanovića je među prvim posleratnim analizama u nas koja se bavi prevodilačkim opusom ovog erudite i humaniste. Razloge za to treba tražiti u činjenici da preko pedeset godina delo Svetislava Stefanovića, pisca, kritičara i prevodioca nije postojalo za srpsku književnost. Ukoliko bismo želeli da sumarno ocenimo ove prevode viktorijanske poezije, bilo bi neophodno uzeti u obzir kako moderne ocenjivačke kriterijume tako i činjenicu da su oni proizvod vremena u kojima su nastali. Stefanović se trudio da u svojim prevodima nade i uspostavi izvesnu srodnost motiva između engleske i srpske poezije. Idući za tom srodnošću, on se u priličnoj meri odvajala od srpske komparatistike tog vremena i tragajući za sličnostima između dve poezije, on istovremeno ukazuje i na razlike. Engleska poezija, poezija života i bića, bila je velika ljubav Svetislava Stefanovića. Čak i onda kada je prevodio jedno tako nepoetično delo kakva je Musolinijeva knjiga o državi (Musolini, B.: *O korporativnoj državi*, Beograd 1936), on je istovremeno neumorno i predano radio na prevodima Šekspirovih dela, potpuno fasciniran ovom jedinstvenom pojavom u istoriji književnosti. Njegovi prevodi su istovremeno i prosvetiteljski radovi, nikli iz opsednutosti i potpune zaokupljenosti engleskom pesničkom rečju, pri tom predstavljaju jedinstveni amanet za budućnost svim generacijama. Književno, a naročito pesničko prevodilaštvo u Srbiji u XX veku svakako svoje korene bar delimično ima u prevodima Svetislava Stefanovića.

Nakon godina provedenih u 'mraku i bunkeru', prevodilački opus Svetislava Stefanovića sija danas punom svojom raskošnošću, postavši posle svog tog vremena

još interesantniji jer, pokriven patinom nekog davno zaboravljenog doba, on još uvek čeka pravu valorizaciju i kritičku ocenu. Više obrazovan i učen nego darovit, više impulsivan nego sistematičan, Svetislav Stefanović kao književni kritičar i prevodilac ima određeno značajno mesto kako u srpskoj moderni, tako i u istoriji anglo-srpskih književnih veza³.

...

¹ V. Kostić, "Ostali viktorijanski pesnici", *Engleska književnost* 3, ur. Omer Hadžiselimović, Sarajevo: Svjetlost, Beograd: Nolit, 1984, str. 49.

² B. Richards, *English Poetry of the Victorian Period*, London, Longman, 1990, p. 28.

³ P. Protić, *Pisci kao kritičari pre Prvog svetskog rata*, Beograd, Institut za književnost i umetnost, 1979, str. 34.

LITERATURA

Ignjatović, Dragoljub, *Sa piscima i o piscima međuratnim*, Beograd, Institut za književnost i umetnost, 1979.

Ignjačević, Svetozar, Teze za kritiku prevoda poezije, *Književne novine*, br. 768, god. XLI, Beograd, 1989.

Kenyon, Frederic G, *The Poetical Works of Elizabeth Barrett Browning*, London, Smith, Elder & Co, 1987.

Kostić, Veselin, Ostali viktorijanski pesnici, *Engleska književnost* 3, ur. Omer Hadžiselimović, Sarajevo: Svjetlost, Beograd: Nolit, 1984.

Protić, Predrag, *Pisci kao kritičari pre Prvog svetskog rata*, Beograd, Institut za književnost i umetnost, 1979.

Richards, Bernard, *English Poetry of the Victorian Period*, Longman, London, 1990.

Risk, Christopher, *The New Oxford Book of Victorian Verse*, Oxford University Press, Oxford 1987.

Stefanović, Svetislav, *Pesme originalne i prevedene*, Mostar, Štamparija Pahera i Kisića, 1904.

Stefanović, Svetislav, *Iz novije engleske lirike*, Beograd, Napredak, 1923.

SUMMARY

SVETISLAV STEFANOVIC AS A TRANSLATOR OF VICTORIAN POETRY - TRANSLATION ANALYSIS OF "THE BLESSED DAMOZEL" BY DANTE GABRIEL ROSETTI

Svetislav Stefanovic, who is certainly one of the most important Serbian literary critics, poets and translators, was especially active at the beginning of the 20th century and between the two world wars. The first collection of poems to be translated by Stefanovic was published exactly one hundred years ago. The main aim of this paper is to attempt to critically analyze the work of this poet and translator - and marks one of the first papers to look into his work. Specifically, two different versions of a poem written by Dante Gabriel Rosetti, "The Blessed Damozel", were compared and contrasted both with each other and with the English original. The analysis considers the metrical, syntactic and semantic aspects of the works.

OSVRT NA TIŠMIN

PREVOD KERTESOVOG

R O M A N A

B E S U D B I N S T V O

"Volim da pišem na mađarskom, jer na taj način bolje mogu da osetim svu nemogućnost pisanja." Imre Kertes, Prognani jezik

Kada jedan pisac dobije najveće međunarodno književno priznanje, odmah se, zbog internacionalizacije značaja dela, postavlja pitanje o prevodivosti njegovih tekstova. U takvim se situacijama, vrlo često, pribegava i nezahvalnom poslu analize prevoda, kako bi se pokazalo koji su to (čisto jezički) slojevi u delu koji se mogu preneti na strani jezik, a koji ne. U leto 2003. godine, na tradicionalnom skupu prevodilaca mađarske književnosti na strane jezike, Đerd Vari, autor zapažene monografije o Imreu Kertesu, upriličio je razgovor za okruglim stolom sa prevodiocima Kertesovog romana *Sorstalanság* (*Besudbinstvo*) na nemački, španski, francuski, slovački, bugarski i finski jezik.¹ Smrt je, nažalost, sprečila našeg pisca i prevodioca Aleksandra Tišmu da prisustvuje ovoj diskusiji, a imao bi zasigurno mnogo toga da kaže o svom doživljaju prevodenja Kertesova.

Vari kao moto ovog razgovora uzima misao Valtera Benjamina, koji je smatrao da prevod ne mora da bude dobar samo zato što nam se čini da je nastao na ciljnom jeziku, već upravo suprotno, dobar je onaj prevod koji u sebi nosi nešto strano, koji ističe jezičke razlike, stalno nas podsećajući da čitamo strano delo i na taj način stvarajući živu vezu sa originalom. Valja napomenuti i da je Fridrih Šlajermaher, mnogo pre Benjamina, još davne 1838. godine, na nešto drugačiji način ukazao na ovaj problem: "Ili će prevodilac, koliko god može, ostaviti pisca na miru a povesti mu čitaoca u susret, ili će, pak, ostaviti čitaoca na miru, koliko god može i povesti mu pisca u susret. Ova dva puta međusobno se toliko razlikuju da treba ići samo jednim, i to što doslednije, jer njihovo mešanje mora dati krajnje nepouzdan rezultat, a uz to postoji opasnost da će pisac i čitalac u celosti promašiti jedan drugog."² Ovaj zahtev dobija na težini kada je u pitanju prevodenje Kertesovog prvog romana, i za mađarsko uho neobičnog naslova *Sorstalanság* (1975), što je, kako primećuje Vari, "Kertesov neologizam". Roman je lišen svake patetike, retko se u njemu upotrebljavaju tzv. velike reči. Ovde je sve dato iz vizure petnaestogodišnjeg pubertetlije, i svodi se na opis golog preživljavanja, uz pokoji uopštavajući zaključak. Sve ostale "ekspresije grandilokvencije", kao što su na primer komentari svetske političke situacije, izricanje "velikih životnih istina", "mudrih saveta" i drugih opštih mesta, stavljeni su u romanu u usta odraslih protagonista, i, što je još važnije, stavljeni su pod

znake navoda, kao nešto sa čime glavni junak naprosto ne može da se identifikuje. Čitavo prvo poglavlje Varijeve monografije *Imre Kertes – nebo iznad Buhenvalda* govori o neuskладivosti "ideološkog narativnog sveta laži" odraslih i čulno-opazajnog sveta petnaestogodišnjeg dečaka, još neopterećenog apstraktnim narativnim shemama.³ Što se, pak, tiče samog sižea i načina poimanja stvarnosti i života usmerenog na preživljavanje iz dana u dan, tu nema nekih velikih inovacija (setimo se Solženjicinovog romana *Jedan dan Ivana Denisoviča*). Suština Kertesovog "oneobičavanja" leži u *upotrebi jezika*. Vari na početku razgovora sa Kertesovim prevodiocima s pravom primećuje da se tekst ovog romana sastoji od niza "negramatičnih" rečenica, upornog ponavljanja određenih reči i tome slično. Ne treba, međutim, pomisliti da je to samo stilsko sredstvo kojim pisac želi da nam dočara jezik jednog petnaestogodišnjaka, kako bi ostao u granicama "verovatnosti i nužnosti". Razlozi za forsiranje tog "iskvarenog" jezika leže mnogo dublje. U svom znamenitom eseju "Prognani jezik", Kertes, pozivajući se na delo dva velika savremena stvaraoca, Žana Amerija i Tadeuša Borovskog, kaže "da su nam oni ostavili pravo iskustvo holokausta; oni su govorili *post-aušvicovskim* jezikom. Kakav je to jezik? Ja sam ga za svoje potrebe krstio jednim muzičkim terminom – *atonalni jezik*. Ako naime tonalnost, tj. jedinstveni tonalitet smatramo opšte prihvaćenom konvencijom, onda atonalnost označava prestanak važenja te konvencije, te tradicije"⁴ (kurziv M. Č.). Imajući ovo u vidu, morali bismo od prevodilaca Kertesovog romana *Besudbinstvo* zahtevati da ne nasedaju marketinškim trikovima izdavača, koji, vođeni svojim pragmatično-šičardzijskim duhom, od prevodilaca zahtevaju "približavanje" teksta ciljnoj publici, makar i po cenu velikog odstupanja od originala.⁵ Jer time se u stvari dobija jedna "prepričana" varijanta velikog dela, u kojoj bi samo fabularni okvir ostao netaknut, a *atonalni jezik* – upravo ono što čini glavni konstruktivni princip ovog romana – definitivno bi se izgubio. Prevodilac je, dakle, na velikim mukama. Ako je sinonim dobrog prevoda onaj koji je ostvaren "u duhu" ciljnog jezika, kako onda da se postupi sa tekstom koji i sam svesno odstupa od "duha jezika" na kojem je pisan?

Pre nego što se upustimo u detaljniju analizu prevodilačkih rešenja kojima je pribegao Aleksandar Tišma radeći na Kertesovom romanu, potrebno je bar okvirno se dotaći nekih spoljašnjih i unutrašnjih dodirnih tačaka između ova dva autora. Spoljašnje sličnosti nam se lako nameću: obojica imaju jevrejsko poreklo (Tišma, doduše, samo po majci), obojica su najveći deo života proveli pod diktaturama,⁶ obojica se osećaju kao apatridi, i, što je možda i najvažnije, obojica su jedan period svog života proveli u logorima (Tišma, istina, "samo" u radnom logoru). I obojica su se iz tih logora vratili sa jednim dominantnim osećanjem – *nostalgijom*. Postoji, istini za volju, jedna bitna razlika između Tišmine nostalgije za drugovima u logoru, za zajedničkim mukama i šalama u radu, za prohujalim vremenom⁷ i suštinske nostalgije Kertesovog junaka za logorom kao takvim, kao oblikom života koji je u izvesnom smislu *viši* od svakodnevnog, ne samo zbog toga što nas stavlja u jednu graničnu egzistencijalnu situaciju, već i zato što je to, po Kertesovom mišljenju, *jedini pravi, prirodni život*, gde je sa lica čovečanstva strgnuta licemerna maska koja se zove kultura. Time polako stižemo do onoga što zovemo unutrašnja sličnost, odnosno duhovno srodstvo dva pisca. Tu je, pre svega, tematska srodstvo: oba stvaraoca bave se literarizacijom jevrejskog stradanja, no i tu zapažamo značajne razlike. Naime, dok je Kertes gotovo čitav svoj opus posvetio ovom pitanju, Tišma tek relativno kasno otkriva, u književnom smislu, ovu problematiku. Evo šta naš

165

pisac o tome kaže u već citiranom intervjuu: "Ali docnije, kako su godine prolazile, kako sam ja u tom traganju dolazio do nekih novih saznanja, naročito posle jednog putovanja u Poljsku gde su me odveli da vidim Aušvic i gde sam se prvi put materijalno suočio s tim strašnim pogibijama Jevreja i onda, po povratku, kada sam to sve nekako u sebi preradio i shvatio gde sam bio i šta sam radio, otkrio sam tu svoju neiživljenu sponu s jevrejstvom. Ogromnu. Poklopilo se to nekako i s mojim literarnim otvaranjem, s tendencijom da literaturu baziram na dokumentarnom, na stvarnom, započetu zbirkom pripovedaka *Nasilje*. To me je onda povuklo i napisao sam nekoliko knjiga o tome – *Knjigu o Blamu, Upotrebu čoveka...*"⁸ Stigli smo tako i do poslednje dodirne tačke ova dva pisca (ima ih naravno još mnogo, ali bi njihovo nabranje prevazilazilo okvire jednog teksta), a to je njihov stil. Jovan Popov je, upoređujući stil A. Tišme i D. Kiša istakao kako je Tišmin stil "sveden, suv, hroničarski, bez traga intelektualizma ili liričnosti."⁹ Madarski kritičar Peter Balaša, pak, za Kertesov stil kaže: "Pa ipak, čini se da celokupna Kertesova proza predstavlja snažnu bravuru neukrašenog i neosvetljenog stila, jednog sveta u kome je sve već (i previše) jasno..."¹⁰ Ove analogije u ocenama jezika Tišminog i Kertesovog dela suviše su očigledne da bi bile pripisane slučaju. Takođe treba podsetiti da je Tišma, pre nego što se latio prevodenja ovog romana, imao prilično veliko iskustvo u prevodenju književne proze, i to, naravno, ne samo sa madarskog jezika.

(1) Podimo, dakle, od samog **naslova**, koji je, kako smo to već rekli, na prvi pogled vrlo neobičan – imenica koja znači otprilike "stanje bez sudbine". Da vidimo prvo kako su postupili prevodioci pre Tišme. Nemačkom prevodiocu nije bilo teško da pronade odgovarajuću kovanicu u svom jeziku (*Schicksallosigkeit*), pa ipak, on je upotrebio personifikovanu imenicu u istom značenju, a naslov je semantički malo proširio, pa na nemačkom on glasi: *Roman eines Schicksallosen*. ("Roman čoveka bez sudbine"). Na romanske jezike naslov je preveden opisno, pa na francuskom on glasi *Etre sans destin* ("Biće (ili bitak, postojanje, egzistencija) bez sudbine"), a na španskom *Sin destino* ("Bez sudbine", ali i "Bez cilja"). Na slovačkom glasi *Bez sudobnosti*.¹¹ Naslov za koji se naš prevodilac na kraju odlučio, *Besudbinstvo*, čini se, postiže isti onaj efekat kao i kod madarskog čitaoca. Zašto se Tišma nije odlučio za jednostavnije i svakodnevnije rešenje *Bez sudbine*? Verovatno stoga što bi to delovalo suviše profano, ne bi izazivalo željeni efekat začudnosti, i najzad, ne bi zvučalo toliko fatalno, jer imenica *besudbinstvo* je oznaka jednog tragičnog egzistencijalnog stanja u koje je čovek doveden, ali ne svojom voljom i svojim postupcima (kao što bi to bio slučaj u antičkim tragedijama, na primer) pa je stoga opštija od gore navedene predložko-padežne veze, koja više ukazuje na jednu određenu individuu koja je lišena sudbine. Čini se, dakle, da je Tišmino rešenje sa stanovišta retoričke funkcije dela prilično uspešno.

(2) Već na prvoj stranici pada u oči da se Tišma u načelu verno drži originala, da poštuje granice između rečenica i pasusa i da uglavnom ne odstupa od referencijalnog značenja reči. Ali se nikako ne može reći i da prevodi doslovno: to se naročito odnosi na značenje i upotrebu nepromenljivih reči: priloga, veznika, rečci, pa i nekih promenljivih, kao što su pridevi ili zamenice, koje naš prevodilac shvata prilično slobodno. Evo nekoliko primera. Kao što smo rekli, priloga ne ostaju uvek u istom značenju: "... ali sam sve u svemu ostao *poprilično* ravnodušan".¹² Doslovno bi bilo: "*nekako ravnodušan*". Ponegde imamo dodavanje upitnih zamenica u funkciji objašnjenja. Na primer, u sceni pozdravljanja dečaka sa ocem koji odlazi u radni

logor, čitamo: "Tada se i ja pozdravih s tatom. Ili on sa mnom, pre će biti. I ne znam ko s kim."¹³ Kurzivirani deo rečenice uopšte ne postoji u originalu.¹⁴ Tišmin prevod, dakle, potvrđuje pretpostavku Kinge Klaudi¹⁵ koja smatra da svaki, makar i najbolji prevod, obiluje redundancijom i tzv. pojavom **eksplicitacije** (proširivanja i objašnjavanja) u odnosu na tekst originala. Naravno, eksplicitacija je katkad ne samo poželjna, već i neophodna. Dobar primer za to je Tišmino rešenje za imenicu *keljfeljancsi*, što je naš prevodilac objasnio kao *drvene lutke koje se same ispravljaju*.¹⁶

Izgleda da ove Tišmine mini-intervencije imaju za cilj očuvanje ritma proze u ciljnom jeziku, srpskom. Time se umetnički efekat prevoda kao autonomne celine povećava, ali se pomalo (ne sasvim, naravno) gubi onaj svesno izgrađeni *atonalni* jezik, sračunat da kod čitaoca izazove čuđenje, pa i revolt.

(3) Srodna ovoj prethodnoj pojavi je i ono što bismo nazvali postupkom **dramatizacije, poetizacije**, a katkad čak i **patetizacije** u prevodu: tako, na primer, rečenica "Osvajao je suton"¹⁷ zvuči isuviše poetično iz pera jednog pisca kao što je Kertes.¹⁸ Primer poetizacije je i kada se umesto profane reči *gluposti*¹⁹ upotrebi neobičnija reč *bedastoće*.²⁰ Kada se pridev *tužan* (doslovno: "... ličio je pomalo na tužnog glodara, uhvaćenog u klopku.")²¹ prevede opisno "...postao je pomalo sličan glodaru palom u klopku, *tugom ophrvanom*."²², onda je to, ne toliko zbog samog opisnog prevoda, koliko zbog inverzije reda reči, školski primer poetizacije u prevodu. Navedimo samo još jedan tipičan primer dramatizacije: Kertes doslovce kaže: "...tvoj zemljak koji već duže vreme živi (*stanuje*) ovde upisuje tvoje ime u jednu veliku knjigu..."²³, što prevodilac rešava na sledeći način: "...već otpre ovde zatočeni zemljak upisuje tvoje ime u veliku knjigu..."²⁴ Umesto neutralnog i pomalo ironičnog iskaza "koji ovde stanuje", u prevodu dobijamo dramatičan, pa čak i patetičan iskaz "koji je ovde zatočen", što, može biti, svedoči i o različitom unutrašnjem doživljaju holokausta kod ova dva pisca. Setimo se samo (u ovom radu već pomenute) Tišmine rečenice o "strašnim stradanjima Jevreja". Kertes čak i u intervjuima retko koristi tako jake izraze.

(4) Pa ipak, ne treba pomisliti da je Tišma uvek odstupao od originala. On vrlo često **verno prenosi redundancije i negramatične rečenice** koje, kako smo rekli, Kertes koristi kao stilsko sredstvo. Evo samo dva karakteristična primera: rečenica "Slušao sam o prošlosti, o budućnosti, a mnogo, veoma mnogo, čak bih mogao reći da nigde i ne možemo slušati više, nego među sužnjima, izgleda, o slobodi, a i to je najzad objašnjivo, meni se čini, razume se."²⁵ ne izgleda kao egzemplarna rečenica za gramatike i udžbenike jezika, ali ne, nije reč o traljavom prevodu, već o vernom prenošenju gotovo govornojezičke redundancije i negramatičnosti, moglo bi se reći antigramatičnosti koja postoji u originalnom tekstu.²⁶

(5) Jedna od karakteristika Tišminog prevodilačkog postupka je i **proširivanje**, a ponegde i **sužavanje nijansi semantičko-stilskog spektra reči**. To se pre svega odnosi na imenice koje se često ponavljaju. Tako mađarsku reč *rab* (rob, robijaš), Tišma čas prevodi kao *sužanj*, a čas kao *robijaš*. Naš prevodilac takode vešto koristi mogućnosti srpskog jezika kad reč *hétköznep* koja se u originalu dva puta javlja u istoj rečenici prevodi u dve varijante: prvo kao *svakodnevicu*, a zatim kao *svakidašnjicu*. Naizgled jednostavan stilski mikrozahvat, ali očigledno je Tišma i ovde želeo da prevodu da dobar ritam. S druge strane, imamo i jedan primer sužavanja: reči *láger* odnosno *koncentrációs tábor* Tišma prevodi jednom rečju (*koncentracioni*) logor.

Od ovih imenica, međutim, mnogo važniji konstruktivni činilac dela jesu glagoli, veznici, prilozi, fraze, pa i čitave rečenice, naizgled redundantni i ponekad sa normativno-gramatičkog stanovišta ne samo nepotrebni, već i "štetni", koji se uporno ponavljaju kroz čitavo delo. Nekom pedantu bi se mogli učiniti i kao sasvim nepotrebne digresije.²⁷ Te se jezičke jedinice romana mogu podeliti u nekoliko kategorija: (a) ISKAZI PRIZNANJA: *beláttam* (*uvideo sam, uvidao sam, uvideh, uvidah* – Tišma ovde vrlo dobro uvida mogućnosti srpskog jezika, koji, za razliku od mađarskog, ima dva prošla vremena koja se često koriste – perfekat i aorist), *elismertem* (*priznao sam, priznavao sam*), *belátható módon, érthető módon* (*na razumljivo način*), zatim (b) ISKAZI ODOBRAVANJA I SLAGANJA: *természetesen* (Tišma ovu reč, po mnogima najvažniju reč romana (!)²⁸ rešava trojako: *prirodno, naravno, razume se*, u zavisnosti od konteksta), *persze* (*naravno*), *nyilvánvaló módon* (*na očigledan način*), *magától értetődően* (*samo se po sebi razume* – upor. nem. *selbstverständlich*), *igen természetesen* (*veoma prirodno, veoma razumljivo*), *világos* (*jasno je*), *igen érthetően* (*veoma razumljivo*) (c) KONTEMPLATIVNI ISKAZI U FUNKCIJI PRIZNANJA: *ha belegondolok* (*kad porazmislim*), *ha jól megfontolom* (*ako dobro porazmislim*), *ha meggondoljuk* (*kad razmislimo*), *mindent figyelembe véve, mindent számításba véve* (*uzimajući sve u obzir, sve u svemu*), *de egészében véve* (*ali u celini uzeto*), *a végeredményt nézve* (*gledajući krajnji ishod*), (d) ISKAZI SUBJEKTIVNE OCENE: *lényegében véve* (*u suštini*), *végeredményben* (*na kraju krajeva*), *végére is, végre* (*najzad, konačno*), *hogy úgy mondjam* (*da tako rekнем*), *úgy találtam* (*nalazio sam, činilo mi se*), *azt hiszem, úgy hiszem* (*mislim da*), *úgy éreztem* (*smatrao sam, osećao sam*), (e) ISKAZI NEPOUZDANOG PRIPOVEDAČA: *mint értesülök* (*kako saznajem*), *biztosítottak* (*uveravahu me*), *értesültem* (*saznadoh, obavešten sam*), *értesítették* (*obavestíše me*), *azaz* (*to jest*) i najzad (f) ISKAZ EMFAZE: *bizony* (*bogme*).

Kao što se iz priloženog vidi, i ovde Tišma u nekim slučajevima sužava, a u nekima proširuje broj prevodilačkih rešenja za svaki pojedinačni iskaz.

(6) Vrlo je zanimljiva i Tišmina upotreba *internacionalizama*. Na nekoliko mesta on upotrebljava veoma regionalno (vojvodanski) obojene pozajmljenice: "...ali u praktičnom životu sve ima svoje *regule* i forme",²⁹ premda u prevodu stoji prosto "...svoj red i formu" ("a maga *rendje* és formája" – u mađarskom jeziku se, inače, takode ponekad upotrebljava reč *regula*, ali zvuči arhaično). Zatim saznajemo da je dečakov očuh "...baš prošle nedelje *narukovao* u radni logor"³⁰. Upotreba ove reči (koja je, plašim se, razumljiva samo dvojezičnim Vojvodanima ili Srbima iz Mađarske, i to samo starijoj generaciji) i ne bi bila toliko čudna, jer u mađarskom se često koristi glagol *berukkol* (otíci, u smislu otíci nekud i obavljati obaveznu službu – vojska, radni logor i sl.), ali začkoljica je u tome što ovde u originalu stoji običan glagol *otíszao je* (*elment*). Zašto Tišma usložnjava? Da li zato što želi da kompenzuje svoje inače vrlo uspešno "posrbljavanje" ovog romana time što će na leksičkom nivou ubaciti nekoliko reči sa starinskim, austrougarskim "šmekom"? Evo još nekoliko primera: "...a isto tako sam se ovde upoznao s pojmom 'Zulagea', 'dodatka', koji možeš da *fasuješ*..." (na mađ. *faszolhatsz*, od nem. glagola *zu fassen*, odnosno imenice *die Fassung* – ovde u značenju "sledovanje, uzimanje"). Zanimljivo je i Tišmino rešenje za mađarsku imenicu *buzi* (pogrđni izraz za homoseksualca), koju naš prevodilac rešava sa *buzerant*³¹, što je pozajmljenica iz mađarskog i upotrebljava se samo u nekim delovima Vojvodine, tako da većini srpskih čitalaca postaje razumljiva tek iz konteksta. Našem bi se čitaocu mogla, u nekim slučajevima, činiti neadekvatnom i

upotreba određenih latinizama tamo gde oni nikako ne pristaju diskursu jednog petnaestogodišnjaka i gde bi se umesto njih morale upotrebiti srpske reči.³²

(7) Ono što, kako smo već videli, Klaudijeva naziva **pragmatičkom adaptacijom**, tj. prilagodavanjem ciljnom jeziku i ciljnoj publici, pri prevodenju jednog književnog dela nužno se pretvara i u svojevrsno **interkulturalno prilagodavanje**. Školski primer za to je kada naziv mađarske omladinske fašističke organizacije *leventék* (pandan nemačkim *Hitler-Jugend*) prevodilac zameni prosto sa *omladinska organizacija*.³³ U romanu možemo govoriti o nekoliko vrsta ovog prilagodavanja:

(a) POSRBLJAVANJE NADIMAKA: pomenućemo samo jedan primer – u ciglani u Budakalasu, Đurika, pored ostalih, upoznaje i dečaka po nadimku "Rozi" (u originalu), no Tišma je vrlo dobro osetio da doslovan prevod u srpskom ne bi imao isti efekat kao na mađarskom, pa ga je preveo kao "Roza", sa *-a* na kraju, nastavkom karakterističnom za imenice ženskog roda, ističući njegovu feminiziranost, jer na mađarskom je Rozi ženski nadimak.

(b) PREVODENJE TOPONIMA: opet samo jedan primer – Tišma deo grada *Újpest* posrbljava u *Novu Peštu*³⁴.

(c) poseban fenomen predstavljaju PREVODILAČKE FUSNOTE SA PREVODOM SVAKE REČI ILI REČENICE NA NEMAČKOM (ILI JIDIŠU), jer u originalu nemačke (i jidiš) reči kao i rečenice ostavljene su bez prevoda. Kertes je verovatno računao na činjenicu da svaki iole ozbiljniji mađarski čitalac, iz istorijskih razloga, manje-više razume nemački, tako da mu nije potreban prevod. Tišma je dobro postupio što je preveo nemačke reči (npr. *Waldsee* i *Buchenwald*) i rečenice koje izgovaraju esesovci u logoru. Ipak, ostaje nejasno zbog čega nije dao i prepev Geteovog stiha *Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?*³⁵ (dečak ne kaže čiji je to stih, samo konstatuje da je opštepoznat)³⁶. Da li možda i Tišma računa na erudiciju čitaoca? Ali ako taj čitalac ne zna nemački (a upravo stoga je naš prevodilac uveo fusnote sa prevodima), kako onda da prepozna ovaj stih? To je mali paradoks, tako bar izgleda.

(d) vrlo je zanimljiva i kreativna Tišmina odluka da histerične uzvike mržnje tipa "Büdös zsidó!" ("Smrdljivi Jevrejine!"), prevede koristeći se pogrdnim turcizmom "čivutin" (nekoliko puta se u prevodu romana pojavljuje uzvik "Prokleti Čivuti!" i sl.)

(8) Moramo se, pred sam kraj ove analize, osvrnuti i na nekoliko grubljih **grešaka i nepreciznosti** koje su se potkrale našem piscu pri prevodenju ovog romana, a koje menjaju značenje nekih rečenica. Dečak u ciglani na osnovu policajčevog naglaska zaključuje da je ovaj poreklom iz *provincije* (*vidéki származású*), a ne sa sela, kako je Tišma preveo.³⁷ Kada čuje mađarski jezik u logoru, dečak, u Tišminom prevodu, kaže: "...pa sam sad prvi put u životu doživeo ono mnogo puta opisivano zadovoljstvo koje predstavlja neočekivana radost mađarske reči *zavičajnog naglaska*."³⁸ Doslovno bi bilo "...šta znači iznenadna radost poznatog ukusa mađarske reči *u tudini*..."³⁹ Čini se da nije adekvatan ni prevod sintagme "termetes asszony" (krupna žena) kao *impozantna gospa*, ali već smo videli da Tišma voli da poetizuje i drammatizuje Kertesov na prvi pogled krajnje nememocionalan jezik.

(9) Valja nam ovaj kratak pregled završiti uspešijim rešenjima našeg prevodioca, a tu svakako spada Tišmina **leksička inventivnost**. Reči kao što su *onaočaren, maloreko, nejedljiva, mironosna, začudno, neskidljiva*, i najzad, čuvena rečenica

sa kraja romana "Nastaviću svoj *nenastavljivi* život." i još mnoga druga rešenja, koja naprosto nemamo prostora da sve pomenemo, svedoče o prilično velikoj jezičkoj inventivnosti Aleksandra Tišme.

Sve u svemu, Tišma se relativno uspešno izborio sa teškim zadatkom prevodenja Kertesa. Valja se, međutim, sada na kraju opet vratiti onom razgovoru koji su sa Đerdom Varijem vodili prevodioci Kertesovog romana. Francuska prevoditeljka je tom prilikom navela jedan zanimljiv podatak: njoj i njenom suprugu, koji su prevodili *Besudbinstvo*, Imre Kertes poslao je pismo sa instrukcijama i sugestijama za prevodenje njegovog romana. Kertesovo pismo nosilo je karakterističan naslov "Ne ulepšavajte!". Nadamo se da smo ovim tekstom bar donekle uspeli da razjasnimo šta leži u osnovi jednog ovakvog zahteva. Ne možemo da se sada na kraju otmemo utisku da je Tišma svojim jezičkim vratolomijama uspeo u velikoj meri da, kako se to kaže, "posrbi" ovaj roman: Tišmin jezik je mnogo manje jednoličan i nešto je lepršaviji od Kertesovog, što može zvučati pomalo i paradoksalno, ako imamo u vidu onu već pomenutu konstataciju Jovana Popova da je Tišmin stil "sveden, suv, hroničarski, bez traga intelektualizma ili liričnosti...". Naš pisac je, videli smo, često usložnjavao Kertesova jednostavna (ne)gramatička rešenja, sve u cilju da jezik bude što više u duhu srpskog i ciljne publike. Tišma se, dakle, držao onog drugog Šlajermaherovog zahteva. Takođe, jezik Tišminog prevoda je ličniji i manje formalan od Kertesovog. Ipak, naš pisac je veštima kompenzacijama uspeo da na nivou celine bar donekle održi efekat začudnosti koji delo izaziva kod čitaoca madarskog originala. Jer, kada roman prevodi pisac, a ne profesionalni književni prevodilac, uvek postoji latentna opasnost od suviše jakog "ličnog pečata" koji bi mogao da se utisne u prevod, čak i onda kada pisac svoj prevodilački zadatak shvata, kako kaže Nabokov, kao "odmaranje u društvu inostranog kolege".

...

¹ Detalje ovog razgovora citiram prema tekstu koji sadrži prepričanu verziju diskusije pod naslovom "Ne ulepšavajte!" u časopisu *Élet és Irodalom (Život i Literatura)*, god. XLVII, br. 34, 22. avgust 2003, str. 15–20.

² F. Šlajermaher: *O različitim metodima prevodenja*, prevod i predgovor Aleksandre Bajazetov-Vučen, Beograd, RAD/AAOM, 2003, str. 37.

³ Vári György: *Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég.* Budapest, Kijarat Kiadó, 2003.

⁴ U. I. Kertész: *Számuzött nyelv.* Budapest, Magveto, 2001. (*Prognani jezik*, zbirka eseja), str. 283.

⁵ Moderna madarska teoretičarka prevoda Kinga Klaudi u svojoj knjizi *Uvod u teoriju prevodenja* ovaj prevodilački postupak naziva pragmatičkom adaptacijom. Vidi: K. Klaudy: *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest, Scholastica, 2003, str. 31.

⁶ O tome Tišma, u intervjuu koji je dao Darinki Nikolić 2001. godine kaže: "Dakle, desilo se tako u mom životu, zaista, da sam stalno živeo pod diktaturama. (...) Znači, stalno iz jedne diktature u drugu i stalno neko propinjanje da se preživi, da se ne strada." (U potrazi za samim sobom, intervju sa Aleksandrom Tišmom, *Polja, časopis za književnost i teoriju*, Novi Sad, god. XLVI, br. 416, str. 13). Kertes, pak, u već citiranom eseju kaže da ga je komunistička diktatura spasila od samoubistva, jer je predstavljala neku vrstu nastavka koncentracionog logora. Njen jezik, kaže dalje Kertes, omogućio mu je da pronade adekvatan jezički izraz za svoj roman *Besudbinstvo*.

⁷ O tome Tišma kaže sledeće: "Dok sam stiskao ruku bilo kom od odlazećih, stalno me je mamilo na plač. Svi oni, pa čak i onaj koga sam u poslednje vreme mrzeo, bili su moji drugovi u nevolji, u radu, u jelu. Sada sam ih izgubio, zauvek. Sve je pusto: i rov koji smo zajedno kopali, i bregovi i nebo i logor." Citirano prema: Svetozar Koljević: *Beleška o piscu*, navedeni časopis, str. 9–10.

⁸ Navedeni časopis, str. 16.

⁹ Jovan Popov: *Jež i jorgovan. Skica za uporedni portret Aleksandra Tišme i Danila Kiša.* Vidi navedeni br. časopisa *Polja*, str. 73.

¹⁰ P. Balassa: *Az értelmehzetetlen kapujában* (Na granicama mogućnosti interpretacije). U: *Élet és Irodalom*, god. XLVII, br. 12, str. 22.

11. Za bibliografske podatke izdanja Kertesovih prevoda na stranim jezicima vidi sajt <translationsbookfinder.hu>.
 12. prev, str. 73.
 13. prev, str. 25.
 14. orig, str. 32-33.
 15. To je osnovna ideja ove autorke koja se provlači kroz čitavu njenu knjigu *Bevezetés a fordítás gyakorlata*.
 Budapest, Scholastica, 2002 (*Uvod u praksu prevodenja*).
 16. prev, str. 160.
 17. prev, str. 23.
 18. orig, str. 29, doslovno: "pao je suton", "smračilo se" i sl.
 19. orig, str. 59.
 20. prev, str. 46.
 21. orig, str. 64.
 22. prev, str. 49.
 23. orig, str. 157.
 24. prev, str. 119.
 25. prev, str. 136.
 26. orig, str. 179.
 27. orig, str. 171.
 28. Prema Varijevom mišljenju, ova reč naravno doživljava jednu funkcionalnu gradaciju, odnosno, svaka njena sledeća upotreba (a u romanu se ona pojavljuje zaista veoma često) "seća se" svog prethodnog značenja, tako da od jedne kurtoazne kulturne floskule ona, kako se roman bliži kraju, prelazi u svoje pravo, jezivo značenje "onog što je prirodno, u smislu animalno", tj. da je prirodno da i u ljudskom, kao u životinjskom svetu vlada zakon jačeg, a da je kultura samo "sadenje cvetnih leja pred gasne komore" – vidi Đ. Vari, *op. cit.*, str. 58.
 29. prev, str. 8.
 30. prev, str. 26.
 31. prev, str. 126.
 32. Vidi npr. reči neplauzibilan (str. 67), prominenata (str. 116), (tako su) formulisali (str. 243)
 33. prev, str. 28.
 34. prev, str. 103.
 35. "Ko jaše kroz vetar ogrnut tminom?" (prepev Danila Kiša i Franje Termačića) ili, u prevodu Alekse Šantića "Ko jezdi tako pozno kroz noć i vetar taj?"). Reč je o prvom stihu čuvene Geteove pesme iz njegovog ranog, Sturm und Drang perioda, "Der Erlkönig" ("Kralj-Vilovnjak"). Oba prevodilačka rešenja navodim iz knjige: Danilo Kiš: *Život, literatura*. Priredila M. Miočinović. Sarajevo, Svjetlost, 1990, str. 189-190.
 36. prev, str. 121.
 37. prev, str. 43.
 38. prev, str. 89.
 39. orig, str. 117.

LITERATURA

- Balassa Péter, *Az értelmehzetetlen kapujában* (Na granicama mogućnosti interpretacije). *Élet és Irodalom* (*Život i Literatura*), god. XLVII, br. 12, str. 22
 Kertes, Imre, *Besudbinstvo*, prevod i beleška o piscu Aleksandar Tišma, predg. Janoš Banjai. Novi Sad, Prometej/Stylos, 2002.
 Kertész Imre, *Sorstalanság*. Budapest, Magveto Kiadó, 1997. (4. izdanje)
 Kertész Imre, *A számuzött nyelv*. Budapest, Magveto Kiadó, 2001. (*Prognani jezik*, zbirka eseja, 3. izdanje)
 Kiš, Danilo, *Život, literatura*. Priredila Mirjana Miočinović. Sarajevo, Svjetlost, 1990.
 Klauy Kinga, *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest, Scholastica, 2003. (*Uvod u teoriju prevodenja*)
 Klauy Kinga, *Bevezetés a fordítás gyakorlata*. Budapest, Scholastica, 2002. (*Uvod u praksu prevodenja*)
 Koljević, Svetozar, Beleška o piscu. *Polja, časopis za književnost i teoriju*, god. XLVI, br. 416, april-maj 2001, Novi Sad, str. 7-12.

Ne szé pitsenek (Ne ulepšavajte!), razgovor sa Kertesovim prevodiocima. *Élet és Irodalom*, god. XLVII, br. 34, str. 15-20 (razgovor pribeležila Balázs Eszter)

Nikolić, Darinka, U potrazi za samim sobom, intervju sa Aleksandrom Tišmom. *Polja*, nav. br, str. 13-19.

Pisarev, Đorđe, Iz života jednog pisca, *ibid*, str. 49-56.

Popov, Jovan, Jež i jorgovan. Skica za uporedni portret A. Tišme i D. Kiša, *ibid*, str. 64-77.

Redep, Draško, Privlačnost ponora postojanja, *ibid*, 57-63.

Šlajermaher, Fridrih, *O različitim metodima prevodenja*. Prevod i predgovor Aleksandre Bajazetov-Vučen. Beograd, RAD/AOOM, 2003.

Vári György *Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég*. Budapest, Kijarat Kiadó, Budapest, 2003. (*Imre Kertes. Nebo iznad Buhenvalda*)

S U M M A R Y

A REVIEW OF TIŠMA'S TRANSLATION OF KERTÉSZ'S NOVEL *FATELESS*

This paper analyses the Serbian translation of the novel *Fateless*, written by one of the most prolific contemporary Hungarian novelists Imre Kertész, who was awarded the Nobel prize in 2002. As the translator himself (Aleksandar Tišma) was one of the most prominent Yugoslav writers, and was in many ways similar to Kertész, an effort was made to prove that this translation is unique, especially compared to those usually produced by professional literary translators. Since one of the most important stylistic traits of Imre Kertész lies in his non-conventional use of language, the main question is how the translator managed to stay faithful to the seemingly very simple and non-grammatical language production of Kertész's narrator, a 15-year-old boy from Budapest who finds himself in a Nazi concentration camp.

A SELECTED

BIBLIOGRAPHY OF
SECONDARY LITERATURE
PUBLISHED 1992-2002
R E L E V A N T F O R
T H E S T U D Y O F
S C I E N C E F I C T I O N

(A) Literary history, theory, criticism, and encyclopedias:

- 1) Barr, Marleen S., *Feminist Fabulation: Space/Postmodern Fiction*. University of Iowa Press, ISBN 0-87745-377-2, University of Iowa Press, Iowa City IA 52242, year 1993, price \$35.95, has 312 pages. Intensely feminist and combative, easily disproved overview of all fantastic writing by women, seen as a weapon against male-dominated "patriarchal literature" with a view to rescuing society generally. Mentioned in Locus 392, September 1993, p. 23.
- 2) Barron, Neil, editor, *Anatomy of Wonder 4*. R.R. Bowker Publishers, ISBN 0-8352-3288-3, year 1995, price \$52, has 912 pages. A major orientation and research tool for SF literary studies. Mentioned in Locus 416, September 1995, p. 17.
- 3) Baxter, Stephen, *Omegatropic: Non-fiction and Fiction*. British Science Fiction Association, 0-9540788-0-2, year 2001, price in British pounds £8, has 160 pages. Eighteen essays showing his methodical, expertly methods of work in SF. Mentioned in Locus 488, September 2001, p. 19.
- 4) Blackford, Russell, Van Ikin, and Sean McMullen, *Strange Constellations: A History of Australian Science Fiction*. Greenwood Press, ISBN 0-313-25112-6, year 1999, price \$65, has 259 pages. A very good, competent overview of the subject. Mentioned in Locus 465, October 1999, p. 17.
- 5) Booker, M. Keith, *The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism*. Greenwood Press, ISBN 0-313-29092-X, year 1994, price \$49.95, has 197 pages. He provides a solid, basic claim that this is what dystopia is. Mentioned in Locus 404, September 1994, p. 23.

- 174
- 6) Booker, M. Keith, *Dystopian Literature: A Theory and Research Guide*. Greenwood Press, ISBN 0-313-29115-2, year 1994, price \$75, has 409 pages. Very good, basic tool for anyone who wants to seriously enter dystopian studies. Mentioned in Locus 404, September 1994, p. 23.
 - 7) Brown, Charles N., and William G. Contento, *The Locus Index to Science Fiction (1984-1998) combined with Index to Science Fiction Anthologies and Collections* by William G. Contento. Locus Press, CD ROM, year 1999 but updated continually, price \$49.95. A very important research tool. Mentioned in Locus 467, December 1999, p. 15.
 - 8) Bucatman, Scott, *Terminal Identity: The Virtual Subject in Postmodern Science Fiction*. Duke University Press, ISBN 0-8223-1332-4, year 1993, price \$18.95, has 402 pages. Primarily a film scholar, he tries to prove that a "dissolution" of the real body is a cyberpunk, postmodern, and pro-feminist thing. Interesting for broad erudition about SF film and literature. Mentioned in Locus 392, September 1993, p. 23.
 - 9) Budrys, Algis, *Outposts: Literatures of Milieux*. Borgo Press, ISBN 0-89370-447-4, year 1996, price \$19, number of pages not known. Five essays (some academic) with a consistent view of the field, from an old and respected practitioner. Mentioned in Locus 438, July 1997, p. 21.
 - 10) Clute, John, and Peter Nicholls, editors, *The Encyclopedia of Science Fiction*. St. Martin's, ISBN 0-312-09618-6, year 1993, price \$75, has 1,370 pages. The best SF encyclopedia in the world. Mentioned in Locus 389, June 1993, p. 27.
 - 11) Clute, John, *Science Fiction: The Illustrated Encyclopedia*. Dorling Kindersley (in Great Britain) Publishers, ISBN 0-7894-0185-1, year 1995, price \$39.95, has 312 pages. Richly illustrated, not in all matters accurate, companion volume to Clute-Nicholls (better) encyclopedia. Mentioned in Locus 418, November 1995, p. 25.
 - 12) Cortiel, Jeanne, *Demand My Writing: Joanna Russ/Feminism/Science Fiction*. Liverpool University Press, ISBN 0-85323-614-3, year 1999, price in British pounds £32, has 254 pages. Very academic, high-quality examination of these issues. Mentioned in Locus 466, November 1999, p. 21.
 - 13) DeVore, Howard, *The Hugo, Nebula, and World Fantasy Awards*. Advent Publishers, ISBN number?, the year 1998, price?. Accurate, complete, easy to use listing up to 1997. Mentioned in Locus 457, february 1999, p. 31.
 - 14) Di Fate, Vincent, *Infinite Worlds: The Fantastic Visions of Science Fiction Art*. Penguin Studio, ISBN 0-670-87252-0, year 1997, price \$40, has 320 pages. Excellent overview of SF art (painting). Mentioned in Locus 442, November 1997, p. 15.
 - 15) Disch, Thomas M., *The Dreams Our Stuff is Made of: How Science Fiction Conquered the World*. Free Press, ISBN 0-684-82405-1, year 1998, price \$25, has 239 pages. Humorous and serious overview of history, themes, and possible future of SF. Mentioned in Locus 448, May 1998, p. 17.
 - 16) Filmer, Kath, *Scepticism and Hope in Twentieth Century Fantasy Literature*. Bowling Green State University Popular Press, ISBN 0-87972-553-2, year 1992, price \$13.95, has 160 pages. Her Hope is the Christianity, her Scepticism is

modern sciences, and fantastic literature is a way to legitimize as fantasy and thus salvage some of the hope from being trampled down by scepticism. Interesting, broadly argued, calling partly on Wordsworth and Coleridge. Mentioned in Locus 392, September 1993, p. 23.

- 17) Freedman, Carl, *Critical Theory and Science Fiction*. Wesleyan University Press, ISBN 0-8195-6399-4, year 2000, price not known, has 206 pages. Hard Marxist approach, probably the best general view of the SF genre that the Marxists from American universities can offer today.
- 18) James, Edward, *Science Fiction in the 20th Century*. Oxford Opus, ISBN 0-19-289244-4, year 1994, price \$11.95, has 175 pages. Ballanced, objective, modern, short but solid general introduction into the field. Mentioned in Locus 408, January 1995, p. 19.
- 19) Jones, Gwyneth, *Deconstructing the Starships: Science, Fiction and Reality*. Liverpool University Press, ISBN 0-85323-783-2, year 1999, price in British pounds £29.50, has 221 pages. Twenty-eight academic essays and articles on SF. Mentioned in Locus 466, November 1999, p. 21.
- 20) King, Stephen, *On Writing*. Scribner Publishers, 0-684-85352-3, year 2000, price \$25, has 288 pages. A memoir and book of advice to writers; important, lucid, clear, truthful. Mentioned in Locus 479, December 2000, p. 23.
- 21) Knight, Damon, editor, *Monad: Essays on Science Fiction, Number 3*. Pulphouse Publishing, ISBN not known, year 1993, price \$5, has 134 pages. Four essays, one translated from French. Mentioned in Locus 401, June 1994, p. 29.
- 22) Landon, Brooks, *Science Fiction After 1900: From Steam Man to the Stars*. Twayne Publishers, ISBN 0-8057-0962-2, year 1997, price \$24.95, has 251 pages. A very important historical overview. Mentioned in Locus 438, July 1997, p. 21.
- 23) Manlove, Colin, *Christian Fantasy: From 1200 to the Present*. University of Notre Dame Press, ISBN 0-268-00790-X, Notre Dame IN, year 1992, price \$32.95, has 356 pages. Excellent study of the Western use of Christian fantastic motifs in pro-religious, science-fictional, and anti-religious belletristics. Mentioned in Locus 388, May 1993, p. 27.
- 24) Mathews, Richard, *Fantasy: The Liberation of Imagination*. Twayne Books, ISBN 0-8057-0958-4, year 1997, price \$28.95, has 227 pages. Overview of authors and works in the last 4,000 years of fantastic writing. Mentioned in Locus 448, May 1998, p. 17.
- 25) Miller, Stephen T, and William G. Contento, *Science Fiction, Fantasy, and Weird Fiction Magazine Index (1890-2000)*. Locus Press, year 2001, price \$49.95, CD ROM. Also a major tool, extremely useful for SF and F research. Includes listings by author, title, cover artist, and issue. Mentioned on Internet; earlier version mentioned in Locus 462, July 1999, p. 57; again mentioned in Locus 467, December 1999, p. 15.
- 26) Murray, Terry A., *Science Fiction Magazine Story Index, 1926-1995*. McFarland Publishers, ISBN 0-7864-0691-7, year 1999, price \$65, has 627 pages. The contents of some 5,000 magazine issues are listed, with amazing persistance of scholarly labour. Major tool for research in this field. Mentioned in Locus 462, July 1999, p. 19.

- 176
- 27) Pierce, John J., *Odd Genre: A Study in Imagination and Evolution*. Greenwood Publishing, ISBN 0-313-26897-5, year 1994, price \$55, has 222 pages. Excellent polemics against the key theoretical views of Dr. Darko Suvin (the Zagreb, Croatia expert on SF): SF is not cognitive estrangement, it is cognitive engagement. Mentioned in Locus 402, July 1994, p. 23.
 - 28) Pringle, David, *The Ultimate guide to Science Fiction: An A-Z of Science Fiction Boks by Title, 2nd edition*. Ashgate/Scolar Press, ISBN 1-85928-071-4, year 1994, price \$59.50, has 481 pages. He lists 3,500 SF books with an average 60 words commentary and description of content; a good research tool for the professional man of letters. Mentioned in Locus 411, April 1995, page 17.
 - 29) Roberts, Adam, *Science Fiction*. Routledge Publishers, London, ISBN 0-415-19205-6, year 2000, has 204 pages. Excellent overall view of the genre; among the best, well-ballanced, expertly. Adam Roberts clearly shows and proves that he is aware of the previous 40 years of SF studies and that he is not "starting from the beginning", not approaching the subject from zero.
 - 30) Roberts, Robin, *A New Species: Gender and Science in Science Fiction*. University of Illinois Press, ISBN 0-252-06284-1, year 1993, price \$12.95, has 170 pages. She gives interesting though in many ways incomplete feminist approach to some questions of SF studies. Mentioned in Locus 392, September 1993, p. 23.
 - 31) Robinson, Frank M., *Science Fiction of the 20th century: An Illustrated History*. Collector Press, ISBN 1-999054-29-8, year 1999, price \$59.95, has 256 pages. Mainly a visual history, showing nicely reproduced book covers and magazine covers. Mentioned in Locus 468, January 2000, p. 35.
 - 32) Ruddick, Nicholas, *Ultimate Island: On the Nature of British Science Fiction*. Greenwood Press, ISBN 0-313-27373-1, year 1993, price \$47.95, has 202 pages. He explores what if any is the Britishness of British SF, tries to find it in the motifs of island, island as laboratory of change, and island being attacked, and admits that in the last few decades the difference from American SF has entirely vanished so that it is now one single entity, the Anglo-American SF. Mentioned in Locus 392, September 1993, p. 23.
 - 33) Russ, Joanna, *To Write Like a Woman: Essays in Feminism and Science Fiction*. Indiana University Press, ISBN 0-253-32914-0, year 1995, price \$27.95, has 181 pages. A collection of 17 essays and articles by the best-known, most dramatically aggressive leader of feminism on the SF scene. Mentioned in Locus 416, September 1995, p. 21.
 - 34) Schulman, J. Neil, *The Robert Heinlein Interview and Other Heinleiniana*. Pulpless.com Publishers, year 1999, price \$19.95, has 200 pages. Contains 100 pages long interview with the 66-year-old writer, and shows his large knowledge, experience, and a firm, clear and balanced world-view. Mentioned in Locus 466, November 1999, p. 21.
 - 35) Silverberg, Robert, *Reflections and Refractions: Thoughts on Science Fiction, Science, and Other Matters*. Underwood Publishers, ISBN 1-887424-24-5, year 1997, price \$29.95, has 425 pages. Mentioned in Locus 435, April 1997, page 17.
 - 36) Slusser, George, and Eric S. Rabkin, editors, *Styles of Creation: Aesthetic Technique and the Creation of Fictional Worlds*. University of Georgia Press, ISBN

- 0-8203-1455-3, Athens GA 30602, year 1993, price \$45, has 271 pages. Collection of very high-quality academic papers in literary studies of SF mainly from the eleventh Eaton conference. Mentioned in Locus 388, May 1993, p. 27.
- 37) Stableford, Brian, *Algebraic Fantasies and Realistic Romances: More Masters of Science Fiction*. Borgo Press, ISBN 0-89370-283-8, year 1995, price \$17, number of pages not known. Valuable essays on SF. Mentioned in Locus 438, July 1997, p. 21.
- 38) Stableford, Brian, *Opening Minds: Essays on Fantastic Literature*. Borgo Press, ISBN 0-89370-403-2, year 1995, price \$19, number of pages not known. Valuable essays on SF. Mentioned in Locus 438, July 1997, p. 21.
- 39) Stableford, Brian, *Outside the Human Aquarium: Masters of Science Fiction, Second Edition*. Borgo Press, ISBN 0-89370457-1, year 1995, price \$19, number of pages not known. Further valuable essays from a critic with an enormous amount of knowledge about the field. Mentioned in Locus 438, July 1997, p. 21.
- 40) Stableford, Brian, *Sociology of Science Fiction (doctoral thesis)*. Borgo Press, ISBN not known, year 1987, price not known, number of pages not known. Mentioned in Locus 438, July 1997, p. 52.
- 41) Umland, Samuel J., Philip K. Dick: *Contemporary Critical Interpretations*. Greenwood Press, ISBN 0-313-29295-7, year 1995, price \$55, has 228 pages. Detailed expertly examination of the author's work, especially early and short work, etc. Mentioned in Locus 412, May 1995, p. 17.
- 42) Westfahl, Gary, and George Slusser, editors, *Science Fiction, Canonization, Marginalization, and the Academy*. Greenwood Press, ISBN 0-313-32064-0, year 2002, price \$63.95, has 182 pages. Excellent examination of academic processes in the American universities as regards SF. Mentioned in Locus 495, April 2002, p. 17.
- 43) Wolmark, Jenny, *Aliens and Others: Science Fiction, Feminism, and Postmodernism*. University of Iowa Press, ISBN 0-87745-447-7, year 1994, price \$14.95, has 167 pages. Good and clear statement of topics heard on many academic conferences. Mentioned in Locus 401, June 1994, p. 19.

(B) Addendum: works on other (related) topics (major scholarly works about fantasy and horror – two genres not SF but in close proximity to SF; plus, as just two samples, two books about fantastic art; plus, one encyclopedic work about French SF):

- (1) Barron, Neil, editor, *Fantasy and Horror: A Critical and Historical Guide to Literature, Illustration, Film, TV, Radio, and the Internet*. Scarecrow Press (e-m www.scarecrowpress.com), ISBN 0-8108-3596-7, year 1999, price \$85, has 816 pages. A major tool for F and H genres. Mentioned in Locus 465, October 1999, p. 17.
- (2) Becker, Allienne R., editor, *Visions of the Fantastic: Selected Essays from the Fifteenth International Conference on the Fantastic in the Arts*. Greenwood Press, ISBN 0-313-29725-8, year 1996, price \$55, has 205 pages. Mentioned in Locus 434, March 1997, p. 17.

170

- (3) Clute, John, and John Grant, editors, *Encyclopedia of Fantasy*. Orbit Publishers, ISBN 1-85723-368-9, year 1997, price in British pounds £50 (or, the American publisher St. Martin's, 0-312-15897-1, year 1997, price \$75), has 1,049 pages. A major research tool for fantasy as a genre. Mentioned in Locus 439, August 1997, p. 17.
- (4) Di Fate, Vincent, *Infinite Worlds: The Fantastic Visions of Science Fiction Art*. Penguin Studio Publishers, ISBN 0-670-87252-0, year 1997, price \$40, has 320 pages. Mentioned in Locus 442, November 1997, p. 15.
- (5) Lofficier, Jean-Marc, and Randy Lofficier, *French Science Fiction, Fantasy, Horror and Pulp Fiction: A Guide to Cinema, Television, Radio, Animation, Comic Books and Literature from the Middle Ages to the Present*. McFarland & Company, ISBN 0-7864-0596-1, year 2000, price \$95, has 756 pages. Mentioned in Locus 475, August 2000, p. 19.
- (6) Weinberg, Robert, *Horror of the 20th Century: An Illustrated History*. Collector's Press, 1-888054-42-5, year 2000, price \$60, has 256 pages. Mentioned in Locus 479, December 2000, p. 31.

This concludes the bibliography.

prof. dr Ranko Bugarski¹

rođen 1933.

redovni profesor u penziji

Filološki fakultet u Beogradu

oblasti posebnog interesovanja: lingvistička anglistika, opšta lingvistika,
primenjena lingvistika, sociolingvistika itd.**Ivana Čorbić**

rođena 1971. godine

lektor za engleski jezik

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku

oblasti posebnog interesovanja: savremeni engleski jezik, istorija jezika, testiranje

icorbic@EUnet.yu

mr Biljana Čubrović

rođena 1974. godine

asistent za engleski jezik

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku

Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, honorarni saradnik

oblasti posebnog interesovanja: fonetika i fonologija engleskog jezika, varijeteti engleskog jezika, testiranje

e-mail: bicub@EUnet.yu

Marko Čudić

rođen 1978. godine

asistent-pripravnik za mađarsku književnost

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za hungarologiju

oblasti posebnog interesovanja: teorija i praksa književnog prevodenja, savremena mađarska literatura,
komparativna književnost

e-mail: cudicmarko@freemail.hu

Mirjana Daničić

rođena 1974. godine

lektor za engleski jezik

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Odsek za anglistiku

Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu, honorarni saradnik

član Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije

oblasti posebnog interesovanja: savremena angloamerička književnost, engleski kao jezik struke (pravo,
ekonomija, prevodenje za institucije EU, sudsko tumačenje)

e-mail: dmirjana@EUnet.yu

mr Olivera Durbaba

rođena 1967.

asistent za nemački jezik

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za germanistiku

Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, honorarni saradnik

oblasti posebnog interesovanja: didaktika/metodika nastave nemačkog jezika kao stranog

e-mail: olivera_durbaba@hotmail.com

mr Dragana Đorđević

rođena 1972.

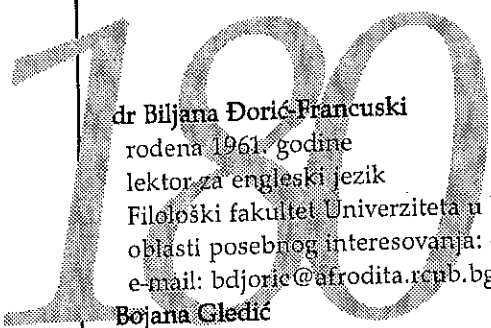
asistent za arapski jezik

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za orijentalistiku

oblasti posebnog interesovanja: sintaksa, morfosintaksa člana u arapskom i semitskim jezicima (član),
književno prevodenje

e-mail: azijana@sezampro.yu

¹ Više o prof. dr Ranku Bugarskom vidi str. 13.

dr Biljana Đorić Francuski
 rođena 1961. godine
 lektor za engleski jezik
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku
 oblasti posebnog interesovanja: engleska književnost 20. veka, posleratni engleski roman
 e-mail: bdjoric@afrodita.rcub.bg.ac.yu

Bojana Gledić
 rođena 1979. godine
 lektor za engleski jezik
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku, honorarni saradnik
 oblasti posebnog interesovanja: američka književnost, engleska književnost 20. veka
 e-mail: teana@EUnet.yu

Zia Gluhbegović
 rođena 1978. godine
 asistent-pripravnik za englesku književnost
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku
 oblasti posebnog interesovanja: istorija i teorija romana, odnosi između filozofije i književnosti, istorijska fikcija
 e-mail: zia@fil.bg.ac.yu

Branislav Ivanović
 rođen 1970. godine
 asistent-pripravnik za nemački jezik
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za germanistiku
 oblasti interesovanja: istorija nemačkog jezika, frazeologija savremenog nemačkog jezika

mr Aleksandra Jovanović
 rođena 1961. godine
 asistent za englesku književnost
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku
 oblasti posebnog interesovanja: moderna engleska književnost
 e-mail: ningi@sezampro.yu

Dejan Karavesović
 rođen 1977. godine
 asistent-pripravnik za engleski jezik
 Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu, SG Engleski jezik i književnost
 oblasti posebnog interesovanja: opšta leksikologija i leksička semantika, uporedna sintaksa srpskog i engleskog jezika, psiholingvistika
 e-mail: karavesa@ptt.yu

mr Jelena Kostić
 rođena 1973. godine
 asistent za nemački jezik
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za germanistiku
 Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, honorarni saradnik
 oblasti posebnog interesovanja: leksikologija, lingvistika teksta, teorija prevodenja
 e-mail: jelena.k@beotel.yu

Borko Kovačević
 rođen 1979. godine
 asistent-pripravnik za opštu lingvistiku
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za opštu lingvistiku
 oblasti posebnog interesovanja: psiholingvistika, sintaksa, sociolingvistika
 e-mail: borkokovacevic@yahoo.com

Biljana Lazović
 rođena 1961. godine
 lektor za francuski jezik
 Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, Katedra za francuski jezik
 oblasti posebnog interesovanja: semiologija, psiholingvistika, leksikologija
 e-mail: julie@infosky.net

Sergej Macura

rođen 1976. godine
 asistent-pripravnik za englesku književnost
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku
 oblasti posebnog interesovanja: teorija književnosti i semiotika
 e-mail: gargantua@sezampro.yu

mr Zorica Mančić

rođena 1974. godine
 asistent za švedski jezik
 Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za germanistiku, Odsek za skandinavistiku
 oblasti posebnog interesovanja: teorija prevodenja, prevodilaštvo, kontrastivna lingvistika
 e-mail: aurora3@EUnet.yu

Ana Marković

rođena 1976. godine
 asistent-pripravnik za hispanске književnosti
 Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu
 oblasti posebnog interesovanja: savremena hispanoamerička proza, posebno fantastična priča
 e-mail: anaamarkovic@yahoo.com

Ljiljana Marković

rođena 1966. godine
 lektor za engleski jezik
 Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, SG za anglistiku
 oblasti posebnog interesovanja: metodika nastave engleskog jezika, studije roda, pragmatika
 e-mail: arli@EUnet.yu

dr Sofija Mičić

rođena 1967. godine
 viši predavač engleskog jezika
 Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu
 oblasti interesovanja: engleski za specijalne svrhe
 e-mail: smicic@ptt.yu

Branka Milenković

rođena 1976. godine
 lektor za engleski jezik
 Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu, SG za Engleski jezik i književnost
 Oblasti posebnog interesovanja: metodika nastave engleskog jezika, didaktika, psiholingvistika
 e-mail: am2609@ptt.yu

dr Aleksandar B. Nedeljković

rođen 1950. godine
 docent za predmet Engleska književnost
 Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, SG za engleski jezik i književnost
 oblasti posebnog interesovanja: istorija i teorija naučne fantastike (anglosaksonske i srpske)
Izvinjavamo se g. P. Pajiću, čiji podaci nisu bili uvršteni u registar autora u 1. broju časopisa, i stoga ih ovde objavljujemo:

mr Predrag Pajić

rođen 1933.
 viši bibliotekar
 Kongresna biblioteka, Evropsko odeljenje, Vašington DC, SAD
 oblasti interesovanja: sve u vezi sa Južnim Slovenima
 e-mail: ppaj@loc.gov

dr Tatjana Paunović

rođena 1964. godine
 docent za engleski jezik
 Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, SG za anglistiku
 oblasti posebnog interesovanja: fonetika i fonologija, primenjena lingvistika, prevodenje
 e-mail: paun@filfak.filfak.ni.ac.yu

102
mr Tanja Samardžić

rođena 1975.

asistent za savremeni srpski jezik (sintaksa) i računarsku lingvistiku

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za srpski jezik i južnoslovenske jezike

oblasti posebnog interesovanja: veza sintakse i semantike, računarska lingvistika, informativna struktura rečenice

e-mail: expertt@net.yu

mr Milica Spremić

rođena 1970. godine

asistent za englesku književnost

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku

oblasti posebnog interesovanja: srednjovekovna i moderna engleska književnost

e-mail: mspremic@EUnet.yu

mr Nataša Tomić

rođena 1972. godine

asistent za grupu pravnih predmeta

Saobraćajni fakultet Univerziteta u Beogradu

oblasti posebnog interesovanja: pomorsko pravo, administrativno pravo, pravo zaštite životne sredine

Nenad Tomović

rođen 1975. godine

lektor za engleski jezik

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku

oblasti posebnog interesovanja: primenjena lingvistika, metodika nastave, prevodilaštvo

e-mail: ntomovic@yubc.net

mr Nermin Vučelj

rođen 1969. godine

profesor francuskog jezika i književnosti

oblasti posebnog interesovanja: židologija (posebno Židova estetika)

e-mail: nerminn@ptt.yu

dr Jelena Vujić

rođena 1969. godine

lektor za engleski jezik

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za anglistiku

Oblasti posebnog interesovanja: tvorba reči u savremenom engleskom jeziku i registrima koji iz njega potiču, problemi prevodenja termina u određenim registrima, problemi gramatičnosti i negramatičnosti reči

e-mail: jvujić@EUnet.yu

mr Miodrag Vukčević

rođen 1971. godine

asistent za nemačku književnost

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Katedra za germanistiku

Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, honorarni saradnik

oblasti posebnog interesovanja: Istorija nemačke književnosti, književnost 17. veka, manjinska književnost

e-mail: vukcevic@net022.net

SADRŽAJ

b r o j 2

Uvodna reč	3
Aktivnosti Udruženja	5
EMERITUS	
prof. dr Ranko Bugarski	
Engleski kao dodatni jezik	7
NAUKA O JEZIKU	
Tanja Samardžić	
Osnovne teorijsko-metodološke karakteristike korpusne lingvistike	15
Branislav Ivanović	
Neki frazeografski aspekti nemačkih biblijskih frazeologizama	19
Zorica Mančić	
O nekim značenjskim razlikama između lokativnih predloga <i>i</i> i <i>på</i> u švedskom jeziku i lokativnih predloga <i>u</i> i <i>na</i> u srpskom	25
Borko Kovačević	
Stavovi prema varijetetima srpskog jezika	33
Biljana Čubrović	
Kuda ide RP?	39
METODIKA I DIDAKTIKA	
Milica Spremić	
The Beauty of Literature Teaching is in the Feedback: Students' Rewrites of Old English Elegies	45
Olivera Durbaba	
Rano učenje stranih jezika i jezička diversifikacija kao elementi (školske) jezičke politike	51
NAUKA O KNJIŽEVNOSTI	
Sergej Macura	
Neki problemi vremena u <i>Izgubljenom raju</i>	59
Nermin Vučelj	
Andre Žid o klasičnom i romantičnom	65
Biljana Đorić-Francuski	
Književna kritika u bivšoj Jugoslaviji o stvaralaštvu Ivline Voa	75
Aleksandra V. Jovanović	
"Igra boga" kao jedan od aspekata intertekstualnosti u Faulsovom romanu <i>Čarobnjak</i>	85

Zia Gluhbegović

Pri-povest o Padu u "Grad na brdu": intertekstualnost i žanr kao teorijski faktori književne kritike (*Milton u Americi* Pitera Akrojda)93

KULTURA I DRUŠTVO

Miodrag Vukčević

Iz kulturnog šarenila Vojvodine – primer Indije103

PRIKAZI

Nenad Tomović

Prikaz jednog rečnika – osveženje u domaćoj leksikografiji109

Jelena Kostić

Savremena germanistička lingvistika u univerzitetskim centrima jugoistočne Evrope113

Dejan Karavesović

A Workbook of English Phonology119

Dragana Đorđević

Lica arapskog jezika123

Nataša M. Tomić

Teodora i Justinijan127

Bojana Gledić

English Entrance Exam Practice 2129

IZVEŠTAJI

Ivana Čorbić

Integrisane veštine: godina druga131

Ljiljana Marković i Tatjana Paunović

Interkatedarsko povezivanje anglista135

Branka Milenković

Creative English 2003139

Mirjana Daničić

Jedan eksperiment u nastavi teorije i tehnike prevodenja143

Sofija Mičić

Conference Review: the 14th British and American Studies Conference147

PREVODI I KRITIKE PREVODA

Biljana Lazović

Položaj francuske poezije danas, B. Konor149

Ana Marković

Prozračnost, L. Valensuela153

Jelena Vujić

Svetislav Stefanović kao prevodilac viktorijanske poezije: analiza prevoda pesme "Blažena gospa" Dantea Gabrijele Rosetija155

Marko Čudić

Osvrt na Tišmin prevod Kertesovog romana *Besudbinstvo*163

BIBLIOGRAFIJE

Aleksandar B. Nedeljković

A Selected Bibliography of Secondary Literature Published 1992–2002 Relevant for the Study of Science Fiction173

REGISTAR AUTORA

179